53973

6. ÉVFOLYAM 1994 1–2. SZÁM

MAGYAR EGYHÁZTÖRTÉNETI VÁZLATOK

REGNUM REPERTÓRIUMA
lásd 19-36. p.

ESSAYS IN CHURCH HISTORY IN HUNGARY

AZ ALAPÍTÁS ÉVE
1989

1995 FEB 9
JATE KÖZPONTI KÖNYVTÁRA
Folyóiratok
Szeged

A MAGYAR EGYHÁZTÖRTÉNETI ENCIKLOPÉDIA MUNKAKÖZÖSSÉG
FOLYÓIRATA

MAGYAR EGYHÁZTÖRTÉNETI VÁZLATOK
REGNUM

ESSAYS IN CHURCH HISTORY IN HUNGARY

Megjelenik 1993-tól évente négy számmal, két kötetben. A második Vatikáni Zsinat szellemében értett Egyház Magyarországon és egyéb magyar nyelvközösségben megélt hit történetével kapcsolatos tudományos tanulmányokat, forrásokat és módszertani kérdéseket közöl magyarul, angolul és más, a magyar történelemmel kapcsolatos nyelven.

Essays in Church history in Hungary, a scholarlay review, appears beginning with 1993 twice a year with four issues. It publishes studies in Hungarian, English, French and German languages dealing with events, parishes, persons, institutions, monuments, Church activities and writings, as well as photocopies of unpublished documents and sources related to the Church's history in Hungary and to Hungarian linguistic communities.

Megrendelhető: Pannonhalmi Főapátság Könyvszolgálat.
Pannonhalma, 9090. Tel.: 96/370-022. Fax: 96/370-011.
Előfizetés, tagság díj: 600 Ft.

Subscriptions and membership:
In Hungary: 600 Ft.
Outside of Hungary:
Individual: Can$ 20.00 or 18 DM; Institutions: Can$ 30.00.
Subscriptions and remittances should be sent to
METEM, Regis College, 15 St. Mary Street, Toronto, Ontario, Canada M4Y 2R5.
Checks should be made payable to *METEM*.

ad 53973

MAGYAR EGYHÁZTÖRTÉNETI VÁZLATOK

REGNUM

ESSAYS IN CHURCH HISTORY IN HUNGARY

1994/1–2

1995 FEB 9

JATE KÖZPONTI KÖNYVTÁRA
Folyóiratok
Szeged

MAGYAR EGYHÁZTÖRTÉNETI ENCIKLOPÉDIA MUNKAKÖZÖSSÉG
BUDAPEST

Kiadó – Publisher

A MAGYAR EGYHÁZTÖRTÉNETI ENCIKLOPÉDIA MUNKAKÖZÖSSÉG
Budapest
és

a METEM INTERNATIONAL SOCIETY FOR ENCYCLOPEDIA OF CHURCH HISTORY IN HUNGARY
Toronto, Canada

A kötet a Nemzeti Kulturális Alap támogatásával jelenik meg

FŐSZERKESZTŐ – GENERAL EDITOR
SZÁNTÓ KONRÁD

SZERKESZTŐBIZOTTSÁG – BOARD OF EDITORS

HUNGARY: Barna Gábor, Beke Margit, Csóka Gábor, Érszegi Géza, Mészáros István, Rosdy Pál, Sill Ferenc, Szabó Ferenc, Szántó Konrád, Török József, Várszegi Asztrik, Zombori István;
AUSTRIA: Galambos Ferenc; CANADA: Bonkáló Ervin, Horváth Tibor, Kostya Sándor, Vlossák Rudolf; GERMANY: Adriányi Gábor, Bogyay Tamás; ITALY: Kiss Ulrich, Lukács László, Somorjai Ádám, Szilas László; USA: Gabriel L. Asztrik

Felelős szerkesztő – Responsible Editor
ZOMBORI ISTVÁN

Felelős kiadó – Managing Publisher
VÁRSZEGI ASZTRIK

METEM 1994.
ISSN 0865–5277

TARTALOM – CONTENTS

TANULMÁNYOK – ESSAYS

VÁRSZEGI Asztrik	Előszó	5
	Foreword	5
CSAPODI Csaba	A magyar katolikus történészek egykori munkaközössége és a „Regnum" egyháztörténeti évkönyv	7
	The former Society of the Hungarian Catholic Historians and the Church Historical Almanach "Regnum"	
SALIGA Irén	A Regnum repertóriuma 1936–1946	19
	The Repertorium of Regnum 1936–1946	
MOLNÁR Antal	Egy magyar egyháztörténész a 20. században: Vanyó Tihamér OSB.	37
	A Hungarian Church Historian Of The 20th Century: Tihamér Vanyó OSB	
SROKA, Stanisław	Az esztergomi érsek és a krakkói püspök vitája a 14. sz. első felében	51
	A Discussion of the Archbishop of Esztergom with the Bishop of Cracow in the First Half of the 14th Century	
MÉSZÁROS István	Iskolatörténetünk barokk korszaka	57
	The Baroque Age of our School History	
KÁPOLNAI Iván	Adalékok Mezőkövesd és környéke iskolaügyének történetéhez a 19. század derekáig	67
	Some Additional Data to the School History of Mezőkövesd from the Middle of the 19th Century	
SASVÁRI László	Ókatolikus mozgalmak Magyarországon	81
	Old-Catholic Movements in Hungary	
EÖRDÖGH István	A Magyarország elleni 1919-es intervenció, mint a bolsevizmus következménye	127
	The Intervention of 1919 against Hungary as a Consequence of the Bolshevism	
DEMETER József	A magyarpéterlakai református egyházközség története	133
	The History of the Calvinist Parish of Magyarpéterlaka	
KATUS László	A szegvári plébánia története	149
	The History of the Roman Catholic Parish of Szegvár	

FORRÁS – SOURCES

SOÓS, Katalin:	Der Schauprozeß Gegen Kardinal Mindszenty im Spiegel Österreichischer Gesandschaftsberichte	217
	Monstrous Process against Cardinal József Mindszenty According to the Reports of the Austrian Ambassador	

KATONA Nándor Két levél 1953-ból 231
Two Letters from 1953

MÓDSZERTAN, ADATTÁR, SZEMLE
METHODOLOGY, DATA STORE, SURVEYS

SOMORJAI Ádám OSB Magyar egyháztörténeti témájú disszertációk a Bécsi Egyetemen, 1831–1984 235
Dissertations Stored in the Vienna University Concerning the Hungarian Church History, 1831–1989
TÜNDE Császtvay Hungarian Culture and Christianity Fourth Congress on Hungarian Studies 243
– – Szent István napok Kalocsán 246
– – Fraknói Vilmos emlékülés 246
– – Giesswein Sándor emlékünnepségek 247
MONOK István Benda Kálmán 249

EGYHÁZTÖRTÉNETI KÖNYVEK ÉS KIADVÁNYOK
BOOK REVIEW

Astrik L. GABRIEL: The Paris Studium (Ism.: Tóth Sándor László) 251
Kereszténység és szabadság. 34. Pax Romana kongresszus (Ism.: Kőhegyi Mihály) 256
JÁKLI István: „...A magyarokhoz küldetett" (Ism.: Orbán Imre) 258
Az esztergomi főegyházmegye barsi főesperességének egyházlátogatási jegyzőkönyvei 1647–1674 (Ism.: Kőhegyi Mihály) 260
Magyar egyházak és gyülekezetek Nagyváradon (Ism.: Lakatos Pál) 262
SZABADI Sándor: „Kiáltó szó a pusztában..." Szilády János élete és kora (Ism.: Kőhegyi Mihály) 263
KIS Bálint: A Békés-Bánáti református egyházmegye története (1836) (Ism.: Nagy Ádám) 265
Helytörténeti részletek a kecskeméti ferences rendház Háztörténetéből (1644–1950)
Szerk.: Szabó Attila (Ism.: Kőhegyi Mihály) 267
KREDICS László – SOLYMOSI László: A veszprémi püspökség 1524. évi urbáriuma (Ism.: Orbán Imre) 269
GALCSIK Zsolt: A Páli Szent Vincéről nevezett szécsényi irgalmasnővérek „Hármas intézményének" története az alapítástól a feloszlatásig (1875–1950) (Ism.: Kovács János) 270
MÉSZÁROS István: „...Kimaradt tananyag... A diktatúra és az egyház 1945–1956" I–II (Ism.: Pukánszky Béla) 272

MAGYAR EGYHÁZTÖRTÉNETI VÁZLATOK
REGNUM
ESSAYS IN CHURCH HISTORY IN HUNGARY
1994/1–2

ELŐSZÓ

A Magyar Egyháztörténeti Vázlatok a hatodik évfolyamában lépett. Amikor örvendezünk azon, hogy ilymódon a magyar egyháztörténészek szakfolyóirata, akét változást is bejelentünk:

Ettől az évfolyamtól kezdve – megtartva eredeti címét – fölvesszük a REGNUM alcímet is. Tisztelegni kívánunk ezzel Szekfű Gyula és a harmincas-negyvenes évek egyháztörténészei munkája előtt, egyben vállaljuk szellemi örökségünket és folytatni kívánjuk azt. 1988-ban szerettük volna fölvenni ezt a nevet, de az akkori Állami Egyházügyi Hivatal ezt nem engedélyezte volna, hűen politikájához. „Régit nem restaurálunk, az újat a szerves fejlődés jelét – amely politikánk eredménye –, esetleg toleráljuk." Csak sajnálatunkat tudjuk kifejezni, hogy nagy idő telt el a két – ezentúl egy – folyóirat két folyama között, az akkori szerzők közűl kevesen élnek.

Köszönjük Csapodi Csabának a gondolatot és számunkban közölt tanulmányát a REGNUM-ról.

Annyi változás van a 60 éve alakult közösség céljaihoz képest, hogy folyóiratunk **felekezeti megkülönböztetés nélkül** vállalja fel az egyháztörténeti kutatás támogatását és az eredmények közlését.

A másik változás személyi: megköszönjük Horváth Tibor SJ alapító sokéves fáradozását és tevékenységét, valamint azt, hogy e nehéz két éves periódusban vállalta a főszerkesztői munkát. Felkérésünkre Szántó Konrád OFM, a METEM-nek szintén alapító tagja, vállalja, hogy a jövőben ő veszi át a főszerkesztői munkát. Reméljük, hogy ezzel is kifejeződésre jut a METEA (Budapest) és a METEM International (Toronto – Budapest – Pannonhalma – Szeged) egy és ugyanazon mű: az egyháztörténet művelése szolgálatában áll.

Várszegi Asztrik
főapát

FOREWORD

The sixth volume of the Essays in Church History in Hungary has been initiated. We are very pleased to see the success of the periodical written by the Hungarian church historians and we take this opportunity to announce two changes:

From this volume on, preserving the original title, we shall adopt the sub-title „Regnum", too. By this gesture we wish to express our honour to Gyula Szekfü, as well as to the workmanship of the church historians of the thirties and fourties. At the same time we undertake our spiritual heritage, and want to continue the work in the same spirit. We would have wished to adopt and

use this title already in the year of 1988. But the National Board for Church Affairs would not have permitted us to use that denomination because they were following and adhering to the political principle, as follows: „We do not restore anything of the past, but eventually tolerate the new, the manifestations of the organic development which has been the result of our policy". We should like to express our regret because of the lenghty interruption of publishing the two volumes of the periodical. There are, unfortunately, only a few representatives of the earlier authors alive. We express our gratitude to Csaba Csapodi for his essay concerning the „Regnum" having been written for us.

Regarding the aims of the society having been established 60 years ago the only change is that our journal will undertake the task of supporting the researchers, as well as the publishing of their results **withouth any religious discrimination.**

There is still another change, too, a personal one: We wish to thank Tibor Horváth SJ for his efforts and activities of many past years, as well as for his courage of having undertaken to work as an editor-in-chief during the difficult period of the past two years.

Simultaneously, we announce that Konrád Szántó who has been an establishing member of the METEM, have been requested to undertake the duty of the editor-in-chief in the future, and he has accepted the duty. We should like to express by this change that the METEA (Budapest) and the METEM (Torontó, Budapest, Pannonhalma, Szeged) have been engaged for the same aim: to serve the objectives of the church history.

Dr. Asztrik Várszegi
Arch-abbot

MAGYAR EGYHÁZTÖRTÉNETI VÁZLATOK
REGNUM
ESSAYS IN CHURCH HISTORY IN HUNGARY
1994/1-2

CSAPODI CSABA

A MAGYAR KATOLIKUS TÖRTÉNÉSZEK EGYKORI MUNKAKÖZÖSSÉGE ÉS A „REGNUM" EGYHÁZTÖRTÉNETI ÉVKÖNYV

Mielőtt beszámolnánk ennek a közel másfél évtizeden keresztül meglehetős sikerrel működő vállalkozásnak tevékenységéről, néhány szót kell szólni arról, mi tette szükségessé létrejöttét. Az ok a magyar katolikus egyháztörténet-írásnak a 20. század eleje óta tapasztalható hanyatlása, hátramaradása volt. A 18. századi nagy anyaggyűjtő elődöket (Hevenesy, Kaprinay, Pray) követve a múlt század második felében a katolikus egyháztörténet-írásban nálunk olyan nagy nevekkel találkozunk, mint Knauz Nándor, Bunyitay Vince, Kollányi Ferenc, Fraknói Vilmos, Karácsonyi János, Ipolyi Arnold. Az egész akkori magyar történettudomány élvonalába tartoztak ők és nemzetközi tekintetben is korszerűek voltak.

Sajnos a 20. század első évtizedeiben utódaik nem igen akadtak. Szekfű Gyula a Munkaközösség kiadásában megjelent Regnum évkönyv első kötetének bevezetésében joggal írhatta, hogy ezen a téren „a korszerűségtől nagyon távol vagyunk ... s ma már be kell vallanunk, hogy sok téren alig van közösségünk a nyugati nagy népek egyháztörténetével", amely a korábbi időkkel szemben igen sokat fejlődött olyan irányokban, amelyeket az elődök még nem ismertek. Ezekben az országokban mélyreható kutatások indultak a vallásos élet és az egyház általános kulturális szerepének kérdéseiben. Ahogy Szekfű mondanivalóját tovább folytatja: „Tavaly (1935) halt meg a nagy francia paptörténész, Henri Brémond, akinek főműve a franciák vallásos érzésének története volt az újkorban, s aki több mint tízkötetes munkájában az egyház és vallásos élet szinte minden problémáját végig kutatta hazája történetének újabb századaiban ... Brémond könyvei mai napig nem hatottak nálunk ... a magyar nép vallásos múltjával, jelenével s annak történeti formáival senki sem foglalkozott, s bevallom, Brémondnak még csak nevét is elig találtam katolikus történészeinknél. Nem sokkal jobb a helyzet pl. Martin Grabmann úttörő munkásságát illetőleg, mely a középkornak annyira katolikus szellemi világát derítette fel, s amelynek hatását hiába keresnők magyarjainknál, legalább is katolikus történészeinknél, mert ennek a nagy katolikus teológusnak munkáiból egyelőre csak protestáns történészeink merítenek okulást. Munkaközösségünk tisztában van ezzel a helyzettel, melyből a kiemelkedés csak megfeszített munka és önkritika által lehetséges."

Hogy mi volt ez a Munkaközösség, ezt először talán legjobb negetív oldalról meghatározni. Mi nem volt? Nem volt egyesület, társulat, főleg nem volt valamilyen ellen-Történelmi Társulat. Nem is volt hitbuzgalmi kezdeményezés, tehát működése nem az egyházi élet, hanem a történettudomány területére tartozott. Nem is az „egyháziak történetírása" volt, hiszen tagjainak túlnyomó többsége világi ember volt, akik a katolikus egyháztörténetben a történettudománynak egyik speciális, a többi tárgykörrel egyenrangú, azonos módszerekkel és forráskritikával, segédtudományokkal és irodalomismerettel kutatandó ágát látták. Nem is volt valamilyen speciális kutatásokra kialakult munkaszervezet, nem volt függőségben semmiféle állami vagy egyházi felsőségtől. A résztvevők közt főleg frissen végzett fiatalok – sokan köztük Szekfű egykori hallgatói –, akikhez fokozatosan csatlakoztak többen a már befutott, jelentős tudományos nevet szerzett idősebbek.

Jellemző vonása volt az is, hogy résztvevőinek csak egészen kis hányada volt a szó szoros értelmében egyháztörténész – ilyen akkoriban a történészek közt nagyon kevés akadt –, hanem olyanok, akik a történeti tudományok legkülönbözőbb területein működtek: művelődés- és társadalomtörténészek, művészettörténészek, irodalomtörténészek stb., akik mind a maguk speciális kutatásainak oldaláról akartak hozzájárulni a közös eredményekhez, az egyház múltjának megismeréséhez. Hiszen alapjában véve a középkornak szinte egész művelődéstörténete beletartozik az egyháztörténetbe, az akkori műveltség hordozói a papság köréből kerültek ki. A világi emberek századokon át értetlenül álltak szemben a tudománnyal, irodalommal és művészettel. A középkori magyar egyháztörténet számára tehát sokkal fontosabb ezeknek a művelődési vonatkozásoknak föltárása, mint pusztán birtoktörténetek és pereskedések felsorolása, amibe sokszor egyháztörténetünk beletéved. De még az újkorban is csak lassanként alakult ki a művelődés laicizálódása. A helyzet a középkor után is századokig még csak annyiban változott, hogy most már nem egyetlen egyház és annak papsága volt a művelődés fő hordozója, hanem különböző egyházak.

Hogy mi nem volt a Munkaközösség, azt Szekfű Gyula a rá jellemző szellemes szarkazmussal úgy fejezte ki, hogy „gondosan óvakodtunk attól, hogy meg ne találjunk alakulni." Tehát nem volt a tagságba való belépés és tagdíj, elnök és titkár, választmány és adminisztráció, közgyűlés, alapszabály és hatósági engedélyezés, hanem valóban kötetlen munkaközösség, a szellemi munka szabad játékterülete, közös célok felé törekvő történészek kötetlen szellemi együttműködése, egymás munkásságának baráti támogatása és nem az érvényesülés ugródeszkája.

Már most a szót pozitívra fordítva legjobb, ha szószerint idézzük azt a rövid összefoglalást, amelyet a Munkaközösségre vonatkozólag a Regnum-kötetek közöltek:

„Célja:

– az elhanyagolt katolikus egyháztörténeti kutatás föllendítése és a történettudomány mai színvonalára emelése, egyháztörténetíráson nemcsak a szervezeti kérdéseket értve, hanem mindazt, ami a magyar vallásos élet történetére és a katolikus Egyház szerepére vonatkozik;

– a magyar történelem eddig fel nem ismert, vagy félreértett katolikus vonatkozásoknak az objektív igazság alapján való tisztázása;
– alkalmat nyújtani arra, hogy a munkaközösség résztvevői, akik a történettudomány legkülönbözőbb ágaival foglalkoznak, az egyes történeti tudományágak eredményeit és a segédtudományok módszereit összefoglalóan megismertessék egymással;
– egymás tudományos munkásságának támogatása;
– mindezek alapján pedig a magyar katolikus társadalom történelmi műveltségének kimélyítése."

„Célja elérésére
– megbeszélésekkel kapcsolatos előadásokat tart minden hónapban;
– vidéki vándorgyűléseken igyekszik szélesebb körökkel kapcsolatot szerezni;
– kiadja a „Regnum" c. évkönyvet, mely a munkaközösség tagjai tudományos kutatásainak eredményé közli."

A Munkaközösség 1934-ben jött létre Szekfű Gyula professzor kezdeményezésére és vezetésével, bár ezt a vezetést a legtágabb értelemben kell venni. Szekfűtől ugyanis távol állt mindenféle részletekbe menő irányításra való hajlam. Ő csak kezdeményező volt, aki egyéniségének súlyával, tudományos lényével hatott összetartó erőként. Amint ő maga mondta, ha konkrét feladatok kijelölését kérték tőle, hogy „nem szeretek diktátorkodni". Hagyta tehát érvényesülni az egyéni gondokozást és célkitűzéseket. Aminthogy Szekfű jellemvonásai közé tartozott az is, hogy nem hitt a humán tudományokban a szervezett munka eredményességében sem, hanem azt tartotta, annak van igazi eredménye, ha mindenki alapos munkát végez egyéni elgondolásainak megfelelően.

Később azután, amikor Szekfűt a politikai feladatok már mindjobban igénybe vették és kevesebb figyelmet tudott fordítani a Munkaközösségre, főleg a piarista Balanyi György professzor vált az igen fontos összetartó erővé.

Ami a havi előadásokat illeti, azok két szempontból is újszerűek voltak. Az egyik az, hogy az előadásokat hozzászólások, viták követték, ami addig a történettudományban nem volt szokásos, a másik pedig az, hogy nemcsak bizonyos, az egyháztörténettel kapcsolatos előadások hangzottak el, készülő tanulmányok bemutatása történt meg, hanem – mint a bemutatott célkitűzések közt is említettük –, bizonyos továbbképző jellegűek is voltak köztük: mivel mindenki nem terjesztheti ki figyelmét a történettudomány olyan széleskörű területének minden tájára, még akkor sem, ha azokra ajánlatos kutatásai közben figyelemmel lennie, egyes előadások bizonyos távolabbi területek eredményeit is idehozták.

Az előadások változatosságát bemutatandó, felsoroljuk néhánynak a címét. Az egyháztörténeti vonatkozásúak közül:

Pásztor Lajos: Vallásos élet a Jagello-korban. – Entz Géza: Barkóczy prímás mint műpártoló. – Kisbán Emil: A máriavölgyi pálos kolostor. – Pallós Kornél: Szent István drámák. – Clauser Mihály: Pázmány magyarsága. – Gáthy Zsolt: Anyakönyvezetési szokások az esztergomi egyházmegyében. – Nagy Tibor: A pannoniai kereszténység. – Ember Győző: A levéltárak, mint az egyháztörténet

forrásai. – Török Jenő: A katolikus autonómia és a püspöki kar az autonómiai kongresszus idején. – Degré Alajos: Katolikus szentszékek joghatósága protestánsok házassági pereiben.

Egyéb témák közül:

Tamás Lajos: A román történetírás és a kontinuitás kérdése. – Kniezsa István: Nyelvészet és helytörténetírás. – Gogolák Lajos: A mai cseh történetírás problémái. – Bónis György: A modern jogtörténetírás problémái. – Sármándi Sándor: A mai Ausztria történeti tudata. – Bálint Sándor: A szegedi népélet szakrális gyökerei. – Bogyay Tamás: A magyar nemzettudat jelentkezése a vendvidék középkori emlékeiben. – Gábriel Asztrik: Középkori egyetemi kéziratok és a pécia. – Balázs László: Újabb protestáns egyháztörténeti törekvések. (Protestáns előadó.)

Vidéki vándorgyűlés három volt, 1935-ben, 1936-ban és 1937-ben. Egésznapos ülések voltak ezek, délelőtt szakmai ülés a Munkaközösség résztvevői számára, délután nyílvános ülés a nagyközönségnek, de az ott tartott előadások is szigorúan tudományosak voltak, azonban közérdekű témákról: pl. Salacz Gábor: A polgári házasság bevezetése Magyarországon. – Gábriel Asztrik: Szent Erzsébet magyarsága nyugati szemmel. – Bálint Sándor: Népünk imádságai. – Tóth László: A pápa világi uralmának kérdése és a magyar közvélemény.

De ha a Munkaközösség nem volt egyesület és nem voltak anyagi alapjai sem, hogyan tudott mégis fönnmaradni és müködni? Az első dolog mindjárt az volt, hogy a piarista rend az előadások számára rendelkezésre bocsátotta budapesti gimnáziumának tanácstermét. A meghívók nyomatását, postázását hol egyik, hol másik résztvevő vállalta saját költségén. Ugyanúgy nem kaptak honoráriumot a Regnum cikkírói, mint váltakozó (és névvel meg nem jelölt) szerkesztői. A vidéki vándorgyűléseken is mindenki saját költségén vett részt, nem volt kiküldő szerv, amely vállalja a költségeket. Mégis meg kell emlékeznem egyetlen nagylelkű mecénásunkról, aki segített. Hogy a Regnum első két kötete megjelenhetett, az egy kis ujpesti nyomdásznak, Wéber Gusztávnak volt köszönhető, aki bár protestáns ember volt, vállalta hitelben a Regnum első, vaskos kötetének kinyomtatását és türelmesen megvárta, míg kb. egy esztendő alatt példányok eladásával sikerült összeszedni a nyomdaköltséget. Azután ugyanígy vállalta a második kötetet is.

A helyzet azután annyiban változott, hogy – talán az esztergomi vándorgyűlések hatására – Serédi Jusztinián hercegprímás rávette a Szent István Társulatot egy ötkötetes magyar katolikus egyháztörténet kiadására. A művet a Munkaközösség tagjai készítették volna el. Előtanulmányok publikálására pedig ugyancsak a Szent István Társulat vállalta a Regnum további három kötetének kiadását. Az öt kötet részletes terve elkészült. Talán nem árt – esetleges jövő felhasználás céljára – bemutatni:

I. kötet 1387-ig. Szerkeszti Balanyi György.

1. **A keresztény Pannonia:** Római kultúra a magyar földön. A kereszténység kezdetei. Pannonia ókeresztény vértanúi. A milanoi rendelet hatása.

Küzdelem az eretnekségek ellen. A népvándorlás megindulása. A pannoniai kereszténység pusztulása; emlékei. (40 lap. Szerző: Nagy Tibor.)

2. **A szláv kereszténység.** Szent Cirill és Metód működésének magyarországi vonatkozásai. A nyitrai püspökség. A szláv és német elem harca. Passau. A szláv kereszténység hatása az ifjú magyar kereszténységre. (30 lap. Kniezsa István.)

3. **Pogány magyarság – keresztény magyarság.** A magyarság eredete és vándorlása. Műveltsége és ősi kultusza. Első érintkezés a kereszténységgel Lebediában, Pannoniában és kalandozásai során. A bizánci kereszténység hatása. Géza fejedelem. (40 lap. Csóka Lajos.)

4. **A keresztény állam és társadalom kiépítése.** Szent István: egyénisége és eszményei. Egyház- és államszervező tevékenysége. Törvényhozása. Eredményei. Pogány visszahatás. Kül- és belpolitikai zavarok. Szent László és Kálmán, mint Sz. István művének betetőzői. A kereszténység végleges megszilárdulása és begyökerezése a magyar földön. (50 lap. Balanyi György.)

5. **Az egyház és állam viszonyának alakulása.** a.) A tatárjárásig. b.) Az Anjouk trónralépéséig. c.) Az Anjouk korában. (40 lap. Balanyi.)

6. **A Szentszékkel való kapcsolataink.** a.) III. Incéig. b.) Az Anjouk trónrajutásáig. c.) Az Anjouk korában. (30 lap. Balanyi György.)

7. **A papság helyzete.** A magyar hierarchia terebélyesedése a XIII. és XIV. században. A főpapi székek betöltése. Káptalanok. A káptalani intézmény alakulása a XII. és XIII. században. Az alsó papság, toborzódása, műveltsége, viszonya a néphez, időnkénti elvilágiasodása és reformjai. Plébániák. A szerzetesi intézmény sorsa magyar földön. (80 lap. Balanyi György.)

8. **A hitélet külső keretei.** a.) Zsinati határozatok. Liturgiai sajátosságok. Bőjtfegyelem. Eretnekségek magyar földön. (20 lap. Radó Polikárp.) b.) Házasságjog. Egyházi bíráskodás. (20 lap. Bónis György.)

9. **Vallásos élet.** a.) Az egyház, mint a népiség kialakítója, népi vallásosság. (20 lap. Bálint Sándor.) b.) Magyar szentek. Félbemaradt avatási perek. (15 lap. Balanyi György.) c.) Egyházművészetünk kialakulása és megizmosodása. (20 lap. Dercsényi Dezső.) d.) Egyházi tudomány és irodalom; az egyház mint a nemzeti irodalom keltegetője. (25 lap. Ivánka Endre.)

10. **Keresztény intézmények.** Vallásos társulatok, szolidaritások stb. (25 lap. Timár Kálmán.)

11. **Az egyház hatása a magyar társadalmi és gazdasági élet fejlődésére.** a.) Főpapjaink szerepe az államéletben; a törvényhozásban, közigazgatásban, igazságszolgáltatásban, diplomáciában és honvédelemben. (25 lap. Gábriel Asztrik.) b.) Az egyházi birtok eredete és szerepe középkori gazdasági életünk kialakításában. Az egyházi birtok társadalomformáló hatása. (20 lap. Kumorovitz Bernát.)

II. kötet. 1387–1606. Szerkeszti Galla Ferenc.

A. Az egyház a középkor végén.

1. **Az egyház és állam.** A kései középkor és kezdődő újkor. Hagyomány és újság küzdelme. Az egyház és közélet elvilágiasodása Európa-szerte. A nemzeti

állam öntudatra ébredése hazánkban. Mátyás. Az állam benyomulása az egyházi térre, főkegyúri jog. (40 lap. Galla Ferenc.)

2. **Az egyház és a török háborúk.** A mohamedanizmus. Magyarország a kereszténység védőbástyája. Hunyadi, Kapisztrán, Mátyás. A pápaság és hazánk a török elleni küzdelemben. (24 lap. Artner Edgár.)

3. **Az egyház belső élete.** a.) Küzdelem az eretnekséggel. A nyugati egyházszakadás. Magyarok a reformzsinatokon. Husztizmus. (16 lap. Artner Edgár.) b.) Közművelődés, iskolák, egyetemek, humanizmus. (24 lap. Barta István.) c.) Irodalom, kódexek, Temesvári P., Laskai O. (16 lap. Takács Ince.) d.) A világi és szerzetes papság fegyelme, szelleme, közéleti szereplése, kommenda-rendszer és jövedelemhalmozás, az egyházi élet süllyedése. (24 lap. Pásztor Lajos.) e.) Istentisztelet, ünnepek, búcsúk, szentek tisztelete, társulatok, zarándoklások, a nép valláserkölcsi élete. (16 lap. Bálint Sándor.) f.) Egyházművészet. (24 lap. Bogyay Tamás.) g.) Liturgia, liturgikus énekek. (8 lap. Teller Frigyes.)

B. A protestantizmus elterjedése és a katolikus megujhodás kezdete.

4. **A protestantizmus elterjedése.** A királyság területén. Luteranizmus, oligarchia, főpapi székek üresedése, paphiány, cuius regio elv, udvari prédikátor, a protestáns vallási élet kialakulása, katolikus ritus-maradványok. A hódoltság területén: hierarchia összeomlása, paphiány, missziós terület. (16 lap. Galla Ferenc.) Erdély. A négy bevett vallás. Restaurációs kísérletek. A katolikus vallás háttérbeszorítása. (32 lap. Biró Vencel.)

5. **A katolikus ellenállás a XVI. század folyamán.** Királyi hatalom és törvénykezés segítségével. Trienti zsinat. Oláh Miklós. Jezsuiták. (28 lap. Meszlényi Antal.) Papi kollégiumok, Telegdy, Monoszlay, Forgách. Nagyszombati nyomda. Jezsuiták ujratelepítése. Bocskay. (20 lap. Galla Ferenc.)

6. **Katolikus irodalom.** A hitújítás korában. A protestáns irodalomnak különösen polemikus részei Pázmányig. (48 lap. Félegyházy József.)

III. kötet. 1606–1780. Szerkeszti Szekfű Gyula.

1. **A korszak általános jellemzése.** A katolicizmus megerősödése, a protestantizmus háttérbe szorítása a korszak elején; a végén a katolicizmusnak az új ellenség, a felvilágosodás elől háttérbe szorulása. A protestantizmust a XVII. század második és a XVIII. század első felében legyőzte ugyan a katolicizmus, de 1780-ban már végzetes belső gyöngülés állapotában indult az új korszak felé. (16 lap. Szekfű Gyula.)

2. **A protestantizmus közjogi biztosítása.** A bécsi békétől és az 1604-i törvényektől kezdve a linzi békéig a protestantizmus folytonos, papiroson és hatalmi, főleg külhatalmi, erdélyi eszközökkel való biztosítása, ami mögött már nem volt lelki tartalom. (16 lap. Szekfű Gyula.)

3. **Az ellenreformáció.** Pázmány. A katolicizmus lelki megerősödése, hódítása, kapcsolatban az immár többséggé vált katolikus rendeknek és a királyságnak rendelkezésére álló, a magyar jogszokásban és törvényekben gyökerező

pozitív eszközökkel, elsősorban a földesúri-kegyúri jogokkal. Pázmány alakja, mindkét terjesztési módban úttörő. Iskolája, politikai iránya. (64 lap. Szekfű Gyula.)

4. **Hitviták.** Katolikus és protestáns hitvitázók, működésük, egyéniségük, tanaik, előadásformájuk, kapcsolataik a nyugatiakkal. Katolikusok olasz, spanyol, német kapcsolatai, a protestánsok német, svájci, francia, angol kapcsolatai. Teológiájuk, filozófiájuk, politikai szemléletük az eredeti szövegek alapján. Luteránus, kálvinista, unitárius polémiák egymás közt, puritanizmus és más nyugati szekták hatása. (48 lap. Félegyházy József.)

5. **A történeti elkülönülés folyamata.** Szellemi és dogmatikai téren az előző fejezet következései, egyházszervezet kialakulása az egyes protestáns ágazatoknál; liturgikus eltérések kifejlődése; a katolicizmussal szemben megmerevedő protestáns állapot. (32 lap. Félegyházy József.)

6. **Vallásos élet a XVII. században.** Vallásos hit, gondolkozás, a világi élet vallásos szemlélete, gyakorlat a nép életében, főleg a katolikus egyházban (mellékesen a protestánsoknál); egyenként a társadalmi osztályok vallásos élete: főurak, főpapság, papság, nemesség, városok, jobbágyok. (32 lap. Pásztor Lajos.)

7. **A protestantizmus háttérbe szorítása, a linzi békétől a Rákóczi-felkelésig, az egyházpolitikai harc részletes története.** (32 lap. Szekfű Gyula.)

8. **A Rákóczi-korszak vallásos viszonyai.** A katolikus, de már felvilágosodott fejedelem kísérletet tesz a tolerancia állami bevezetésére; egyik felekezet sem fogadja el, a XVI-XVII. századi erős vallásosság inteleranciával tovább érvényesül mindkét oldalon. (32 lap. Szekfű Gyula.)

9. **Az egyház és állam viszonya a XVIII. században.** A protestáns vallásgyakorlás megszorításai, a protestáns élet állami elnyomása, amelynek fejében a katolicizmus erősen alárendeli magát az államhatalomnak. Ez utóbbi azonban gyorsan eltávolodik a hittől, a felvilágosodott és laicizált állam felé halad. (48 lap. Szekfű Gyula.)

10. **A görög-katolikus unió.** Helyesebben unió-törekvések és azok parciális megvalósításai: rutének a XVII. században, oláhok a XVIII. században, szerbek harca az unió ellen, örmények stb. Az unió jelentősége, egyetemes egyház, általános keresztény kultúra, magyar nemzet és állam, illetőleg a nemzetiségek szempontjából. (18 lap. Ember Győző.)

11. **A papság közjogi, társadalmi, anyagi helyzete,** részletes, pozitív adatokon alapuló rajza, a főpapság anyagi helyzetéről, birtokairól, nagy jövedelmeiről, alapítványairól a XVII. és XVIII. században. Az alsóbb papság helyzetéről II. Ferdinántól Mária Teréziáig. (32 lap. Bakács István.)

12. **Szerzetesrendek.** Részletesen a XVII. századi mélypontról a felemelkedés, régi és új szerzetesrendek terjeszkedése, foglalkozása, tanügyi és egyéb téren, anyagi helyzetük, lelkiekben működésük és hatásuk. (16 lap. Csóka Lajos.)

13. **A barokk műveltség.** XVII. századi kezdetei, XVIII. századi általánossá válása, egyházi és nemzeti vonásai, felvilágosodáshoz való viszonya, társadalmi, tudományos szerepe, egyetemek, iskolák, Erdélyben is. (32 lap. Csapodi Csaba.)

14. **Barokk művészet.** Részletes rajz a művészetek minden ágából, építtetők, építészek, munkások, Erdélyben is. Mennyiben magyar nemzetinek nevezhető? (32 lap. Kapossy János.)

15. **Vallásos élet a XVIII. században.** A 6. fejezet folytatása, különös tekintettel a népi vallásosságra. (32 lap. Pásztor Lajos.)

IV. kötet. 1780–1867. Szerkeszti Meszlényi Antal.

1. **A jozefinista állameszme elhatalmasodása az egyházon.** II. József egyházpolitikájának az eredői, különböző rendeletei. A főpapság védekezése. Róma ellenállása. VI. Pius Bécsben. További intézkedések. A jozefinizmus következményei. Hitetlenség. Titkos társulatok. (48 lap. Meszlényi Antal.)

2. **A jozefinista egyházpolitika és visszahatása.** II. József rendeleteinek visszavonása. A tolerancia. Róma és a császár halála. A katolikus egyház jogainak kikezdése az 1790–91-i országgyűlésen. A hagyományos kormánypolitika. Intézkedései és alkotásai. A főpapság állásfoglalása. Severoli nunciaturája. VII. Pius és Ferenc király. (48 lap. Meszlényi Antal.)

3. **A vallási kérdések kiéleződése politikai síkon.** Politikai pártok s a katolicizmus. Vallási sérelmek az 1825–27-i diétán. A vegyesházasság kérdéskomplexuma az egyes országgyűléseken. (48 lap. Meszlényi Antal.)

4. **A katolikus államvallás megszüntetése.** Az egyház és az 1848. évi átalakulás. A vallásfelekezetek egyenjogúsítása. Iskolák laicizálása. Autonomiai szervezkedések. A hierarchia politikai kettéhasadása. A klérus és a bosszúállás. (48 lap. Meszlényi Antal.)

5. **Az egyház az önkényuralom idején.** Új gárda a régi helyén. Szcitovszky prímás és a pacifikáció. Amnesztiák. A papság és az osztrák politika. A regenerálódási folyamat. (32 lap. Székely Ottokár.)

6. **Egyháztörténeti változások.** Szerzetesrendek visszaállítása. Az egri érsekség felállítása. A szatmári és kassai püspökség kihasítása. Új görög-katolikus egyházmegyék. A Muraköz elcsatolása. A zágrábi érseki tartomány megszervezése. A gyulafehérvári-fogarasi metropolia. Újabb görög szertartású püspökségek. (48 lap. Meszlényi Antal.)

7. **Papság és szerzetesség.** Fő- és alsó papság. Viszony az államhoz. Kiváltságai, jogai, kötelességei. Előléptetések. Jövedelem. Szerzetesrendek. Lelki gondozás és tanítás. Szemináriumok. Tanulmányi rend. Papnevelés. Fenyítések. Koronák. Egyházmegyei, tartományi, nemzeti zsinatok. (48 lap. Géfin Gyula.)

8. **Istentisztelet és egyházi fegyelem.** II. József liturgikus rendeleteinek következményei. Az istentiszteletek formája és tartalma. A vallási kötelességek teljesítése. szertatási, ima- és énekeskönyvek. Épületes olvasmányok. Búcsújárások. (32 lap. Bálint Sándor.)

9. **Társadalom és katolicizmus.** Liberális világszemlélet. Szabadkőművesség és hatása. Az arisztokrácia és az egyház. Nemesi rend. Köznép. Ellentét a papság és a világi hatalom közt. A vallás kiszorítása a közéletből. Társadalmi mozgalmak és az egyház. Az elszigetelődésből való kiemelkedés. (32 lap. Török Jenő.)

10. **A katolikus kultúra felmérése.** Az egyház és a kultúra. Az építőművészet, festészet, szobrászat. A tudomány különböző ágai. Az irodalom. Költészet. Folyóiratok. Naptárak. Népiratok. Tudósaink. Íróink. Költőink. Művészeink. (32 lap. Genthon István, Clauser Mihály.)

11. **Katolicizmus és felekezetek.** Görög nem-egyesült válfajok. Reformátusok stb. Az egyes vallásfelekezetek belső élete. Kapcsolatuk a katolicizmushoz. (48 lap. Félegyházy József.)

V. kötet. 1867-től. Szerkeszti Horváth Konstantin.

A. A katolikus gondolat és a „harmadik nemzedék."

1. **Egyházellenes közszellem.** A materialista világszemlélet terjedése, egyházellenes jelszavak térhódítása, az irodalmi, társadalmi, gazdasági élet változásai, nem-keresztény elemek túltengése. Fényes külső, aggodalmas belső ideáltalanság. Összeomlás és lelki összeomlás. (8 lap. Horváth Konstantin.)

2. **Egyházpolitikai harcok.** Országgyűlések (1868 stb.). Iskolaügy, házasságügy, elkeresztelés. Katolikus autonómia, Néppárt, szocializmus. Nemzetiségi kérdés. A katolikus egyház külső élete. (80 lap. Salacz Gábor.)

3. **Az egyház élete és tevékenysége.** (Nem politikai, ez az előzőbe tartozik.) A főpapság szelleme, befolyása. IX. Pius, XIII. Leó, X. Pius. A vatikáni zsinat. A papság szelleme, műveltsége, nevelése. Az egyház anyagi ügyei. Az egyházi birtok. Szerzetesrendek. (64 lap. Tóth László.)

4. **Katolikus szellemiség.** Katolikus irodalom. (48 lap. Alszeghy Zsolt.) Katolikus művészet. (32 lap. Vayer Lajos.) Katolikus tudomány. (32 lap. Horváth Konstantin.) Katolikus vallásosság, egyesületek, gyűlések, nagygyűlések. Egyetemi Ifjúság, kongregációk, legényegyletek, nép-ének, a katolikus nép vallásossága. (24 lap. Gyenis András.)

B. A háború. A forradalom és a kommunizmus.

1. **A háború és a magyar katolicizmus.** Hadiköcsönök. Kórházak. Körlevelek. Katonák lelki gondozása, háborús ájtatosságok. Háborús katolikus irodalom. XV. Benedek. (24 lap. Gerendás Ernő.)

2. **A forradalom és a katolicizmus.** A katolikus királyság összeomlása, következményei. Tanácstalanság. Az egyház és a köztársaság. (32 lap. Hermann Egyed.)

3. **A kommunizmus.** Az egyházi intézmények és egyháziak helyzete az új rendben. A püspökségek és szerzetesrendek sorsa. Az egyházi birtokok kezelése. (32 lap. Balanyi György.)

C. Két világháború közt.

1. **Jogi rendeződés.** a.) Róma és Magyarország, nunciusok. A jogi kódex és a magyar katolikus élet. Vizitációk. XI. Pius. (8 lap. Degré Alajos.) b.) Kárpátalja egyházjogi szervezete. Katolikus sajtó. Hitbuzgalmi élet. Nemzetiségi viszonyok. Hitoktatás. (8 lap. Pfeifer János.) c.) Erdély új egyházjogi beosztása. Az erdélyi katolikus státus. Szervezkedés. Hitbuzgalmi élet. (8 lap. Gerendás Ernő.) d.) Bácska, Bánát, Baranya élete a megszállás alatt. (Horváth Konstantin.)

2. **„Keresztény politika."** Politikai és társadalmi szervezkedések keresztény jelszavak alatt. A főváros és környékének templom- és plébánia-gyarapító politikája. Városi, falusi és tanyai pasztoráció. Katolikus iskolák. Kántorképzés. (24 lap. Kisbán Emil.)

3. **Belső építés.** Prohászka. Bangha. Egyházmegyei zsinatok. Actio Catholica. Lelkigyakorlatok, triduumok. Egyetem, szemináriumok. Változások a papképzésben. Népének. Gregorián. Sz. István Akadémia. Szociális Missziótársulat. Szerzetesrendek terjedése. Eucharisztikus világkongresszus. (32 lap. Gyenis András.)

D. A második világháború és Magyarország.

Így tehát úgy látszott, hogy a Munkaközösség tevékenységének eredményeként a magyar katolikus egyháztörténetírás jó úton halad. a Regnum 5., 1942–1943-i kötete már 800 lap terjedelemben jelent meg mint emlékkönyv Szekfű Gyula 60. születésnapjára. Sajnos azonban közbeszóltak a történelem eseményei, a háború és minden, ami azzal járt. A nagy egyháztörténetből csak annyi lett, hogy Salacz Gábor megírta és külföldön publikálta a ráháruló részeket, később pedig Hermann Egyed maga írt meg egy szintén külföldön megjelent magyar egyháztörténetet, de ebből példány már alig jutott haza.

A háború után már csak egy összevont 6. kötet (1944–1946) jelent meg a Regnumból. Ezt az utolsó kötetet is a Szent István Társulat vállalta Galla Ferenc professzor közbenjárására. Az első példányt még Galla professzorral együtt kettesben át tudtuk nyújtani Mindszenty bíboros primásnak, de az évkönyvből valóságos bibliofil ritkaság lett, mert alig hogy megjelent – és szerencsére a szerzők még megkaptak egy-egy példányt – a Szent István kiadót és könyvesboltot államosították és az egész hatalmas könyvanyag, közte a Regnum 6. kötetének összes példányai zúzdába kerültek, csak azok a kötetek maradtak meg az egyes szerzők birtokában, akiknek benne cikke jelent meg. Sajnos hasonló sors érte az előző évfolyamok még el nem adott valamennyi kötetét is, mert ezeket a ciszterciták őrizték a Bernardinumban s a rend működésének megszüntetésekor ezeket is megsemmisítették.

Mégis nagy és maradandó eredményt hozott a Regnum hat kötetének százhuszonegy tanulmánya. Hogy ezek a tanulmányok milyen széles körű problematikát öleltek fel és milyen sok új eredményt hoztak, érdemes kiemelni belőle egyeseket: Balanyi György: Csehországi Boldog Ágnes. – Bakács István János: Hont vármegye középkori egyházas helyei. – Bogyay Tamás: Adalékok a középkori magyar oltárdíszítő művészet történetéhez. – Csóka Lajos: Clunyi szellemű volt-e a magyar egyház a XI. században? – Degré Alajos: Földesúri jogok a jobbágyok házasságkötése körül. – Dezsényi Béla: A magyar katolikus sajtó. – Ember Győző: A helytartótanács egyházjogi bizottságának kialakulása. – Entz Géza: Magyar főpapok művészeti és műveltségi tevékenysége a XVIII. században. – Gábriel Asztrik: Szent Erzsébet magyarsága nyugati szemmel. – Gerendás Ernő: A céhek és a vallásos élet. – Gerencsér István: A magyar felvilágosodás és a kegyes iskolák. – Iványi-Grünwald Béla: Széchenyi István vallásosságának kérdése. – Hermann Egyed: Népoktatás a veszprémi egyházmegyében a XIX. század elején. – Kádár Zoltán: Pannonia keresztény emléke-

inek ikonográfiája. – Pásztor Lajos: Temesvári Pelbárt és Laskai Osvát az egyházi és világi pályáról. – Meszlényi Antal: II. Rákóczi Ferenc felkelésének valláspolitikája és a jezsuiták. – Salacz Gábor: A magyar katolikus egyház helyzete a kiegyezéskor. – Vanyó Tihamér: A plébániatörténetírás módszertana.

Vegyük még mindehhez azt, hogy a szerzők közt nem volt egyetlen működedvelő történész sem, hanem – néhány már akkor elismert, vezető pozíciót betöltő historikus (Balanyi György, Holub József professzor, Gróf Zichy István, a Történeti Múzeum főigazgatója stb.) – mellett a túlnyomó többség olyan, akkor még pályájuk elején, de nagy jövő előtt álló fiatal történész volt, akik közül 28-an lettek később valamelyik hazai, vagy külföldi egyetem professzorai vagy magántanárai.

1848 után, a változott történelmi helyzetben természetesen a Munkaközösség már nem maradhatott fönn, a Regnum további kiadása szóba sem jöhetett, sőt általában az egyháztörténet művelése lehetetlenné vált. Annál örvendetesebb, hogy közel egy félévszázad eltelte után újraindultak és föllendülőben vannak a magyar egyháztörténeti kutatások és az eredmények publikálása.

CSABA CSAPODI:

THE FORMER CO-OPERATIVE OF THE HUNGARIAN CATHOLIC CHURCH HISTORIANS AND THE CHURCH HISTORICAL ALMANACH "REGNUM"

The autor has undertaken to present the readers the establishing of the Hungarian Catholic Historians' Co-operative having worked during the period between the two world wars very effectively, as well as to describe the scientific activities of the community. The chief reason of the Co-operative's establishing was that the history of the Catholic Church was being represented in Hungary during the 18th and 19th centuries by prominent personalities having deserved international recognition (Hevenesy, Kaprinay, Pray, Nándor Knauz, Vince Banyitay, Ferenc Kollányi, Vilmos Fraknói, János Karácsonyi, Arnold Ipolyi). In the first decades of the 20th century, however, the historiography of the Catholic Church was suffering a heavy set-back as compared with the level of the domestic and international historiographies. The reason of that set-back could be explained only with great difficulties.

Gyula Szekfü, a prominent personality of the established Co-operative was writing in this introductory lines, as follows: We are still very far away from the contemporarian level... We have to confess that, in many respects, we hardly could demonstrate any common feature with the church history of the great nations of the West. "The Co-operative was established in 1934, and the members were, first of all, historians, art historians and scientists of the demography having had a spiritual sympathy to each other. The participants were, principally, emphasizing their spiritual community. It has been the reason of the fact that no substantial rules of organization, no organizational hierarchy, etc. has been adopted. The actual aims were summarized by the members in the initial period, as follows: to develop the neglected historical research of the Catholic Church and to raise it to the contemporary level of the historical science; the church historiography does include, in this respect, not only the organizational problems, but everything in connection with the history of the Hungarian religious life and with the role of the Catholic Church; to investigate and explain, on the basis of the objective truth, all the misunderstandings having been experienced between the historiography and the Catholic Church and catholic religion; to give opportunity for the participants of the Co-operative interested in the different branches of the historical science to explain mutually to one another the summarized results and

methods of each branches of the historical science; to support and facilitate the scientific work carried out in the other branches; finally, to increase, by this, the historical knowledges of the Hungarian catholic society." In order to accomplish the above-mentioned tasks one has: to arrange lectures in each month; to establish new connections to broader circles of the society by means of provincial itinerary congresses; to publish the almanach "Regnum" summarizing the results of the scientific researches obtained by the members of the Co-operative.

The most prominent personality was professor Gyula Szekfü. Because of his having been busy with political activities, first of all, the Piarist professor György Balanyi became later the leading personality. Not only the publishing of the above-mentioned almanach "Regnum" was an important achievement of the Co-operative but also the arrangement of the monthly repeated lectures by members of the same. The systematically organized lectures enabled the auditory to become acquainted with the given subject-matters of the researches, as well as to develop them by detailed discussions. At the same time those lectures were serving as means of a special post-gradual education.

The Co-operative having been requested by prince-primate Jusztinián Serédi, in close co-operation with the Saint Steven Association, had contemplated to publish a large Hungarian Catholic Church History of five volumes but that work has never been accomplished.

Altogether six volumes of the almanach "Regnum" have been published. They are containing altogether 111 dissertations. The activities of the Co-operative were during the period after 1945 heavily hampered and, later, when the political power was expropriated by the Communist Party the work was completely abolished. After the year of 1948 the activities of the Co-operative has been completely interrupted because the members have been either arrested or died, or they have left the country.

MAGYAR EGYHÁZTÖRTÉNETI VÁZLATOK
REGNUM
ESSAYS IN CHURCH HISTORY IN HUNGARY
1994/1–2

SALIGA IRÉN

A REGNUM repertóriuma 1936–1946

E kis összeállítás a Regnum c. egyháztörténeti folyóirat 6 kötetének tartalmát tárja fel.

Szerkezete a következő:

- könyvészeti leírás,
- szerzői névmutató,
- permutált index.

A könyvészeti leírás a közlés sorrendjében adja az anyagot, tételszám, szerző, cím, és a megtalálás helye: évszám, lapszám.

A szerzői betűrend a cikkek, közlemények íróit sorolja fel, utalva a tételszámra.

A permutált index a hol, mi, mikor kérdésekre adja a választ, a szerző által a címben meghatározott kifejezések felhasználásával, és ezek variációival. Szintén a tételszámra utalva.

Kívánjuk, hogy a kutatók, érdeklődők haszonnal forgassák e kis összeállítást.

KÖNYVÉSZETI LEÍRÁS

1936

Regnum.
Egyháztörténeti évkönyv. Közzéteszi: a Magyar Katolikus Történetírók munkaközössége. [1. 1936.]
Bp. 1936, („Grafika" Nyomdaváll.) 392 p.

1937

Ua. [2. 1937.]
Bp. 1937, („Grafika" Nyomdaváll.) 282 p. 2 t.

1938-1939

Ua. [3. köt.] 1938-1939.
Bp. [1939], Stephaneum ny. 308 p. 4 t.

1940-1941

Ua. [4. köt.] 1940-1941.
Bp. 1941, Stephaneum. 436 p. 2 t.

1942-1943

Ua. (5. köt.) 1942-1943.
Bp. 1943, Stephaneum ny. 800 p.

1944-1946

Ua. (6. köt.) 1944-1946. A Szent István-Társulat kiadása.
Bp. 1947. 293 p. 6 t.

1
Szekfű Gyula
Előszó.
= 1936. 3-6.

2
Félegyházy József
A katolikus történetszemlélet és egyháztörténetírásunk feladatai.
= 1936. 7-31.

3
Nagy Tibor
Az eusebianus reakció és a pannóniai ariánizmus kezdetei.
= 1936. 32-60.

4
Belitzky János
A csornai premontrei prépostság alapítása és birtokszerzeményei a nemzetiségi kegyuraság korában.
= 1936. 61-86.

5
Gyenis András, P.
A magyar püspökségek helyzete a mohácsi vésztől 1600-ig.
= 1936. 87-93.

6
Kárpáthy-Kravjánszky Mór
Gromo, János Zsigmond testőrkapitánya.
= 1936. 94-141.

7
Clauser Mihály
Pázmány Péter írói műhelyéből.
= 1936. 142-149.

8
Horányi Lukács
A márcsai görögkeleti püspökség kialakulása.
= 1936. 150-176.

9
Kelényi B. Ottó
Marco d'Aviano és a barokk állammisztika.
= 1936. 177-224.

10
Meszlényi Antal
II. Rákóczi Ferenc felkelésének vallápolitikája és a jezsuiták.
= 1936. 225-304.

11
Bónis György
Házassági törvényjavaslatok a 18. század elején.
= 1936. 305-314.

12
Schoen Arnold
A buda-tabáni Szent Katalin plébánia-templom.
= 1936. 315-326.

13
Ember Győző
Egy katolikus államférfi a 18. században.
= 1936. 327-345.

14
Csapodi Csaba
Kinek tartották Szent Istvánt a 18. században?
= 1936. 346-355.

15
Hermann Egyed
A bécsi államtanács és br. Andrássy Antal rozsnyói püspök sequestratiója.
= 1936. 356-392.

16
Vanyó Tihamér
Az egyházmegye-történetírásról. Francia tervek - magyar tanulságok.
= 1937. 3-18.

17
Bálint Sándor
Népünk imádságai.
= 1937. 19-47.

18
Karsai Géza
A színjátszás vallásos gyökerei.
= 1937. 48-68.

19
Balanyi György
Magyarországi Boldog Ilona.
= 1937. 69-79.

20
Gábriel Asztrik
Szent Erzsébet magyarsága nyugati szemmel.
= 1937. 80-96.

21
Barta István
Középkorvégi szellemi művelődésünk és a külföldi egyetemek.
= 1937. 97-118.

22
Kónyi Mária
A bátai apátság Szent Vér ereklyéje.
= 1937. 119-140.

23
Pásztor Lajos
Temesvári Pelbárt és Laskai Ozsvát az egyházi és világi pályáról.
= 1937. 141-154.

24
Murarik Antal
A lélekváltság. (Donum pro salute animae).
= 1937. 155-167.

25
Miklósy Zoltán
A magyarországi archipresbyterek.
= 1937. 168-172.

26
Clauser Mihály
A patrióta Pázmány.
= 1937. 173-186.

27
Babics András
Radanay Mátyás pécsi püspök kinevezése.
= 1937. 187-205.

28
Kisbán Emil
A Pálosrend eltörlése.
= 1937. 206-243.

29
Gárdonyi Klára, [Csapodiné]
A biedermeier kor vallásossága.
= 1937. 244-262.

30
Iványi-Grünwald Béla, ifj.
Széchenyi István gróf vallásosságának kérdése.
= 1937. 263-279.

31
[A Munkaközösség működése].
= 1937. 280-282.

32
Kádár Zoltán
Pannonia ókeresztény emlékeinek ikonográfiája.
= 1938-39. 3-58.

33
Waczulik Margit
Szűz Mária tisztelete kereszténységünk első századában.
= 1938-39. 59-74.

34
Bónis György
Első törvényeink sorsa és az egyházi menedékjog.
= 1938-39. 75-97.

35
Pallós Kornél
Szent István és kora a magyarországi drámairodalomban.
= 1938-39. 98-136.

36
Balanyi György
Csehországi Boldog Ágnes (1205-1282).
= 1938-39. 137-168.

37
Kárpáti-Kravjánszky Mór
Forgách Ferenc bíbornok-érsek történetéhez.
= 1938-39. 169-176.

38
Meszlényi Antal
Báthory Zsófia élete és végrendelete.
= 1938-39. 177-266.

39
Kisbán Emil
A pálosok és a tanügy.
= 1938-39. 267-306.

40
Néhány szó a plébánatörténetírásról.
= 1938-39. 307-308.

41
[A Munkaközösség működése].
= 1938-39. [309-310.]

42
Vanyó Tihamér
A plébániatörténetírás módszertana.
= 1940-41. 3-64.

43
Kádár Zoltán
A Triumphus-eszme a pécsi ókeresztény heroon egyik freskóján.
= 1940-41. 65-69.

44
Ferdinandy Mihály
Adatok a magyar egyháztörténet első fejezetéhez. A kazárok és ómagyarok vallási viszonyai.
= 1940-41. 70-93.

45
Bogyai Tamás
Isten báránya. (Adatok az Árpád-kori templomkapuk ívmeződíszítéseinek ikonográfiájához.
= 1940-41. 94-122.

46
Galla Ferenc
A pálosrend reformálása a 17. században. Stassewsky Miklós pápai megbízatása.
= 1940-41. 123-222.

47
Németh László
A Regnum Marianum állameszme.
= 1940-41. 223-292.

48
Pákay Zsolt
A veszprémi káptalan a 18. században.
= 1940-41. 293-302.

49
Entz Géza, ifj.
Klimó György, mint Janus Pannonius-kutató.
1940-41. 303-312.

50
Dezsényi Béla
Nemzeti Újság 1840-1848.
= 1940-41. 313-356.

51
Salacz Gábor
Az Agliardi-affaire.
= 1940-41. 357-429.

52
Bodnár Remig
Dr. vitéz Kárpáthy-Kravjánszky M. Mór.
= 1940-41. 430-433.

53
Bónis György
Murarik Antal. [Nekrológ].
= 1940-41. 434-436.

54
[A Munkaközösség működése].
= 1940-41. [437-438.]

55
Serédi Jusztinián
Előszó.
= 1942-43.

56
Bakács István
Hont vármegye középkori egyházas helyei.
= 1942-43. 9-23.

57
Balanyi György
Kísérletek a magyar piaristák megtelepítésére Horvátországban.
= 1942-43. 24-50.

58
Bálint Sándor
A szegedi népélet szakrális gyökerei.
= 1942-43. 51-69.

59
Barta István
Az 1743. évi jezsuita misszió.
= 1942-43. 70-90.

60
Bogyay Tamás
Adatok a középkori magyar oltárdíszítő művészet történetéhez.
= 1942-43. 91-112.

61
Csapodi Csaba
Az északnyugati magyar-tót nyelvhatár megváltozása és a katolikus restauráció.
= 1942-43.

62
Csery-Clauser Mihály
Széchenyi levele 1830 december 15-éről.
= 1942-43. 136-140.

63
Csóka J. Lajos
Cluny szellemű volt-e a magyar egyház a 11. században?
= 1942-43. 141-176.

64
Degré Alajos
Földesúri jogok a jobbágyok házasságkötése körül.
= 1942-43. 177-199.

65
Dezsényi Béla
A magyar katolikus sajtó. Fejlődéstörténeti vázlat. (Függelék: Dezsényi (Béla) - Szemző (Piroska): A katolikus sajtó hazai irodalma).
= 1942-43. 200-228.

66
Ember Győző
A helytartótanács egyházügyi bizottságának kialakulása.
= 1942-43. 229-252.

67
Entz Géza
Magyar főpapok művészeti és műveltségi tevékenysége a 18. században.
= 1942-43. 253-273.

68
Fehér Mátyás
Magyországi Pál O.P. "Summa de penitentia"-ja. 1220-1221.
= 1942-43. 274-293.

69
Fischer Endre
25 év a pannoniai ókeresztény kutatások történetéből.
= 1942-43.

70
Galla Ferenc
Újabb kiadatlan Pázmány-levelek.
= 1942-43. 305-321.

71
Gáthy Zsolt
A plébánosok könyvei a plébánia-történetírás szolgálatában.
= 1942-43. 322-325.

72
Gerencsér István
A magyar felvilágosodás és a kegyes iskolák.
= 1942-43. 326-370.

73
Gerendás Ernő
A céhek és a vallásos élet.
= 1942-43. 371-398.

74
Hermann Egyed
Népoktatás a veszprémi egyházmegyében a 19. század elején.
= 1942-43. 399-422.

75
Horváth Konstantin
Hogyan szerezte meg Henrichau a zirci apátságot?
= 1942-43. 423-436.

76
Jajczay János
Az antik rom és oszlop szimbolikus jelentősége a Jézus születését ábrázoló műveken.
= 1942-43. 437-445.

77
Kádár Zoltán
Szent István koporsójának triumfális jelképeiről.
= 1942-43. 446-449.

78
Kisbán Emil
A kamalduliak eltörlése a lechnici remeteség tükrében.
= 1942-43. 450-454.

79
Kumorovitz L. Bernát
A királyi kápolnaispán oklevéladó működése. (A királyi kancellária fejlődése a 14. és 15. század fordulóján).
= 1942-43. 455-497.

80
Lepold Antal
Az Esztergomi Kincstár árpádkori körmeneti keresztje.
= 1942-43. 498-500.

81
Meszlényi Antal
Gróf Zichy Domokos rozsnyói püspöksége.
= 1942-43. 501-523.

82
Móra Mihály
Esterházy Károly gróf egri püspök szerepe a sommás házassági köteléki per jogtörténetében.
= 1942-43. 524-535.

83
Papp László
A hiteleshelyi intézmény megszűnése.
= 1942-43. 536-562.

84
Pásztor Lajos
A máriavölgyi kegyhely a 17-18. században.
= 1942-43. 563-600.

85
Salacz Gábor
Báró Bánffy Dezső római akciója a néppárt ellen 1895-ben.
= 1942-43. 601-625.

86
Szalay Jeromos
Bremond Henrik.
= 1942-43. 626-655.

87
Török Jenő
Palásthy Pál.
= 1942-43. 656-674.

88
Vanyó Tihamér
Az egyháztörténész szemhatára.
= 1942-43. 675-719.

89
Waczulik Margit
A magyar barokk vallásos nemzeti öntudatának kialakulása.
= 1942-43. 720-733.

90
Zichy István
Adatok egy 17. századi katolikus főúri család történetéhez. Öregbik Zichy István gróf (1616-1693).
= 1942-43. 734-764.

91
Gárdonyi Klára, Csapodiné
Szekfű Gyula műveinek bibliográfiája.
= 1942-43. 765-773.

92
A kötet szerzői.
= 1942-43. 774-775.

93
Az értekezések latin nyelvű kivonatai.
= 1942-43. 776-792.

94
[A Munkaközösség működése].
= 1942-43. 793-794.

95
Aggházi Mária
Pietà. Egy barokk motívumvándorlás kérdése.
= 1944-46. 3-13.

96
Bakács István
Adalékok a földesúri valláspolitikához a 18. században.
= 1944-46. 14-20.

97
Balogh Albin
A veszprémvölgyi görög monostor alapítása. A legrégibb magyarországi oklevél.
= 1944-46. 21-30.

98
Balogh József
Tíz esztendő Somogy vármegye vallási harcaiból (1740-1750).
= 1944-46. 31-39.

99
Borsa Iván
A kaposszerdahelyi pálos kolostor középkori oklevelei. Regeszták.
= 1944-46. 40-58.

100
Csapodi Csaba
Newtonianizmus a nagyszombati jezsuita egyetemen.
= 1944-46. 59-68.

101
Dercsényi Dezső
Az esztergomi porta speciosa.
= 1944-46. 69-94.

102
Ember Győző
A munkácsi görög katolikus püspökség lelkészségeinek 1747. évi összeírása.
= 1944-46. 95-116.

103
Fügedi Erik
Középkori település és egyházi szervezet az egykori nyugati Felvidéken.
= 1944-46. 117-140.

104
Galla Ferenc
Fulgenzio da Iesi ferences misszionárius vitája a gyöngyösi jezsuitákkal. (Fejezetek a magyar katolikus restauráció misszióiból).
= 1944-46. 141-169.

105
Gerézdi Rabán
Az erasmista Komjáti Benedek.
= 1944-46. 170-181.

106
Holub József
Az egyházi nemesek jogállása a középkorban.
= 1944-46. 182-204.

107
Kádár Zoltán
Az Ecclesia jelképe egy árpádkori aquamanilen.
= 1944-46. 205-210.

108
Kelecsényi Ákos
Adalékok a nagyszombati egyetem barokk szellemiségéhez (1635-1665). (Tézis-könyvek, promóciós kiadványok).
= 1944-46. 211-226.

109
Komjáthy Miklós
Tata és a tatai bencés apátság az Árpádok korában.
= 1944-46. 227-243.

110
Nagy Tibor
A Quirinus-reliquiák translatiójának időpontja Pannonia príma késórómai sorsának tükrében. (Tanulmányok a pannoniai egyháztörténethez 4.)
= 1944-46. 244-257.

111
Ney Klára-Mária
Isten és Sors Zrínyi Miklós katolicizmusában és magyarságában.
= 1944-46. 258-267.

112
Salacz Gábor
A magyar katolikus egyház helyzete az 1867-iki kiegyezéskor.
= 1944-46. 268-279.

113
Waczulik Margit
Egy középkori női kolostor kapcsolata a világi társadalommal. A margitszigeti kegyhely.
= 1944-46. 280-290.

114
Bakács István
Gerendás Ernő (1908-1943). [Nekrológ].
= 1944-46. 291.

115
Csapodi Csaba
Gáthy Zsolt (1922-1945). Nekrológ].
= 1944-46.

SZERZŐI ABC

Aggházi Mária 95

Babics András 27
Bakács István 56, 96, 114
Balanyi György 19, 36, 57
Bálint Sándor 17, 58
Balogh Albin 97
Balogh József 98
Barta István 21, 59
Belitzky János 4
Bodnár Remig 52
Bogyay Tamás 45, 60
Bónis György 11, 34, 53
Borsa Iván 99

Clauser Mihály 7, 26, 62
Csapodi Csaba 14, 61, 100, 115
Csapodiné Gárdonyi Klára ld. Gárdonyi Klára, Csapodiné
Csery-Clauser Mihály ld. Clauser Mihály
Csóka, J. Lajos 63

Degré Alajos 64
Dercsényi Dezső 101
Dezsényi Béla 50, 65

Ember Győző 13, 66, 102
Entz Géza, ifj. 49, 67

Fehér Mátyás 68
Fejéregyházi Csapodi Csaba
ld. Csapodi Csaba
Félegyházy József 2
Ferdinandy Mihály 44
Fischer Endre 69
Fügedi Erik 103

Gabriel Asztrik 20
Galla Ferenc 46, 70, 104
Gárdonyi Klára, Csapodiné 29, 91
Gáthy Zsolt 71
Gerencsér István 72
Gerendás Ernő 73
Gerézdi Rabán 105
Gyenis András, P. 5

Hermann Egyed 15, 74
Holub József 106
Horányi Lukács 8
Horváth Konstantin 75

Iványi-Grünwald Béla, ifj. 30

Jajczay János 76

Kádár Zoltán 32, 43, 77, 107
Kárpáthy-Kravjanszky Mór 6, 37
Karsai Géza 18
Kelecsényi Ákos 108
Kelényi B. Ottó 9
Kisbán Emil 28, 39, 78
Komjáthy Miklós 109
Kónyi Mária 22
Kumorovitz L. Bernát 79

Lepold Antal 80

Meszlényi Antal 10, 38, 81
Miklósy Zoltán 25
Móra Mihály 82
Murarik Antal 24

Nagy Tibor 3, 110
Németh László 47
Ney Klára-Mária 111

Pákay Zsolt 48
Papp László 83
Pásztor Lajos 23, 84

Salacz Gábor 51, 85, 112
Schoen Arnold 12
Serédi Jusztinián 55
Szalay Jeromos 86
Szekfű Gyula 1

Török Jenő 87

Vanyó Tihamér 16, 42, 88
Waczulik Margit 33, 89, 113

Zichy István, id.

PERMUTÁLT INDEX

ábrázolás
Isten báránya, ikonográfia, Árpád kor 45
Jézus születése, antik rom és oszlop szimbolikus jelentősége 76
Agliardi, Antonio, magyar kormány, nézeteltérés 51
Ágnes, Boldog ld. Boldog Ágnes
akvamanile, ekklézsia-jelkép, Árpád kor 107
alapítás
monostor-, görög, Veszprémvölgy legrégibb magyar oklevél 97
Alekszandriai Szent Katalin ld. Katalin, Szent
állam
eszme, Regnum Marianum 47
férfi, katolikus, Borié Egyed (18. sz.) 13

állam
misztika, barokk, Marco d'Aviano 9
tanács, bécsi, Andrássy Antal rozsnyói püspök sequestratiója 15
Andrássy Antal, rozsnyói püspök sequestratiója, bécsi államtanács 15
antik rom és oszlop, szimbólikus jelentősége,
Jézus születése-ábrázolás 76
apátság
Báta, Szent Vér ereklye 22
Tata, bencés apátság, Árpád kor 109
Zirc, Henrichau 75
archipresbyterek, Magyarország, középkor vége 25
arianizmus kezdetei, Pannonia, eusebianus reakció 3
Árpád kor
ekklézsia jelkép, akvamanile 107
körmeneti kereszt, Esztergomi Kincstár 80

Bánffy Dezső, római akció, Néppárt ellen (1895) 85
barokk
állammisztika, Marco d'Aviano 9
motívumvándorlás, Pietà 95
szellemiség, egyetem, Nagyszombat (1635-1665) 108
vallásos nemzeti öntudat, magyar, kialakulása 89
Báta, apátság, Szent Vér ereklye 22
Báthory Zsófia, élete és végrendelete 38
bécsi államtanács, Andrássy Antal rozsnyói püspök,
sequestratiója 15
bencés apátság, Tata, Árpád kor 109
bibliográfia, Szekfű Gyula művei 91
bíbornok-érsek, Forgách Ferenc 37
biedermeier kor, vallásosság 29
Boldog Ágnes (1205-1282), ferenc rend 36
Boldog Ilona, Magyarország (1276) 19
Borié Egyed, katolikus államférfi (18. sz.) 13
Bremond, Henrik 86
Buda-tabán, plébániatemplom, Szent Katalinról elnevezett 12

céhek, vallásos élet 73
cluny-i szellemiség, magyar egyház (11. sz.) 63
csehországi Boldog Ágnes ld. Boldog Ágnes
Csorna, prépostság, premontrei, alapítása és birtokszerzése,
nemzetiségi kegyuraság kora 4

díszítőművészet, oltár, magyar, középkor 60
dráma, magyar, iskoladráma, Szent István és kora 35

Eger, Esterházy Károly püspök, sommás házassági köteléki per 82
egyetem
Nagyszombat
barokk szellemiség (1635-1665) 108
jezsuita, newtonianizmus 100
külföldi, szellemi művelődésünk, középkor vége 21
egyház
katolikus, kiegyezés (1867) 112
magyar, cluny-i szellemiség (11. sz.) 63
egyházi
és világi pálya
Laskai Ozsvát 23
Temesvári Pelbárt 23
író, Pázmány Péter 7
menedékjog, korai magyar törvények 34
nemesek, jogállás, középkor 106
szervezet és település, nyugati Felvidék,
középkor 103
egyházas helyek, Hont vármegye, középkor 56

egyházmegyei történetírás ld. történetírás, egyházmegyei
egyháztörténész szemhatára 88
egyháztörténet
magyar, kazárok és ómagyarok, vallás 44
Pannonia, tanulmányok 110
egyháztörténetírás ld. történetírás, egyház-
Egyházügyi Bizottság, Helytartótanács 66
ekklézsia-jelkép, akvamanile, Árpád kor 107
élet, vallásos, céhek 73
előszó
(Serédi Jusztinián) 55
(Szekfű Gyula) 1
eltörlés, pálos rend, II. József (1784) 28
emlékek, ókeresztény, ikonográfia, Pannonia 32
erasmista, Komjáti Benedek 105
ereklye, Szent Vér, Báta, apátság 22
Erzsébet, Szent, magyarsága, nyugati megítélés 20
Esterházy Károly, egri püspök
sommás házassági köteléki per 82
észak-nyugati nyelvhatár, magyartót, katolikus restauráció 61
Esztergom
Kincstár, körmeneti kereszt, Árpád kor 80
porta speciosa 101
eusebianus reakció, arianizmus kezdetei, Pannonia 3

Felvidék, nyugati, település és egyházszervezet, középkor 103
felvilágosodás, magyar, kegyes iskolák 72
ferenc rend, Boldog Ágnes (1205-1282) 36
Forgách Ferenc bíbornok-érsek 37
földesúri
jogok, jobbágyok házzaságkötése 64
valláspolitika (18. sz.) 96
főpapok, magyar, művészet, műveltség (18. sz.) 67
főúri család, katolikus, magyar, Zichy-család 90
francia tervek, egyházmegyei történetírás,
magyar tanulságok 16
Fulgenzio de Iesi,
ferences misszionárius,
vita gyöngyösi jezsuitákkal 104

Gáthy Zsolt, nekrológ 115
Gerendás Ernő, nekrológ 114
görög
katolikus lelkészségek, Munkács, összeírás (1747) 102
keleti püspökség, Márcsa, kialakulása 8
monostoralapítás, Veszprémvölgy, legrégibb magyar oklevél 97
Gromo, Andrea, János Zsigmond testőrkapitánya 6
Gyöngyös, jezsuiták, vita Fulgenzio de Iesi ferences misszionáriussal 104
házasság
köteléki per, sommás, Esterházy Károly egri püspök 82
kötés, jobbágyok, földesúri jogok 64
törvényjavaslatok (18. sz. eleje) 11
Helytartótanács, Egyházügyi Bizottság 66
Henrichau, apátság, Zirc 75
hiteleshelyi intézmény, megszűnése 83
Hont vármegye, egyházas helyek, középkor 56

ikonográfia
Isten báránya-ábrázolás, Árpád kor 45
ókeresztény emlékek, Pannonia 32
Ilona, Boldog ld. Boldog Ilona
imádságok, vallásos népélet, Magyarország 17

író, egyházi, Pázmány Péter 7
iskoladráma, magyar drámairodalom, Szent István és kora 35
iskolák, kegyes, magyar felvilágosodás 72
Isten
báránya-ábrázolás, ikonográfia, Árpád kor 45
és Sors, Zrínyi Miklós katolicizmusában, magyarságában 111
István, Szent
és kora, iskoladráma, magyar drámairodalom 35
koporsója, triumfális jelképek 77
megítélése (18. sz.) 14

János Zsigmond testőrkapitánya, Gromo, Andrea 6
Janus Pannonius-kutató, Klimó György 49
jelkép
ekklézsia-, akvamanile, Árpád kor 107
triumfális, Szent István koporsója 77
Jézus születése-ábrázolás, antik rom és oszlop, szimbolikus jelentősége 76
jezsuita
egyetem, Nagyszombat, newtonianizmus 100
misszió, Péterffy Károly, Moldva (1743) 59
jezsuiták
Gyöngyös, vita Fulgenzio de Iesi ferences misszionáriussal 104
Rákóczi Ferenc, II., valláspolitika 10
jobbágyok, házasságkötés, földesúri jogok 64
jogállás, egyházi nemesek, középkor 106
jogok, földesúri, jobbágyok házasságkötése 64
József, II., pálosrend eltörlése (1784) 28

kamalduliak eltörlése, remeteség, lechnici 78
kápolnaispán, királyi oklevéladó működése (14-15. sz. fordulója) 79
Kaposszerdahely, pálos kolostor, oklevelek (regeszták), középkor 99
káptalan, veszprémi (18. sz.) 48
Kárpáthy-Kravjanszky Mór, nekrológ 52
Katalin, Szent, buda-tabáni plébániatemplom 12
katolicizmus, Zrínyi Miklósé, Isten és Sors 111
katolikus
egyház, kiegyezés (1867) 112
főúri család, magyar, Zichy-család 90
restauráció, északnyugati nyelvhatár, magyar-tót 61
restaurációs misszió 104
sajtó, magyar, Dezsényi Béla, Szemző Piroska 65
történetszemlélet, egyháztörténetírás 2
kazárok és ómagyarok, vallás, magyar egyháztörténet 44
kegyes iskolák, magyar felvilágosodás 72
kegyhely
Margitsziget, női kolostor, kapcsolat világiakkal 113
Máriavölgy (17-18. sz.) 84
kegyuraság kora, nemzetiségi, birtokszerzés, premontrei prepostság, Csorna 4
kereszt, körmeneti, Esztergomi Kincstár, Árpád kor 80
kiadatlan Pázmány Péter levelek 70
kiegyezés, katolikus egyház (1867) 112
Kincstár, Esztergomi, körmeneti kereszt, Árpád kor 80

kinevezés, Radanay Mátyás püspök, Pécs (1867) 27
királyi kápolnaispán, oklevéladó működése (14-15. század fordulóján) 79
Klimó György, Janus Pannonius-kutató 49
kolostor
női, kapcsolat világiakkal, Margitsziget, kegyhely 113
pálos, Kaposszerdahely, oklevelek (regeszták), középkor 99
Komjáti Benedek, erasmista 105
koporsó, Szent Istváné, triumfális jelképek 77
korai magyar törvények, egyházi menedékjog 34
körmeneti kereszt, Esztergomi Kincstár, Árpád kor 80
köteléki per, házassági, sommás
Esterházy Károly egri püspök 82
középkor
egyházas helyek, Hont vármegye 56
egyházi nemesek jogállása 106
oklevelek (regeszták), Kaposszerdahely, pálos kolostor 99
kutató, Janus Pannonius-, Klimó György 49
kutatások, ókeresztény, Pannonia 69
külföldi egyetemek, szellemi művelődésünk, középkor vége 21

Laskai Ozsvát, egyház és világi pályáról 23
lechnici remeteség, kamalduliak eltörlése 78
lélekváltságról 24
lelkészségek, görögkatolikus, Munkács, összeírás (1747) 102
levél, Széchenyi István (1830. dec. 15.) 62
levelek, kiadatlan, Pázmány Péter 70

magyar
barokk, vallásos nemzeti öntudat kialakulása 89
dráma, iskoladrámák, Szent István és kora 35
egyház, cluny-i szellemiség (11. sz.) 63
egyháztörténet, kazárok és ómagyarok, vallás 44
felvilágosodás, kegyes iskolák 72
főpapok, műveltség, művészetek (18. sz.) 67
katolikus sajtó, Dezsényi Béla, Szemző Piroska 65
kormány, nézeteltérés Agliardi, Antonio 51
oltár-díszítőművészet, középkor 60
tanulságok, egyházmegyei történetírás, francia
tervek 16
tót nyelvhatár, északnyugati, katolikus restauráció 61
törvények, korai, egyházi menedékjog 34
Magyarország
archipresbyterek, középkor vége 25
Boldog Ilona (1276) 19
színjátszás, vallásos gyökerek 18
Szűz Mária tisztelete (11. sz.) 33
vallásos népélet, imádságok 17
Magyarországi Pál "Summa de penitentia"-ja 68
magyarság
Szent Erzsébeté, nyugyati megítélés 20
Zrínyi Miklósé, Isten és Sors 111
Marco d'Aviano, barokk állammisztika 9
Márcsa, görögkeleti püspökség kialakulása 8
Margitsziget, kegyhely, női kolostor, kapcsolat világiakkal 113
Máriavölgy, kegyhely (17-18. sz.) 84
megbízatás, pápai, Stassewsky Miklós 46

megtelepítés, piaristák, Horvátország 57
menedékjog, egyázi, korai magyar törvények 34
misszió
jezsuita, Péterffy Károly, Moldva (1743) 59
katolikus, restaurációs 104
módszertan, plébániatörténetírás 42
Moldva, jezsuita misszió, Péterffy Károly (1743) 59
monostor
alapítás, görög, Veszprémvölgy, legrégibb magyar oklevél 97
motívumvándorlás, barokk, Pietà 95
Munkács, görögkatolikus lekészségek, összeírás (1747) 102
Munkaközösség működése 31, 41, 54, 94
Murarik Antal, nekrológ 53
művelődésünk, szellemi, külföldi egyetemek, középkor vége 21
műveltség, művészetek, magyar főpapok (18. sz.) 67

Nagyszombat
barokk szellemiség (1635-1665) 108
egyetem, jezsuita, newtonianizmus 100
nekrológ
Gáthy Zsolt 115
Gerendás Ernő 114
Kárpáthy-Kravjánszky Mór 52
Murarik Antal 53
nemesek, egyházi jogállása, középkor 106
nemzeti öntudat, vallásos, magyar barokk kialakulása 89
Nemzeti Újság, sajtótörténet (1840-1848) 50
népélet
vallásos
gyökerek, Szeged 58
imádságok, Magyarország 17
népoktatás, Veszprém megye (19. sz. eleje) 74
Néppárt ellen, római akció, Bánffy Dezső (1895) 85
newtonianizmus, jezsuita egyetem, Nagyszombat 100
nézeteltérés, Agliardi, Antonio, magyar kormány 51
női kolostor, Margitsziget, kegyhely, kapcsolat világiakkal 113
nyelvhatár, észak-nyugati, magyartót, katolikus restauráció 61
nyugati Felvidék, település és egyházszervezet, középkor 103

ókeresztény
emlékek, ikonográfia, Pannonia 32
heroon freskó, triumphus eszme, Pécs 43
kutatások, Pannonia 69
oklevél, legrégibb magyar, görög monostoralapítás, Veszprémvölgy 97
oklevéladó, kápolnaispán, királyi (14-15. század fordulója) 79
oklevelek (regeszták), pálos kolostor, Kaposszerdahely, középkor 99
oktatás, nép-, Veszprém megye (19. sz. eleje) 74
oltár-díszítőművészet, magyar középkor 60
öntudat, vallásos nemzeti, magyar barokk, kialakulása 89
összeírás, görögkatolikus lelkészségek, Munkács (1747) 102

Pál, Magyarországi, "Summa de penitentia"-ja 68
Palásthy Pál 87
pálos
kolostor, Kaposszerdahely, regeszták (oklevelek), középkor 99
rend
eltörlése, II. József (1784) 28
megreformálás (17. sz.) 46
tanügy, rendei nevelés 39

Pannonia
arianizmus kezdetei, eusebianus reakció 3
ókeresztény
emlékek, ikonográfia 32
kutatások 69
príma
egyháztörténeti tanulmányok 110
Quirinus-relikviák átültetése, későrómai kor 110
pápai megbízatás, Stassewsky Miklós 46
patrióta, Pázmány Péter 26
Pázmány Péter
író, egyházi 7
levelek, kiadatlan 70
Pécs
ókeresztény heroon freskó, triumphus eszme 43
püspök kinevezése, Radanay Mátyás 27
Péterffy Károly, jezsuita misszió, Moldva (1743) 59
piaristák megtelepítése, Horvátország 57
Pietà, barokk, motívumvándorlás 95
plébánia
templom, buda-tabáni, Szent Katalinról elnevezett 12
történetírás ld. történetírás, plébánia-
plébánosok könyvei, plébániatörténetírás 71
politika, vallás-, főúri (18. sz.) 96
porta speciosa, Esztergom 101
premontrei prepostság, alapítása és birtokszerzései,
Csorna, nemzetiségi kegyuraság kora 4
prépostság, premontrei, alapítása és birtokszerzései,
Csorna, nemzetiségi kegyuraság kora 4
püspök
Esterházy Károly, Eger, sommás házassági köteléki per 82
Radanay Mátyás, kinevezése, Pécs (1867) 27
püspökség
Márcsa, görögkeleti, kialakulása 8
Rozsnyó, Zichy Domokos 81
püspökségek, mohácsi vésztől 1600-ig 5

Quirinus-relikviák átültetése, Pannonia príma, későrómai kor 110

Radanay Mátyás püspök, kinevezése, Pécs (1867) 27
Rákóczi Ferenc, II., valláspolitika, jezsuiták 10
reakció, eusebianus, Pannonia, arianizmus kezdetei 3
reformálás, pálos rend (17. sz.) 46
regeszták (oklevelek), pálos kolostor, Kaposszerdahely, középkor 99
Regnum Marianum, álameszme 47
relikviák, Quirinus-, átültetése, Pannonia príma, későrómai kor 110
remeteség, lechnici, kamalduliak eltörlése 78
rendi nevelés, pálosok, tanügy 39
restauráció, katolikus, észak-nyugati nyelvhatár, magyar-tót 61
restaurációs misszió, katolikus 104
római akció, Bánffy Dezső (1895), Néppárt ellen 85
Rozsnyó, püspökség, Zichy Domokos 81

sajtó
magyar katolikus, Dezsényi Béla, Szemző Piroska 65
történet, Nemzeti Újság (1840-1848) 50

sequestratio, Andrássy Antal rozsnyói püspök, bécsi államtanács 15
sommás házassági köteléki per, Esterházy Károly egri püspök 82
Somogy megye, vallási harcok (1740-50) 98
Stassewsky Miklós, pápai megbízatás 46
„Summa de penitentia", Magyarországi Pálé 68
Szeged, népélet, vallásos gyökerek 58
Széchenyi István
levele (1830. dec. 15.) 62
vallásossága 30
Szekfű Gyula művei, bibliográfia 91
szellemi művelődésünk, külföldi egyetemek, középkor vége 21
szellemiség, barokk, egyetem, Nagyszombat (1635-1665) 108
szemhatár, egyháztörténészé 88
Szent
Erzsébet ld. Erzsébet, Szent
István ld. István, Szent
Katalin ld. Katalin, Szent
Vár ereklye, Báta, apátság 22
szimbolikus jelentőségű antik rom és oszlop,
Jézus születés-ábrázolása 76
színjátszás, Magyarország, vallásos gyökerek 18
Szűz Mária tisztelete, Magyarország (11. sz.) 33

tanulmányok, Pannonia, egyháztörténet 110
tanügy, pálosok, rendi nevelés 39
Tata, apátság, bencés, Árpád kor 109
település és egyházi szervezet, nyugati Felvidék, középkor 103
Temesvári Pelbárt, egyházi és világi pályáról 23
testőrkapitány, Gromo, Andrea, János Zsigmondé 6
tisztelet, Szűz Mária, Magyayrország (11. sz.) 33
történetírás
egyházmegyei, francia tervek, magyar tanulságok 16
plébánia- 40
módszertan 42
plébánosok könyvei 71
történetszemlélet, katolikus, egyháztörténetírás 2
törvények, korai, magyar, egyházi menedékjog 34
törvényjavaslatok, házassági (18. sz. eleje) 11
triumfális jelképek, Szent István koporsója 77
triumphus eszme, ókeresztény heroon freskó, Pécs 43

vallás, kazárok és ómagyarok, magyar egyháztörténet 44
vallási harcok, Somogy megye (1740-50) 98
vallásos
gyökerek
népélet, Szeged 58
színjátszás, Magyarország 18
nemzeti öntudat, magyar barokk, kialakulása 89
népélet, imádságok, Magyarország 17
vallásosság
biedermeier kor 29
Széchenyi István 30
valláspolitika
földesúri (18. sz.) 96
Rákóczi Ferenc, II., jezsuiták 10
végrendelet, Báthory Zsófia 38
Veszprém megye, népoktatás (19. sz. eleje) 74
veszprémi káptalan (18. sz.) 48
Veszprémvölgy, monostoralapítás, görög,
legrégibb magyar oklevél 97
világi és egyházi pályáról
Laskai Ozsvát 23
Temesvári Pelbárt 23

vita, Fulgenzio de Iesi, jezsuitákkal, Gyöngyös 104

Zichy
-család, katolikus, magyar, főúri (17. sz.) 90
Domokos, püspökség, Rozsnyó 81

Zirc, apátság, Henrichau 75
Zrínyi Miklós, katolicizmusa, magyarsága
Isten és Sors 111

MAGYAR EGYHÁZTÖRTÉNETI VÁZLATOK
REGNUM
ESSAYS IN CHURCH HISTORY IN HUNGARY
1994/1–2

MOLNÁR ANTAL

EGY MAGYAR EGYHÁZTÖRTÉNÉSZ A 20. SZÁZADBAN: VANYÓ TIHAMÉR OSB.

Ha létezik olyan tudomány, amelynek további művelését a történelem százhetvenfokos fordulata lehetetlenné teszi, s az utódok majd negyven év után rendezik soraikat és gyűrkőznek neki a munkának, mi sem természetesebb, hogy megszemlélik: hol kellett a munkát jobb sorsra érdemes elődeiknek abbahagyni. S csak ennek ismeretében fogalmazzák meg tennivalóikat.

A magyar egyháztörténetírással ez a helyzet. Az 1949 után politikai változások minden ilyen jellegű tudományos tevékenység végét jelentették. Az 1970-es évek lassú ébredezése után az 1980-as évek második felétől kezdve beszélhetünk az egyháztörténeti munka igazi újjáéledéséről. Bár ez az újjászületés nem feledkezett meg teljesen az elődök fáradozásának kijáró tiszteletről, munka azért még bőven akad. Ebből az adósságból szeretnék én is ezzel az írással lefaragni. Egy olyan történészt kívánok bemutatni, akinek az írásait sokan forgatják ugyan, de életművét talán csak kevesen ismerik. Pedig nem lenne haszontalan...

Vanyó Aladár 1905. március 8-án született egy szepességi bányavároska, Szomolnok főutcai házában, Vanyó János dohánygyári ügyelő és Fleischer Berta második gyermekeként. Tanulmányait a helyi magyar elemi iskolában kezdte meg. A rohamosan magyarosodó, de eredetileg német városkában mind a magyar, mind a német nyelvet kisgyermekként sajátította el. A negyedik elemi osztálytól kezdve bátyjával, Gyulával együtt Kassán tanult, 1915-től a premontrei gimnázium növendékeként. Kitűnő tanulóként végezte az első négy osztályt, olyan tanárok irányításával, mint Stuhlman Patrik, a kitűnő szónok, vagy Oszvald Arisztid, a tudós történelemtanár. A harmonikus kisdiák-éveket a történelem forgószele zavarta meg: 1918 őszén cseh-szlovák csapatok foglalták el a várost, a következő év rövid magyar sikerei után a megszállás állandósult. A kemény jellemű és teljesen magyar érzelmű apa számára a család élete idegen uralom alatt elképzelhetetlennek tűnt: a szülők a két gyermekkel – mint annyi menekült ezekben az időkben –, 1919 júniusában Pestre költözött. Három hónapig egy Duna-parti teherpályaudvaron éltek. A kommün bukása után Vanyó János a lágymányosi dohánygyárban kapott munkát, a család pedig egy Budafoki úti melléképület második emeletén egy termet, amit lakásnak rendeztek be. A két fiúnak a pesti piarista gimnáziumban sikerült folytatni tanulmányait. A 14 éves Aladár Sík Sándor osztályába került. Tehetségével és szorgalmával pillanatok alatt az eminens tanulók közé

küzdötte fel magát az új közösségben is. Sík nagyon kedvelte, távollétében a latinóra megtartását is rábízta. A diákok bizalmának és tiszteletének következménye volt, hogy az 5. osztálytól a 8. osztályig ő a diákbizottság elnöke.

A jóeszű és szorgalmas fiúcska vallásossága édesanyja súlyos tűdőbajának kezdetekor mélyült el. A piaristáknál már szilárd a papi, szerzetesi hivatása. Különösen nagy hatással volt rá középiskolás éveiben jezsuita lelkiatyja, akitől

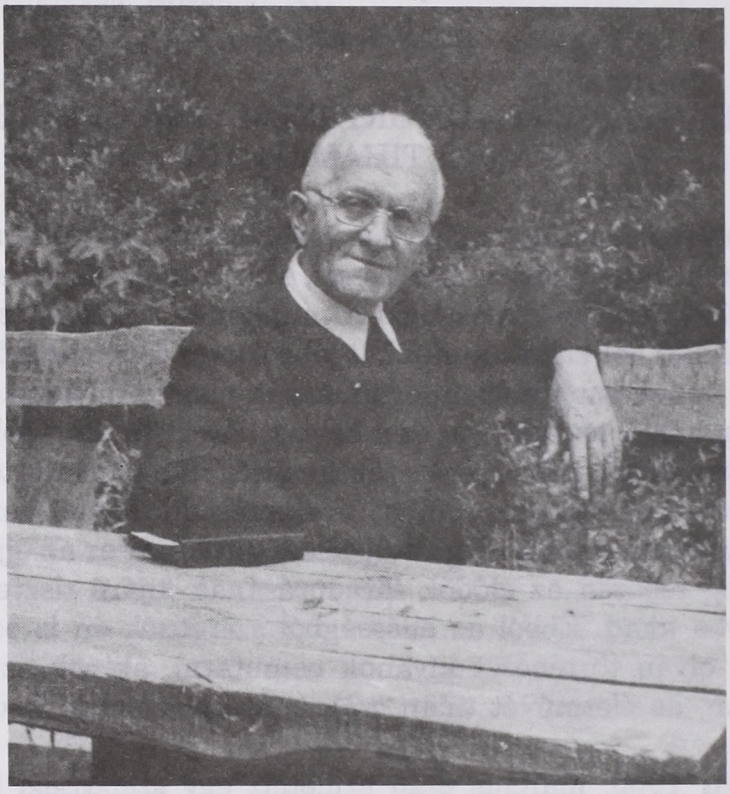

a tudományos munkához és szerzetesi élethez oly szükséges önfegyelem és önmegtagadás fontosságát tanulta meg. A szerzetesség lényegét a magányban, a könyvek társaságában és a világ, a város zajától való távolságban látta – és látja ma is. Így került érettségi vizsgája (1923) után novíciusnak Pannonhalmára – anélkül, hogy előtte bencés szerzetessel találkozott volna. 1923 augusztusában öltötte magára a rend ruháját, rendi neve Tihamér lett, majd 1925-ben egyszerű, 1928-ban ünnepélyes fogadalmat tett. Eközben a rend főiskoláján elvégezte a teológiát és a földrajz-történelem tanári szakot. 1928-ban szakvizsgázott, s két hónap alatt írta meg doktori értekezését Szekfű Gyulához. 1929-ben szerezte meg tanári diplomáját, s ugyanebben az évben áldozópappá szentelték. Ezután egy évig mint káplán működött Celldömölkön, 1930 óta mind a mai napig (római útjai kivételével) Pannonhalmán él, 1950-ig mint főiskolai, 1950 és 1965 között pedig mint gimnáziumi földrajztanár.

Életének ez a 63 éve nem bővelkedik látványos külső eseményekben: a csendes, szívós szellemi munka évei, évtizedei ezek. Ennek a munkának az eredményét: Vanyó Tihamér szellemi portréját megrajzolni nem könnyű feladat. A korszak Pannonhalmájának aktív intellektuális közegében és a harmincas évek katolikus történetírásának termékenyítő légkörében fogant, de mindvégig hangsúlyozottan önálló utakon járó és függetlenül gondolkodó ben-

cés történész munkásságát az idő majd elhelyezi az őt megillető helyre. Mi itt csupán néhány meghatározó jellemvonására szeretnénk felhívni a figyelmet.

A jelen ismertetés Vanyó Tihamért elsősorban mint egyháztörténészt kívánja bemutatni. Életművének legnagyobb értéke talán az, hogy doktori értekezésétől kezdve (1928) utolsóként megjelent módszertani írásáig (1991) egyenes vonalú, egységes történészi munka és szellemi Fejlődés képe rajzolódik ki előttünk. Szekfű Gyulához írt disszertációja a győri egyházmegye 17. századi egyházlátogatási jegyzőkönyveinek sokszempontú és széles látókörű feldolgozása. Érdeklődése kiterjed az egyház működésének anyagi feltételeire, a klérus és a tanítók társadalmi-műveltségi helyzetére, az egyházmegye népének kultúrális-vallási viszonyaira. Mintaszerű mikrovizsgálat az Annales folyóirat első számának megjelenése előtti évből! Szekfű a 23 éves doktoranduszban hamar felismerte a szenvedélyesen érdeklődő, intelligens fiatal történészt, s kezdettől fogva jelentős szerepet szánt neki a magyar katolikus történetírás szervezésében. Vanyó számára pedig „a magyar történész" Szekfű volt. Ma is az őszinte lelkesedés hangján beszél arról az intellektuális élményről, amelyet a Magyar Történet Szekfű által írt köteteinek olvasása jelentett számára. Kettejük bensőséges emberi és szakmai kapcsolatának hű dokumentuma az a 46 Szekfű-levél, amelyeket a idős bencés szerzetes ma is féltve őriz. Ami pedig a megbecsülés viszonosságát igazolja: Szekfű Gyula hagyatékában ott találhatóak összegyűjtve Vanyó Tihamér levelei. Tihamér atya a Szekfű köré szerveződő Magyar Katolikus Történetírók Munkaközösségének aktív tagja, a munkaközösség évkönyvének, a Regnumnak rendszeres munkatársa lett. Így vált egy történetírói kör, egy katolikus tudósgeneráció kiemelkedő tagjává. Egy olyan generációé, amelynek pályája másfél évtized múlva – 1945 után –, végzetesen megtörik ... És itt előre kell szaladnunk egy kicsit az időben: 1946. Szekfű megírta Lenin-könyvét, majd egy év múlva a Forradalom után, 1946 és 1948 között nagykövet volt Moszkvában. A katolikus kollégák közül a legtöbbnek pedig a külső, vagy belső emigráció, esetleg még rosszabb sors jutott osztályrészül. A munkaközösség tagjainak túlnyomó többsége megszakította minden kapcsolatát az új poltikai rezsim szolgálatába álló történészprofesszorral.

1954. Szekfű súlyos betegen kórházban fekszik. Az elhagyatott, szenvedő és vergődő öregembert a bencés volt tanítvány és barát – félretéve minden családottságot és keserűséget –, újra felkeresi a kórházi betegszobában: a régi barátság újjáéled. S ha Szekfű neve a beszélgetések során szóba kerül, Tihamér atya ma is az igazi megbecsülés és szeretet lelkes hangján beszél róla.

Térjünk most vissza a pap-történész pályájának ismertetéséhez. Történészi működésének két fő irányát különböztethetjük meg: a forráskiadásokat és a módszertani jellegű írásokat. Forráspublikációi három, összesen 22 hónapos római kutatásának eredményei. Első alkalommal 1930–31-ben 8 hónapot dolgozott a Vatikáni Levéltárban, azon belül a Congregatio Concilii és az Államtitkárság levéltáraiban. Az előbbi anyagából adta ki a magyarországi egyházmegyék főpásztorainak ad limina jelentéseit (1933). Ide tartoznak a belgrádi missziópüspökök 1971-ben publikált 17. századi jelentései, amelyek a hódolt Magyarország katolikus egyházára és népére elsőrangú források. A „Püspöki jelentések" igen nagy érdeme, hogy a szerző a nagy térbeli és időbeli (1600–

1850) kiterjedésének és a forrásanyag egységességének köszönhetően a kiadvány terjedelmes és tartalmas bevezetőjében meg tudta határozni a trienti reform magyarországi megvalósulásának főbb irányait. Könyve ezért a magyar katolikus egyháztörténetírás mindmáig egy legrangosabb teljesítménye, a kérdésfeltevések pedig még a mai nemzetközi szakirodalom mérlegén is megállják a helyüket.

Lényegesen kisebb terjedelmű az első tanulmányút másik eredménye, a bécsi nunciusok jelentéseinek magyar vonatkozású anyagát (1666–1683 közötti évekből) közzétevő kötet, hasonlóan részletes bevezető tanulmánnyal. Ez utóbbi szempontot fontos külön is hangsúlyozni: a nemzetközi (felsősorban német) forráskiadási gyakorlattól eltérően, amely néhány oldalas bevezetéssel források százait és ezreit ontja az olvasónak, Vanyó Tihamér, a történész teljes horizontot felölelő érdeklődésével nyúlt a forrásokhoz. Nemcsak a közlésre vállalkozott, hanem a feldolgozás erudíciót és igazi történettudósi vénát igénylő feladatát is mindig elvégezte. A másik fontos érdeme már első munkáinak, hogy tudatosan szakított a katolikus történetírás apologetikus és hitbuzgalmi irányzatával. A források tisztelete és az objektív igazság keresése kezdettől fogva vállalt történészi alapelvei közé tartoztak.

Második római tartózkodására 1934–35-ben került sor. Gerendás Ernővel együtt kapták feladatként a Congregatio Consistorialis 18. századi magyar vonatkozású anyagának közzétételét. Ez a püspökkinevezések előtti kánoni kivizsgálások jegyzőkönyveinek publikálását jelentette, amelyek közül Vanyó a század második felére vonatkozó iratokat írta át. Gerendás a vállalt feladatot nem végezte el el, így a szerzőtárs munkája sem látott napvilágot. A 18. század második felének magyar püspökjelöltjei ügyében tartott processus informativusok protocollumai – alapos magyar nyelvű bevezetővel és latin jegyzetekkel –, gépiratos sajtókész állapotban maradtak. A bevezető tanulmány 1949-ben Bécsben németül jelent meg, a forráskiadvány kézirata ma is a szerző tulajdonában vár a jobb időkre...

A harmadik vatikáni kutatóúthoz 33 évet kell ugornunk az időben. Közben háború, rendszerváltás és hosszú, reménytelennek tűnő hallgatás törte meg az egyenesen ívelő tudóspályát: erről az alábbiakban szólni fogunk. Most azonban lássuk a harmadik itáliai utazás (1968–1969) eredményeit. Az utolsó római kutatóév alatt Vanyó hazatért az első alkalommal megismert államtitkársági levéltárhoz. Ezúttal azonban nem a nunciusi jelentéseket forgatta, hanem a bécsi nunciatúra levéltárának magyar vonatkozású iratait gyűjtötte össze. Az egyes nunciatúrák székhelyén kialakult levéltárak a nunciusok jelentéseihez értékes kiegészítő anyagot szolgáltatnak. Míg ugyanis a jelentések a jelentősebb, elsősorban egyházpolitikai kérdésekre vonatkoznak, addig a nunciatúrai levéltárak inkább az adott terület vallási életére, művelődési és társadalmi viszonyaira vetnek fényt. A bécsi pápai követség levéltárának magyar vonatkozású okmányait feldolgozó tudós több mint 500 oldalas forráskiadványával (amelyből 120 oldal a tartalmas forráselemzés), megkoronázta életművét: kezdettől fogva vallott művelődéstörténeti elkötelezettségének következetességét igazolja utolsó nagy munkája is.

Vanyó Tihamér történetírói munkásságának másik fontos szelete a módszertani, tájékoztató jellegű írások sora. Első ilyen jellegű tanulmányában Franciatervek – magyar tanulságok alcímmel ismertette az egyházmegyék történetének

megírására vonatkozó elgondolásait és javaslatait (1937). A helyi egyháztörténetírás alapelveinek intelligens megfogalmazását, a legfontosabb tudnivalók szabatos, világos tagolású összefoglalását, a forrásokra és a szakirodalomra vonatkozó alapvető ismereteket nyújtja a ma is talán leggyakrabban idézett munkája, A plébániatörténetírás módszertana (1941). Szükséges megjegyezni, hogy máig a Vanyó-féle metodológia alapján készült plébániatörténetek a felsikerültebbek (pl. Hoss József kaposvári plébániatörténete). Óriási műveltségről és igen széles látókörről tesz tanúságot Az Egyháztörténész szemhatára című írása (1943). Olyan, igen alapos bibliográfiával alátámasztott interdiszciplináris látókört ad az egyháztörténelem művelőinek, oly sok lehetséges kapcsolódási pontot vet fel, hogy ehhez hasonló írás azóta sem született. A tanulmány az egyháztörténetírást gyakorlatilag az egész humán tudományosság rendszerébe ágyazza, s megadja annak a teológiai háttérnek a kereteit, amely nélkül művelése alig lehet eredményes.

A történetírói pályának derékbatörését jelentette az 1949-es esztendő. Húsz év teljes hallgatás és visszavonultság következett: a gimnáziumi tanítás és az állandó olvasás töltötte ki a csend éveit. Mivel rendszeres kutatómunkára 1968-ig nem volt lehetősége, ezért a nemzetközi szakirodalom megismerésére fordította idejét. A legfontosabb nyugati történészfolyóiratok (így a Historische Zeitschrift, a Revue d'Histoire Ecclésiastique, Erasmus stb.) recenziós rovatainak áttanulmányozása nyomán keletkezett az a mintegy harminc füzetből álló nemzetközi annotált egyháztörténeti bibliográfia, amely ma is egyik legfontosabb munkaeszköze. Rendkívüli szakirodalmi tájékozottsága történészkörökben közismert volt, ezért Kosáry Domokos vele nézette át nagyszabású Bevezetésének második, az egyházi forrásgyűjtő helyeket ismertető részét.

1969. Rómából hazatérve az enyhülő légkörben ismét lehetővé válik a történészszakma nyílvánossága előtti szereplés, a publikálás. 1969-ben Vörös Károly jóvoltából a Levéltári Közlemények leközölte egy áttekintő írását, 1973-ban előadást tartott a Történettudományi Intézetben vatikáni kutatásairól. Ettől kezdve az intézet gyakori vendége lett egészen a közelmúltig. Jó kapcsolatba került olyan történészekkel, mint R. Várkonyi Ágnes, Kosáry Domokos, Benda Kálmán. Az ő érdeklődésüknek és jóindulatuknak köszönhette, hogy paptörténészként az 1970-es évek elejétől kezdve rendszeresen publikálhatott, és tekintélyes forráskiadványa a legjelentősebb hazai tudományos kiadónál láthatott napvilágot.

Az 1970–80-as években a forráspublikáció mellett folytatta módszertani írásainak sorát is. Egy-egy írásában összefoglalta a Vatikáni Levéltár és a pápai követségek levéltárainak kutatására vonatkozó legfontosabb tudnivalókat. 1896-ban a Századokban megjelent írásában számbavette egyháztörténetírásunk eddigi eredményeit, összehasonlította ezt a nemzetközi szakirodalom teljesítményeivel, számot vetett a lehetőségekkel és programot adott a katolikus egyháztörténelem művelésére. A tanulmány alapgondolata, hogy csakis jól összehangolt, egységesen szervezett és magas színvonalú munkával érhetünk el eredményeket. Vanyó a Magyar Katolikus Püspöki Kar Egyháztörténeti Bizottságának megalakulásában is jelentős szerepet játszott, azt pedig csak sajnálhatjuk, hogy ott elképzelései nem valósulhattak meg. Utolsó írásában (Századok, 1991) mintegy ars historicaként fogalmazza meg: „Történészi működésem kezdetétől fogva vallom, hogy az egyháztörténetnek elsősorban, bár

nem kizárólagosan, a nép vallásos élete megnyílvánulásaival kell foglalkoznia, és nagy figyelmet kell fordítania a művelődéstörténeti vonatkozásokra." (346. p. 22. jz.). Valóban, ezt az alapelvet doktori disszertációjától (1928) az egyházi források művelődéstörténeti jelentőségét a tőle megszokott szép stílusban, széles látókörrel és hatalmas könyvészettel ismertető dolgozatáig (1991), történetírói munkásságának hatvanhárom éve (!) alatt következetesen betartotta.

Nem lenne teljes a portré, ha nem említenénk meg (legalább jelzésszerűen) az életmű nem szorosan véve egyháztörténeti vonatkozásait. Széles érdeklődésébe sok, egymástól látszólag távol álló jelenség beletartozott. Mindez könnyebben megérthető, ha generációjának bencés tudós-barátait egy kissé felidézzük: Karsai Géza, Csóka Lajos, Gerézdi Rabán, Maródi Árpád, Rezek Román; az idősebbek közül Kühár Flóris, Szunyogh Xavér Ferenc, Bánhegyi Jób, Mihályi Ernő, Blazovich Jákó, Radó Polikárp, Erdélyi László... Az 1920-as évek végétől kezdve a Pannonhalmán összegyűlt szellemi kapacitás egy önálló havilap, a Pannonhalmi Szemle indítására és 1944-ig folyamatos megjelentetésére is lehetőséget nyújtott. A kor bencései az irodalom, történelem, művészet, politika és megannyi más jelenség iránt érdeklődő és fogénykon értelmiségiek voltak. Ez a szellemi közeg Vanyó Tihamér gondolkodó-figyelő intellektusának is. Nagyszámú könyvismertetésén végigfutva az egyháztörténeti érdeklődésen túl elsősorban földrajzi, politikai, lélektani olvasottságát figyelhetjük meg. „A földrajzot tanítottam, a történelmet műveltem" – fogalmazta meg egyik beszélgetésünk során. A politika fiatal korától foglalkoztatta: Kassán 1919 tavaszán Kun Bélát hallgatta, ősszel már a Gellért-téren nézte végig Horthy bevonulását. Később sokat olvas, elsősorban a nemzetiszocializmus faji vallása, illetve a nácizmus és az olasz fasizmus különbségei foglalkoztatták. Írásaiban alaposan ismerteti a „faj és vér mítosza képviselőinek" ... „sok zavarosan kóválygó gondolatát", ezek 19. századi gyökereit, maró gúnnyal bírálta a „műkedvelő mérnökember" (Rosenberg) és „prófétatársai" fajelméletét mind a katolikus világnézet, mind pedig a történelem és a lélektan oldaláról. Mussolinit a világtörténelem egyik legnagyobb egyéniségének tartotta, hem „poroszcsizmás, kegyetlen, merev és feszes diktátor", hanem „az olasz népnek szíve véréből lelkedzett s a latin-olasz múlt történelmi dialektikájának megfelelő szükségszerűségből született nemzetvezér".

Lélektani érdeklődése már a harmincas években kibontakozott. Két írásában foglalkozott a ma oly divatos „nő a történelemben" problémával, a háború alatt a szenvedés elviselésének lelki alapjai érdekelték. Elsősorban Szondi Lipót munkássága volt ránagy hatással, különösen a hallgatás évei alatt mélyítette el pszichológiai ismereteit. Ezen tudását gyakorlati hasznossága mellett a történetírásban is kamatoztathatta. Az utolsó nagy forráspublikációjának bevezetőjében olvasható finom lélekrajzok (pl. II. Józsefről), komoly lélektani tájékozottságról tesznek tanúságot.

Vanyó Tihamér 1995-ben lesz 90 éves. Az életmű szándéka szerint még nem lezárt. 1986 óta jobb lába beteg, nehéz a mozgás, új tanulmányba nem kezdett bele azóta. Pedig van még elvégeznivaló feladat: össze kellene foglalni a szerzetesrendek történetére vonatkozó bibliográfiai és módszertani tudnivalókat, meg kellene írni az egyházmegye-történetírás módszertanát, Szekfűvel való

kapcsolatáról is beszélni, írni szeretne majd ... A pálya még nincs befutva, a végső értékelés pedig nem a pályakezdő tanítvány feladata, elvégzik azt helyette más, avatottabb személyek. Én csupán a magam részét kívántam elvégezni: a tanítvány tiszteletével és megbecsülésével írni egyháztörténetírásunk nesztoráról. Isten éltesse és adjon neki erőt, munkakedvet a kilenvenen túl is!

(A pályakép életrajzi adatait Vanyó Tihamérral 1987–1993 között folytatott beszélgetéseim során jegyeztem fel.)

VANYÓ TIHAMÉR MUNKÁSSÁGA
(1927–1992)

(A Pannonhalmi Főapátság Szent Gellért Főiskola Évkönyve az 1941/41-i tanévre. Új folyam, 2. szám. Pannonhalma, 1942. 272–274. oldalán megjelent bibliográfia felhasználásával.)

1927

A Vulka völgyének településröldrajza. = Föld és Ember, 7 (1927) 129–152. p. (klny. is (1928))

1928

A katholikus restauráció Nyugat-Magyarországon. (I. Sopron megye katholikus egyházi és tanügyi viszonyai a 17. század második felében. Pannonhalma, 1928. VIII, 109 p. /Pannonhalmi Füzetek 4./

1929

Csóka Lajos: Sopron vármegye kat. egyházi és tanügyi viszonyai III. Károly és Mária Terézia korában. Pannonhalma, 1929. = Dunántúli Hírlap, 1929. június 16. 6. p. (könyvismertetés)

1930

Nation und Staat. Deutsche Zeitschrift für das europäische Minoritätenproblem. Wien, 1929. nov. – 1930. jan. = Pannonhalmi Szemle, 5 (1930) 230–231. p. (könyvismertetés)

Horváth Detre: Kőszeg fejlődéstörténetének vázlata. Szeged, 1930. = uo. 231. p. (könyvismertetés)

1931

A győri püspökség 1629-ben. = Pannonhalmi Szemle, 6 (1931) 135–139. p.

Vincke, Johannes: Der Klerus des Bistums Osnabrück im späten Mittelalter. Münster i. W. = uo. 352. p. (könyvismertetés)

1932

Juhász Kálmán: A csanádi püspökség története alapításától a tatárjárásig. Makó, 1930. = Pannonhalmi Szemle, 7 (1932) 83. p. (könyvismertetés)

Szász Zsombor: România. Bp. 1931. = uo. 83–84. p. (könyvismertetés)

Julier Ferenc: A hadviselés művészete. /Magyar Szemle Kincsestára 102./ = uo. 84. p. (könyvismertetés)

Isbert, Otto-Albrecht: Das südwestliche ungarische Mittelgebirge. Bauernsiedlung und Deutschtum. Langensalza – Berlin – Leipzig, 1931. = uo. 84. p. (könyvismertetés)

Grantrup, Theodor: Das Deutschtum an der mittleren Donau in Rumänien und Jugoslawien. Münster i. W., 1938. = uo. 86. p. (könyvismertetés)

Winter, Eduard: Die Deutschen in der Slowakei und in Karpathorussland. Münster i. W. = uo. 86. p. (könyvismertetés)

Szana, Alexander: Die Geschichte der Slowakei. Bratislava, 1930. = uo. 86–87. p. (könyvismertetés)

Szana, Alexander: Zum ewigen Frieden. Bratislava, 1931. = uo. 87. p. (könyvismertetés)

Huizinga, J.: Herbst des Mittelalters. München, 1931. = uo. 87–88. p. (könyvismertetés)

Sebess Dénes: Két Magyarország. = uo. 374–375. p. (könyvismertetés)

1933

Püspöki jelentések a Magyar Szent Korona országainak egyházmegyéiről 1600–1850. Relationes ad limina episcoporum de statu dioecesium ad Coronam S. Stephani pertinentium 1600–1850. Összegyűjtötte, a bevezető tanulmányt írta: – -. Pannonhalma, 1933. XXXII, 452 p. /Olaszországi Magyar Oklevéltár 2./.

A trienti zsinat határozatainak végrehajtása Magyarországon. (A magyarországi római katholikus egyházfegyelem alakulása 1600–1850). Pannonhalma, 1933. 78 p. /A Római Magyar Történeti Intézet Kiadványai/.

De exsecutione decretorum concilii Tridentini in Hungaria 1600–1850. Pannonhalma, 1933. 16 p.

1934

Mohl Adolf: Győregyházmegyei jeles papok. Győr, 1933. = Századok, 68 (1934) 108–109. p. (könyvismertetés)

1935

A bécsi nunciusok jelentései Magyarországról. Relationes nuntiorum apostolicorum Vindobonensium de regno Hungariae 1666–1683. Összegyűjtötte, a bevezető tanulmányt és magyarázatot írta: – -. Pannonhalma, 1935. 108 p.

Mussolini egyénisége. = Pannonhalmi Szemle, 10 (1935) 218–224. p. (klny. is = /Pannonhalmi Szemle Könyvtára 12./

Az új német pogányság. = Pannonhalmi Szemle, 10 (1935) 293–306; 11 (1936) 5–23. p. (klny. is = /Pannonhalmi Szemle Könyvtára 15./ (1936.)

Kárpáthy-Kravjánszky Mór: Rudolf uralkodásának első tíz éve (1576–1586). Bp. 1933. = Századok, 69 (1935) 488–490. p. (könyvismertetés)

1936

Egyháztörténetírásunk. = Korunk Szava, 6 (1936) 343–344. p.

Egyháztörténetírásunk megújulása. = Pannonhalmi Szemle, 11 (1936) 296–298. p.

Fasizmus – hitlerizmus. = uo. 143–149. p. (klny. is)

Harmadik Birodalom – Harmadik Egyház. = uo. 214–216. p.

Ila Bálint: A Thurzó-levéltár protestáns egyháztörténeti iratai. Bp. 1934. = Századok, 70 (1936) 81–85. p. (könyvismertetés)

Vrela i Prinosi. Zbornik za povijest Isusovackoga Reda u Hrvatskim Krajevima. Iredio: Miroslav Vanino. I-V. Sarajevo, 1932–1935. = uo. 322–325. p. (könyvismertetés)

Jadin, Louis, Procès d'information pour la nomination des éveques et abbés des Pays-Bas, de Liége et de Franche-Comté d'après les archives de la Congrégation Consistoriale I-III. Bulletin de l'Institut Historique Belge de Rome 1928. = uo. 445–458. p. (könyvismertetés)

Linhartova, Milena: Antonii Caetani nuntii apostolici apud imperatorem epistulae et acta 1607–1611. Pars I. 1607. Pars II. 1608. Ian. – Mai. Praga, 1932–1937. = uo. 204–206; 72 (1938) 393–394. p. (könyvismertetés)

Bunyitay Vince – Málnási Ödön: A váradi püspökség története. IV. (1566–1780). Debrecen, 1935. = Pannonhalmi Szemle, id. évf. 221. p. (könyvismertetés)

Tower Vilmos: A pápák szerepe hazánk megmentésében és fennmaradásában. Bp. 1935. = uo. 304. p. (könyvismertetés)

Gauchat, Patricius: Hierarchia catholica medii et recentioris aevi. IV. (1592–1667). Monasterii, 1935. = uo. 304. p. (könyvismertetés)

Prinz Gyula: Magyar földrajz I. Bp. = uo. 312–313. p. (könyvismertetés)

1937

Hogyan írjuk meg egy egyházmegye történetét; In: Regnum. Egyháztörténeti évkönyv, 2 (1937). Bp. 1937. 3–18. p. (klny. is)

A modern katolikus férfi vallásossága. = Pannonhalmi Szemle, 12 (1937) 161–171. p. (klny. is) /Pannonhalmi Szemle Könyvtára 20./

Gauchat, Patritius: Hierarchia catholica medii et recntioris aevi. 1. Monasterii, 1935. = Századok, 71 (1937) 266–268. p. (könyvismertetés)

Diplomatarium Italicum. Documenti9 raccolti negli archivi italiani. I-III. Roma, 1925, 1930, 1934. = uo. 338–342. p. (könyvismertetés)

Bonnenfant: Histoire generale du diocèse D'Évreux. 1–2. Paris, 1933. = uo. 497–498. p. (könyvismertetés)

Horváth Jenő: Világtörténelem. Bp. 1936. = Magyar Kultúra, 26 (1937/1.) 125. p. (könyvismertetés)

Klemm Kálmán: Kereszténység vagy faji vallás? Bp. 1937. = i. m. (1937/2.) 154. p. (könyvismertetés)

Sármándi Sándor: Dolfuss. Bp. 1936. = Pannonhalmi Szemle, id. évf. 230–231. p. (könyvismertetés)

Katona Jenő: Magyar hitleristák. Bp. 1936. = uo. 232. p. (könyvismertetés)

Kogutowicz Károly: Dunántúl és Kisalföld írásban és képben. 2. Szeged, 1936. = uo. 233–234. p. (könyvismertetés)

Brocke, Karl: Die Kirche im Glaubenskampf. Paderborn, 1937. = uo. 370. p.

Berdiajew, Nicolai: Von der Würde des Christentums und der Unwürde der Christen. Luzern, 1936. = uo. 370–371. (könyvismerteés)

Kösters, Ludwig: Die Kirche unseres Glaubens. Freiburg i. Br., 1936. = uo. 371. p. (könyvismertetés)

Prinz Gyula és Teleki Pál: Magyar földrajz. 2. Bp. = uo. 380. p. (könyvismertetés)

Schlosser József: Földrajzi vezérkönyv. Szombathely, 1936. = uo., 381. p. (könyvismertetés)

1938

Szentistváni örökségünk. = Pannonhalmi Szemle, 13 (1938) 161–164. p. (klny. is)

Szent István szól hozzánk ... (Szent István király jellemismereti képe.) = uo. 204–213.

A korszerű papi eszmény. = Korunk Szava, 8 (1938) 55–56. p.

Jadin, Louis: Les actes de la Congrégation Consistoriale concernant les Pays-Bas, la principauté de Liége et la Franche-Comté, 1593–1797. Rome, 1935. = Századok, 72 (1938) 87–89. p. (könyvismertetés)

Erdélyi László: Magyar történelem. Művelődés és államtörténet 1–2. Bp. é.n. = uo. 181–182. p. (könyvismertetés)

Schmell, Hugo Karl Haria: Der baierische Barock. München, 1936. = uo. 234–238. p. (könyvismertetés)

Schaller, Heinrich: Die Welt des Barock. München, 1936. = uo. 257–258. p. (könyvismerteés)

Schnürer, Gustav: Katholische Kirche und Kultur in der Barockzeit. Paderborn, 1937. = uo. 373–375. p. (könyvismertetés)

Nigg, Walter: Geschichte des religiösen Liberalismus. Entstehung-Blützeit-Ausklang. Zürich – Leipzig, 1937. = uo. 532–538. p. (könyvismertetés)

Halmos János: Mit kell tudnunk az emberi szívről és a szívbajok megelőzéséről? Bp. 1936. = Pannonhalmi Szemle, id. évf. 65. p. (könyvismertetés)

Schnürer, Gustav: Katholische Kirche und KUltur in der Barockzeit. Paderborn, 1937. = uo. 152. p. (könyvismertetés)

Karl János: A földrajz tanítása. Bp. 1937. = uo. 153. p. (könyvismertetés)

Félegyházy József: Pázmány bölcselete. Bp. 1937. = uo. 288. p. (könyvismertetés)

Horger Antal: A palesztinai kérdés. = uo. 304. p. (könyvismertetés)

Prinz Gyula: Magyar földrajz. 3. Bp. = uo. 306. p. (könyvismertetés)

1939

A nő szerepe a történelemben. = Pannonhalmi Szemle, 14 (1939) 251–261.p. (klny. is) /Pannonhalmi Szemle Könyvtára 27./

A nőről vallott felfogások háttere. = uo. 334–349. p. (klny. is) /Pannonhalmi Szemle Könyvtára 29./

Aggházy Mária: A zirci apátság templomépítkezései a 18. században. Veszprém, 1937. = Századok, 73 (1939) 121–122. p. (könyvismertetés)

Thoemmes, Elisabeth: Die Wallfahrten der Ungarn an den Rhein. Aachen, 1937. = uo. 234–235. p. (könyvismertetés)

Hets J. Aurelián: A jezsuiták iskolái Magyarországon a 18. század közepén. Pannonhalma, 1938. = uo. 377–378. p. (könyvismertetés)

Weigand József: A pápák a hithírdetés szolgálatában. Bp. 1938. = Pannonhalmi Szemle, id. évf. 49–50. p. (könyvismertetés)

Beekman, E. H. M.: Gott, Mensch, Technik, Wisenschaft. Paderborn, 1937. = uo., 144–145. p. (könyvismertetés)

Bernát Gyula: Az új Magyarország agrárpolitikája. 1687–1914. Bp. 1938. = uo. 152–153. p. (könyvismerteés)

Rochracher, Hubert: Karakterologia. Ford.: Szöllősy Győző. Bp. 1939. = uo. 225. p. (könyvismertetés)

1940

Horthy Miklós 1920–1940. (olaszul és magyarul). In: A pannonhalmi Szent Benedek-rend gróf Ciano Galeazzo és Constanzo-gimnáziumának és Nevelőotthonának Évkönyve az 1939/40. iskolai évről. Pannonhalma, 1940. 4–7. p.

Bonnenfant: Églises rurales du département de l'Eure. 1–2. Paris, 1937. = Századok, 74 (1940) 353. p. (könyvismertetés)

Josephus Waigand: Missiones Indiarum Orientalium. Bp. 1940. = Pannonhalmi Szemle, 15 (1940) 137. p. (könyvismertetés)

Kovrig Béla: Korfordulón. Bp. 1940. = uo. 236. p. (könyvismertetés)

Wöhrmüller Bonifác: Férfias kereszténység. Ford. Fejes Tibor. Bp. = Katholikus Szemle, 54 (1940) 125–126. p. (könyvismertetés)

Pall, Francisc: Le controversie tra in minori conventuali e i gesuiti nelle missioni di Moldavia (Romania). Roma, 1940. = uo. 415. p. (könyvismertetés)

1941

Brodarics István. = Jelenkor, 3 (1941) február 15. 10–11. p.

A falu papja. = Pannonhalmi Szemle, 16 (1941) 208–213. p. (klny. is)

A plébániatörténetírás módszertana. In: Regnum. Egyháztörténeti évkönyv 4. (1940–1941). 3–64. p. (Klny. is mutatóval és tartalomjegyzékkel bővítve)

Nagy J. Győző – Klekner Tibor: A két Althann váci püspöksége. 1718–1756. Vác, 1941. = Pannonhalmi Szemle, id. évf. 394. p. (könyvismertetés)

1942

Egyházi levéltáraink. = Pannonhalmi Szemle, 17 (1942) 197–199. p.

Nagy J. Győző – Klekner Tibor: A két Althann váci püspöksége. 1718–1756. Vác, 1941. = Katholikus Szemle, 56 (1942) 223–224. p. (könyvismertetés)

Karácsonyi Sándor: Pér község és plébánia története. Győr, 1941. = Katholikus Szemle, 56 (1942) 224. p. (könyvismertetés)

Szabady Béla: Telekesy István egri püspök, a győri egyházmegye történetírója. Győr, 1941. = uo. 285. p. (könyvismertetés)

Nyéki Kálmán: Vallás és faj. Bp. 1941. = Pannonhalmi Szemle, id. évf. 53–54. p. (könyvismertetés)

Juhász Kálmán: A csanádi székeskáptalan a középkorban. 1030–1552. Makó, 1941. = uo. 149. p. (könyvismertetés)

Kovrig Béla: Embersors a szovjetéletben. = uo. 220. p. (könyvismertetés)

Tóth Dezső: A hevesnagykúnsági református egyházmegye múltja. Debrecen, 1942. = uo. 287. p. (könyvismertetés)

Pásztor Lajos: A magyarság vallásos élete a Jagellók korában. Bp. 1940. = uo. 305. p. (könyvismertetés)

Az egyháztörténész szemhatára. In: Regnum. Egyháztörténeti évkönyv, 5 (1942–1943). Bp. 1943. 675–719. p. (klny. is)

Schürer, Gustav: Katholische Kirche und Kultur im 18. Jahrhundert. Paderborn, 1941. = Századok, 77 (1943) 113–115. p. (könyvismertetés)

Nyéki Kálmán: Vallás és faj. Bp. 1941. = uo. 450–451. p. (könyvismertetés)

Borovi József: A mai rozsnyói egyházmegye területének középkori kialakulása. Rozsnyó, 1942. = Katholikus Szemle, 57 (1943) 219–220. p. (könyvismertetés)

Vácegyházmegye múltjából 2. Szerk. Félegyházy József. Vác, 1943. = uo. 348–349. p. (könyvismertetés)

Török Jenő: A katolikus autonómia-mozgalom 1848–1871. Bp. 1941. = Pannonhalmi Szemle, 18 (1943) 312. p. (könyvismertetés)

1944

Háború – idegek – lelkierő. = Pannonhalmi Szemle, 19 (1944) 88–103. p. (klny. is) /Pannonhalmi Szemle Könyvtára 42./, ill. Rákospalota, 1944.

Gáthy Zsolt: A plébánosok könyvei a plébániatörténetírás szolgálatában. Bp. 1943. = Századok, 78 (1944) 293. p. (könyvismertetés)

Nyíri Sándor: A nagybirtok vallásügyi magatartása a 18. században. Bp. 1941. = uo. 561–562. p. (könyvismertetés)

Zsigovits Béla: Vigasztaló írás a szenvedőknek. Bp. 1944. = Pannonhalmi Szemle, id. évf. 140. p. (könyvismertetés)

Benedek István: Ösztön és bűnözés. Bp. 1943. = uo. 224. p. (könyvismertetés)

Hamvas Béla: A láthatatlan történet. Bp. = uo. 228. p. (könyvismertetés)

1945

Emberismeret. = Papi Lelkiség, 13 (1944–1945) 91–97. p.

1947

Galla Ferenc: A püspökjelöltek kánoni kivizsgálásának jegzőkönyvei a vatikáni levéltárban. Bp. = Századok, 81 (1947) 316–317. p. (könyvismertetés)

1949

Das Archiv der Konsistorialkongregation in Rom und die kirschlichen Yustände Ungarns in der zweiten Hälfte des 18. Jahrhunderts. In: Festschrift des Haus-, Hof- und Staatsarchivs. Band 1. Wien, 1949. 151–179. p. (klny. is)

1969

Újabb publikációk a pápai runciatörténeti kutatások köréből. = Levéltári Közlemények, 40 (1969) 368–373. p. (klny. is)

1971

Archiva Ecclesiae. = Levéltári Közlemények, 42 (1971) 178–182. p. (klny. is)

Belgrádi püspökök jelentései a magyarországi hódoltság viszonyairól 1649–1673. = uo. 323–339. p. (klny. is)

Orvostörténeti vonatkozások a Vatikáni Levéltárból. = Orvostörténeti Közlemények, 60–61 (1971) 241–248. p. (klny. is)

1972

A Vatikáni Levéltár és kutatása. = Levéltári Közlemények, 43 (1972) 157–162. p. (klny. is)

1973

A hazai hódoltság vatikáni források tükrében. = Vigilia, 38 (1973) 88–97. p.

1976

Sopron vármegye hadügyi, gazdasági viszonyai és közállapotai (1640–1690). = Soproni Szemle, 30 (1976) 20–38, 113–129, 211–227. p. (klny. is)

1981

Bencés szellem és ökumenizmus. = Theológiai Szemle (új folyam), 24 (1981) 351–354. p.

Karsai Ferenc Géza (1905–1981). = Soproni Szemle, 35 (1981) 366–360. p.

1982

A szerzetesi életforma válsága hazánkban a 18. század második felében. =Történelmi Szemle, 25 (1982) 211–228. p. (klny. is)

1983

Az európai felvilágosodás elemzése. = Vigilia, 48 (1983) 15–20. p.

A szerzetesség a vádlottak padján. = uo. 83–90. p.

1986

A Bécsi Pápai Követség levéltárának iratai Magyarországról 1611–1786. Scripta Archivi Muntiaturae Vindobonensis de Regno Hungariae 1611–1786. Összegyűjtötte, válogatta, a bevezető tanulmányt írta: – –. Magyarország újabbkori történetének forrásai. Magyar Történelmi Társulat. Bp. 1986, Akadémiai Kiadó. 529 p.

Nemzeti egyháztörténetírásunk. Teljesítmények és feladatok. = Századok, 120 (1986) 678–705. p. (klny. is)

A pápa. (XI. Ince). = História, 8 (1986) 3–4. 47–50. p.

1989

Juhász István: A székelyföldi református egyházmegyék. Kolozsvár, 1947. = Századok, 123 (1989) 542–543. p. (könyvismertetés)

(Mjz. A cikk eredetileg a Századok 1948-as évfolyamában jelent volna meg.)

1991

Egyházi források művelődéstörténeti jelentősége. = Századok, 125 (1991) 330–349. p. (klny. is)

A bibliográfiát összeállította: Molnár Antal

ANTAL MOLNÁR:

A HUNGARIAN CHURCH HISTORIAN OF THE 20TH CENTURY: TIHAMÉR VANYÓ OSB

Tihamér Vanyó was born in 1905 on the territory belonging now to Slovakia. His parents moved with him to Budapest in the year of 1919. He entered the Benedictine order in 1923 and started the studies in Pannonhalma. The degree of a highschool teacher was taken by him in the year of 1929. He was writing his doctoral dissertation jointly with the known historian Gyula Szekfü.

Our purpose with this essays has been, first of all, to describe the church historical activities of Tihamér Vanyó who was performing scientific work for more than 65 years.

Tihamér Vanyó was an active member of the Co-operative of Hungarian Catholic Historians having been organized around Gyula Szekfü. The Co-operative was uniting a generation of prominent scientists in the period between the two world wars. After 1945, when the Communist Party took over the power, the activities of this excellent creative community was abolished.

Vanyó's historical works can be classified in two main groups. His source-materials were being collected mostly in Rome where he was doing researches at several occasions. The reports written by the missionary bishop of Belgrade in the 17th century can be included in this group. Another very important publication is his „Episcopal Reports from 1600 until 1850". He was publishing the Hungarian materials having been included in the reports having been written by the papal legates in Vienna (1666–1683). The records of the informative processes written in the second half of the 18th century with concern to the Hungarian Candidates for episcopate have been served in form of typescripts prepared for printing. A very careful introduction in Hungarian and annotations in Latin have been annexed to the paper. The introductory essay was published in Vienna in German language in the year of 1949. The manuscript of the source-materials has been preserved in the author's ownership for more favourable times.

The other important part of his historical workmanship consists of a series of methodological informative essays. *The Methodology of Writing the History of Parishes* (1941) is the work which has been most often mentioned and used as source-materials nowadays. He has very clearly described the principles of local historiography, very accurately and clearly summarized the most important information and the fundamental knowledges concerning the sources and professional literature. It is worth to mention that the parish histories written according to the Vanyó-methodology are the most successful works even recently.

His career in the historiography was broken in the year of 1949 when the communist regime was beginning the liquidation of the monastic orders. Twenty years of silence and retirement were coming. He started to continue his activities as a historian only in the 1970-ies and 1980-ies. Source-materials and methodological papers were, first of all, published by him.

MAGYAR EGYHÁZTÖRTÉNETI VÁZLATOK
REGNUM
ESSAYS IN CHURCH HISTORY IN HUNGARY
1994/1–2

STANISŁAW SROKA

AZ ESZTERGOMI ÉRSEK ÉS A KRAKKÓI PÜSPÖK VITÁJA A 14. SZ. ELSŐ FELÉBEN

A 14. század 20-as és 30-as éveiben hoszadalmas konfliktusban állt egymással az esztergomi érsek és Nanker, krakkói püspök három, lengyel szepességi település, névszerint: Podoliniec, Gniazda és Lubowla fölötti egyházi joghatóság ügyében. A történetírásban ezidáig már többször felvetődött ez a téma, de mégis csak ritkán vették figyelembe a vita összes tényezőjét[1]. Teofil Emil Modelski[2] külön részlettanulmányt szentelt ennek a konfliktusnak, amelynek a kezdetei a 13. században keresendők. Érdemes néhány mondatban bemutatni az előzményeket. 1235-ben az akkori krakkói püspök, Wisław, IX. Gergely pápának elküldött levelében arról panaszkodott, hogy a szepességi Szent Márton káptalan prépostja (Szepesváralján)[3], aki az esztergomi érseknek van alárendelve, beszedi a papitizedeket a Szent Mária templomtól Podoliniec-ben, amelyek a krakkói püspökséget illetnék meg[4]. A következő információ 1247-ből származik. Akkor IV. Ince pápa intézett január 22-án levelet a wrocławi dékánhoz, értesítve arról, hogy a krakkói püspök, Prandota (1242-1266) panaszt nyújtott be az apostoli Szentszékhez az esztergomi érsekkel szemben, aki ahogy T.E. Modelski írja: "elégedetlen a saját határaival, elfoglalta az ő egyházmegyéje egy részét, nem kis veszteséget és sérelmet okozva ezzel neki és a krakkói egyházkerületnek"[5]. A pápa megbízta a dékánt ez ügyben a per levezetésével és az ítélet meghozataláva. Azt viszont, hogy vajon megvolt-e az eljárás és az ítélet, sajnos forrás-hiány miatt nem tudjuk.

A konfliktus következő stádiuma már a minket jobban érdeklő 14. század első felére esik, amikor is az ügy ismét per tárgyává lett. Nanker, krakkói

1 S. Zachorowski, Węgierskie i polskie osadnictwo Spiżu do połowy XIV wieku, Kraków 1909, 81–84; Pirhalla M., A szepesi prépostság vázlatos története kezdetektől a püspökség felállításáig, in: A „Szepesmegyei Történelmi Társulat" milleniumi kiadványai, 4. kötet. Lőcse 1899, 45–47. old.; Pór A., Boleszló herceg, esztergomi érsek (1321–1328), Esztergomi vidéki Régészeti és Történelmi Társulat Évkönyvei, III. k., Esztergom 1900, 27–28. old.; T. Silnicki, Biskup Nanker, Warszawa 1953, 60–61. old. Ezt a problémát, ha csak röviden is, felvetettem az 1992. augusztus 17-iki kalocsai konferencián elhangzott előadásomon. Lásd S. Sroka, Lengyel származású főpap a 14. századi Magyarországon (sajtó alatt).

2 T. E. Modelski, Spory o południowe granice diecezji krakowskiej od strony Spisza (w. XIII–XVIII), Zakopane 1928, 62–74. old.

3 A szepesi káptalan történelmét kidolgozta Hradszky J., Initia, progressus ac presens status Capituli Scepusiensis, Spisské Podhradie 1901.

4 T. E. Modelski, op. cit., 27. old.

5 Ibidem, 30. old.

püspök legkésőbb 1324 első felében panaszt nyújtott be Avignonba, hogy Tamás esztergomi érsek, majd az utódja Boleszló jogtalanul kiterjesztették a hatalmukat Podoliniecre, Gniazdára és Lubowlára, és akadályozzák öt az egyházi joghatóság szabad gyakorlásában ezeken a területeken. 1324 június 15-én XXII János pápa megbízta Bertalant, a wrocławi egyházmegyei Czarnowąstól nem messze levő premontrei kolostor főnökét azzal, hogy hívja össze az érdekelt feleket, vizsgálja felül az érveiket és a tanúk meghallgatása után hozzon ítéletet[6]. Mind Nanker püspök, mind Boleszl érsek kijelölték az ügyészeiket a következő évben (1325). Nanker ezt május 30-án Opatowiecben[7] tette meg, három ügyészt delegálva érdekeinek képviselésére: az akkori krakkói kancellárt Jarosław Bogoriát, Frowinát, a sandomierz-i plébánost[8] valamint Bertold magisztert Racibórz-ból[9]. Boleszló ugyanezen év szeptember 8-án jelölte ki a képviselőit. Névszerint: Zybota-t Grulec-ből és Pétert, a budai Szent Péter templom kántorát[10]. Kijelölvén a helyetteseiket, mindkét érdekelt fél azon állásponton volt, hogy a vitatott terület emberemlékezet óta hozzája tartozott. A formalitások elintézése után a felperes, vagyis a krakkói püspök ügyészei ismertették bizonyítékaikat. Frowin terjedelmes nyilatkozatot mutatott be, amiből az következett, hogy Nanker elődje a krakkói püspökségben, Jan Muskata szabadon rendelkezett Podoliniec, Gniazda és Lubowla joghatóságával, csakúgy, mint a környék többi falujában. Ez a joguk Muslata elődjeinek szintén megvolt. A nyilatkozatban megtalálható a krakkói püspöknek[11] alárendelt szepességi területek részletes földrajzi leírása is. Frowin szavai megfelelték az igazságnak. Őket igazolja III. András király 1299. május 17-i okirata, amit más helyen ismertettem[12]. Frowin a benyújtott dokumentumban felhívta a figyelmet arra is, hogy ezeket a területeket Tamás esztergomi érsek foglalta el és csatolta a saját vidékéhez, aki kihasználta Lokietek Ulászló herceg konfliktusát Jan Muskatával, aki ezek után Krakkó elhagyására lett kényszerítve. Tamás érsek utódja, Boleszló tovább bitorolta a területet. Frowin követelte az esztergomi érsektől a beszedett tizedek visszaadását a három település bekebelezésének pillanatáig visszamenőleg, amit 1500 márkára becsült (krakkói mér-

6 Kodeks dyplomatyczny katedry krakowskiej św. Wacława, wyd. F. Piekosiński (tovább KDKK), 1. k., Kraków 1874, 132. sz., 168. old; T. E. Modelski, op. cit., 64. old.

7 KDKK, 1. k., 139. sz., 176. old.

8 A. Birkenmajer, R. Pollak, Frovinus, Polski Słownik Biograficzny, VII. k. 153–154. old; K. Ożóg, Kultura umysłowa w Krakowie w 14. wieku, Środowisko duchowieństwa, świeckiego, Kraków 1987, 74. old.

9 K. Skupieński, Bertold z Raciborza i Mikołaj ze Strzelc. Kariery śląskicj notariuszy publicznych w pierwszej połowie 14. wieku, in: Kultura średniowieczna Śląska. Pierwiastki rodzime i obce, szerk. K. Bobowski, Wrocław 1993, 7–8. old.

10 KDKK, 1. k., 141. sz., 179. old.

11 T. E. Modelski, op. cit., 65–66. old.

12 Az Árpádházi királyok okleveleinek kritikai jegyzéke. Regesta regum stirpis Arpadianae critico-diplomatica, II. k., 4. f. (1290–1301), J. Szentpétery kézirata alapján sajtó alá rendezte Borsa I., Budapest 1987, 4239. sz., 220. old. Ennek az oklevélnek a kivonatát publikálta M. Fenarova, Spisské prepoststvo. Stredoveke listiny 1248–1526. Inventár, Bratislava 1964, 16. sz., 22. old. S. Sroka, Węgierskie epizody działalności biskupa Jana Muskaty, w: tegoż, Szkice z dziejów stosunków polsko-węgierskich w późnym średniowieczu (sajtó alatt). Lásd J. Benko, Osidlenie severného Spiša do polovice 14. storočia, Historické štúie, 15. k., 1970, 178. old.

ték szerint), valamint kérte a bírót a krakkói püspök joghatóságának visszaállítására a területeken[13]. Frowin levelét a következőkben kézbesítették a másik fél képviselőjének, elegendő időt hagyva a válaszadásra. Figyelembe véve azt a tényt, hogy az érsek érdekeit a Szepességben a szepesi plébános képviselte, Frowin a krakkói püspök nevében követelte, hogy a szepesi prépost szintén lépjen fel a bíróság előtt saját jogainak védelmében. János prépost és a szepességi Szent Márton káptalan 1324. április 8-án jelöltek ki az ügyészeiket: Meihard plébános Twarożna-ból, Arnoldot Baldmarból, Ruskint és Miklóst Hunsdorfból[14].

Boleszló érsek megismerkedve a szemrehányásokkal amiket Frowin levele tartalmazott, akciót kezdett a célból, hogy megerősítse a vitatott szepességi területeknek a magyar egyházkörnyékhez való tartozását. Igy lehet értelmezni Boleszló néhány okiratát, amire jelenleg felhívom a figyelmet. Az eddigi irodalomban némely közölük egyáltalán nem volt ismert, a nyílvánosságra hozottakat pedig általában nem hozták összefüggésbe a szepességi egyházi konfliktussal. Az első közölük Boleszló érsek oklevele, amely 1326. május 19-én lett kiállítva Esztergomban[15]. Boleszló megerősíti benne az 1323. március 11-i, András trákiai püspök által a podoliniec-i Szent Mária templomnak adott 40 napos feloldozást. Ezt a feloldozást a templomba járó hívők a meghatározott ünnepeken érhették el. Boleszló nemcsak megerősítette a podoliniec-i templomnak nyújtott feloldozást, de még önmaga is hozzáadott további 40 napot. A hívők meglátogatván e szentélyt a megjelölt napokon nem 40, hanem 80 napos feloldozást szerezhettek. Néhány hónappal később Boleszló a Szepességbe látogatott, ahol 1326. szeptember 4-től 12-ig tartózkodott. A magyar egyházfő látogatásának a vitatott területen szimbólikus jellege volt. A folyamatban levő perrel egyidőben a magyar egyház jelenlétét volt hivatott demonstrálni a politikailag amúgy is Magyarország fennhatósága alá vont területeken. A szepességi ottartózkodás első napján Boleszló meg akarván nyerni az ottlakó németek jóindulatát, 40 napos feloldozást adott a német Sipno nevű faluban levő Szent Egyed plébániatemplomnak[16]. Ugyancsak megerősítette, Henrik plébános kérésére, a feloldozást, amit a templom 1295-ben szerzett. Szeptember 11-én Boleszló a Szepességben terjedelmes okiratot állított ki[17], amelyben a szepességi káptalan tagjainak kérésére megerősítette elődjeinek néhány fontos intézkedését ezen a területen. Boleszló esztergomi érsek kancelláriája ugyanezen a napon (szeptember 11-én) kiállított még más okmányt is, habár kisebb jelentőségűeket[18]. Szeptember 12-én János szepesi prépost egyszemélyben Boleszló kancellárja is, fel lett ruházva az érsek által 40 napos feloldozás adási joggal a saját prépostságának határain belül[19]. Boleszló látogatása érsekségé-

13 T. E. Modelski, op. cit., 66–67. old.
14 KDKK, 1. k., 142., 180. old
15 Codex diplomaticus Hungariae ecclesiasticus ac civilis, ed. Fejér G., 8. k., 5. rész, Budae 1832, 103. sz., 173. old.
16 Magyar Országos Levéltár, DF 280224.
17 Magyar Országos Levéltár, DF 272251.
18 Magyar Országos Levéltár, DF 263111, 264603, 264610.
19 Monumenta Exxlesiae Strigoniensis, III. K., ed. Dedek L. C., Strigonii 1924, 147. sz., 84. old.

nek északi határvidékein alapvetöen nem volt befolyással a per lefolyására. A tárgyalás czarnowąs-i Bertalan által megállapított időpontjában csak a krakkói püspök ügyésze jelent meg, viszont sem az érsektől, sem pedig a szepesi préposttól nem jött el senki. A krakkói püspök ügyésze tehát javasolta, hogy a távollétükben hozzanak ítéletet. Bertalan a szakértök tanácsainak meghullgatása után úgy döntött, hogy kijelöl még egy, végleges időpontot a tárgyalásra. Ezen már mindegyik fél képviselői teljes létszámban jelentek meg, azonban az eljárás gyors befejezésének reménye szertefoszlott az esztergomi érsek 1328 decemberében bekövetkezett, nemvárt és Bertalan pápai bíró halála miatt[20].

Bertalan utódja a pápai kinevezésből kifolyólag Prot lett, aki szintén premontrei kolostor vezetője volt nem messze Czarnowąs-tól. A per folytatódott. 1332 február 12-én Cieszyn-ben a Dominikánusok refektóriumában Prot távolléti ítéletet hozott, mivel az esztergomi érsek ügyészei notórikusan elkerülték a bíróság előtti megjelenést. Az ítélet elismerte a krakkói püspök teljes egyházi joghatóságát a vitatott területek felett, egyidejüleg az esztergomi érseket és a szepesi prépostot örökös hallgatásra ítélve, valamint az összes erről a területről beszedett jövedelem megtérítésére a károsultaknak, 2200 márka értékben. Ezenkívül az ítélet kötelezte az esztergomi érseket a krakkói püspök perrel kapcsolatos költségeinek megtérítésére, 175 márka értékben[21]. Az ítélet tartalmából az következik, hogy a vitatott terület 1310 körül lett a magyar fél által elfoglalva. Az ítélet mégsem lett végrehajtva, mivel Podoliniec, Gniazda és Lubowla 1315-1320 közötti években Lengyelországtól való leválása és magyar politikai fennhatóság alá kerülése után, a megnyert per ellenére sem sikerült ezeket a területeket a krakkói püspökséghez kapcsolni.

STANISLAW SROKA:

A DISCUSSION OF THE ARCHBISHOP OF ESZTERGOM WITH THE BISHOP OF CRACOW IN THE FIRST HALF OF THE 14TH CENTURY

In the twenties and thirties of the 14th century a lenghty conflict was setting the Archbishop of Esztergom against the Bishop of Cracow because of the ecclesiastical adjudical power over three Polish settlements – Podoliniec, Gniazda and Lubowla – having belonged to the geographic region of Szepesség (in the northern part of the historical Hungary). The historiography was several times dealing with that conflict even earlier but all the motives of the dispute were only seldom examined. Teofil Emil Modelski was investigating a special part of that conflict in a study. The roots of the conflict are to be looked for in the 13th century.

In the year of 1235 bishop Wislaw of Cracow was complaining in a letter dispatched to Pope Gregory IX that the provost of the Saint Martin chapter (Szepesváralja) who had been subordinated to the Archbishop of Esztergom was collecting the ecclesiastical tithe from the Saint Mary parish of Podoliniec despite the fact that the Bishop of Cracow was being entitled to that tithe.

The following information was dated in the year of 1247. On January 22nd Pope Innocent IV sent a letter to the dean of Wroclaw, and informed him that bishop Prandola of Cracow (1242–1266) had lodged a complaint to the Holy Seat against the Archbishop of Esztergom. In that

20 T. E. Modelski, op. cit., 68. old.
21 KDKK, 1. k., 150. sz., 190–194. old.; T. E. odelski, op. cit., 70–72. old.

complaint he was writing, according to T. E. Modelski, as follows: "... he (i.e. the Archbishop of Esztergom) was discontented with his boundaries, he had occupied a part of the Cracow diocese, and had caused, like that, a significant damage and injury to him and to the diocese of Cracow. The Pope had given and order to the dean to proceed in that case, and to pass a judgement. But, unfortunately, we cannot learn if the process has actually been conducted, and if the judgement has actually been passed because there are no sources.

The case has been submitted to the Pope. He has designated a court, and the court has passed the judgement. From the contents of the decision we can learn that the territory concerned was occupied by the Hungarian party in the year of 1310 or so. But the judgement has not been enforced because Podoliniec, Gniazda and Ludowl became separated from Poland and put under Hungarian political sovereignty in the years of 1315–1320, and, therefore, it was impossible to annex that territory to the episcopate of Cracow in spite of the fact that the case had actually been won.

MAGYAR EGYHÁZTÖRTÉNETI VÁZLATOK
REGNUM
ESSAYS IN CHURCH HISTORY IN HUNGARY
1994/1–2

MÉSZÁROS ISTVÁN

ISKOLATÖRTÉNETÜNK BAROKK KORSZAKA

Az iskolatörténet ritkán használja a „barokk" kifejezést korszakmegjelölésként, ellentétben az irodalomtörténettel, zenetörténettel vagy művészettörténettel. De azért sajátos jegyekkel rendelkező időszaka ez az európai, illetve a magyar iskolatörténetnek is.

Ezt a magyar iskolatörténeti korszakot tulajdonképpen két nagy ünnep, két igazi nagy barokk ünnep keretezi, határolja.

Az egyik: 1635 novemberének elején zajlott le a felvidéki, Pozsony közelében levő városban, Nagyszombatban: fényes barokk ünnepség keretében nyílt meg a Pázmány Péter által alapított egyetem. Ünnepélyes főpapi Veni Sancte-szentmise a templomban, majd színpompás menetben vonultak át az egyházi és világi méltóságok az egyetem épületébe: csillogó öltözékek, bíbor és lila főpapi ruhák, a nádor és a nemesség díszmagyarjai; a rektor, a dékánok ünnepi dísztalárisban, előttük heroldok emelték magasba tisztségük díszjelvényeit; csattogtak a zászlók, zengtek a trombiták, a harsonák, peregtek a dobok.

S az egyetem ragyogó dísztermében nagy barokk szónoklatokkal indították el az új intézmény – máig tartó, ma is tartó – életét.

Másfél évszázad múlva, 1780. június 25-én a budai királyi vár barokk díszcsarnoka volt az ugyancsak országraszóló pompával végbevitt ünnepség színhelye. A királynő, Mária Terézia személyes képviselőjének jelenlétében az ország egyházi és világi előkelőségei az országos iskolareform-munkálatok befejezését ünnepelték.

KIÉPÜLT ISKOLARENDSZER

De térjünk vissza a nagyszombati egyetemavató ünnepre, 1635-öt írtak akkor. Egy igen fontos iskolatörténeti tényt szimbolizált ez az aktus: a korábbi középkori, illetve reneszánszkori állapotot továbbfejlesztve kiépültek az újkori hazai iskolarendszer mindhárom szintjének alapjai.

1. A 16–17. század fordulóján s az azt követő évtizedekben ugyanis létrejöttek a katolikus és protestáns népiskolák a nagyobb településeken, kialakultak az alapszintű iskolahálózat alapjai. Fontos tény ez a magyar művelődéstörténet szempontjából (hasonlóan nagy fontosságú, mint egy egyetem létrejötte).

Ezekben az iskolákban a tanulókat anyanyelvükön oktatták az elemi ismeretekre. Megjelent és elterjedt a három magyar nyelvű – illetve más nemzetisé-

gi nyelvű – népiskolai alaptankönyv: az ábécés-könyv, a katekizmus-könyv és a bibliai történetek iskolai tankönyve. Ezeket mind a katolikus, mind a protestáns iskolákban használták.

2. 1635-re már szilárdan álltak az új középszintű iskolahálózat alapjai.

A korabeli gimnáziumban, illetve az ennek megfelelő középszintű iskolatagozatban ekkor 10–16 éves fiúk tanultak. A törzsanyag a latin grammatika, poétika és retorika volt, a latin klasszikus szerzők műveinek intenzív tanulmányozásával egybekötve. Fontos tantárgy volt a matematika is.

Az oktatás nyelve ezen az iskolaszinten mindenütt a latin volt, katolikusoknál, protestánsoknál egyaránt.

3. A népiskolák alapszintje, a gimnáziumok középszintje fölé megújították, korszerűsítették az oktatás felső szintjét is. Számos akadémia, akadémiai jellegű tagozat működött az országban, katolikusok, protestánsok egyaránt szervezték és tartották fenn ezeket, ahol a humán- és reál bölcsésztudományokat és a teológiát oktatták.

Végül a felső szintet – s az egész hazai iskolai oktatási intézményrendszert – betetőzte az 1635-ben megnyitott nagyszombati egyetem.

* * *

E létrejött szilárd alapokon az 1635–1780 közötti másfél évszázados barokk időszak meghozta a magyar iskolarendszer szétterülését, az egyes intézményekben folyó oktató-nevelő munka elmélyülését, kiteljesülését.

E másfél évszázad alatt mindezek következtében jelentősen kibővült hazánkban az alapműveltség megszerzésének lehetősége a népiskolákon keresztül, s ezzel együtt tágult az alsóbb társadalmi rétegekből származók számára a műveltség segítségével történő társadalmi feljebbjutás lehetősége.

Erőteljesen gyarapodott a középszintű iskolák hálózata is az országban e barokk korszakban: az egyházi és világi értelmiségiek képzésének lehetőségei növekedtek ezáltal. Főként a világi értelmiség gyarapodása szempontjából mutatkozott ez fontosnak.

Középszintű iskolák szervezése a katolikusoknál a szerzetesrendek feladata volt. Ekkor különösen a jezsuiták, a piaristák és a ferencesek jeleskedtek gimnáziumaikkal.

Ugyancsak megszervezték a maguk középiskola-tagozataikat a protestánsok is: mind az evangélikusok, mind a reformátusok, mind az unitáriusok vezettek intézményeikben gimnázium-tagozatot.

S megszilárdultak a barokk kor Magyarországán a felsőoktatás intézményei is. Számos katolikus akadémia, illetve protestáns kollégiumi-líceumi akadémiai tagozat vált népszerűvé, híressé, jelentős diáktömegeket vonzóvá. A felsőfokú képzésben részesülő értelmiségiek jelentősen megnövekedett számban álltak rendelkezésre a különféle társadalmi vezető posztokra. Ugyanakkor e felsőoktatási intézmények a hazai tudományosság felélénkülése tekintetében is fontos szerepet játszottak.

A kezdetben két egyetemi fakultásos, bölcsészeti és teológiai kart magában foglaló nagyszombati egyetem hamar kibővült a jogi karral; ugyanakkor Kassán is működött 1660–1773 között bölcsészeti és teológiai fakultással rendelkező jezsuita egyetem.

E nagyszabású barokk-kori összetett intézményrendszer-fejlődés végbement mind a királyi Magyarországon, mind Erdélyben, majd pedig a töröktől megszabadított területeken is.

* * *

Hazai – egyben nyugat-európai – sajátosság, hogy a barokk időben a katolikus iskolaszervezők, szakítva a középkori örökséggel, már külön választották és külön intézményként működtették az egyes iskolafokokat: a népiskolát, a gimnáziumot, az akadémiát. Ezzel szemben a protestánsok megtartották a középkori iskolamodellt és náluk egyetlen intézményben – egyetlen kollégiumban vagy líceumban – tanult az ábécés kisdiáktól kezdve a középszintű, gimnáziumi tagozatba járó tanulókon át az akadémiai tanulmányokat végző teológus öregdiákig az összes növendék.

Ugyancsak középkori hagyományként élt tovább a 17–18. században a protestáns oktatási-nevelési intézményekben a preceptori rendszer: nem felnőtt pedagógusok, hanem nagyobb, az akadémiai tagozatba járó nagydiákok oktatták a kisebbeket ábécére, latin grammatikára. A katolikus közép- és felsőszintű iskolákban csakis felnőtt „főhivatású" pedagógusok oktattak.

A nagyobb katolikus és protestáns intézmények felnőtt tanárai mind külföldi egyetemi tanulmányokat végeztek, élénk volt a külföldi egyetemjárás.

KÉT KIEMELKEDŐ EGYÉNISÉG

A magyar barokk iskolaügynek két kiemelkedő alakja volt: Pázmány Péter és Apáczai Csere János. Mindketten a 17. században tevékenykedtek.

Pázmány Péter esztergomi érsek nem csupán az egyetemet alapította, hanem igen sokat áldozott a katolikus szerzetesi gimnáziumok létesítésére, konviktusok – azaz bentlakásos diákintézmények – alapítására, egészen modern újításként a leányok nevelőintézetére. De szívügye volt – anyagiakkal is, szigorúsággal is – a falusi népiskolák fejlesztése, jó tanítókkal való ellátása is. Neki köszönhető az első magyar nyelvű népszerűsítő pedagógiai tanulmány a fiúk és a leányok helyes neveléséről.

Az erdélyi Apáczai Csere János, a gyulafehérvári, majd a kolozsvári református kollégium tanára értékes iskolakorszerűsítő gondolatokkal tért haza hollandiai egyetemi tanulmányaiból, s igyekezett ezeket itthon érvényesíteni. Ugyanakkor a modern nyugateurópai természetfilozófiai és társadalomfilozófiai eszmékkel is megismertetni törekedett akadémiai nagydiák-növendékeit.

A korabeli európai és hazai akadémiákon „fizika" összefoglaló név alatt oktatták az anyagi világra vonatkozó összes tudományszakot. Így történt ez nálunk is, s e természettudományi diszciplinákat a felújított, de ekkor már elavult hagyományos középkori arisztotelészi természetfilozófia alapján tanították. Apáczai a nagy kortárs-tudós, Descartes elveit igyekezett érvényesíteni az oktatásban a korszerűtlen örökölt tanok helyett, erről írt is nagy művében, a Magyar Enciklopédiában. De egyházi felettesei számára ez egyelőre nem volt elviselhető. A század végén azonban már helyet kapott a Descartes-i filozófia előbb a protestáns kollégiumok felső tagozatain, majd a katolikus akadémiákon is.

* * *

Ebben az időben egy-egy ország uralkodója, illetőleg a politikai hatalmat gyakorló kormányzat meghatározó szerepet játszott a helyi egyházak életében. A királyi Magyarországon a katolikus egyház minden tekintetben élvezte az uralkodó és a kormányzat támogatását, Erdélyben viszont 1690-ig a kálvinizmus volt az államvallás. Ennek megfelelően az állami hatóságok a támogatott egyház iskoláit segítették, viszont a többi felekezet iskoláit igyekeztek visszaszorítani, egyes esetekben – mintkét részről – eléggé drasztikus eszközöket is alkalmazva.

ÉRZELMEK, ÜNNEPEK

Természetesen a vallásosság járta át ekkor mind a katolikus, mind a protestáns iskolák belső életét, oktató-nevelőmunkáját. Ez a protestáns iskolákban egy puritánabb jellegű vallásosság volt, míg a katolikus iskolákban egy érzelmektől átfűtött, az ember egész személyiségét átjáró igazi „barokk" vallásosság érvényesült.

Ezért a katolikus iskolákban igen nagy jelentőséget tulajdonítottak az érzelmi nevelésnek, a nevelés művészeti-esztétikai vonatkozásainak.

Tulajdonképpen ekkor alakultak ki az iskolai ünnepségek, amelyeknek két színtere volt: a templom és az iskolai díszterem (ez utóbbi ebben az időben vált a középiskolák fontos részévé). Mindkettőt művészi módon tervezték meg: értékes művészi kiképzést kapott maga az épület, külseje, belseje; a belső térben freskók, más festmények, szobrok:ezek is mind a barokk érzelmességet, átéltséget sugallták. S az ünnepély elmaradhatatlan szereplője az énekkar, zenekar; fontos tényező az ünnepi ruha, a különféle helyi és regionális méltóságok és kiséretük megjelenése, az ünnepség egész miliője.

Ez mind az iskolás diákokra (és a megjelent felnőttekre) irányuló nevelési hatások erősítése céljából történt.

* * *

Természetesen nagy ünnepe volt az iskolának, sőt az egész városnak az iskolaév kezdete és befejezése. Különleges ünnepélyességgel ment végbe az egyetemeken a doktorráavatás: ennek ekkori barokk külsőségeit még ma is őrzik egyetemeink.

A gimnáziumban e barokk korban egy új ünnep is megjelent: a védőszent nagy fénnyel megült napja. Ez ugyancsak szorosan pedagógiai vonatkozású: ideált akartak diákjaik elé állítani a kor pedagógusai, olyan ideált, amely megtestesíti azt a nevelési eszményt, amely felé növendékeit irányítani, vezetni akarják.

Ebben az érzelmektől átjárt, a művészeti-esztétikai nevelésnek nagy fontosságot tulajdonító iskolai közegben az ünnepélyek pedagógiai hatásait különleges módon fokozták az iskolai színielőadások. Ekkor mindegyik szerzetesi iskola tanárai és diákjai megrendezték tanévenként a maguk 5–6 iskolai színielőadását. Ezek 4–5 órán át tartó komoly drámák, ritkábban vígjátékok voltak, erkölcsi tanulságokkal.

E színielőadások témáit éppen úgy vették a bibliából, a görög-római mitológiából, mint az egyetemes és a magyar történelemből. De számos aktuális téma is színre került. Egy-egy helyi esemény (templomalapítás, tűzvész, pestis stb.), a törökellenes háború eseményei, azok kiemelkedő hőstettei stb. 1686-ban Buda várának a töröktől való visszafoglalását ugyancsak e nagy történelmi esemény színpadi feldolgozásával ünnepelték sok hazai iskolában.

Ezek a színdarabok is elsősorban pedagógiai céllal kerültek színre: a játszó diákok átélték azokat az erkölcsi tartalmakat, amelyeket megjelenítettek. A nézők pedig – diákok, szülők s mások – esztétikai-művészi élmény keretében azonosulhattak ezekkel az erkölcsi-nevelési üzenetekkel. Ezek által a diákok sok új ismeretet is szerezhettek; s a fellépést, a deklamálást, a nyilvánosság előtti szereplést is gyakorolhatták.

Ezek az iskolai színielőadások az egész város társadalma-lakossága számára nagy eseményt, ünnepet, élményt jelentettek.

* * *

A 17–18. század folyamán a legtöbb iskoladrámát latin nyelven adták elő. De azután felhangzottak nemzeti nyelveken is. Szokás volt például, hogy a felvidéki városok jezsuita gimnáziumainak diákjai az úrnapi körmenet négy megállása helyén az alkalomhoz illő dramatikus jeleneteket mutattak be latinul, magyarul, németül és szlovákul.

Mindnyájan jól ismerjük a csiksomlyói ferences gimnázium diákjainak és tanárainak közös művét, a nagypénteki passiójátékot, amelyet a csíksomlyói domboldal szabadtéri színpadán adták elő a 17–18. században ízes, nemesveretű erdélyi magyar nyelven. Ebben Krisztus kínszenvedésének és halálának történetét jelenítették meg, a magyar anyanyelv által is emelve a vallásos élményt, a magyarsághoz való tartozás érzését és tudatát is erősítve. A barokk kor nagy ajándéka volt ez iskoláinknak, az egész magyar művelődésnek!

Nem lehet véletlen, hogy a közelmúltban, az 1980-as évek elején, a szocializmusban elfásult, elszürkült magyar társadalom számára milyen felrázó hatású volt a „Csíksomlyói passió" színházi előadása, e barokk diákszínjáték felújítása.

LATIN ÉS MÁS NYELVEK

Iskolatörténetünk e barokk korszakban az iskolázás középső és felső szintjén latinul folyt az oktatás katolikusoknál, protestánsoknál egyaránt. A nagydiákok szálláshelyein viszont más nyelvek tanítására is sor került, ugyancsak e barokk kor vívmányaként.

A protestáns kollégiumokban, líceumokban az akadémiai tagozat növendékei bent laktak a kollégiumi, líceumi épületben lévő „kamorák"-ban; a katolikus szerzetesrendek viszont külön konviktusokat, diákotthonokat létesítettek egyes főpapok, főurak alapítványaiból.

E konviktusokban és kamorákban többféle kiegészítő oktatás folyt ezekben a századokban. Itt történt első ízben iskolás diákcsoport számára szervezett magyar nyelvoktatás, azoknak a nagydiákoknak, akik nem tudnak magyarul. Az első, diákok számára készített magyar nyelvtankönyv 1682-ben jelent meg, Pereszlényi Pál jezsuita tanár készítette a nagyszombati konviktus növendékei számára.

Sok helyütt oktatták természetesen a német nyelvet. Az első „távolabbi" nyelv, amelyet tanítani kezdtek a hazai diákszállásokon, a francia volt. Adatok bizonyítják, hogy az 1710-es évektől tanították a soproni jezsuita konviktusban. Itt francia nyelvű színielőadásokat is rendeztek, amelyek még Bécsből is vonzottak közönséget.

Elsősorban a nemesi fiatalság számára volt szükséges az a két „gyakorlati foglalkozás", amelyet ekkoriban az összes konviktusban oktattak: a társasági tánc és a vívás.

A sárospataki református kollégium diák-kamoráiban gyakran gyűltek össze a nagydiákok közös éneklésre a 18. század kőzépső évtizedeiben. A különféle tájakról származó diákok különféle népdalokat s más énekeket hoztak, de vidám diákdalok is születtek ezeken az összejöveteleken. Közülük sokat le is írtak a vaskos füzetekbe, a melodiáriumokba.

ZÁRÓSZAKASZ

Iskoláinknak ez a barokk-kori sajátos fejlődési folyamata jelentős új vonásokat felmutató zárószakaszba torkollott a 18. század középső évtizedeiben, az 1740-es évektől, Mária Terézia trónralépésétől kezdve.

Az egyik újszerűség: az ismert politikai-társadalmi okok következtében sajátos új nemzettudat, új magyarságtudat jelentkezett a magyar nemesség körében, s ez behatolt az iskolai oktatásba-nevelésbe is.

Ennek nyomán merült fel az igény a magyar nemzet történelmének alaposabb tanulmányozására, Magyarország földjének, területének, földrajzának

jobb, alaposabb megismerésére. Ennek nyomán jelent meg hazai iskoláinkban a barokk korban a magyar történelem, magyar földrajz tantárgypáros, előbb a gimnáziumokban és az akadémiákon, majd a népiskolákban is.

De felmerült a magyar nyelv, a magyar nyelvtan iskolai megismertetésének igénye is, de nemcsak a konviktusokban lakók, hanem mindegyik iskolás diák számára.

A magyar történelem-földrajz iskolai bevezetése terén sok köszönhető Bél Mátyásnak, a pozsonyi evangélikus líceum rektorának; az iskolai magyar nyelvvel való foglalkozás terén pedig Faludi Ferencnek, a neves jezsuita költőnek, írónak, tanárnak.

Egy érdekes apróság: e barokk kori magyar történeti érdeklődés eredményeként bukkantak az első magyar nyelvemlék, a Halotti Beszéd szövegére, amelyet Pray György jezsuita történész-tanár tett közzé Faludi Ferenc olvasatában.

Ekkor kerültek országszerte az iskolák diákszínpadjaira a kiemelkedő magyar történelmi személyiségek: Szent István, Szent László, IV. Béla, Hunyadi János, Mátyás király – mint vonzó, követésre méltó nevelési ideálok.

S ez is érdekesség: e régmúlt korszakok történelmi személyiségeit általában későbarokk-kori magyar nemesi ruhában ábrázolták az ekkor készült festményeken, freskókon, szobrokon; így jelenítették meg őket a diákszínjátékokban: zsinóros mentében, pitykés dolmányban, sarkantyús csizmában...

Az 1750-es években a magyar piaristák vezetői forradalmi javaslattal álltak elő: legyen magyar az oktatás nyelve a középszintű iskolákban, a gimnáziumokban, s legyen minden tanuló számára kötelező tantárgy a magyar nyelvtan. Ezt a javaslatot azonban az állami tanügyi szervek elutasították.

* * *

A hazai későbarokk iskolafejlődés másik ujdonsága az oktatás természettudományos oldalát érintette.

A 18. század első felének nagy európai tudományos új-hulláma volt Newton fizikája, és a belőle levezetett természetfilozófia. Ezek elvei azután a század közepe után bekerültek a hazai iskolák oktatásába is, egy új modern természettudományos gondolkodást indítva el hazánkban, már kezdetben kiváló tanárokat ösztönözve ilyen szellemű oktatásra, illetve tankönyvírásra.

Ekkor kezdte tanári pályafutását két jeles jezsuita természettudós: Makó Pál metamatikus-fizikus, valamint az európai hírű Hell Miksa csillagász. De ugyancsak ennek az új természttudományos felfogásnak volt kiváló helyi képviselője Maróti György matematikus és Hatvani István természettudós, mindketten a debreceni református kollégium tanárai.

* * *

S a magyar iskolatörténet e barokk korszakának zárószakaszát jól szimbolizálja két tankönyv.

Az egyik Losontzi István, a nagykőrösi református kollégium rektorának „Hármas kis tükör" című kis könyvecskéje 1773-ban, a népiskolák tanulóinak. Ebben rövid magyar történelmi vázlat és versekbe szedett magyar földrajz található.

A másik Molnár János jezsuita tanár terjedelmes tankönyve 1777-ből az akadémiák számára „A természetiekről" címmel: a teljes Newton-i fizikát nyújtja magyar nyelven.

BÚCSÚ ÉS ÁTMENET

De eközben, az 1760-as években a bécsi udvarban, majd hazánkban is megjelent és érvényesülni kezdett a barokk gondolkodásmóddal szembenálló, a barokk szellemiségét kiszorító, Nyugat-Európában már egyre jobban hódító új eszmeáramlat, a felvilágosodás. Az 1760-as évek végén elkezdődött hatásainak beszüremkedése a magyar tanügybe, a közoktatáspolitikába, az iskolai tananyagba, a tanárok gondolkodásába is.

Ugyancsak ebbe az irányba hatottak Mária Terézia iskolakorszerűsítő intézkedései. Ennek eredményeként az uralkodó – osztrák és magyar tanügyi szakembereivel – elkészíttette az első állami összefoglaló tanügyi szabályzatot a magyar iskolarendszer számára. Címe: Ratio Educationis, ezt az uralkodó 1777-ben tette közzé. Majd az ezt követő intézkedéssor után 1780 júniusában nagy ünnepség keretében a budai vár dísztermében befejezettnek nyilvánították a magyar tanügy megújítását célzó széleskörű reform-munkálatokat.

Az ünnepély külsőségei még a régiek, a barokk világáé: csillogó fényes csarnok, színes egyházi és világi öltözetek, felvonulások, fanfárok, dobpergés; harangzúgás a templomtornyokban, mozsárágyúk dörgése a vár bástyáiról...

De amit a jelenlevők ünnepeltek: a megreformált iskola már más ideálok, új oktatási-nevelési célok felé irányította diákjait.

ISTVÁN MÉSZÁROS:

THE BAROQUE AGE OF OUR SCHOOL HISTORY

The Lutheran pastors having lived in the northern part of the historical Hungary were mentioning during their discussions having been arranged at the end of the 16th century several data concerning the interdictions of earlier catholic liturgical and paraliturgical actions. Some documents of them have been left to us in writing, too. Such documents are: the Articles of Murány from the first half of the 1590-ies, the Articles of Csetnek from the year of 1591, the Articles of Kishont–Murány from the year of 1596, the Articles of Biccse from the year of 1600 and the Articles of Rozsnyó from the year of 1604.

The people concerned by those decisions were in part Hungarians and in part members of a "Slavic" population groups. The decisions were substantially identical with regard to all groups of

the population. One cannot find in those decisions any differentiation or discrimination concerning the different nationalities. They obviously were of general meaning, and they had obviously been taken over from the common West or Central European tradition.

The pastors having belonged to the Lutheran direction of the Reformation were in those days, in the 1950-ies, beginning to abolish the elements of the earlier catholic liturgy from their rites. If examining the interdictions concerned we shall be able to survey the long series of the partly liturgical and partly folkloristic medieval actions having been carried out at the occasions of the feasts adopted by the Church. Those actions were still carried out by the domestic Lutheran congregations in the traditional ways and, therefore, the interdictions concerned were regarded as required measures.

According to those decisions the following actions were to be interdicted: to take straw into the flats, the consecration of oats and salt in the day of Steven, the first martyr, the consecration of wine on Saint John's day, the consecration of twigs on Childermas Day, the consecration of ashes in the Lenten period, the consecration of water and fire on Easter vigil, the consecration of ham, sausage, fruits and cheese on Easter day. It has been interdicted to participate in processions on Twelfth-day, Easter day and Corpus Christi Day, to light a bonfire on the vigil of Saint John the Baptist's day. It has been regulated the permitted dancing on occasions of marriages. The bride was to be taken home in the way permitted to the true Christian people, and not in the way of "running and springing around". It has been forbidden the abduction of the bride, as well as all "magic practices" on occasions of marriage. The death-mourning and death-watching have also been forbidden, as well as the custom of electing a pentecostal king.

MAGYAR EGYHÁZTÖRTÉNETI VÁZLATOK
REGNUM
ESSAYS IN CHURCH HISTORY IN HUNGARY
1994/1–2

KÁPOLNAI IVÁN

ADALÉKOK MEZŐKÖVESD ÉS KÖRNYÉKE ISKOLAÜGYÉNEK TÖRTÉNETÉHEZ A 19. SZÁZAD DEREKÁIG

A középkortól Mária Terézia iskolareformjáig (1777)

A hazai iskolázás ügye a középkortól kezdve a legszorosabban kapcsolódik az egyház(ak) történetéhez. A püspöki székhelyeken működött káptalani és a különböző kolostori, szerzetesi iskolákon kívül leginkább a plébániai székhelyeken folyt ugyanis oktatási tevékenység. És a legtöbb plébánia székhelyén a 14–15. században működött már iskola.

Mezőkövesden nem volt szerzetesház, kolostor – legközelebb Kácson működött egy bencés apátság –, az egri káptalani iskola nem volt ugyan messze, de az iskolai oktatás ügye elsősorban mégiscsak a helybeli plébánia történetével együtt tárgyalható.[1] Nem ismeretes azonban, hogy Mezőkövesden mikor létesült önálló plébánia. A korábbi helytörténeti munkák az 1332–37. évi pápai összeírásra hivatkozva említik a helység templomát és plébániáját is. Az újabb történeti földrajzi kutatások azonban ezt nem támasztják alá. Számos Kövesd nevű település volt ugyanis az országban, és a tizedjegyzékben szereplő Kövesd nem azonosítható Mezőkövesddel. (A „mező" előtag a helység nevében csak a 15. század közepe táján tűnik fel először.) Hiányzik a pápai lajstromból Mezőkeresztes, a dél-borsodi táj másik legnépesebb települése is. A borsodi főesperesség területéről feltüntetett 92 plébániás helység közül csak 12 sorolható Mezőkövesd környékéhez – a leszűkített területű volt mezőkövesdi járás, illetve az 1980-as években kialakult városkörnyék, mint közigazgatási körzet határain belüli településeknek mintegy fele. Közülük a legtöbb tizedet Ábrány fizette, amely a megyében az elsők között emelkedett mezővárosi rangra.[2] A 15. század derekán azonban már Kövesd (és a szomszédos Keresztes) is mezővárosi kiváltságokat kapott, és minden bizonnyal plébánosi székhely is volt, ahol oktatási tevékenység folyt. A plébániai iskolákban a hittani és erkölcsi alapismereteket, egyházi énekeket és imádságokat, az olvasás és esetleg az írás elemeit tanította a pap, vagy a tanítómester („ludi magister"). Tudjuk azt

1 Békesfi Remig: A népoktatás története Magyarországon 1549-ig. Bp. 1906. 24–25. – Mészáros István: Az iskolaügy története 996–1777 között. Bp. 1981.

2 Győrffy György: Az Árpád-kori Magyarország történeti földrajza I. Bp. 1963. 735. – Kovács Béla: Az egri egyházmegye története 1596-ig. Eger, 1987.

is, hogy a 15. századtól a mezővárosi iskolák tananyaga bővült, hogy a vásározó, piacokra járó kézműves tudjon valamelyest írni és számolni is.[3]

Mátyás király korából név szerint is ismerjük Mezőkövesd egyik plébánosát, Paparczi Miklós személyében: Beatrix királyné kegye folytán – minthogy ő volt az úrnője a diósgyőri várnak, melynek uradalmához Kövesd is tartozott –, az egyházi rendek felvétele nélkül nyerte el közelebbről meg nem határozható évben a tekintélyes (évi 100 aranyforint) jövedelmet biztosító gazdag mezőkövesdi plébániát.

A 16. századból is számos kövesdi papot ismerünk név szerint: az 1550. évi török összeírásból András nevűt, az 1559. éviből pedig Gergely nevű (új) papot. Az 1576-ban említett Nagy Balázs azonban már református papként szerepel: „Isten szavának hírdetője" (minister verbi Dei) – amint akkoriban a protestáns prédikátorokat nevezték – és folyamatosan végig követhető 1594-ig a Mezőkövesden működött református papok sora.[4]

Az iskolázásban a reformáció nem jelentett törést, hanem inkább lökést adott az oktatás kiszélesítésének, iskolák szervezését indította el. Egyes adatok szerint a szomszédos Mezőkeresztesen – a környék máig lgnagyobb református településén –, már 1560-ban, Bogácson, a másik szomszédos településen 1569-ben létesült a reformált vallásnak közössége, Mezőkövesden és több környékbeli faluban pedig 1576-ban alakult református egyház, amelynek keretében feltehetően iskolai oktatás is folyt.[5] Az új hit terjedését látva, az 1560. évi nagyszombati zsinat a katolikus egyházban is ösztönzést adott új iskolák felállítására, a régiek megújítására. Elrendelték, hogy minden plébániatemplommal rendelkező faluban, mezővárosban és városban külön tanítót kell alkalmazni, aki meghatározott ismeretekre tanítsa a közösség lehetőleg minden gyermekét.[6] A történeti irodalomban elterjedt vélekedések szerint azonban a 16. század végén az ország magyar lakosságának mintegy kilenctized része protestáns volt. A török hódoltságban működő katolikus világi papok számát Pázmány Péter 1622-ben mindössze 20-ra becsülte. A plébániák száma azonban természetesen ennél több volt, mert ferencesek, bosnyák szerzetesek és jezsuiták is elláttak egyes plébániákat.[7] Tudjuk azt is, hogy a környék települései közül nem vert gyökeret a reformáció Szentistvánon, Négyesen, Alsóábrányban, Kácson, a lakosság nagy része katolikus maradt Ivánkán, Szomolyán pedig 1635-től a katolikus plébános neve is fennmaradt.[8]

---

3 Soós Imre: Mezővárosi normaiskolák az egri egyházmegyében 1779–1845. Eger, 1992. 5.

4 Sárközi Zoltán: Mezőkövesd története 1275–1918. in: Sándor István – Sárközi Zoltán: Mezőkövesd város monográfiája. Mezőkövesd, 1975. 50., 57., 61., 64.

5 Klein Gáspár: Borsod vármegye és népességének története. in: Csikvári Antal (szerk.): Borsod vármegye (Vármegyei Szociográfiák. 5.) 1939.
A magyarországi református egyház Egyetemes névtára az 1912. évre. Bp. 1913.

6 Mészáros István: Népoktatásunk 1553–1777 között. Bp. 1972. 26–27. és Soós (1992) i.m. 5.

7 Szakály Ferenc: Katolikus hierarchia a török hódoltságban. in: Bárdos István – Beke Margit (szerk.): Egyházak a változó világban. Bp. 1991. 247.

8 Klein Gáspár – Péchy Horváth Rezső: Községi adattár. in: Csikvári Antal (szerk.): Borsod vármegye 4. r. 2., 24., 74., 100., 157. és Soós Imre: Az egri egyházmegyei plébániák történetének áttekintése. Bp. 1985.

Ismeretes Pázmánynak az a döntése 1629-ből, amely személyes joghatósága alá vonta az egri egyházmegye területén működő négy plébániát. Ezek között volt a kövesdi is,[9] amely valószínűleg a mezőkövesdivel azonosítható. A zempléni Nagy- és Kiskövesd lakossága ugyanis a 19. században is református többségű, a Heves megyei kis lélekszámú katolikus Erdőkövesdről pedig nehezen valószínűsíthető, hogy parokiája lett volna a 17. század első felében. Mezőkövesdnek az anyakönyvei is fennmaradtak 1676-tól kezdve, és vannak adatok arról, hogy anyakönyvei az 1650-es években is voltak, de elkallódtak. Nagy János nevű plébánosáról is tudunk. Ő temette el Csepelényi Györgyöt, azt a pálosrendi missziós szerzetest, aki Abaúj megyében sikeres térítő tevékenységet folytatott. Ezért a református hajdúk Fűzér faluban elfogták, válogatott kínzások közepette magukkal cipelték és Farmos helység közelében, Szőkepusztán megölték. Ruhátlan holttestének megtalálása után maga a török pasa rendelkezett eltemettetéséről. Ezt végezte el többszáz hívő részvételével Nagy János mezőkövesdi plébános, akiről még a század végén is vannak adatok. (Csepelényi György holttestét a későbbiekben 1687-ben a sátoraljaújhelyi templom kriptájába szállították.)[10]

Ha helytálló az a feltevés, hogy a Pázmány által említett plébánia Mezőkövesden volt, akkor a napjainkig fennmaradt, legrégibb kövesdi anyakönyveket több, mint egy fél évszázaddal megelőző időkig, a 17. század elejének pontosan meg nem határozható évéig vezethető vissza a kövesdi katolikus parokia folyamatos fennállása. Ez egyben azt is jelzi, hogy Mezőkövesd történetében csak rövid ideig tarthatott a reformáció hatása. A katolikus iskolai oktatás kezdetét Mezőkövesden a fennmaradt anyakönyvek fölfektetésének évétől, 1676-tól számítják,[11] de amennyiben korábbra datálható a működése a plébániának, azzal együtt bizonyos oktatási tevékenység is vélelmezhető. S mindez szembenáll azzal a korábbi helytörténeti megállapítással, amely szerint Mezőkövesd 1596-ban elpusztult, s jóformán egy egész évszázadon át lakosok nélkül volt. De nem erősíti meg azt az újabb feltevést sem, hogy a város népének nagy része elmenekült, „elfutott" észak felé, mások pedig 1612 után ideiglenesen Mezőkövesdtől délre, Nagyszállás dülő közelében húzták meg magukat, ahonnan 1665 után kezdtek visszaszivárogni. Ha nemcsak valószínűsíthető, hanem kétséget kizáróan igazolható is lesz, hogy a Pázmány által említett egri egyházmegyei plébánia Mezőkövesden volt, akkor ez – a történeti kutatók vélekedésével szemben –, sokkal inkább a kövesdi matyóság 1930-as évtizedbeli néprajzi monográfusának az elmúlt évtizedekben figyelemre nem méltatott azt a megállapítását látszik alátámasztani, hogy „Mezőkövesd egyike volt Dél-Borsod ama falvainak, amelyek a török dúlást többé-kevésbé átvészelték".[12]

---

9 Soós (1985) i.m. 31.

10 Sárközi (1975) i.m. 73., 77. és Mérő Mihály: Matyóföld és népe. in: Magyar Katolikus Akció 1942. febr., valamint Csepelényi György (Egy elfeledett magyar vértanú). in: Magyar Katolikus Akció 1942. ápr.

11 Soós (1992) i.m. 20.

12 Borovszky Samu: Borsod vármegye története I. Bp. 1909. 262–263. – Sárközi (1975) i.m. 68–72. – Herkely Károly: A mezőkövesdi matyó nép élete. Bp. 1939. 6.

A török kiűzése után Egerben csak 1690-ben állították fel (újra) a plébániai iskolát, Diósgyőrben 1746-ban, Mezőkövesden pedig a török uralom alatt is működött tehát egy plébániai kis iskola. Az anyakönyvi bejegyzések szerint „ludi magister"-ének a neve az 1670-es évek derekán Endres György volt. Őt 1679-ben Mészáros István, 1694-ben Kudlay István kántortanítók követték, majd 1702-től az iskolamesteri teendőket Sebe Péter látta el, aki a későbbiekben megyei törvényszéki ülnök, majd szolgabíró lett.[13]

A tanító nemcsak a papot helyettesítette számos funkcióban, hanem a település hivatalos ügyeit is intézte a földesúrral és/vagy a megyével szemben, vagyis a jegyző munkáját is ellátta. Jegyzői minőségében a tanító gyakran volt távol a falutól. Az egyházi szervek (ezért is) általában szorgalmazták a tanítói és jegyzői munkakör szétválasztását.[14] A kántori teendők ellátása azonban sokáig összekapcsolódott a tanítósággal: századunk közepéig az iskolák államosításáig a kántortanító egy személyben töltötte be a két munkakört nagyszámú településen.

Nem tudni, hogy Kövesden a tanító mikortól kezdve mentesült a kántori teendőktől – általában a 18. század első felétől számítják a két szolgálat szétválasztásának megindulását – de a megyében, valószínűleg az elsők között: az 1766–68-ban végrehajtott katolikus egyházlátogatási jegyzőkönyvek egész Borsod megyében csak Mezőkövesden említenek függetlenített iskolamestert, Heves és Külső-Szolnok megyében is csak Gyöngyösön, ezenkívül az egri egyházmegye legsűrűbben benépesült és majdnem tiszta katolikus tájrészében, a kiváltságos Jászkerület három mezővárosában és 8 községében. A 18. század derekán mintegy három és félezer főnyi, kivétel nélkül katolikus lakosságú Mezőkövesden 1740-től volt már egy fából emelt kis iskolaépület. (Igaz, jóval kisebb, mint a csupán fele akkora lélekszámú és legalább fele részben protestáns Diósgyőrben.) Az 1746. évi egyházlátogatási jegyzőkönyvek szerint már javításra szoruló mezőkövesdi iskolában mindössze 20 tanulóval foglalkoztak. Ez roppant kevés, ha figyelembe vesszük, hogy a csupán tizedannyi (355 főnyi) lélekszámú, ugyancsak színtiszta katolikus, szomszédos Szomolyán 16 tanulót jegyeztek fel! Ugyanakkor az 1740-es évek elején a jezsuiták egri gimnáziumában 398, Gyöngyösön pedig 332 diák tanult.[15]

Az iskolában az általában szokásos módszer szerint a tanító felolvasta a katekizmuskönyvből az aznapra kijelölt szakaszt. A katekizmus szolgált tananyagul, s egyben módszerként is. Ez a tananyagnak kérdések és feleletek formájában való előadását jelentette. Bizonyára Mezőkövesden is az egész világon legelterjedtebb katekizmust használták, amelyet az első németországi jezsuita rendfőnök, a szentté avatásakor egyháztanítónak nyílvánított Canisius Péter még 1555-ben állított össze, és amelyet 1591-ben rövidített (az eredeti 211 helyett 122 kérdést és feleletet tartalmazó) formában is kiadtak. A magyarra fordított, rövidített Canisius-féle katekizmus kiegészült az uralkodók névsorát és a fontosabb történeti ismereteket is tartalmazó „magyar kalendá-

13 Soós (1992) i.m. 19–20. és Sárközi (1975) i.m. 97.
14 Mészáros (1981) i.m. 427.
15 Soós (1992) i.m. 10. és Mészáros (1981) i.m. 431–432.

rium"-mal, ezenkívül magyar ének- és imaszövegekkel. A könyvecske vásárokon is árúsított közkedvelt szellemi termékké vált, Esterházy Károly püspök azonban 1765-től már erősen szorgalmazta az egyházmegyében készült – Nagy Ferenc törökszentmiklósi plébános által összeállított és Egerben kiadott – katekizmuskönyvet ("Az egy igaz és boldogító hitnek elei"). De arra is figyelmeztetett, hogy a tanító az elég terjengős szövegből csak a könnyen érthető kérdéseket és feleleteket recitáltassa.[16]

Az 1768. évi egyházlátogatási jegyzőkönyv tájékoztatása szerint Mezőkövesden a tanító a katekizmusból kijelölt kérdéseket és feleleteket hetenként négyszer recitáltatta, majd szombaton és még vasárnap reggel átismételtette; az írást naponta kétszer: délelőtt és délután is tanította, olykor pedig még a latin nyelv alapismereteit is. Mindezért a városi tanács évente 14 Ft készpénzzel és terményekkel fizetett; más adatok szerint pedig Nagy János iskolamester 1768-ban minden tanítványától évente 15 krajcárt és az ünnepnapokon egy tojást kapott.[17]

A 18. század második felétől a felvilágosodás eszméinek hatása alatt már az állam is kezdett foglalkozni az oktatás-nevelés ügyével, felismerve annak jelentőségét. Ennek jeleként Mária Terézia 1769 végén széleskörű iskolastatisztikai felmérést rendelt el a tanulók és tanítók számáról, az utóbbiak illetményéről, az iskolák viszonyairól általában.[18] Az 1777. évi felmérés adatai a borsodi településekről sajnos nem maradtak fenn (de 33 megyére vonatkozóan ma is a kutatás rendelkezésére állnak). Egy 1772/73. évben végrehajtott másik összeírásból tudjuk azonban, hogy Mezőkövesd környékének minden – nemcsak plébániás (anyaegyházas) – településén működött már iskola, az egyetlen Cserépváralja kivételével, melynek lakói akkoriban még szláv ("slavonica") nyelven beszéltek. (A borsodi főesperesség egész területén ezenkívül még egy filiafalu volt tanító nélkül.) A környékbeli iskolák általában egy tanítóval működtek, de a vegyes vallású községeknek – mint pl. Daróc, Sály, Vatta és Borsod megyében ezenkívül még 7 falunak és 6 mezővárosnak – két „ludi magister"-e is volt: egy katolikus és egy református.[19]

A RATIO EDUCATIONIS ÉS MÁS ISKOLAÜGYI RENDELKEZÉSEK

Az osztrák örökös tartományokban a királynő már 1774-ben új iskolai rendtartást tett kötelezővé, és 1776-ban kiadta az utasítást a magyarországi tanügyi igazgatás állami hivatali szerveinek 9 tankerületi főigazgatóság és elemi iskolai felügyelőségek felállítására. Az egész magyarországi iskolarendszert szabályozó, 1877. augusztus 22-én latin nyelven kiadott Ratio Educationis meghagyta az egytanítós, alsófokú, vagy alsóelemi ('triviális") iskolákat, és

16 Szentiványi Dezső: A katekizmus története Magyarországon. Bp. 1944. 16–34., 40–62. és Soós (1992) i.m. 11–12.
17 Soós (1992) i.m. 10, 20.
18 Uo. 12.
19 Lexicon locorum Regni Hungariae populosorum anno 1773 (A Magyar Királyság lakott helyeinek jegyzéke 1773-ban) Bp. 1920. – Mészáros (1981) i.m. 433 és 641–645.

intézkedett arról, hogy a városok – ide értve a mezővárosokat is –, főelemi iskolákat ("schola capitalis vernacula oppidana") állítsanak fel és tartsanak fenn. A tankerületi székhelyeken pedig a háromosztályos főelemi iskola ("schola capitalis vernacula primaria") tanítóképző tagozattal, a „praeparandiá"-val, négyosztályossá egészült ki.

A (mező)városokban az iskola építése és fenntartása már korábban is a városra tartozott, az új szabályozás szerint pedig az iskolaigazgatót és tanító(ka)t sem a plébános, hanem a városi magisztrátus fogadta fel –melynek már a középkortól kezdve volt szerepe az iskolamester {felfogadás"-ában –, és azt nem az esperes, hanem a királyi iskolafelügyelő ("inspektor") hagyta jóvá. A plébános, vagy káplán csak a hitoktatást végezte az iskolában a hét egy napján. A „professor"-nak nevezett pedagógus(ok) illetményeit is – a Helytartótanács előírásainak figyelembevételével – a városi előljáróság állapította meg.[20]

A szervezeti változásokon túlmenően fontos újítása volt az iskolareformnak az un. norma-módszerek almalmazásának bevezetése. Korábban az egyes tanítványokkal külön-külön foglalkozott a tanító, az új módszerben egyszerre foglalkoztatja, tanítja valamennyit, figyelmüket egyszerre köti le. A tanulni való anyag rövid, tömör összefoglalását felírja a táblára, hogy a tartalmi összefüggéseket a tanulók jobban megértsék, vizuálisan is érzékeljék. Az un. katekizálós, kérdező – valójában Szokrateszig visszavezethető – módszerek alkalmazásával a kérdésekre adott feleletekből ítélhette meg a tanító, hogy megértették-e az előadott anyagot. A korábbi, csupán az emlékezetet foglalkoztató recitáltató tanítási módszerrel szemben előtérbe került ily módon az értelem megvilágosítása.[21] Az egri egyházmegye túlnyomó része a Kassa székhellyel működő tankerületi főigazgatósághoz tartozott. Miután ott felállították, ill. átszervezték a tanítóképző tagozatos főelemi iskolát, 1779 nyarától megkezdődött a (mező)városokban a norma-, vagy nemzeti iskolák felállítása, átalakítása.

Egerben és Gyöngyösön már 1779-ben megtörtént az átszervezés, 11 jászsági és 3 nagykunsági településen 1780-ban. Mezőkövesden a nemzeti, vagy normaiskolát az 1783/84. tanév elején, november 1-től vezették be. A városban korábban, az 1770-es években Papos János nevű iskolamester és egy tanítónő foglalkozott a gyermekek oktatásával-nevelésével abban az új – mintegy 80 tanuló elhelyezésére alkalmas – iskolaépületben, melyet királyi rendelet alapján a város rendkívül tevékeny plébánosa emeltetett, külön lakrésszel az iskolamester részére. Répássy András 1767–1789 közötti plébánosi működése alatt restaurálták 1770-ben kívül-belül a templomot is, újjáalakították a paplakot (parokiát), szobrokat állítottak fel és – a korabeli latin nyelvű plébániai feljegyzés szerint – „az addig nyakas és nehezen kezelhető nép rendbe szedetett". Az adatok szerint az iskolamester mindegyik tanuló után 54 krajcárt kapott és összes jövedelme 40,30 Ft volt.[22] Ebből 75 tanulóra következtethetünk, megkö-

---

20 Mészáros István: A Ratio Educationis 1777 és 1806. Bp. 1981. 27., 44., 47. – Mészáros István: Népoktatásunk szervezeti – tartalmi átalakulása 1777–1830 között. Bp. 1984. 29–39.

21 Mészáros (1984) i.m. 154.

zelítve az iskola befogadóképességét. Ez kb. arányban van a csupán feleannyi – az 1786. évi összeíráskor 2.339 – lakost számláló Diósgyőr 34 fős tanuló-létszámával. Ez utóbbiból azonban csak 12 volt leány, Kövesden viszont – ha helyt adunk a korabeli feljegyzéseknek – éppen ellenkezőleg: a lányok száma jóval meghaladja a fiúkét. Ez a szokványostól eléggé eltérő jelenség lenne, mert iskolába általában nagyobb számban jártak fiúk, mint lányok.

A városi előljáróságnak a királyi kamarával, mint földesúrral, 1784. július 4-én kötött szerződése jelentősen megnövelte a normaiskolává átalakított intézményben a „professzor"-i címmel illetett iskolamester jövedelmét. A szerződésben a Kamara a két professzornak évi 100–100 Ft készpénzfizetést és 4–4 köböl rozsot helyez kilátásba, a mezőváros ingyenlakást és további 4–4 köböl rozsot ad nekik, a város lakossága pedgi 12 öl tűzifát termel ki és szállít lakásuk és a tantermek fűtésére. Az ugyanaznap, ill. két nappal korábban aláírt dotációs szerződés szerint a Miskolc-alsóvárosi iskola 3 tanítója egyenként 150 Ft készpénz fizetést kapott a Kamarától, de a tűzifán kívül minden természetbeni járandóság nélkül, a diósgyőri tanító pedig csak 80.- Ft-ot, 12 köböl búzát és 6 öl tűzifát, (ez utóbbi kitermelését és elszállítását azonban a lakosság felpanaszolta.) A kövesdinél jóval több termény-, hús és egyéb természetbeni járandóságuk volt viszont a 80, vagy többnyire 100 Ft készpénzfizetésen kívül a jászsági normaiskolai professzoroknak.[23]

A mezőkövesdi normaiskola ügye nem alakult azonban minden tekintetben a Kamarával kötött szerződésben foglaltak szerint. A leánygyermekek iskolájának a felépítéséhez az uradalom nem akart segítséget adni. Így az előljáróság 1817-ben úgy döntött, hogy annak felállítása „boldogabb időre" halasztassék. A következő évben viszont az uradalom prefektusa (előljárója) nyilatkozott úgy,. hogy a professzorok fizetése a várost terheli. A város végülis csak tető alá hozta saját erejéből a leányiskolát, és a tanítónőnek 1822-ben évente 40 Ft-ot és hat köböl „élet"et szavazott meg, ugyanakkor a tanítónak évi 45 Ft-ot és 4 köböl búzát.[24]

A Helytartótanács 1785-ben arról is rendelkezett, hogy a különböző felekezetű iskolákat „közös", vagy „vegyes" iskolákká kell összevonni, olyan vegyesvallású falvakban, ahol valamelyik felekezet anyagi erők hiányában nem volna képes felekezete számára iskolaépületet emelni, tanítót tartani. Ily vegyes iskolát kívánt kialakítani Kazinczy Ferenc a korabeli iskolafelügyelő Mezőkövesd környékén az egri püspöki uradalomhoz tartozó – alig 700 lakosú, háromnegyedrészben református vallású – Bükkzsércen (és a népesebb, katolikus többségű Harsányban) is.

II. József 1784. évi nyelvrendelete – amely Magyarországon (ahol a lakosság nagyobb része nem tudott magyarul), a holt latin nyelv helyett a németet kívánta megtenni a közigazgatás és művelődés nyelvévé – az alsófokú iskolák-

22 Sárközi (1975) i.m. 97., 99.
23 Soós (1992) i.m. 19–22.
24 Sárközi Zoltán: Adalékok a mezőkövesdi iskolák történetéhez. in: A mezőkövesdi állami I. László általános gimnázium Jubileumi Évkönyve az 1960–61. iskolai évről. Miskolc, 1961. 58.

ra nem vonatkozott ugyan, de a Helytartótanács rendelkezései szerint új iskolamestert alkalmazni, vagy a meglevőt állásában megerősíteni csak akkor lehetett, ha ismeri a normarendszert és a német nyelvet. Számos normaiskolában azonban – így pl. különösen a Jászságban –, kizárólag magyar nyelven tanítottak, és ahol volt is németnyelvű oktatás, 1790 tavaszától, II. József halála után megszünt. A hegyaljai iskolákban a magyaron kívül németül és latinul is tanítottak, Mezőkövesden pedig a nemzeti, vagy normaiskola két professzora (Szikur István és Száli László) – amint az 1790. évi esperesi kerületi jelentésben olvasható –, „német nyelven oktatott."

A normaiskolákat számos kritika érte a német nyelv favorizálásán kívül az alkalmazott oktatási módszer miatt is. Így pl. helytelenítették a korbalei pedagógusok többek között az ún. kezdőbetűzést, vagyis a táblai vázlat kezdőbetűs felírását a táblára, emlékezetbe-vésés céljából. Bár a falusi iskolákat nem kötelezték a normamódszer alkalmazására, de a kántortanítóknak is tájékozódniok kellett róla a tankerület székhelyén működő „primaria" iskolában szervezett tanfolyamokon, vagy legalább a legközelebbi normaiskolában, gyorsított tapasztalatcserés képzés keretében. A borsodi kántortanítókat Miskolcra és Mezőkövesdre irányították az 1790 után egyszerűsített normamódszer elsajátítására. Az egyszerűsítés után is megmaradt azonban az a követelmény, hogy a tanító a táblánál valamennyi tanítványával egyszerre foglalkozzék, a gyerekeknek legyenek tankönyveik, (legalább két-háromnak egy); legyen a tanteremben számoló- és ábécés-tábla, kréta, spongya. Elhagyták azonban az eredeti módszerből a táblai vázlatot és a kezdőbetűzést.

A II. József törekvéseivel szembeni elégedetlenség jele volt az is, hogy a Helytartótanács az uralkodó halála után hamarosan eltörölte az egyhónaposnál hosszabb iskolamulasztás miatti 20 krajcáros büntetést, az egyes iskolafenntartó mezővárosok pedig önhatalmúan megszüntették normaiskolájuk működését, elbocsátották tanáraikat stb. Az új uralkodó, II. Lipót azonban leállította ezeket az akciókat, és a Helytartótanács 1795. évi Instrukciója nyomán a későbbiekben sor került még új normaiskolák felállítására is, főleg a királyi kamara kezelésében lévő helyeken. Így pl. Mezőkövesd környékén, Cserépfaluban, amely korábban Esterházy gróf birtokához tartozott, és rövid időre, átmenetileg került csak a Kamara kezelésébe. A falu az 1820-as években a Bükkalján a legnépesebb település volt, több, mint 1800 – túlnyomórészt református – lakossal. A Helytartótanács utasítására a Kamara 1824-ben itt katolikus (!) normaiskolát létesített. Tanítójának javadalmazására fél jobbágyteleknek megfelelő szántóföldet és rétet kellett kihasítani az uradalom földjéből, az egyházmegye pedig 88 Ft készpénzfizetést biztosított neki az érseki alapítványból. A falu ugyan hamarosan a szász Coburg herceg birtokába került, de az iskola még az 1830-as évek második felében is működött, az 1828-ban alapított egri tanítóképzőben végzett tanító vezetésével.[25] (Minden bizonnyal színvonalas oktatás folyhatott a faluban, ha Fényes Elek, az 1840-es évtizedbe-

25 Soós (1992) i.m. 18–20., 24–25., 28–32., 48–50.

li viszonyokat tükröző művében, említésre érdemesítette, hogy ott a gyermekek „már az iskolákban műveltebb gazdászatra oktattatnak".)[26]

Az 1806. évi, második Ratio Educationis – miként az első is – részletesen szólt az iskolákban az egyes tantárgyak oktatása során alkalmazandó módszerekről. A Helytartótanács meghagyta 1811-ben, majd 1817-ben azt is, hogy csak a királyi egyetemi nyomdában előállított új rendszerű tankönyvek engedhetők be az iskolába. (Az egyetemi nyomdának különben Mária Teréziától kapott privilégiuma volt iskolai tankönyvek előállítására.) A tankerületek, iskolafelügyelőségek működése mindinkább összeszűkült, formálissá vált. Az 1831-től hivatalosan is megszűnt iskolafelügyelői intézmény hatásköre a területileg illetékes esperesre szállt át. Közben fokozatosan csökkent a mezővárosi normaiskolák száma is: Borsodban Mezőkövesden kívül csak Miskolc-Alsóvárosban maradt meg, Heves megyében 1835/36. tanévben Egerben, Gyöngyösön és Gyöngyöspatán működött, a Jászságban pedig a korábbi 11 közül csak 6 településen.

ISKOLAÜGY 1845–1870 KÖZÖTT

A Helytartótanács 1845. évi iskolai szabályzata – mely büntetés terhe mellett kötelezett minden szülőt arra, hogy gyermekét 6 éves korában az iskolába beírassa és azt vele 10–12 éves korig elvégeztesse,[27] – hivatalosan is megszüntette a mezővárosi többtanítós normaiskolákat: „fölsöelemi" iskola lett az elnevezése, amely ráépült a régebbi egytanítós, „triviális" kisiskola helyére lépett egy- (esetleg két-) osztályos „alsóelemi"-re. Nem minden normaiskolából lett azonban „fölsőelemi": az egri egyházmegye területén 1852-ben végrehajtott iskolaösszeírás Mezőkövesden például nem említ „fölsőiskolá"-t. Egész Borsodban csak Miskolcon volt egy, Heves megyében Egerben, Gyöngyösön és Gyöngyöspatán, a Jászkerületben pedig Berényben és Árokszálláson. Az 1845. évi szabályozás szerint az elemi iskolák igazgatója a helybeli plébános, felügyelője a kerületi esperes, és csak felső ellenőrző szervként maradt meg a tankerületi főigazgató. De ha meg is szünt hivatalosan a „normaiskola" elnevezés, több, mint fél évszázados működésük hatásaképpen a legtöbb falusi iskolában meghonosodott a korszerűsített normamódszer, és a későbbiekben általánossá vált az ábécés- és számoló-tábla használata.[28]

A kövesdi normaiskola 1845 után nem vált ugyan „fölsőelemi"-vé, de 1846-ban új iskola létesült a városban, s ezzel számuk háromra emelkedett, majd egy évtized múlva további két iskola – egy fiú- és egy leányiskola – felépítéséről határozott 1857 tavaszán a város. A szolgabírói hivatal azonban legalább négy iskola felépítését tartotta szükségesnek, mert helyszűke miatt „a legjobb akarat mellett sem járhatott oskolába legalább 500 gyermek." A többnyire módo-

26 Fényes Elek: Geographiai Szótár I. Pest, 1851. 213.
27 Kanyar József: Népoktatás a Dél-Dunántúlon a feudalizmusból a kapitalizmusba való átmenet időszakában (1770–1868). Bp. 1989. 261.
28 Soós (1992) i.m. 33–38., 41–45.

sabb parasztgazdákból álló előljáróság viszont úgy gondolta jónak, hogy a nagyszámú gyerek közül a kezdők délelőtt, az „előmenetelt tevők" pedig majd délután tanulnak. Egyébként is elégségesnek tartották, hogy egy paraszt gyerek 10 éves koráig látogatja az iskolát, s utána a közvetlen hasznot hajtó mezei munkának szenteli idejét. Érvelésük szerint „egy tíz éven túli gyermek már egy cseléd helyét pótolja". Iskolába járás 12 éves korig „a mezei munkát űző mezőkövesdi lakosságnál ... leginkább nyári időben kivihetetlen", másrészt, „ha a gyermek három, vagy négy év alatt az elemi oskolában előadottakat megtanulja, a mások három évet nehezen töltené oskolában."[29]

Végülis 1858-tól 5 iskola működött Mezőkövesden, ami azonban nagyon kevés volt az akkoriban már 9 ezer körüli népességű városban. Az új iskolák felállítása után nem is mutatkozik nyomban számottevő változás a tanulók számában, inkább csak az iskolák zsúfoltsága csökkent valamelyest. Az iskolába járók száma 1844-ban ugrott meg valami oknál fogva az előző évi 237-ről mintegy kétszeresére, és 1845-ben már 480 gyermek tanult a két mezőkövesdi iskolában. Az 1846-ban létesült iskolával csak átmenetileg javult némileg a helyzet, mert az 1840-es évek végén már 600-at közelítette a tanulók száma, 1853-tól pedig a legtöbb évben meghaladta a 700-at, és három évtizeden át 700 körüli szinten hullámzott a létszám az 5 iskolában.[30] Ez jelentősen meghaladja a szabadságharc utáni abszolutizmus iskolaszabályzatában meghatározott normát, amely az egy tanítóra bízható gyermekek számát 100-ban állapította meg, és amely a tankötelezettséget is 12 éves korig terjesztette ki.[31] Törvényileg a tankötelezettség Magyarországon 1868 előtt nem volt szabályozva, és – mint láttuk –, az 1850-es években mintegy félezer (a későbbiekben pedig még több), iskoláskorú gyermek nem járt iskolába. Az 1870. évi adatok szerint Mezőkövesden a 6–11 évet betöltött gyermekeknek alig több, mint a fele látogatta az iskolát. Ennél alacsonyabb arányszámmal a környékbeli községek közül csak az 1900 körüli lélekszámú Tardon találkozhatunk 1870–71-ben. Itt azonban az iskolalátogatás meglehetősen rapszódikus volt: egy évtizeddel korábban pl. kétszer annyi (több, mint 180), gyermek járt iskolába, a későbbi években a felére zuhant az iskolalátogatók száma, majd újból javult a helyzet. Kövesden még az 1870-es években is a lakosságnak csak 7% körüli aránya járt iskolába, csaknem minden községben pedig több, mint 10%-a, helyenként 13–15%-a is, (vagyis az iskolakötelesek nagy többsége). Ez meg is mutatkozik a kövesdi analfabéták nagy számában. A hivatalos magyar statisztikai szolgálat által 1870. év elején végrehajtott első magyarországi népszámlálás adatai szerint az írni-olvasni tudás Mezőkövesden a következőképpen alakult:

---

29 Sárközi (1961) i.m. 59–60.
30 Schematismus venerabilis Cleri Agriensis ad annum 1814-
31 Kornis Gyula: Magyarország közoktatásügye a világháború óta. Bp. 1927. 27.

	Férfi	Nő	Együtt
Ír, olvas	1.220	356	1.576
Csak olvas	1.689	2.059	3.748
Nem ír, nem olvas	1.639	2.233	3.872
Összesen:	4.548	4.648	9.196
Ebből: %			
Ír, olvas	26,8	7,7	17,1
Csak olvas	37,1	44,3	40,8
Nem ír, nem olvas	36,1	48,0	2,1

Az analfabetizmus százalékos értékei természetesen reálisabbak lennének az összlakosság helyett a 7 vagy 10 évesnél idősebb népességhez való viszonyításban, de a múlt századi népesség korcsoportonkénti megoszlásáról adatok nem állnak rendelkezésre. Az írni-olvasni tudásnak ezek a legrégibb községi szintű hivatalos hazai adatai azonban így is nyújtanak hozzávetőleges tájékoztatást a korabeli analfabetizmus méreteiről, s ezek térbeli és időbeli összehasonlítások alapjául is szolgálhatnak.

Az összlakosságnak Kövesden egyhatoda – a férfiaknak egynegyede, a nőknek alig 8%-a – tudott írni-olvasni. A város környékéhez tartozó közel két tucat település közül csak 4 Bükk-alji és egy síkvidéki faluban találunk ennél alacsonyabb arányszámokat. Előfordult, hogy a lakosság fele, hét további községben több, mint egyharmada írt és olvasott. A korabeli Borsod megye területének egyharmadát elfoglaló egri járásban – ahová Kövesd és környéke is tartozott – a lakosságnak jó negyede tudott írni és olvasni, a megye egészében pedig kb. harmada, a miskolci járásban több, mint 40%-a.

Feltünően sok Kövesden a csak olvasni tudó fél-analfabéták száma és aránya: több, mint kétszerese az írni-olvasni tudóknak, pedig a legtöbb községben fordított volt a helyzet. Inkább azokban a községekben voltak számosabban, ahol az írni-olvasni tudók aránya csak 10% körül mozgott. Ahol a lakosság 40–50%-a írt-olvasott, ott nem írtak össze egyetlen fél-analfabétát sem. Említést érdemel, hogy Mezőkövesd környékének alföldi részén – a napjainkban leginkább halódó falvakban – az átlagosnál magasabb volt az iskolázottsági szint. Megállapítható továbbá az is, hogy az írni-olvasni tudás legalacsonyabb arányszámaival inkább a katolikus többségű falvakban találkozunk. Ez bizonyára összefügg azzal (is), hogy a református iskolákban már a reformkorban – Fényes Elek adatai szerint országos átlagban – egy tanítóra csupán kb. fele annyi (mintegy félszáz) tanuló jutott, mint a katolikus iskolákban.[32] Meglepő viszont, hogy olyan katolikus többségű falvakban is alacsony (10–15%-os) az írni-olvasni tudás aránya, ahol pedig a tanköteles korú gyermekek nagy többsége látogatta az iskolát (pl. Szomolyán, ahol már – mint az előzőekben láttuk –, a 18. században is jelentős számú tanuló volt, vagy Bogácson). Ez viszont az

32 Horváth Márton (szerk.): A magyar nevelés története I. Bp. 1988. 279.

oktatás eléggé alacsony hatásfokát jelzi. Nem hagyható azonban említés nélkül, hogy az első népszámlálás adatait megfelelő kritikával kell kezelnünk. Előfordulnak ugyanis szembetűnően téves közlések is (pl. Szentistván esetében).

A fél-analfabéták számát figyelembe véve, végülis a teljesen analfabéták aránya Mezőkövesden nem sokkal haladja meg a 40%-ot, miközben a környék településeinek nagyobb részében a lakosság több mint a fele nem tudott az 1860-as évek végén sem írni, sem olvasni, sőt néhány községben (főleg a Bükkalján), ez az arány a 70–80%-ot is eléri. A mezőkövesdi analfabéták nagy többsége – miként a fél-analfabétáké is – nő, de egyes környékbeli községekben a férfiak maradtak nagyobbrészt teljesen írástudatlanok.[33]

Ilyen művelődési viszonyok között nagy jelentőségű volt a népiskoláról szóló 1868. évi 38. t.c. életbe léptetése, amely büntető szankciók kilátásba helyezésével írta elő az általános tankötelezettséget a gyermek 6. életévétől hat éven át a mindennapi iskolában, majd három éven át, a 15. életév betöltéséig a továbbképző (ismétlő) iskolában – megelőzve Angliát, Franciaországot és Olaszországot is, ahol erre csak néhány évvel később került sor.[34] A múlt század derekán még nagyfokú írástudatlanság fokozatos csökkenését és csaknem teljes felszámolását, az általános iskolázottsági szint emelkedését a továbbiakban az általában tízévenként végrehajtott népszámlálások adatai alapján kísérhetjük nyomon.

IVÁN KÁPOLNAI

SOME ADDITIONAL DATA TO THE SCHOOL HISTORY OF MEZŐKÖVESD FROM THE MIDDLE OF THE 19TH CENTURY

The educational activities have been started also in our country under the auspices of the Church, mostly in frame of the parishes. Therefore, there is a close connection between the school education and the history of the parishes. In Mezőkövesd there was a living catholic parish in the days of the Turkish occupation at least from the middle of the 17th century, but it is possible that during the first half of the century, too. From the 1670-ies the names of the "ludi magisteri" (schoolmasters) have also been known. In the middle of the 18th century the schoolmasters – those of county Borsod among the firsts – were already exempted of the cantor's activities. In the 1770-ies schools were being mainteined not only by the parishes but already by all the settlements of that region, too. In those settlements where the population was adhering to several religions sometimes even two teachers were being employed.

The Ratio Educationis of 1777 having regulated the country's school system ordered to establish in the market towns beside the lower degree of elementary schools ("trivialis") principal elementary schools ("schola capitalis vernacula oppidana"), too. As a consequence, from the year of 1783 the new school having been built in the 1770-ies (instead of the old wooden building) was being reorganized. The well-paid schoolmaster was employed not by the parish-priest any more but by the town's municipality, and the employment was approved not by the dean but by the royal inspector ("inspektor"). Instead of the old way of teaching, i.e. the recitation stimulating only the memory the new way, the cathechizing, the questioning ("standard system") was intro-

33 Borsod vármegye 1870. évi népszámlálásának eredményei. Miskolc, 1871.
34 Kornis (1927) i.m. 27.

duced which was developing the intelligence, too. In addition, the use of school books, counting and alphabetic tables, etc. were also introduced, and the teaching in German language was also taking an always growing place in several schools. In the 1820-ies the national or standard school was adopted also in the mostly Calvinist Cserépfalu having been inhabited by about 1900 people.

After the abolishing of the standard schools in the years of 1846 a third, and in 1857 two more schools were built in Mezőkövesd. But only a little more than the half of the 6–11 year old children at school-age were visiting the school. The number of pupils was stagnating at about 700 in spite of the rapid growth of the population. Although the rules of education were defining 100 pupils pro teacher the actual number of the pupils having been instructed by one teacher was much higher than 100. In the school-year of 1869/70 only about 7 per cent of the population at school-age was visiting the schools of Mezőkövesd. At the same time in the surrounding villages more than 10 per cent of the population, i.e. the majority of the schoolable children were visiting the schools. According to the data of the census having been carried out at the end of 1869 one quarters of the men, hardly 8 per cent of the women, about one sixth of the whole population of Mezőkövesd, something more than the quarter of the district concerned and about one third of Borsod county's population were able to write and read. In village Kövesd surprisingly high is tha number of the half-illiterates, i.e. those people who are able only to read but not to write. Consequently, the proportion of the completely illiterate population is not much higher than 40 per cent. At the same time more than the half of the population having lived in the surrounding villages were completely illiterate at the end of the 1860-ies. Moreover, in some villages of the mountainous region, at the bottom of the Bükk mountains, the same proportion was in those days 70–80 per cent.

MAGYAR EGYHÁZTÖRTÉNETI VÁZLATOK
REGNUM
ESSAYS IN CHURCH HISTORY IN HUNGARY
1994/1–2

SASVÁRI LÁSZLÓ

ÓKATOLIKUS MOZGALMAK MAGYARORSZÁGON

MI AZ ÓKATOLICIZMUS?

Kik az ókatolikusok? – vetődik fel a kérdés, melyre a válasz: az I. vatikáni zsinat ellenzéke, mely 1871-ben egyházzá alakult, és azóta is fennáll. Természetesen megvoltak a történelmi előzményei, melyek a gallikanizmusban és a janzenizmusban keresendők.

A gallikanizmus (Franciaország régi lakóinak, a gallonok nevéből ered), a francia királyoknak ama törekvése, hogy országukban a katolikus egyházat nemzetibb jellegűvé tegyék (e célból még külön gallikán rítus is volt) és teljes befolyásuk alá vonják.

A janzenizmus szintén francia földről ered, Cornelius Jansenius püspök tanítása nyomán, melynek egyik sarkalatos pontja a kálvini predesztináció hírdetése. Amikor az egyház elítélte a janzenizmust, a francia királyok is felléptek ellene, ezért sokan kivándoroltak követői közül Hollandiába. Itt támogatást kaptak az államhatalomtól, (hiszen Hollandia református többségű ország), és így Utrechtben olyan papot szemeltek ki az érseki székbe, aki janzenista volt. Ez 1723-ban történt, s a Róma ellenében választott főpap a püspökszentelést is elnyerte az 1724. évben Dominic Varlet – janzenista érzelmű, kánoni szabálytalanságok miatt felfüggesztett – francia püspöktől (ezzel érvényes, de nem megengedett püspökszentelések láncolatát kezdeményezte). Róma ki is mondta a kiközösítést 1725-ban és azóta napjainkig fennáll az utrechti egyházszakadás és annak nyomán az Utrechti Egyház. (Hogy az idők folyamán mennyire voltak hűségesek a janzenista tanokhoz, arra vonatkozólag nincs értesülésünk.) Utrecht a későbbiekben szerepet kap az ókatolikusok mozgalmaiban, főleg az érvényes püspökszentelések biztosításával.

Német földön előzménynek könyvelhető el az 1840-es években a Trierből kiinduló nacionalista és racionalista színezetű németkatolikus mozgalom, amely azonban az 1848-as forradalmakban való részvétel miatt hamar háttérbe szorult és rövidesen el is enyészett.

Ezek után szeretnénk röviden áttekinteni az ókatolicizmus keletkezését, mely – valljuk meg – eléggé mostohán kezelt téma a magyar egyháztörténeti irodalomban. Ez részben következik statisztikai jelentéktelenségéből, ami azonban eszmei téren nem minden esetben mondható el, hisz időnként viharok kavarogtak körülötte. Írásunknak elsődlegesen az a célja, hogy az ókatolikusok

hazai megjelenéséről adjon átfogó képet, ám ennek megértéséhez szükségesek a kitekintések. A szigorúan vett ókatolikus mozgalom 1870-ben német földön jött létre az I. vatikáni zsinaton a pápával kapcsolatosan kimondottak (primátus és csalatkozhatatlanság) elleni tiltakozás eredményeképpen. Szellemi atyja Ignac von Döllinger (1799–1890) müncheni teológiai professzor, egyháztörténész, aki számtalan cikkben fejtette ki véleményét és nem fogadta el a kihirdetett dogmát. Mivel hajthatatlanul ragaszkodott nézeteihez, 1871. április 17-én őt, majd követőit a müncheni érsek kiközösítette a katolikus egyházból. Követői között volt több teológiai tanár.

A kiközösítettek, azzal is akarván szándékukat kifejezni – úgy tartván magukat, mint akik a régi katolikus tanításhoz ragaszkodnak, mintha a zsinat valamilyen újítást hozott volna –, hogy új elnevezést vettek fel: ókatolikus (németül: altkatholik). 1871 októberében Münchenben kongresszust hívtak össze. Rövidesen püspökké választották Josef Hubert Reinkens (1821–1896) breslaui teológiai tanárt, akit 1873-ban az Utrechti Egyház egyik püspöke, a deventeri püspök fel is szentelt. (Az Utrechti Egyházban az idők folyamán a püspöki folyamatosság biztosítására Harlem és Deventer székhellyel további püspökséget alapítottak!) Maga Döllinger nem lépett be a megalakult ókatolikus egyházba, de halála után Reinkens püspök temette el. A német ókatolikusok az 1870-es években, a katolikus egyház hatalmának megtörésére kezdeményezett ún. kultúrharcban (kulturkampf!) élvezték az államhatalom támogatását és 1880 körül mintegy 55 000 hívük volt.

Svájcban is dúlt – bár kisebb mértékű kultúrharc – és 1875-ben Bernben is megalakult az ókatolikus egyház, melynek első püspöke Eduard Herzog (1841–1927) lett, akit Reinkens szentelt fel. A svájci kormány ókatolikus teológiai fakultást nyitott a berni egyetemen. (Értesüléseink szerint a svájci ókatolikus hívek körében igen tehetős családok tartoznak.)

Az I. vatikáni zsinaton történtek következtében az osztrák kormány felmondta az 1855-ben kötött konkordátumot, és 1877-ben felekezetnek ismerte el az ókatolikusokat, kikhez a század végén sokan csatlakoztak a liberális köröktől kiindult „Los von Rom" (El Rómától) mozgalom eredményeképpen. A bécsi püspökség az I. világháború után alakult meg, s mind a mai napig 13 plébániája van, ebből 6 Bécsben. (Hozzájutva a papok 1980 körüli névtárához, meglepetéssel tapasztaltuk, hogy azok között több magyar nevű is akad!) Történtek kísérletek Franciaországban, Olaszországban és Spanyolországban is ókatolikus egyházak megteremtésére, ám ezek néhány száz fős jelentéktelen csoportok maradtak. Magyar vonatkozású publicisztikai érdekesség, hogy 1904 után – a Clemenceau francia miniszterelnök nevével fémjelzett egyházellenes intézkedések idején – történt párizsi próbálkozásokról néhány cikkében Ady Endre is beszámol.

1889. szeptember 24-én az Utrechti Egyház és a német ókatolikusok megalakították az ókatolikus egyházak nemzetközi szervezetét: az Utrechti Uniót (Konvenciót) és elfogadták az Utrechti Hitvallást (Nyilatkozatot), amely mind a mai napig az alapját képezi az ókatolikus tanításnak. (Ezt a Hitvallást a későbbiekben még ismertetjük!)

Az Amerikába kivándolt lengyelek egyes csoportjai összeütközésbe kerültek a chicagói érsekkel, mivel az nem járult hozzá egyházközségeik önállóságához.

1893-ban mintegy 250 lengyel család támogatásával Franciszek Hodur megszervezte a Lengyel Nemzeti Katolikus Egyházat. Anton Kozlowski személyében püspököt választottak, akit Eduard Herzog szentelt fel. (Maga Hodur is megkapta a püspökké szentelést 1907-ben Utrechtben.) Magában Lengyelországban a mariaviták mozgalma bontakozott ki, amely ezután felvette a kapcsolatot Utrechttel.

Angliában is alakult ókatolikus egyház. A kiadott püspökszentelési táblázatokban, melyek az érvényes szenteléseket hivatottak bizonyítani, a XX. század elején két angol ókatolikus püspök neve is szerepel. Egyikük 1916 februárjában a liberális katolikus egyházat alapította meg. Hogy ezek után fennmaradte az angol ókatolikus egyház, azt eddig nem sikerült megtudnunk. (Mind a mariavitákról, mind a liberális katolikusokról magyarországi működésük kapcsán még bővebben szólunk.)

Az Utrechti Unió egyházai az idők folyamán elismerték az anglikán papszentelések érvényességét – amelyet a katolikus egyház vitat –, ugyanakkor Utrechtben szenteltek anglikán egyházfőket is. Tudomásunk szerint anglikán vonalon nyerte el a püspöki hatalmat egy sajátos, ókatolikus színezetet mutató közösség: a Fülöp-szigetekbeli Független Katolikus Egyház, amelyet 1902-ben egy Aglipay nevű tábori lelkész alapított. Ebben az egyházban katolikus szertartási formák mögött unitárius álláspontú teológia húzódik meg.

Az I. világháborút követően a forradalmi mozgalmak megbolygatták a horvátországi klérust, és ennek eredményeképpen Zágrábban létrejött egy ókatolikus eszméket valló csoport. (A nacionalizmus fűtötte őket, ezenfelül a második, csak polgári házasságban élő elváltakra akartak támaszkodni.) A német ókatolikusokkal kerestek kapcsolatot, és 1923-ban felvéve a Horvát Nemzeti Egyház nevet, beléptek az Utrechti Unióba. Az USÁ-ból az I. világháború után a lengyel ókatolikusok köréből többen visszatértek az akkor függetlenné vált Lengyelországba, ám egyházuk elismerést csak 1946-ban kapott.

Az ókatolikus egyházak nem nevezhetők protestáns egyházaknak (bár sok helyen együttműködnek, s egyházszervezetük is mutat protestáns elemeket), inkább a nyugati szertartást alapvetően megőrző (és ennyiben katolikus) pápa nélküli egyházaknak tartjuk őket.

A német ókatolikusok – ismerve a magyar főpapok zsinati állásfoglalását –, tettek lépéseket, hogy azok felkarolják az ókatolicizmus ügyét. Maga Döllinger, Strossmayer diakóvári püspöknek írt levelet ez ügyben, de visszautasításra talált. Igen kevesen voltak kezdetben azok hazánkban, akik az ókatolikusokkal kapcsolatot kerestek, s ezek száma csak később gyarapodott. A következőkben az ókatolicizmus hazai helyzetének alakulását szeretnénk megtárgyalni – s mivel az korántsem volt egységes –, az egyes közösségeket külön-külön veszszük vizsgálat alá.

Messze vezetne az ókatolikus egyházak XX. századi történetének az ismertetése. Általánosságban azt mondhatjuk, hogy a zajos kezdetek után helyzetük egy ponton megállapodott, s csendben folyt tovább. A II. vatikáni zsinat után – az 1960-as évek második felében – újra felkerültek rövid időre a hírközlő szervek híreibe, újságok hasábjaira, mivel párbeszéd indult meg – elsősorban Hollandiában és Svájcban – a katolikusok és ókatolikusok között. Hogy mivel

végződött, arról már nemigen adtak hírt a sajtóorgánumok. A német ókatolikusok a II. vatikáni zsinat liturgiareformja után a saját liturgiájukat is megújították, de hogy ez mennyire jellemző az Utrechti Unió valamennyi tagegyházára, arról nincs értesülésünk.

A MAGYARORSZÁGI ÓKATOLIKUS EGYHÁZ

Budapesten a századforduló óta működött ókatolikus egyházközség, de a létezésének tényénél többet alig tudunk jelenleg, kivéve azt, hogy 1910-ben a lelkésze Kubinyi Viktor volt (eredetileg kalocsai egyházmegyei lelkész), aki azután 1911-ben meghívást kapott Amerikába, ahol is South Band városban a lengyelekhez hasonló magyar nemzeti gyülekezetet alapított.

A budapesti egyházközség 1927-ben a bécsi ókatolikus püspök joghatósága alá került. Valószínűleg a joghatóság kiterjesztésével függ össze az a pásztorlevél, melyet ebben az időben a bécsi ókatolikus püspök magyarországi híveihez intézett. E sorok írója látta ennek a pásztorlevélnek német nyelvű, nyomtatott példányát évekkel ezelőtt egy hagyatékban, de tartalmát nem állott módjában megismerni. Eredeti tulajdonosa, az ókatolikus vallású, néhai Kolozsvári János volt, aki hosszabb ideig Bécsben is élt. Elgondolkoztató ez számunkra, mert ennek alapján feltételezzük, hogy a Bécsben élő magyarok közül többen megismerkedhettek az ókatolicizmussal, s magukévá tették. Közülük többen hazatértek, s így következhetett be a joghatóság kiterjesztése. (Érdekes adat az is, amit egyik idős, neves történészünk mondott el, hogy nagynénjének az volt a végakarata, hogy elhamvasszák. Mivel ilyen rendelkezést tevő azokban az időkben Magyarországon nem kaphatta meg kívánsága teljesítését, ezért az elhunytat Bécsbe vitték, ahol hamvait ókatolikus szertartás szerint helyezték nyugalomra.)

A *Magyarországi Ókatolikus Egyház* ezen a néven – értesüléseink szerint 1930 óta működött, s ez az egyházszervezet az Utrechti Unióhoz tartozónak vallotta magát.

Valószínűleg hamarosan vetélytárs is akadt, legalábbis erre vall az az adatunk, hogy Jorgovics Szevér szövetkezeti igazgató „ókatolikus püspöki vikárius" néven működik a maga által alapított gyülekezetben. (Jorgovics a Labora termelő és értékesítő szövetkezet igazgatója volt és 1940 májusában öt társával együtt ítélték el 26 rendbeli csalásért.) Személyére nézve még további, ellenőrizhetetlen értesülésünk van: eredetileg Rákosszentmihályon kocsmáros lett volna.

Neve után ítélve délvidéki származású lehetett.

A második világháború előtti időkből az ókatolikusok tevékenységéről, hitéletéről alig tudunk valamit. Ezért igen értékesnek tekinthető az a levél, mely dr. Mádai Béla ügyvéd hagyatékából került elő. Kelte 1937. február 7. A levélpapír fejléces:

Ó-Kath. Egyházközség, Budapest, VI. Vörösmarty-utca 33. Telefon: 1–244–05

Szövege a következő:

„Az 1895: XLIII. t.c. 1. paragrafusának és az 1921: XXXIII. t.c. 55. cikkének 2. bek. alapján tisztelettel bejelentjük, hogy f. é. febr. 14.-től kezdve szombaton d.u. 4–8 óráig, vasárnapon pedig d.u. 4–6-ig ó-kath. istentiszteletet tartunk. Rákospalotán Szt. László tér 1. szám alatt. A helyi szervezés és nyilvántartás munkáját Tihanyi Lajos úr, az egyház al-szerpap jelöltje végzi.

Tisztelettel

Tihanyi Lajos
alsz. pap. j.

ph. Deák
felszentelt ó-kath. lelkész".

A levélben szereplő két névre még visszatérünk, valamint arra is, hogyan kerülhetett a levél az említett hagyatékba.)

A levél címzettje: „Tekintetes M. Kir. Rendőrkapitányság Ujpest" – a pecsét szövege pedig: „Dr. j. utr. Deák Vidor ügyvéd Budapest, VI. Vörösmarty-u. 33. (Andrássy-út 67. mellett)".

1939. február 2-án alakult meg Budapesten a Szent Ágoston ókatolikus egyházközség. Lelkésze Csernohorszky Gyula volt. Személyével, munkásságával egy későbbi fejezetben még igen bőven foglalkozunk, mivel ő nem az utrechti unióhoz tartozó ókatolikus, hanem mariavita ókatolikus volt. Egy 1956-ban megjelent tanulmány szerint a Rákóczi úti evangélikus templomban kezdte meg működését. (E szerző nélküli kéziratos tanulmány valószínűleg az ő tollából került ki.) E sorok írójának emlékezetében él, hogy abban az időben a napilapok „Közlemények" rovatában olvasható volt a híradás ókatolikus mise tartásáról, s a szövegben Rákóczi úti cím szerepelt.

Csernohorszky „Pünkösdi Tűz" címmel verseskötetet jelentetett meg, ebben szerepel a lakáscíme: Bp. VIII., Luther u. 1/c. II. 12. Korai ókatolikus egyházi pályafutásához tartoznak még a következők, melyekről az Igazság című lap 1946. január 20-i számában olvashatunk: „...1939–40-ben Gyöngyösön, mint mariavita lelkész működött, Ujvidéken pedig, a megszállás utáni időkben, ókatolikus plébánosként gondozta a lelkeket." A Haladás 1946. március 21-i számának 5. oldalán viszont arról olvashatunk, hogy csak segédlelkész volt, próbaidőre, de mivel mariavita szokásokat akart bevezetni, lemondtak a szolgálatairól.

Újvidéken az ókatolikus közösség a horvát ókatolikus egyház megalakulása után és keretében keletkezett, más vajdasági közösségekkel együtt. A horvát ókatolikus egyházat 1923-ban alapították nacionalista érzelmű papok. A nem katolikus szellemű világi hatóságok nem akadályozták működését. A horvát ókatolikusok is menedéket kívántak adni az elvált és újraházasodott katolikus híveknek. Ez a törekvésük nem vált be teljes mértékben az idők folyamán, ám létszámuk az 1930-as években meghaladta a 40.000 főt. Az akkori idők szorgalmas, szenvedélyes magyar rádióhallgatói részint Zágráb hullámhosszán hallhattak „sztarokatolik" közvetítést, ami egyházzeneileg is szép élményt nyújtott.

Az újvidéki ókatolikus plébánia egyben püspöki helynökség is volt, valószínűleg a magyar ajkú hívekre tekintettel. Meg kell azt vallanunk, hogy az

újvidéki társadalom életében az ókatolikusoknak valami nagy szerepe nem lehetett. Egy nyugdíjas orvosnő, aki fiatal korát Újvidéken töltötte, s jól ismerte az ottani katolikus, görög katolikus és ortodox közösséget, kérdésünkre meglepetten közölte, hogy az ókatolikusokról nem is hallott.

A püspöki helnyökséghez tartozó közösségek a következő helységekben működtek (Újvidéken kívül): Szabadka, Kishegyes, Szenttamás, Törökkanizsa, Zenta, Józova, Plosic, Pétervárad, Maradék, Satrinca, Irig, Ójankovci. Az Új Ember című hetilapban 1988 nyarán az egyik számban cikk jelent meg a szlavóniai magyarokról. Maradék falu lakosairól azt olvashattuk, hogy a katolikus hitről a reformátusra tértek át egykor egy horvát püspök – Strossmayer – nacionalista zaklatásai miatt. Mint a felsorolásból láttuk, Maradékon ókatolikus közösség is volt. A Délvidék Magyarországhoz kerülése után kimondták a felsorolt közösségeknek az anyaországiakkal való egyesülését.

Az egyház helyzete addig Magyarországon a következőkkel volt jellemezhető – egy 1947-ben kelt jelentés szerint (amelyet még többször idézünk a továbbiakban): „...csak tűrt felekezetként működhetett, jogi személyiség nélkül, s vagyonszerzési képességgel ... még egyházi célra sem bírva." A helyzet 1941 után sem változott sokat: „Bár az egyház Jugoszláviában bevettséget élvezett, »magasabb egyházpolitikai szempontból« ezt itt nem érhette el. Az ókatolikus vallást az állami akv-ban (=anyakönyvben) feltüntették ugyan, és az iskolai vallásoktatáshoz sem nyúltak, de az egyház az államsegélyt és a papok a kongruát (=az állami fizetést) nem kapták, adókedvezményben kápolnáik után nem részesültek."

Az ókatolikusok tettek lépéseket elismertetésük tárgyában, és ehhez a Vallás és Közoktatásügyi Minisztérium véleményt kért Serédi Jusztinián hercegprímástól, aki a következőket válaszolta Hóman Bálint miniszternek: „... az ókatolikus feleket elismerését a magam részéről nem tartom kívánatosnak. Híveik száma a saját bevallásuk szerint is igen csekély, az anyaországban pedig ez a felekezet teljesen ismeretlen. Az ilyen és hasonló apró szekták támogatása nemzeti szempontból sem látszik üdvösnek."

Hiába egyesültek hát az anyaországi és délvidéki egyházközségek: „Az egyház sorsán ez sem lendített. Itt maradtunk tűrtek 1944 nyaráig, amikorig indokolatlanul beszüntették működésüket, földalatti szervezkedésre kényszerítve, a Délvidéken pedig névtelen, de csonka jogállással szabadon működhettünk..."

1944-ben az ókatolikus egyház részt vett a Magyarországi Szabadegyházak Szövetségének megalapításában, de az előkészületi tárgyalások már 1942-ben megkezdődtek. Az újvidéki plébánia élére, egyben püspöki helynöknek dr. Deák Vidor ügyvédet, budapesti lelkészt hívták meg Csercsek Gusztáv helynök 1942 májusában bekövetkezett halála után. (Közben rövid ideig – mint már említettük – Csernohorszky Gyula is működött Újvidéken.) A Délvidéknek Jugoszláviához való visszakerülése után Deák Vidor visszatért Budapestre, de püspöki helynöki címét megtartotta, s magával hozta a helynöki pecsétet is, hivatalosan használta azt. Így például azon az 1945. XI. 19-én kelt iraton, melyben az egyházi igazolóbizottságba az ókatolikus egyház részéről Fischer Miklós (VI., Rózsa u. 72.) papírüzemi tulajdonost delegálta. (A levél cégjelzé-

ses, szerepel rajta Deák vidor ügyvédi irodájának a címe, a pecsét szövege pedig a következ0: „Ókatolikus püspöki helnökség Újvidék".)

A mariaviták, miután előbújtak az ókatolikusok soraiból és 1945-ben önállósultak, jogtalannak tartották a püspöki helynöki cím használatát. E kérdésnek lapjukban, a Nemzeti Egyházban – melynek csak egyetlen száma ismeretes (1946 május) –, cikket szenteltek. Erre alkalmat az szolgáltatott, hogy a Haladás című lap azon cikkében – melyre már hivatkoztunk e fejezetben –, Deák Vidor úgy szerepelt, mint az ókatolikusok püspökhelyettese.

„Levelet intéztünk Európa valamennyi »Ókatolikus« püspökéhez. Utrechtbe, Zágrábba, Varnsdorfba, Bernbe és természetesen a legilletékesebbhez, Bécsbe és kérdést intéztünk ezekhez a köztiszteletben álló püspökökhöz, hogy mondanák meg, melyikük tart Budapesten püspöki helynököt, püspökhelyettest, püspöki delegátust vagy éppen választott püspököt, mert szerfölött érdekel ez bennünket Mariavitákat" – írja a Nemzeti Egyház. A válaszokból azután közli a bécsi ókatolikus püspökség levelét németül és magyar fordításban, mely közli, hogy Bécs és Deák Vidor között már hosszabb idő óta nincs összeköttetés, és: „Amennyiben Deák úr püspökhelyettesnek, vagy püspöki helynöknek, vagy püspöki delegátusnak, vagy vál. püspöknek nevezteti magát, úgy ez mindenesetre az Osztrák Ó-katholikus Egyház Legfelsőbb Hatóságának tudta nélkül történik."

Arról már hallgat a cikk, hogy vajon Zágrábból válaszoltak-e, s ha igen, akkor mit. Hisz Újvidék nem Bécshez, hanem Zágrábhoz tartozott. De ez még nem volt elég a Nemzeti Egyháznak, amit írt, hanem még „rátett egy lapáttal". „Nem azonos" című rövid cikkében az Új Ember lappal vitázik:

> „Az »Actio Catolica« lapja, az »Új Ember« »szenzációs« firkálmányt írt nem régen az Ó-katholikusokról, akik Németországban vannak elterjedve.
>
> Ezúton hozzuk nyílvánoságra, hogy a Magyar Nemzeti Egyháznak, illetve a Mariavita-rendnek semmiféle kapcsolata nincsen a német Ó-katholikus Egyházzal és a múltban sem volt!
>
> Magyarországon csak egy idős ügyvéd vallja magát ókatholikus papnak, akit valamikor a bécsi püspök szentelt fel néhány nap alatt – saját bevallása szerint – »püspöki delegátusnak« –, amelyet azonban a bécsi püspökség éppen ebben a lapunkban cáfol meg."

Jogi fogalomzavar van a cikkben, hisz valakit felszentelni pappá, vagy püspökké lehet, a püspöki delegátusi cím már kinevezés dolga. A helnyöki címet Deák Vidor pedig nem Bécstől kapta! (A szóbanforgó cikk egyébként az Új Ember 1946. április 14-ei számában jelent meg, a következő hangzatos – és irányzatos – címmel: „Tanulságos adatok a német »Ó-katolikus egyház« múltjából és nemzeti-szocialista kapcsolataiból." Meg kell vallani, hogy a cikk a német ókatolikusoknak mariavita szokásokat tulajdonít, s emiatt kissé zavaros!

A Magyarországi Ókatolikus Egyház híveinek a száma az 1947-ben kelt jelentés szerint 3 742 fő, de: „ebben a számban nincsenek benne az utódállamokból átköltözött, vagy kitelepített, vidéken szétszórva letelepedett ókatolikusok. Számbavételükre még nem kerülhetett sor." Véleményünk szerint ez a

szám magas! Eredete azzal magyarázható, hogy ebbe beleszámította Deák Vidor a jugoszláv területen lakókat is. A Haladás című lapnak a már hivatkozott cikkében az olvasható, hogy az 1930 óta Deák Vidor vezetése alatt működő egyháznak 1 500 híve van, de ennél többen élnek Pétervárádon és Újvidéken. Egy másik létszámemelő tényező lehet, hogy a létszámban benne voltak azok az üldözöttek is, akiket iratokkal (keresztlevéllel) láttak el, vagy esetleg formálisan az ókatolikus egyházhoz csatlakoztak. Valószínűleg az üldözöttek megsegítése volt az oka az 1944-es betiltásnak. Az adataink összevetéséből egyébként arra a következtetésre jutunk, hogy sokat lehettek olyanok, akik hivatalosan az ókatolikus egyházhoz csatlakoztak. Ide tartoztak, mert még a felekezetnélküliséget nem vállalták, de nem voltak gyakorló keresztények. Ha az egyes gyülekezetek adatait összevetjük, akkor 300–400 főre tehetjük azok számát, akikre lehetett számítani.

A vidéken élő, más országokból beköltözött ókatolikusok vonatkozásában pedig a fiatal Csernohorszkyt idézzük: „Hazánkban is vannak mariaviták, sőt az ideszármazott lengyelek között még olyanok is vannak, akik mint mariavita vallásúak születtek." Ezek a mariaviták 1945 előtt valószínűleg ókatolikusoknak vallották magukat. Vidékről egy várossal kapcsolatban van adatunk: Gyöngyösről. Már utaltunk arra, hogy 1939–40-ben Csernohorszky itt lelkészkedett is. Azonban ismerve más, Csernohorszky életére vonatkozó forrásokat – melyeket később még szerepeltetünk –, arra a következtetésre jutottunk, hogy a gyöngyösi ókatolikus közösség a nevezett rokonságából és néhány ismerőséből állhatott.

A Magyarországi Ókatolikus Egyház zsinati elnöke 1947-ben Fodor Miklós. (1945-ben még Fischer néven szerpelt!)

A gyülekezetek az egyházközségi elnökökkel a következők:

1. Bp. VI. Hegedűs Sándor u. 15.	Angyal Dávid
2. Bp. VIII. Rákóczi út 63.	Plicher Mihály
3. Bp. X. Drasche-telep	Varga Lajos
4. Bp. XIII. Róbert K. krt. 78.	Koncz Mihály
5. Budafok	Sólyom István
6. Budaörs	Juszt Dezső
7. Nagytétény	Jakosits Lajos
Lelkészek:	Antretter Ede
	dr. Gazdi László
	Lóránt Elemér hitoktató
	dr. Deák Vidor püspöki helynök
Klerikusok:	Bessenyei Tibor
	Galambos István.

Megjegyezzük, hogy az eredeti okiratban

– Jakosits Lajos helyett Jakosits János szerepel,

– a Drasche-telep helyett Drazsé-telep formában olvasható.

Kutatásaink alapján azonban helyesbíteni tudtunk. Az elírások is arra mutatnak, hogy a gyülekezetek laza kapcsolatban voltak egymással, nem nagyon ismerték még egymást sem, szinte csak alkalmi csoportosulások voltak.

A felsorolt gyülekezetek történetéhez a következőket tudjuk még hozzáfűzni:

1. A Hegedűs Sándor – mai Szófia – utca 15-ben az I. em. 6. alatt volt Deák Vidor lakása és ügyvédi irodája. 1937 folyamán költözött ide a Vörösmarty utcából. A közvetlen irányítása alatt levő közösség 50–60 főnél nem volt nagyobb.
2. A Rákóczi út 63. szám alatt jelzett gyülekezet az 1939-ben alapított Szent Ágoston ókatolikus egyházközség utódja lehetett. Próbáltunk adatokat szerezni az egyházközségi elnök, Plicher Mihály személyére vonatkozólag. Annyit sikerült megtudnunk, hogy e családnév hazánkban igen ritka. A negyvenes években a Keleti pályaudvar közelében, a Thököly úton működött egy műlakatos műhely, melynek tulajdonosát Plicher Mihálynak hívták. (Hogy a cégtulajdonos azonos volt-e az egyházközségi elnökkel, arra nincs biztos adatunk.)
3. Az iratban említett Drasche-telep valószínűleg a Sibrik Miklós út 30. szám alatt volt munkáskolóniával azonos. Többek véleménye szerint a kőbányai (X. kerületi) ókatolikusok lengyelek voltak. Ezek a lengyelek nem politikai emigránsként, hanem munkavállalóként jöttek a múlt század végétől. A századfordulón már elég sok volt közöttük a különféle vallási közösséghez tartozó. Az amerikai lengyelekkel is volt kapcsolatuk, ezek révén is megismerhették az USA-beli lengyelkatolikus, azaz ókatolikus mozgalmat. Ugyanakkor a lengyel földről jövők között már lehetettek mariaviták is. A lengyel nyelvet az idők folyamán el is felejtették, néhányan nevet is magyarosítottak. Főleg az ún. kerámiagyárban dolgoztak. Számuk 80–100 fő körül lehetett. Egy csoportjuk a Mázsa tér környékén lakott. Adatközlőink között van, aki még egyet-kettőt ismert közülük. Különféle neveken is emlegették őket: antikkatolikusok, ókeresztények. Említés történt egy idős kórházi tisztviselőről is, aki (feleségével együtt) ókatolikusnak vallotta magát. Délben mindig elvonult a kórház kertjébe imádkozni. A leánya azonban már pünkösdista volt. Az utolsó kőbányai ókatolikus – egy 80 éven túli férfi – az 1980-as évek elején húnyt el, az Újköztemető lengyel parcellájába temették római katolikus szertartással.

   A Sibrik Miklós út – Harmat utca – Felsőcsatári út – Gyömrői út által határolt területen (Kőbánya-Újhegyen) volt egy kis, önmagában álló, kb. 15–20 fő befogadóképességű kápolna, amit állítólag az ókatolikusok használtak. Az 1930-as években már állott. Idősebb környékbeli asszonyok emlékeznek arra, hogy mindig igen szépen fel volt díszítve virágokkal. Bejáratát kétszárnyú művészi, kovácsolt vasból való rácsos ajtó zárta le, oltárát nagyméretű feszület díszítette. Homlokzatán csúcsos oromfal volt, a tetején kereszttel. Az 1970-es években, mikor lebontották, már erősen romos volt.
4. A Róbert Károly körúti közösség épületében eredetileg egy Üdvhadseregmisszió működött. Maga az ókatolikus kápolna 1939–40 táján nyílhatott meg. Közösségébe kb. 40–50 fő tartozhatott. Lehet, hogy a forrásunkban szereplő 78. házszám is elírás, 76. helyett. A helyes házszám ma már nehezen ellenőrizhető. A 74. számú ház még áll, itt párt- és ifjúsági szervezeti helyiség volt. A helytörténészek szerint a hívek lengyelek le-

hettek. (Az angyalföldi lengyelek a Régi Fóti úton laktak a Kilencház nevű munkáskolónián, és malomipari munkások voltak.) Az angyalföldiek lelkésze Antretter Ede volt, személyére és a kápolnára még sokan emlékeznek. Forrásunkban az egyházközség neve úgy szerepel, hogy Budapest-Vizafogó. Ez azért érdekes, mivel van ilyen nevű római katolikus plébánia is a XIII. kerületben, de az ókatolikus kápolna nem ennek területén feküdt.

5. A budafoki gyülekezetről jóval kevesebbet tudunk. Valószínűleg tovább állott fenn, mint a nagytétényi. Az összejöveteleket egy tágasabb családi házban tartották, a szolgálatot Antretter Ede látta el. (A hely lehet, hogy Kamaraerdőn volt, de ez ma már nem ellenőrizhető.)
6. A budaőrsi gyülekezet a kitelepítés után (1946) keletkezett, magja kb. 20–25 fő lehetett. Irányítója a helybeli gyógyszerésznő volt, aki igen lelkesen beszélt az ókatolicizmusról. Azt hangoztatta, hogy régebben tagja az ókatolikus egyháznak. Elköltözése után megszünt a gyülekezet. A gyógyszerésznő neve Székely Szilárdné Jenei Ilona, 1945-ben mint hatóságilag kirendelt gyógyszertárvezető került a községbe. 1948-ban még ott élt. Férje: Székely Szilárd ügyvéd. (Elgondolkodtatóak bizonyos egybeesések: Székelyné ahhoz a gyógyszerészegyesülethez tartozott, amely a Hegedűs S. utca 17-ben működött, Deák Vidor lakásának szomszédságában, s Székely Szilárd ügyvéd volt, mint Deák.) Az ókatolikus közösség egyházközségi célokra helyiséget igényelt és kapott is a Marx Károly utcában. A lelkészi szolgálatot itt is Antretter Ede látta el.
7. A nagytétényi gyülekezet kb. 1946 januárjában alakult, s a mozgalom kezdetben mintegy 200 főt érintett. (Ez valószínűleg a csatlakozásra vonatkozik és nem az aktivitásra.) Voltak közöttük feltehetően érd-ófalui lakosok is. Közösségi helyiségük az egyik mellékutcában (a plébánia közelében) volt. Általában kéthetenként tartott istentiszteletet Antretter Ede, a közbeeső hetekben pedig pártnapot. Az egyházközség elnöke Jakosits Lajos (1905–1975) volt, aki ezt társadalmi tisztségként viselte, egyéb funkciói mellett. Ő volt az MKP helyi titkára és a Nemzeti Bizottság elnöke. Antretter Edét – aki a háború idején számtalan embert bújtatott és mentett –, a munkásmozgalomból ismerte. Jakosits Lajos a Nemzeti Bizottság éléről a Közlekedési Dolgozók Szakszervezetéhez került vezető funkcióba, távoztával a gyülekezet lassan meg is szünt (1948).

A forrásul szolgáló, többször már idézett iratban olvashatjuk: „Az egyes gyülekezeteknek, illetve egyházközségeknek bérelt helyiségeikben kápolnáik vannak." Ezzel kapcsolatosan több értesülésünk is van. Deák Vidor lakásán is voltak istentiszteletek. Ilyenkor az egyik szobát átrendezték, hangulatosabbá tették, az ebédlőkredencet alakították át oltárrá. Általában 10–15 fő volt jelen. Hasonló lehetett a helyzet a Rákóczi úton és Budafokon. A Róbert Károly körúton a ház falán tábla hírdette: ókatolikus kápolna. Bejárata a kapualjból nyílott, a földszinti helyiség ablakai az udvarra néztek. Állandó jellegű kápolna volt. Budaőrsön a kápolnát egy volt üzlethelyiségből alakították ki. Egy különálló épületben szoba állott a lelkész rendelkezésére. Az udvaron harangláb is állott kis haranggal, melyet rendszeresen használak. Mint már említettük,

Nagytétényben is volt helyiségük, Kőbányán pedig különálló, építészeti formájában is ezt a célt mutató kápolnájuk.

A gyülekezetek laza szövetségéből álló egyház vezetője, dr. Deák Vidor a Temes megyei Majláton született 1883. szeptember 13-án. 1900. augusztus 27-én lépett be a piarista rendbe Vácott. A rendből mint II. éves teológus lépett ki. Jogi tanulmányokat folytatott. Nincs adatunk arról, miként és mikor lett ókatolikus. (Felesége, aki 1887. május 24-én született Nagybecskereken, 1937. július 29-én költözött be a Hegedűs S. utcai lakásba – Deák Vidornak második felesége volt.) Deák Vidor 1954-ben húnyt el, felesége pedig 1962. augusztus 12-én. Leánya: Deák Lívia (születetett: Detta, 1910. május 7., elhúnyt 1975. október 15-én.) Azóta a lakás már kétszer cserélt bérlőt, az irathagyatékok sorsáról nincs emmi értesülésünk.

Antretter Ede személyi adatait nem ismerjük, az 1940-es évek végén jó negyvenes korú lehetett. A Róbert Károly körút és a Csata utca sarkán lakott családjával, majd a Szent István-park közelébe költözött. Egy betegbiztosítási intézményben volt tisztviselő. Igen szuggesztív, művelt embernek említik, holott egészsége nem volt kifogástalan. Tagja volt a Magyar Kommunista Pártnak. Ez ebben az időszakban nem volt egyedülálló jelenség. A kis egyházakban sok baloldali múltú egyén tevékenykedett, akik párttagok is voltak.

Antretter Ede a pártrendezvényeken tevékenyen részt vett, ő maga is tartott pártnapokat. Ugyanakkor igen ügyelt arra, hogy lelkészi szolgálata ne maradjon el. Meggyőző erejű szónok volt. 1947-ben egy szabadtéri ifjúsági gyűlésen a szétoszlani készülő tömeget beszédével maradásra bírta. Lelkészi képesítéséről nincs biztos adatunk. Két verziót is hallottunk. Az egyik szerint Utrechtben végzett volna teológiát, a másik szerint minorita szerzetes volt Aradon.

Működése kapcsán még annyit hadd említsünk meg, hogy 1948 elején egy ankéton előadást tartott. Az ankét címe: Egyház és a népi demokrácia. Ezzel kapcsolatosan egy sajtóhír, mint görög katolikus lelkészt említette. Az Új Ember 1948. március 16-i számában ez ellen az illetékes egyházi főhatóság szót emelt. Ez az eset jellemző arra is, hogy mennyire kevéssé volt ismeretes az ókatolikus elnevezés!

A lelkészi névsorban szereplő dr. Gazdi László eredetileg római katolikus lelkész volt, majd jogász, végül bíró lett. Baráti szálak fűzték Deák Vidorhoz, akivel 1944-ben igen sokat fáradozott az üldözöttek megsegítésében. A svéd követséggel tartottak kapcsolatot. (Deák Vidor egyébként a lakásán is adott menedéket többeknek.) Gazdi László a feleségével együtt többször részt vett hallgatóként a Deák Vidor által a lakásán tartott istentiszteleteken, de lelkészi szolgálatáról nincs tudomásunk.

Lóránt Elemér hitoktató működéséről és személyére nézve nem rendelkezünk adatokkal.

A két klérikus közül Galambos István volt az idősebb, angyalföldi családból származott. Az ún. kisebb rendeket felvette Bessenyei Tiborral együtt. Sorsáról nincs további értesülésünk.

Bessenyei Tibor mint sörgyári dolgozó, üzemében ismerkedett meg Antretter Edével egy pártnapon 1946-ban. Antretter lelkész továbbtanulásra biztatta

az akkor 20 éves fiatalembert. 1950 elején hosszabb betegség miatt kapcsolatuk megszakadt, mikor felépült és a kapcsolatot újra kereste, értesült arról, hogy a gyűlekezet megszünt.

1948–49-ben a mariavita lelkészek közül néhányan látogatták az Antretter tartotta istentiszteleteket. Papi funkciót nem végeztek, de segítséget nyújtottak a lelkipásztori munkában. Antrettert nem támadták úgy, mint Deák Vidort.

Deákot általában széles körben ismerték. Állandó kapcsolata volt a Szabadegyházak Szövetsége vezetőivel. A Szövetség rendezvényein részt vett, azokon felszólalt. Ám a vezetőség tagjai elég keveset tudtak az ókatolikus egyház életéről. A jugoszláv kapcsolatok általában ismertek voltak. A mariaviták püspöke, Csernohorszky Tamás, 1947. december 31-től már Fehérváry Tamár néven, visszavonulásra volt kötelezve, de a rendelkezésre álló adatok szerint, elhagyva a mariavita megjelölést ókatolikus érseknek nevezte magát. Kósza hírek voltak arról, mások is törekedtek püspöki tisztségre.

Az ókatolikus egyház életében így következett el az utolsó jelentős esemény: Deák Vidor püspökké szentelése. A Szabadegyházak Szövetsége már 1948. január 8-án e tárgyban kérést juttatott el Küry ókatolikus püspökhöz.

Úgy tűnik, hogy Urs Küry svájci ókatolikus püspök figyelemre sem méltatta ezt a kérést. Vagy nem voltak megfelelő információi, vagy az egész vállalkozást komolytalannak tartotta. Az ő tollából származó, az ókatolikus egyház történetét tárgyaló terjedelmes monográfiában egy fia magyar vonatkozású adat sincs.

1949. május 20-án a Szabadegyházak Szövetsége felkérte a hazánkban tartózkodó dr. Adrian Gerard Vreede liberális katolikus püspököt Deák Vidor püspökké szentelésére. Az indoklásban említik, hogy ezt azért kérik, legyen Magyarországon az ókatolikus egyháznak teljhatalmú irányítója, mert egyetlen magyarországi egyház sem rendelkezhet olyan irányítóval, aki külföldön tartózkodik.

A liberális katolikus egyház az ókatolikusnak az oldalhajtása – a következő fejezetben fogunk erről szólni –, itt csak annyit hadd jegyezzünk meg, hogy Urs Küry imént említett monográfiájában említ, vagy ismertet egyes oldalhajtásokat, de a liberális katolikusokra egy sort sem veszteget.

A rendhagyó püspökszentelés megtörtént. S ez után meglepetésként hat az az irat, melynek címzettje a Szabadegyházak Elnöki Tanácsa, s tárgya az ókatolikus egyháznak a Szövetségből való kilépése. Az indok: „az 1945. évben megállapított tagjaitól eltérő besorolás következtében". E megfogalmazás mögött az húzódik meg, hogy a rádiófélórában való szereplésre előnyt kaptak a népesebb egyházbak, s ezzel nem érvényesült az 1945-beli tagegyházak (alapítók) sorrendisége. Az irat aláírója: „Deák Vidor ókath. püspök." (1950. július 14-én.)

Az 1950-es év egyben a megszűnés éve is. A kilépéssel az ókatolikus egyház vesztett védettségéből. Nem kedveztek külföldi kapcsolatai sem, hisz ebben az évben hangzik el Révai József hírhedt kijelentése: „A szekták az imperializmus ügynökei". Ekkor válaszút elé kerülhetett a legaktívabb ókatolikus lelkész, Antretter Ede is: lelkészi vagy pártmunkát végez.

Az egyes ókatolikus gyülekezetek megszűnésének körülményeit és pontos idejét nem ismerjük. Arról van értesülésünk, hogy Deák Vidor visszavonult az egyházi ügyek intézésétől.

Az ókatolikus egyház történeti adatainak összegyűjtésekor sok esetben személyes közlésre voltunk utalva. Akadtak többen, akik nem vállalták az adatközlést, pedig a körülmények alapján feltételezhető volt, hogy ismert számukra a kérdés. Próbáltunk híreket szerezni a Jugoszláviában élő ókatolikusokról is. Igen kevés adatot kaptunk, de abból megállapítható, hogy még vannak, de igen megfogyatkozott számban. Arra pedig nincs adatunk, hogy Deák és Antretter egykori híveiből mennyien csatlakoztak 1956-ban a Magyar Ókatolikus Egyházhoz.

A KATOLIKUS SZABAD-EGYHÁZ MAGYARORSZÁGON

1946 őszén elkészült egy kis füzet, melynek összeállítója dr. Ráth Zoltán lelkész volt. Nevezett levelet intézett a Szabadegyházak Szövetségéhez, bejelentve, hogy a füzetet elküldi tanulmányozásra, s ennek alapján kéri egyháza felvételét a Szövetségbe, illetve ennek tárgyában a döntést. A levélben Ráth Zoltán említi, hogy gondnokuk, Blaha János már küldött iratokat dr. Kiss Ferenc professzornak, de azok a Magyar Teozófiai Társulat kiadványai. A levélen szereplő pecsét szövege:

Liberális Katolikus Egyház
(Liberal Catholic Church)
Bp. II., Báró Lipthay u. 9.

A levél szövegében az angol kifejezés tükörfordítása is szerepel: Egyetemes Szabad Egyház. Más iratokban is használják ezt a formulát, de meg kell róla jegyeznünk, nem kifejező. Részben nem megfelelő a „Szabad Egyház" forma a többi, evangéliumi alapokon álló kisegyház, másként szabadegyház miatt. Jelen esetben a szabad szó jelentése az, hogy szabadelvű, míg a kisegyházaknál az állam támogatásától való mentességet és a történelmi egyházaktól való függetlenséget jelenti. Másrészt az egyetemes szó sem fejezi ki, hogy a szóbanforgó egyház megőrizte a katolikus egyházi struktúrát és szertartásokat. A levélben – mint láttuk – már utalás történik a teozófiával történő kapcsolatra.

A Szabadegyházak Szövetsége 1947. április 15-én kelt levelében olvashattunk arról, hogy nem látnak lehetőséget a felvételükre, mert a tagegyházak alapeszméitől „homlokegyenest eltérő tételeket" vallanak, nevezetesen az említett füzet 4. olvalán olvasható: „Nem ruházza fel azokat (ti. a Szentírásd könyveit) a betű szerinti csalhatatlanság semmiféle gondolatával – és tartalmukra, valamint történelmi pályafutásukra tekintettel nem is érti, hogy azt hogyan teheti logikusan akármelyik egyház is". Az 5. oldalán lándzsát tör a teozófia mellett.

Ezek után azonnal az a kérdés kerül előtérbe: mi a teozófia?

– Általában annyit tudnak róla, hogy ez az irányzat az ősi vallási filozófiákra s bölcseletre, művészetre, tudományra épül. A teozófia szószerinti jelentése: isteni bölcsesség. Ez az irányzat célkitűzésként vallja az Istennel való mélyebb,

közvetlen, rejtett kapcsolat elérhetőségét. Ez a törekvés már megtalálható az ind, a babiloni, egyiptomi és az ókori görög vallásokban is. A kereszténységben idesorolható a Szentírás allegorikus értelmezésének néhány gondolata, amit Origenész és követői képviseltek. Néhány újkori misztikus is idesorolható, pl. Swedenborg. A múlt század második felében az Amerikában, Indiában és Angliában élő Helena Petrovna Blavatsky és Olcott ezredes az alapítók, illetve vezetők, de a századfordulón jelentős szerepet kap Annie Besant (szül.: 1847). Közgazdasági és filozófiai tanulmányokat folytatott, Blavatsky hatására állt a teozófia mellé. Indiában élt, sokat tett a közoktatásért, majd a cserkészetért, de több helyen is járt, így 1905-ben Budapesten is, ahol nagy visszhangot keltő előadást tartott. Fővárosunkba később többször visszatért.

A modern teozófia jellemzője az, hogy az ősi bölcseletekből kiindulva igyekszik azokkal a nyugati kultúrát, így a kereszténységet is beoltani, ajánlja mint életformát a vegetarianizmust, s tagjai közül ezt többen követik is.

Térjünk vissza a Szövetség leveléhez, mert azokat a tényeket, melyeket idéztünk, áthidalhatatlan szakadéknak tartja az együtműködés tekintetében. Ám a levél kifejti, hogy a Szövetség küzd a vallásszabadságért, s ebben olyan közösség is részesülhet, mely nem tagja a Szövetségnek.

A Belügyminisztérium 1947. december 5-én kelt levelében véleményt kért a Szövetségtől a liberális katolikusok működési engedélyével kapcsolatosan. A Szövetség 1948. január 14-én kelt válaszlevelében közli, hogy a liberális katolikusok felvételi kérelmét a Szövetségbe elutasították, mivel a biblia nem kizárólagos alapja működésüknek. Megjegyzik: belső berendezkedésüket, működésüket közelebbről nem ismerik.

1950. január 21-i keltezéssel újabb levél ment a liberális katolikusoktól a Szövetséghez, melyben megújítják a felvételi kérelmet, és hivatkoznak arra, hogy a Szövetség kérte fel Vreede liberális katolikus püspököt Deák Vidor püspökké szentelésére. A levelet aláíró Ráth Zoltán ekkor a „vicarius generális" (általános helynök) címet használta.

A Szövetség visszaigazolta a kérelem beadását (1950. március 1-én), s hivatkozik arra, hogy Deák Vidor 1949. május 25-én bejelentette: a liberális katolikusok istentiszteletei az ókatolikus egyház felügyelete alatt állnak. Egy hónappal később a Szövetség egy újabb levelében azt igazolja, hogy a Liberális Katolikus Egyház Deák Vidor püspök felügyelete alatt áll, tagjelölt egyháznak tekintendő.

Ezzel végére is értünk a liberális katolikusok hazai történetére vonatkozó dokumentumok felsorolásának. A magyar nyelvű lexikonok nem tesznek említést róluk. A magyar nyelvű szakirodalomban is csak egyetlen említést ismerünk a liberális katolikus egyház keletkezéséről, történetéről, hazai adat említése nélkül. A már említett ismertető füzet két hivatalos kiadványukból van összeállítva, az egyik a tantételeket tartalmazó, 1926-ban, a másik, a liturgiáról szóló 1924-ben jelent meg angol nyelven.

Az egyház létrejötte 1916-ra esik: az angol ókatolikus mozgalom liberális alapokon való átszervezése. Az apostoli jogutódlást az utrechti, majd az angol ókatolikus egyház útján kapták. Az ókatolikus elnevezés használatát magukra nézve hátrányosnak tartják, részint azért, mert összetévesztik őket a római

katolikusokkal, valamint azért, mert az ókatolikusok felfogása is más, mint a liberális katolikusoké, akik megtartják a hét szentséget, s saját magukat határozottan keresztény egyháznak tekintik. Ugyanakkor azonban vallják: „a világ más nagy vallásai is Istentől ihletettek, és hogy valamennyi egy közös forrásból származik". Idézik ők is Lerini Szent Vince mondását, mint a többi ókatolikus mozgalom: „Azt hisszük, amit mindenütt, amit mindig, amit mindenki hisz..." (Ez szinte „ókatolikus alapigazságnak" tekinthető!)

A Katolikus Szabad-Egyházban a kereszténység kapcsolatra lépett a teozófiával konkrétan oly módon, hogy Wedgwood angol ókatolikus püspök 1916-ban Ausztráliában püspökké szentelte Leadbeater teozófus vezetőt. Az említett kis füzet püspöki leszármazási táblázatot is közöl az apostoli utódlás folyamatosságának a bizonyítására, s ebben az is látható, hogy a Brit Nemzetközösségnek szinte minden országa részére szenteltek püspököt, Kanadától Új-Zélandig. Tudomásunk szerint német nyelvterületen is elterjedt a liberális katolikus egyház.

A Katolikus Szabad-Egyház teljes szabadságot enged laikus híveinek a hitvallások, a hagyomány, a liturgia értelmezését illetően. Minden igazságot keresőt befogad, nem kívánja híveitől, hogy közös hitet valljanak, „csupán hajlandóságot arra, hogy közös szertartás útján együttesen tiszteljék az Istent." Segitségül akar lenni, hogy az igazságot felfedezzék. Ezért nem kívánja az áttérést, bár mindenkit szívesen lát, de nem tart vissza senkit. Elsősorban a materialistákhoz, a valláson, az egyházi szervezeten kívűlállókhoz szól.

Megengedi papjainak, hogy nem püspöki egyházak szószékeire lépjenek, de amazok lelkészeit nem hívja oltárhoz – ez természetes is, hisz azok nem tartják a papi rend szentségét, nem gyakorolják a mise szertartását.

Anyanyelvű, helyesbített liturgiát használ, kiküszöbölték azokat a szövegrészeket, amelyek például a szerető Atya személyéhez, az Önmaga képére teremtett emberhet méltatlanok.

A Szentírást nem betű szerint értelmezi. Sok olyan van – szerintük – a Szentírásban, főleg az Ószövetségben, ami nem épületes. (A füzet hivatkozik a szimbolikus-allegorikus értelmezés tekintetében a híres, ókori, Alexandriában élt hittudósra, Origenészre.) Kelet hatásáról pedig így ír: „A keleti vallások és a keleti lélektan ismerete ... a keresztény tanok értelmezésében valóban a világosság nagy áradatát irányította."

A fülgyónás tetszés szerinti. A gyakori gyónást nem helyeslik, a feloldozást mindenkinek megadják, mert az olyan, ami „lelket önt az emberbe". A papi nőtlenséget nem is parancsolják, nem is tiltják. Stóladíj nincs, a pénzügyeket híveikre bízzák.

A művészetek szerepéről a következőket vallják: „A művészetet a vallás szolgálójának nevezték, de a valóságban a vallásnak egyik lényeges része."

A gyógyítás és a papi tevékenység kiegészítik egymást, a testi betegségek sok esetben akkor gyógyíthatók sikeresen, ha a lélekben béke honol. A római egyházban az akkor használatos „utolsó kenet" szentségelnevezés helyett már abban az időben a „szent kenet" elnevezést használták!

A kis füzet szerint egyházuk három jellemző jege: miszticizmus – történetiség – modernség. Az utóbbi kettőről: „Az Egyetemes Szabad Egyház élő keresztény egyház – »modernista«, amennyiben azt vallja, hogy a vallási for-

máknak lépést kell tartaniok az emberi fejlődéssel és megvilágosodással; »történeti«, amennyiben azt vallja, hogy az egyház – magától Krisztustól származó igen becses örökséget adott tovább kézről-kézre."

A tantételekben elfogadják a transzcendens Istent, a Szentháromságot, Krisztust, de: „Az, akit a kereszténységben Krisztusnak neveznek... minden vallásnak a feje... kilép a világba, hogy az egymást követő korszakok... mindegyikében új, a korszaknak megfelelő alakban hírdesse a vallás és az erkölcs igazságait."

Már az anyaggyűjtésük lezárása, tanulmányunk fogalmazási példányának elkészítése után sikerült kapcsolatot találnunk a budapesti liberális katolikusokkal (teozófiai társulat után kutatva). Nagyon értékes adatok birtokába jutottunk. 1926 óta működnek egy, Budapestre jött angol lelkész tevékenysége nyomán. Neves vezetőjük volt Ráthonyi Ákos filmrendező. Klebelsberg Kunó kultuszminisztersége idején már próbáltak állami elismerést szerezni, de az elakadt. Kapcsolatban volt velük Álgya-Papp Zoltán, a magyar kir. honvédség egyik tábornoka, aki 1956 után külföldre távozott, és Indiában és Hollandiában, mint liberális katolikus lelkész élt.

Az 1945. után az egyház élén álló dr. Ráth Zoltán jogász volt, 1950-ban őt Deák Vidor püspökké szentelte. A szertartás a Wesselényi utcai baptista gyülekezet udvari kápolnájában volt. Feljegzéseink szerint 1947-ben egy kiemelkedő jellegű összejövetelükön 70, 1950-ben pedig 50 fő volt jelne. A negyven évet végig illegalitásban élték. Általában mindig volt püspökük és 2–3 lelkészük. Napjainkban két aktív lelkész van, egy visszavonult, a püspök pedig idős, beteg ember, aki már nem tudja ellátni feladatát. Az 1970-es években ismét tettek kísérletet elismertetésükre, de ez megint elakadt. Nem alkotnak szervezett gyűlekezetet, mivel létszámuk nem üti meg a vallásügyi törvényben előírtakat, s így nem kérhetnek hivatalos elismerést. Kb. harmincra tehető azok száma, akik a lelkészekkel vallási vonalon állandó kapcsolatot tartanak. Lakáson tartott misét végeznek jelesebb alkalmakkor.

Külföldön kb. 40 püspökük van és 30–40 ezer hívük. Időnként tartnak püspöki zsinatot. Bécsben is élnek, ahol püspökük is van. Az egykori Jugoszlávia területén két közösségük is él, az egyik Zágrábban, az itteni püspök nemrég halt meg. Aránylag sokan vannak Hollandiában, Angliában, Új-Zélandon. Papjaiktól nem kívánnak teológiai végzettséget, de a fokozatokat (kisebb rendek, alszerpapság) hosszan betartják. (Van ugyan Ausztráliában levelező teológiájuk.) Főállású papjaik nincsenek.

A tridenti formájú misét használják némi módosításokkal, főleg a szövegekben. Vallják a reinkarnációt (ujraszületés) és a karmát (a sors törvényét). Feszületet nem használnak, csak keresztet. Van sajátos Krisztus- és Mária-ábrázolásuk – valamilyen látomás alapján – nem ikonszerű, hanem realista, kelta jelleget hordozó embertípus képi megjelenítésében. Van sajátos Mária-kultuszuk is.

Elgondolkodtató, hogy megmaradtak. Talán azért – szemben az ókatolikusokkal –, mert mélyebb volt (ha sajátosan is) a hitük és nem adták oda magukat a politika divatjainak.

Magukat ma magyarul „Katolikus Szabad-Egyház"-nak nevezik. Legközelebbi főhatóságuk a bécsi püspök.

Az Utrechti Unióhoz tartozó egyházak között számban a legtöbb híve van az amerikai Lengyel Nemzeti Katolikus Egyháznak, s természetesnek vehető, hogy ez az egyház missziót létesített az első világháború után függetlenné vált Lengyelországban, melyből kinőtt napjainkra egy több tizezer hívő létszámmal rendelkező nemzeti egyház. Ismert mindenki előtt a lengyelek vallásossága, mely ugyan sok esetben nem mélyenszántó, inkább a katolikus formákhoz, hagyományokhoz való ragaszkodás. Hogy egy nagylétszámú, nagy többségében katolikus vallású nemzeten belül van néhány tizezernyi ember, aki egy puritánabb katolicizmust választ, az nem meglepő. Az sem meglepő, hogy a nemzet népi vallásosságának a talaján létrejött egy túlzó, misztikus irányzat, mely túlfűtött Mária-tiszteletével hívja fel magára a figyelmet. De az már igen elgondokodtató, hogy mindkettő ókatolikusnak tartja magát.

A lengyel népi vallásosság talaján sarjadó mozgalom a mariavitizmus, mely eredetileg egyházon belüli reformmozgalomként, ill. szerzetesrendi alapításként indult.

A 19. század nyolcvanas éveiben, az akkori orosz fennhatóság alatt lévő lengyel területeken is napirenden volt a római katolikus egyházon belüli reform. Számos egyházi személy – papok és apácák egyaránt – törekedett átgondolni a gondtalan megélhetést biztosító „foglalkozássá" lett papi pályának a megújítási lehetőségeit és próbált változtatni a fennálló viszonyokon. A lengyel papság jelentős részét a túlzott anyagiasság, a lelkipásztori kötelességek elhanyagolása és az erkölcsi hanyatlás jellemezte. A mariavita mozgalom alapítóját így mutatja be a történetüket ismertető magyar nyelvű füzet:

„A múlt század végén, az akkori orosz fennhatóság alatt lévő lengyel földön egy kis Visztula melletti városkában Kozlowszka Felicia úrnő szerzetesrendet akart alapítani. A kisváros, melynek Plock a neve, papi város lévén, hamarosan világraszóló események színhelye lett.

Ez a világraszóló esemény roppant érdekes és nem mindennapi a keresztény egyházakban.

Kozlowszka úrnő 1862-ben született Wielisznán. Előkelő lengyel nemesi családból származott. Édesatyja 1865-ben a nemesi felkelésben életét vesztette. Miután befejezte gimnáziumi tanulmányait Varsóban, 21 éves korában zárdába lépett. Pár évi ottlét után úgy érezte, hogy nem ez az ő hivatása: egy zárdában, négy fal között leélni egy életet.

Miután gyóntatóatyjával, a tapasztalt és szentség hírében álló Honorát kapucinus atyával tervét megbeszélte, kilépett a zárdából és elutazott Plockba, Varsótól 210 km-re, hogy bármilyen nehézségek árán is, megalapítsa azt a Rendet, amelyre az Istentől hivatást érez".

Sikerült is 1888-ban megalapítania ezt a szerzetestársulatot, melynek neve latinul: Ordo Maria-vitae = Mária élete rend – röviden szólva, köznévvé alakítva: mariavita.

A Szűz Mária életét megvalósítani törekvő, és az eucharisztia fokozott tiszteletét hangsúlyozó nővérközösséget, valamint a párhuzamosan szerveződő papi csoportot túlzásokra hajlamos misztikájuk és kvietista rajongásuk miatt

Róma először csak elítélte, majd 1906. december 5-én vezetőit – Maria Felicia Kozlowszka ferences harmadrendi nővért és Jan Michal Kowalski varsói papot –, valamint az őket követő 40 egyházi személyt kiközösítette. Ezt követően a mariaviták mozgalma Kowalski vezetésével egyházzá szerveződött és 1909-től 1924-ig tagja volt az ókatolikus egyházak utrechti uniójának. Az apostoli jogfolytonosságot az utrechti holland janzenista egyháztól kapták meg a mariaviták.

Az alapító Felicia Kozlowszka 1921-ben meghalt, alapító társa pedig, Jan Kowalski érsek, erkölcsi vonatkozású perbe keveredett, minek végső következményeként 1935-ben le kellett mondania hivataláról.

A mariaviták botránya az un. „misztikus házasságok" miatt pattant ki. Ezek a papok és apácák között jöttek létre, akiknek gyermekei – mariavita felfogás szerint – eredeti bűn nélkül fogantattak és arra rendeltettek, hogy megalapozzanak egy új, és bűnöktől mentes emberiséget. Mindez és bizonyos anyagi természetű problémák szakadást is eredményeztek a mariaviták egyházán belül. Egy kisebb csoport továbbra is kitartott Kowalski érsek mellett, akit később a nácik letartóztattak és a dachaui koncentrációs táborban megöltek. A többség azonban Filip Feldman püspök jurisdictioja alá helyezte magát, aki 1945-ig állt a plocki mariaviták élén.

A Filip Feldman vezette rész mint Mariavita Ókatolikus Egyház szerepelt, míg Kowalski érsek egyháza a Mariavita Katolikus Egyház elnevezést használta. (Bevezették a női papságot, azon az alapon, hogy a nővérek, mint Krisztus jegyesei olyan személyes kapcsolatba kerülnek Vele, hogy már papoknak tekinthetők. Székhelyük Lodz közelében Felicjanowban létesült, míg Plock a mariavita ókatolikusok kezén maradt.)

Erre az időre esik a mariaviták magyarországi missziójának kezdete is. Akadt ugyanis egy fiatalember, Csernohorszky Gyula (1917–1984), aki hivatást érzett a papi pályára, s a magyarországi ókatolikusok kieszközölték felvételét a plocki mariavita hittudományi szemináriumba. Sikeres teológiai tanulmányainak befejeztével 1939-ben Plockban mariavita pappá szentelték. Ezt követően visszatért Budapestre, hogy a mariavita érsek megbízása alapján, apostoli delegátusként, megszervezze a mariavita egyházat Magyarországon.

Erről a kérdésről, mivel az egyházszervezés érintkezett az ókatolicizmus másik hazai szárnyával, már ejtettünk szót. Itt inkább most néhány életrajzi adatot szeretnénk még az ismeretek bővítése végett közölni. Csernohorszky Gyula Aradon született, házasságon kívüli gyermekként. Édesanyjával – aki szinte haláláig együtt volt vele –, a román hatóságoktól kiutasítva, Magyarországra költözik. Jászapátiban jár iskolába, majd a Szolnok megyei Homok községben lévő nevelőintézetbe kerül. Arról is van értesülésünk, hogy Budapesten is járt iskolába, de ez egy 1956-ban közreadott életrajzában nem szerepel, mint az sem, hogy próbálkozott a minorita szerzetesrendnél is.

Budapesti kezdeti szerepléseiről már szóltunk. Meg kell még jegyezni, hogy 1939 nyarán már visszatért Lengyelországba, de a német megszállás után kiutasítják. Reménytelen a helyzete. Szeretné elismertetni magát, mint lelkész a katolikus egyházban, vagy legalább hitoktató szeretne lenni. E cél érdekében még a hitvallást is leteszi, s formailag ismét visszatér a római katolikus

vallásra. De csak annyit ér el, hogy a jezsuiták pártfogásával a postánál szerez állást.

További budapesti és gyöngyösi, valamint újvidéki szereplését is érintettük. Az egyházszervező tevékenysége azonban komoly nehézségekbe ütközött. A Horthy-korszak egyházpolitikája ugyanis a bevett egyházak érdekvédelmét szolgálta, a mariavita ókatolikus egyház pedig – ismeretlen lévén – jogi szempontból a szektákkal azonos megítélés alá esett. Ráadásul éppen erre az időre esett az a belügyminiszteri rendelet, amely betiltotta a honvédelem szempontjából veszélyesnek minősített szekták működését. Ennek következtében 1942 áprilisában egy feljelentés nyomán maga a belügyminiszter adott utasítást a mariaviták adminisztratív úton való törvényen kívül helyezésére.

Magát Csernohorszky Gyulát ezután behívták katonának, s két évi frontszolgálat után tér vissza a polgári életbe, 1945 áprilisában.

A háború befejezésével meginduló nagy társadalmi-politikai mozgás új fejezetet jelentett az ókatolikus mozgalmak történetében is hazánkban. A történelmünkben „koalíciós korszakként" emlegetett 1945–48 közé eső időszak számukra is a legaktívabb éveket jelentette. Szabadon kifejthették missziós tevékenységüket, de egyúttal eszközök is voltak a politikai pártok kezében – a szekularizáció megindulásakor – a történelmi egyházakkal szemben.

A belügyminiszter 1945 nyarán engedélyezte a Szabadegyházak Szövetségének működését, melynek alapító tagja volt dr. Deák Vidor Magyarországi Ókatolikus Egyháza is. A magyarországi ókatolikus mozgalom másik ágát Csernohorszky Gyula szervezte újjá 1945 nyarán, megalapítva a Magyar Nemzeti Mariavita Ókatolikus Egyházat. E felekezet azonban nem tartozott a Szabadegyházak Szövetségéhez, s később sem lett annak tagja, mivel tagsági kérelmüket elutasították. Csernohorszky hamarosan – az Ideiglenes Kormány tudtával és engedélyével – a lengyelországi Plockba utazott, ahol 1945. november 11-én, 28 évesen elnyerte a püspöki consecratiot Jakob Prochniewski mariavita érsektől, s így a világ akkor legfiatalabb (igaz ókatolikus) püspökeként tért vissza hazájába. Ettől kezdve használja a Tamás nevet és a Közép-Európa fölszentelt exarchája címet. A hazai közvélemény előtt azonban a kánoni kort el nem ért, túl fiatal püspök megjelenése és tevékenysége teljességgel szélhámosságnak tűnt, így nem csoda, hogy kétségbe vonták az apostoli jogfolytonosságát, amely pedig bizonyíthatóan az utrechti holland szakadár egyháztól ered.

A magyar mariaviták központja Budapesten a Benczur u. 37-ben volt, de igen hamar nyitottak kápolnát Pestlőrincen és Soroksáron is. Csernohorszky és fiatal segítőtársai 1946 tavaszától élénk missziós tevékenységet folytattak a fővárosban. Kelet- és Délkelet-Magyarországon, általában olyan településeken, ahol a plébánia valamely okból betöltetlen volt. Hogy szervező tevékenységüknek nagyobb nyomatékot adjanak, röpcédulákat és saját újságot nyomtattak.

A röpcédulák az ókatolikus tanítás rövid propagandisztikus stilusú kivonatát tartalmazták, ám igen feltűnő volt terjesztési módjuk, amint mezítlábas szerzetesek osztogatták azokat a Nagykörúton a járókelőknek, hangosan mondogatva, hogy ilyen még Magyarországon nem volt!

A mariaviták nemzeti egyházának működéséhez az anyagi fedezetet saját vagyonuk, híveik adományai és a Baloldali Blokkba tömörült pártok által

nyújtott támogatás biztosította, ez azonban a történetekből, mint a még említendő kevermesi és sashalmi esetből inkább sejthető, mint tettenérhető.

1946 szeptemberében egyházszervező tevékenységük nyomán támadt feszültségek felborzolták a kedélyeket. A kelet-csanádi Kevermes községben – kihasználva azt, hogy a plébánost internálták és a csanádi püspöki hatóság bezáratta a templomot – Csernohorszky püspök és papjai püspöki helytartóságot és egyházközséget létesítettek. A jó fellépésű mariavita püspök mintegy 400 hívet szerzett egyházának Kevermesen, de sikereket könyvelhetett el a környező községekben is. Vaskos megnyílvánulásaik és gyakran kifogásolható magatartásuk azonban aláásta tekintélyüket, ennek ellenére több mint egy évig működtek Kevermesen és Battonyán és még Szegeden is alakult gyülekezetük.

A kevermesi eseményekről értesülve Hamvas Endre csanádi megyés püspök 1946. szeptember 14-én kiadott pásztorlevelében kiközösítéssel fenyegette meg a kevermesi híveket, s e korunkban ritkán alkalmazott egyházi fenyíték kilátásba helyezésével mind a község, mind a mariaviták országos „hírnévre" tettek szert.

Kevermesen még egy botrány tört ki 1947 telén. Egyik mariavita hívőnek meghalt a gyermeke, a helybeli katolikus plébános nem engedélyezte, hogy a soron következő sírhelyre temessék. Emiatt a felbőszült mariaviták rátörtek a plébánosra, kivonszolták a temetőbe, ahol elevenen akarták eltemetni. Ez az eset tovább fokozta a mariaviták hírhedtségét.

A koronát minderre a sashalmi eset tette fel 1947 őszén. A mai Lándzsa uti lakótelep helyén egykor barakktábor állt, melynek területén kápolna is volt, s ennek lelkipásztori ellátása akadozott. A mariaviták – kiknek megjelenése szinte törvényszerű volt –, kihasználva, sőt saját akcióként beállítva azt, hogy a Népjóléti Minisztérium ingyenkonyhát tartott fenn a sashalmi barakktáborban, egyházközséget szerveztek a közel 1500 főnyi szegénysorsú lakosságot megosztva, mintegy 300 hívet sikerült megnyerni mozgalmuknak.

Itt még egy helyi szervezésű, magukat karmelita apácáknak nevező újsütetű nővérközösséget is megpróbáltak maguk mellé állítani. Egy kulturház-avatáson pedig 1947. november 15-én – mariavita papok illuminált állapotban verekedésbe keveredtek. További incidensek is előfordultak, s ez nagyban hozzájárult – a kevermesi botránnyal egyetemben –, a Magyar Nemzeti Mariavita Ókatolikus Egyház tevékenységének felfüggesztéséhez, amelynek akkor mintegy 40 papja, 10 gyülekezete és közel 3000 híve volt országosan.

A katolikus püspöki kar tiltakozó megnyílvánulásain túl, elsősorban a kisgazdapárti kormánytagok és képviselők kifejezett kérésére a belügyminiszter 1947. december 31-i hatállyal betiltotta a mariaviták működését. Így a vallásfelekezetek között fennálló különbségek megszüntetéséről rendelkező 1947. évi XXIII. tc. már nem érintette a mariavita nemzeti katolikusokat, akiknek egy része visszatért a római katolikus egyházba, bizonyos hányada pedig az ókatolikusok másik ágához csatlakozott.

Történt azonban túlélési kísérlet is, ugyancsak Sashalmon, az egykori mariavita lelkész, bizonyos Csunderlik Pál – fölvéve a Valerián püspök nevet – Független Keresztény Katolikus Egyházat alapított, melynek élén 1948 nya-

rán bekövetkezett letartóztatásáig állt. Csunderlik Pált ugyanis a csehszlovák hatóságok, mint közönséges bűnözőt körözték (gyilkosság miatt), aki Magyarországra szökött. Először egy római katolikus szerzetesrendben próbálkozott, majd a mariavitáknál.

Csernohorszky püspök pedig – nagy terveket forgatva elméjében – egy óriási méretű ókatolikus egyházszervezet létrehozására gondolt. Megtagadva azonban szerzetesi mivoltát, 1948 augusztusának végén házasságot kötött. Ezzel újabb csemegét szolgáltatott a napi sajtónak, ugyanis a menyasszony alig múlt 13 éves, de a házasságkötéshez belügyminiszteri engedéllyel rendelkezett!

A KERESZTÉNY ÓKATOLIKUS EGYHÁZTÓL – A MAGYAR ÓKATOLIKUS EGYHÁZIG

Újabb túlélési kísérletre került sor 1948. augusztus 1-én a sashalmi ókatolikus eklézsia megszünte után. A színhely ezúttal Óbuda volt. A III. kerületi Lajos utca 52. számú házban megalakult a Keresztény Ókatolikus Egyház. A nevet itt is, mint Sashalmon, részben a svájci ókatolikus egyház nevéből kölcsönözték, mert ott hivatalosan keresztény-katolikus egyháznak nevezik magukat. Tekintettel lehettek a megnevezés megválasztásában a dr. Deák Vidor vezette ókatolikus egyházra is, a mariavita elnevezés pedig akkor nem volt tanácsos. A háttérben – a név megválasztásában is – mind Sashalmon, mind Óbudán ott állt a mariavita püspök, akit az egyszerűség kedvéért nevezzünk Tamás püspöknek a továbbiakban. (Még a névhez csak annyit, hogy Tamás püspök későbbi kanadi egyházának a neve magyarra fordítva így hangzik: hagyományőrző keresztény katolikus egyház.)

Az alakuló ülés jegyzőkönyve magán viseli, hogy az iratok szerkesztésében jártas ember készítette. Az alakuló ülés elnöke dr. Mádai Béla ügyvéd volt, a megalakulás helye pedig az ő lakása. Az ülés jegyzője Kárpáthy Attila. Mind az elnök mint a jegyző neve után szerepel, hogy „ker. ókath. lelkész". Ebben csak az a feltűnő, hogy ismerve Mádai Béla szentelési okmányát, azt kell mondanunk, a lelkészi címet megelőlegezték. Mádai Bélát ugyanis 1948. szeptember 8-án szentelték pappá. A felszentelő pedig nem volt más, mint Tamás püspök, aki a szentelési okmány latin nyelvű szövege, meg a rajta levő pecsétek szerint ekkor mint ókatolikus érsek tündöklött!

Az ülés előadója Pressl József lelkész volt, őróla tudjuk, hogy mariavita lelkészként működött. A jegyzőkönyvben még további két név szerepel: Joannovics József, mint a jegyzőkönyv hitelesítője, és Borszéki Ferenc, akit a „Szent Szinódus Elnökségének" laikus tagjává választottak. Maga az elnök Márai Béla, a lelkésztag pedig Pressl. Hajlunk annak a kimondására, hogy talán nem is volt az említett öt főnél több az ülésen. Nem lehettek sokan az egész vállalkozás mögött: ezt látszik megerősíteni a beterjesztett és elfogadott egyházalkotmány idevonatkozó szövege is. „Új egyházközség szervezéséhez a Szent Szinódus írásbeli hozzájárulása szükséges. Egy egyházközség legalább 15 felnőtt személyből áll, melyet 3 tagú tanács a megválasztott plébánossal együtt igazgat." – A dr. Deák Vidor vezette ókatolikus egyházban az egyházta-

nács legalább 6 főből állt, míg a zsinati elnökség az óbudai 3 fős létszámmal szemben 11 tagú!

Az új egyház elismerte az egyházi rendet, mint szentséget, és ragaszkodni kívánt az apostoli folyamatossághoz: „Dr. Mádai Béla lelkész, elnök felveti a kérdést, hogy kit kérjenek fel az Egyház főpásztori tisztségére. Az Alakuló Konvenció úgy határoz, hogy a főpásztori tisztség betöltéséről későbbi időpontban fog határozni, a papi jurisdictio megadására azonban Msgr. Zygmunt Szypold wroclawi ókatolikus püspök urat kéri fel, melynek elintézésére a Szent Szinódus Elnökségét bízza meg."

„Msgr. (= Monsignore) Zygmunt Szypold" püspök egyik társszentelője 1947 tavaszán Tamás püspök volt, aki erre az alkalomra akkor Plockba utazott. Amikor a Szent Szinódus beadvánnyal fordult az illetékesekhez, a felzeten a következők voltak olvashatók: „... bejelentik, hogy Budapesten 1948. augusztus 1-én megalakult III. ker. Lajos u. 52. sz. alatt a Keresztény Ókatolikus Egyház a wroclavi ókatholikus püspökség kötelékében ..." A beadvány 1948. szeptember 24-én 35683 szám alatt került iktatásra a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztériumban, míg a Belügyminisztériumban az iktatószám: 509119.

Még két közbenső dolgot kell említenünk. Az Alakuló Konvenció jegyzőkönyve a legvégén azt tartalmazza, hogy a Szent Szinódus első ülését 1948. szeptember 1-re tűzte ki délután öt órára, a megalakulás helyszínére. Hogy ezt megtartották-e, arról nincs tudomásunk. Ám augusztus 29-én Tamás püspök, azaz Fehérvári Gyula esküvőjén a tanúk: dr. Mádai Béla ügyvéd és Kárpáthy Attila egyetemi hallgató. Az esketŏ lelkész: „P. Pressl Bernardin Om. lelkész ókath." Itt tehát Pressl mint szerzetes páter szerepel az Om. = Ordo mariavitárum, azaz a mariaviták rendjéből.

További adataink szerint az elkövetkezendő hónapokban – egy másik mariavita lelkéssszel együtt – Antretter Ede munkatársai közé tartozott, s rendszeresen kísérte budaörsi útjaira. De Presslt hamarosan az ortodoxok körében találjuk, ahol 1950-től mint sekrestyés bizonyította abbeli szándékát, hogy ortodox lelkész szeretne lenni. Ez sikerült is neki – egyedül a magyar mariaviták közül – teológiai tanulmányok és lelkészképesítő vizsga után 1954-ben ortodox lelkésszé szentelték, mivel a mariavita szentelés érvényességét nem ismerték el. (Több mariavita kérte ebben az időben az ortodox egyházba való átvételét, eredménytelenül. Pressl karcagi lelkészként tevékenykedett, majd 1957-ben Bécsbe távozott. A másik mariavita lelkész Simon János Grácián egykori battonyai mariavita plébános volt, aki később kiment a lengyel mariavitákhoz Plockba, és ott hunyt el 1984. január 5-én.)

Presslnek és társának Antretter Ede mellett történt felbukkanása azt a sejtésünket erősíti, hogy a sashalmi és az óbudai próbálkozás után Angyalföldet és Budaörsöt szemelték ki újabb kísérleti helyül egy túlélési vállalkozás céljára!

Mádai Béla és Tamás püspök között a kapcsolat hamar megszakadt. Utóbbi ebben az időben inkább igen fiatal feleségével törődött, mint egyházszervezéssel. Az óbudai illetőségű egyháznak hamarosan a neve is megváltozott, mégpedig kétszer is. Először mint *Magyar Katolikus Egyház,* ám az elnevezés hamarosan bővül: *Apostoli Magyar Ősi Katolikus Egyház.* Az egyház vezetője Mádai Béla lett, ő azonban nem volt püspök, s a wroclawi joghatóság valószínűleg

nem valósult meg. Mádainak új főhatóság után kellett néznie, hogy egyházjogilag rendezettnek tünjön az ügye. Mi módon sikerült a kapcsolatot felvennie új főhatóságával, a Keleti Apostoli Püspöki Egyháznak a hollandiai Doorn városban székelő püspökével? Nem tudjuk, de tény: 1951-től Mádai az apostoli prefektus vagy az érseki helynök címet használta.

A Keleti Apostoli Püspöki Egyház Hollandiában és Indozéniában működött, az apostoli jogfolytonosságát a szir-káld egyháztól nyerte. (Ez utóbi ősi keleti egyház, melyet egyháztörténeti szempontból nesztoriánus egyháznak is neveznek – az V. században élt Nesztoriusz patriarka tanításai nyomán – főleg Irakban és Szíriában, valamint Amerikában van néhány ezer híve.)

Mádai Béla levelet írt az Állami Egyházügyi Hivatal elnökének 1951 novemberében. (A megszólítás: „Tisztelt Elnök Elvtárs!" – a záró köszöntés: „Szabadság!") Bemutatja a joghatóságát igazoló iratot másolatban, az eredetiről azt írja: „csak felhívásra mutathatom fel, miután ezt kápolnánkban kell keretezve kifüggesztenem". (Volt ekkor egyáltalán kápolnája?! – valószínűleg nem, a fogalmazás igen diplomatikus.) Egyházát Mádai a következő kifejezésekkel is illeti: „Szentistváni katolikus egyház." Ezzel utalva arra, hogy az 1054. – a keleti egyházszakadás – előtti állapot folytatójának ekinti. Küldi az első egyházközség „megalakítása céljából tartott első közgyűlésről felvett jegyzőkönyvet". Vajon hányan voltak jelen? Ezt a jegyzőkönyvet nem ismerjük!

Mádai egyházát a „legdemokratikusabb egyház" kifejezéssel jellemzi, s kijelenti, hogy a híveket semmiféle költség nem terheli. Nem politizálhatnak az egyház papjai, viszont hangsúlyozza békevágyukat és a nemzeti egység támogatását.

Az egykori iratokból ismerjük még a következőt: „Az apostoli magyar ősi katolikus anyaszentegyház iktatónaplója 1952." 12 irat van benne iktatva, ezek részben kápolnaszerzés ügyében folytatott levelezések. Óbudán az Ürömi utcai kis barokk kápolnát szerette volna megszerezni, míg Rákospalotán egy temetőkápolnát. Segítségért fordult a rákospalotai evangélikus gyülekezethez, de még a Magyar Dolgozók Pártja helyi szervezetéhez is. Természetesen eredménytelenül. Szerepel még az iktatott iratok között mind Óbuda, mind Rákospalota vonatkozásában engedélykérés lakáson tartandó közgyűlés és istentisztelet tárgyában. Mádai levelezett az Állami Egyházügyi Hivatallal papi igazolvány kiadása ügyében maga és lelkésze, Krause Lajos számára.

Az évek folytán több volt mariavita lelkész tünt fel Mádai körében, de végig csak Krause Lajos maradt meg mellette. Krause már elmúlt 60 éves, mikor Mádaihoz csatlakozott, eredetileg soroksári mariavita plébános volt, majd a Mádai vezette egyház rákospalotai plébánosa. Itt vissza kell térnünk arra a levélre, mely 1937-ben kelt és a rákospalotai ókatolikusokra vonatkozik, akik akkor dr. Deák Vidorhoz tartoztak. E levélben szerepel Tihanyi Lajos alszerpapjelölt neve és aláírása. Az aláírást összevetve Krause későbbi kézirásával, arra jöttünk rá, hogy Tihanyi és Krause azonos személyek. (A Lajos név betűképének egyezése alapján!) Vagyis Krause Lajos német származású volt, aki az 1930-as években Tihanyira magyarosított, majd az 1940-es években újra német nevét használta. Mádaihoz írt leveleiből tudjuk, hogy 1945 után komoly kellemetlenségei voltak a hatóságokkal. Valószínűleg Mádai mint jogász segí-

tett ügyeit rendezni. A rákospalotai ókatolikusok maradékából verbuválódhatott a Krause vezette közösség, általa kerülhetett a levél is Mádaihoz.

Mádai Béla még 1953-ban is kapcsolatban volt a Doorn-ban székelő püspökkel. Talány előttünk, hogy a legintoleránsabb években hogyan tudta Mádai szinte emberfeletti – igen csekély eredményt felmutató – küzdelemmel „egyházát" életben tartani. Összefoglalva elmondhatjuk, hogy a túlélési kísérletből túllépés lett.

Dr. Mádai Béla 1874-ben született Máriaradnán (Arad megyében). Fiatal korában külföldi tanulmányokat folytatva papnak készült, de jogász lett. Csillaghegyen lakott, ügyvédi irodája az egykori Margit körúton (Mártírok útja) volt, a „szegények ügyvédje"-ként ismerték. Majd a III., Lajos utca 52. sz. alá költözött. Tamás püspökkel jogi tanácsadás folytán kerülhetett kapcsolatba. Mivel olthatatlan vágyat érzett még idős korában is a papi hivatás iránt, ragadhatta meg a kínálkozó lehetőséget. Az idős ügyvéd és a fiatal Tamás püspök azonban hamar elhidegültek egymástól, ez inkább az utóbbin múlott, de valószínűleg megmaradt benne a tisztelet, mert csak Mádai 1956 júliusában bekövetkezett halála után lépett újra színre 1956 szeptemberében.

Ez a színrelépés a Magyar Ókatolikus Egyház életrehívásával történt. A szervezésben Tamás püspök mellett az ókatolikus egyház főgondnokaként részt vett dr. Bánréti Richárd is. A szervezkedés a püspök VI., Felsőerdősor utcai lakásán (a 12. sz. alatt) baráti jellegű összejövetelekkel kezdődött. A Hegedűs András miniszterelnök vezette kormány elismerte Tamás püspököt, aki még püspöki kongruát is kapott 1957 áprilisáig. Hamarosan a VII., Landler Jenő – ma: István utca 7. szám alá költözött, ahol kápolnát is rendezett be, melyet a környékből néhányan látogattak is. És itt működött az Ókatolikus Püspöki Hivatal. Még püspöki helynököt is nevezett ki Thury Lajos személyében, de ezzel Tamás püspök saját sorsát pecsételte meg.

Thury Lajos nem egészen sportszerű módon háttérbe szorította a sok vihart megért, nehezen kezelhető, és ideális tárgyalópartnernek egyáltalán nem mondható Tamás püspököt, aki azután élete végéig neheztelt reá. Tamás püspök a nagystílű, de igen rövid ideig tartó nekilendülés után visszavonult, mindent átadva Thurynak. Némi időt szanatóriumban is töltött, majd az 1960-as évek közepén – édesanyjával együtt – Kanadába távozott.

Kellett egy állandó istentiszteleti helyet biztosítani a Magyar Ókatolikus Egyház részére. Bánréti Richárd, aki továbbra is főgondnokként működött, meg akarta szerezni a XIV. Thököly út 83. sz. alatti, használaton kívüli izraelita imatermet, de ez nem sikerült. Végül a VIII., Somogyi Béla utcában a szombatot ünneplő Élő Isten Gyülekezet engedte át vasárnapokra alagsori imatermét, ahol Thury Lajos bibliaórát és misét tartott vasárnap, nem sok résztvevővel. Thury Lajos 1974-ben bekövetkezett halálával Budapesten megszűnt a hivatalos ókatolikus egyházi élet. A Magyar Ókatolikus egyház írásunk megszületésének napjaiban csupán telefonkönyvi adat, de a készülék a Szabadegyházak Tanácsa egykori hivatalos helyiségében cseng. (Ma itt csak a Baptista Egyház országos központja működik.)

Thury Lajos eredetileg római katolikus lelkész volt, majd megnősült, és tisztviselő lett. Lelkészként működött 1946–47 táján a Magyar Ortodox Egy-

ház jogelődjénél a Magyar Görögkeleti Egyházban, később az adventista egyháznál próbálkozott. Szeretett volna vezető szerepet vinni a Szabadegyházak Tanácsában is. Élete nem volt mentes a hányattatásoktól, első házassága is válságba került.

Főgondoka, dr. Bánréti Richárd egy évvel élte túl, igaz, akkor már 5 éve betegeskedett. Élete tanulságos, szinte önmagáért beszél. 1910-ben született Budapesten, tartalékos hadnagy volt. Részt vett az ellenállásban. 1944 szeptemberétől 1945 januárjáig a 14/141. KISKA alakulat parancsnoka volt. 1945. január 8-án német aknától megsebesült, jobb szemét elvesztette, jobb karja béna maradt. 100 %-os hadirokkantnak minősült. 1946. december 1-től tartalékos százados volt. Reredeti neve Reinitz, rokona volt a neves, baloldali beállítottságú Reinitz Béla ügyvédnek, aki mint az Ady-versek megzenésítője ismert. Felvette felesége, Bánréti-Fux Anna iparművész nevéből a Bánréti nevet. Hagyatékában egyházi vonatkozású iratok nem maradtak, csak egy pecsétnyomó „Ókatolikus Főgöndnoki Hivatal 1945" felirattal.

A pecsétnyomó szövegéről az a véleményünk, hogy utólagosan készülhetett, és nem 1945-ben. Tamás püspök ránk maradt írásaiban állandóan hangoztatja, hogy egyháza 1945 óta létezik, csak azt hallgatja el, hogy mariavita jellegű volt. Nem tudjuk megállapítani, hogy Bánréti mikor csatlakozhatott a mozgalomhoz, de az igen nyílvánvaló, hogy megbízatása inkább társadalmi jellegű volt, mint vallási.

Vidéken a Tamás püspök által felszentelt és őrkanonokká kinevezett Ambrus Ferenc próbálkozott gyülekezet megszervezésével (Szegeden és Hódmezővásárhelyen), de sem személyi, sem környezeti, sem anyagi lehetőségei nem lévén, többszöri és hosszas kísérletei eredménytelenül végződtek. Próbált külföldi ókatolikus főhatóságokkal is tárgyalni (Bécs és Lengyelország), de törekvéseit nem koronázta siker.

Az egykori mariavita-ókatolikus lelkészek nagyrészt már elhunytak, néhányan külföldre távoztak, de olyan is akad, aki nem vállalja egykori lelkészi múltját. Az egyetlen ókatolikus istentiszteleti hely – hívek nélkül – Ambrus Ferenc kis magánkápolnája, eme írás elkészülte idején Szeged egyik külvárosában.

ÓKATOLIKUS HITELVEK ÉS HITÉLET MAGYARORSZÁGON

A magyar szakirodalomban az ókatolikus egyházak 1889-ben Utrechtben elfogadott hitelvei ismertek. Két szerző is megjelentette azokat könyvében, de némi eltéréssel. Hét pontban foglalja össze azokat Szimonidesz Lajos művelődéstörténész, míg Lippay Lajos katolikus egyháztörténész háromban. Ennek a magyarázata az, hogy a hét pont három témakört ölel fel, de az eredeti szövegben van egy nyolcadik – záradékként szereplő – pont, mely felsorolja a hitvallást elfogadó egyházakat. Szoros értelemben véve ezeket nevezhetjük csak ókatolikus egyházaknak. Mi az alábbiakban a hármas témakör szerint mutatjuk be az utrechti hitvallást.

I. Idézik Lerini Szent Vince mondását: „Tartjuk azt, amit mindig mindenki hitt, mert ez az igazán és tulajdonképpen egyetemes." Ennek értelmében az ókatolikus egyház kitart bizonyos katolikus igazságok mellett: Szentháromság, Krisztus istensége, kitart a hét szentség elfogadásában, s ebben így más mint a protestánsok.

II. Elvetik a szenthagyományt (mint a hit forrását), a Szeplőtelen fogantatás dogmáját, a pápai primátust, az egyedül üdvözítő egyház elvét. Egyházfegyelmi tekintetben hangoztatják, hogy nem szükséges a fülgyónás, elég az általános jellegű. Elvetik a papi nőtlenséget, valamint egyes katolikus szokásokat (böjtök, búcsúk, szentelmények), a liturgikus nyelvűk a nemzeti nyelv, kevesebb az ünnep. Elismerik a más egyház vagy felekezet papja előtt kötött házasságot, nem támasztanak akadályt vegyes házasságnál.

III. Az oltáriszentségről vallják, hogy a kenyér és a bor színe alatt Krisztus teste és vére van jelen, de nem tartják a keresztáldozat megújításának, csak annak maradandó emléke, reális rögzítése.

A Szimonidesz Lajos által közölt szövegben ott szerepel a Lerini Szent Vincétől vett idézet kiegészítéseként, hogy kitartanak a régi egyház hite mellett, amely a régi egyetemes hitvallásokban, az egyetemes zsinatok tanításaiban nyert megfogalmazást. Utalás történik még arra, hogy a pápa történetileg kialakult elsőbbségét elismerik. Elvetik a tridenti zsinat egyházfegyelmi döntéseit, hitelvi megállapításait, csak annyiban fogadják el azokat, amennyiben megegyeznek a régi egyház tanításával.

Az oltáriszentség tanához még hozzá teszik, hogy az úrvacsorában (áldozásban) részesülők egymással közösséget alkotnak. Kifejezik reményüket, hogy a hittudósok fáradozása eredményre vezet majd az egyház egységének a helyreállításában.

A továbbiakban a hazai ókatolikus mozgalmak hitelvi megnyilatkozásait tekintjük át. Látni fogjuk, hogy ezekben is vannak eltérések. Megpróbáljuk ismertetni a hitelveknek a gyakorlati megvalósítását is, bár ilyenre nagyon kevés adatunk van.

A mintahitvallás

Az első magyar nyelvű ókatolikus hitvallás 1913-ból ismert, tehát korábbról, mint az utrechti hitvallás magyar nyelvű ismertetése. (Szimonidesz könyve 1920 és 1930 között jelent meg!) A szerzője Kubinyi Viktor, aki Budapestről ment ki Amerikába. A Magyar Nemzeti Egyház Amerikában című összeállítás hitcikkelyeiben nem szerepel az ókatolikus megnevezés, de még a szervezeti szabályzat szövegében sem. Azonban a következők egyértelműen ókatolikus jelleget mutatnak:

„A Magyar Nemzeti Egyház Amerikában tanainak fő pontjai tehát a következők:

a) Az egyház feje Krisztus, nem pedig a „római pápa",

b) a gyónás ajánltatik, de nem kötelező,

c) a papi nőtlenség eltörlendő,

d) minden egyházi ingó és ingatlan vagyon az illető egyházközösségnek, mint törvényesen bejegyzett testületnek a nevén áll,
e) magyar mise."

Maguk a hitcikkelyek 36 pontot ölelnek fel. (Ezekből a zárót idéztük.) A hitvallás elismeri a Szentháromságot. A Szentírásból a protestánsok által apokrifnek tartott könyveket nem ismeri el (pl. Makkabeusok 1. és 2. könyve). A hitvallások közül elfogadja a niceait és az apostolit. Az eredendő (áteredő) bűn nem Ádám öröksége, hanem az ember természetében lévő hajlandóság a rosszra. Nem saját jócselekedeteinkért, hanem Krisztus érdemeiért üdvözülünk. A keresztség felvétel az egyházba, az áldozás nemcsak emlékeztető jel, hanem valóságos szentség, melyet két szín alatt kell venni. Minden nemzeti egyház maga alakíthatja szertartásait, szokásait. A tulajdon Isten adománya, akinek van, köteles a jótékonyságot gyakorolni. A törvény előtt szabad esküt tenni. Az egyházi szervezet szabályzata a püspöknek széles jogkört biztosít, az egyházközségek vezetése demokratikus, jelentős a szerepük a vagyonkezelésben.

A Kubinyi-féle hitvallás Magyarországon ismert volt, mintául szolgált minden bizonnyal a későbbiekben megírt magyar ókatolikus hitvallásokhoz. Hogy Amerikából Kubinyi híveiből jött-e valaki vissza az óhazába, arról nincs tudomásunk Sokáig úgy tudtuk, hogy Kubinyi Viktor – akit Antiochiában püspökké is szenteltek – 1919-ben elhunyt. Ám a Mádai Béla vezette ókatolikus mozgalom iratainak átvizsgálásakor találtunk egy püspöki leszármazási iratot – mely tíz kis egyház közti ökumenikus kapcsolatra is tartalmaz adatokat –, és ebben szerepel Kubinyi neve, valamint az is, hogy egy Kellet és egy Jarvis nevű püspök konszekrációjában közreműködött 1934. szeptember 16-án!

Miseszöveg Újvidékről

A *Magyarországi Ókatolikus Egyház* hitelveit az Újvidéken kiadott magyar miseszöveg függelékében közöltek alapján ismerjük. Az ismertetés kiindul a pápai csalatkozhatatlanság dogmájának az elutasításából, hangoztatva, hogy akik ezt nem ismerik el, azok ókatolikus néven vallási közösséget alkotnak. Hangsúlyozza: az ókatolikus egyház minden államban független, csak hit- és szeretetbeli közösség füzi őket egybe.

A továbbiakban azokat emeljük ki, melyek az Utrechtben elfogadott elvektől eltérnek, illetve, melyeket erősebben hangsúlyoznak. Így pl. a fülbegyónást ajánlja azoknak, akik ennek szükségét érzik. Az egyház az állami törvények értelmében kötött házasságokat adott esetben megáldja. Hangoztatja az angyalok, a szentek és kiemelten Szűz Mária tiszteletét, akiket kérnek arra, hogy „értünk esedezzenek, mert erre a szeretet hajtja – indítja őket." Majd így folytatja: „Az elhunytakért imádkozunk. A szentmisében és az irgalmas cselekedeteinkben megemlékezünk róluk". Az egyház kormányzói hatalma a püspöké és a híveké, a törvényhozó hatalmas az évenként tartandó zsinaton gyakorolják. A rendes kormányzói hatalmat a püspök és a zsinati tanács gyakorolja. Minden hitközségnek önkormányzata van.

A szövegben felsorolásra kerülnek a főbb imádságok: Mi Atyánk, Üdvözlégy, Hiszekegy, Angyali üdvözlet (ez utóbbin az Úr angyala kezdetű imát kell valószínűleg érteni), a szentmise, valamint más szertartások imái.

Nincs szó a bőjt elvetéséről: „Az alamizsna és a bőjt gondolata és gyakorlata ősrégi. De a legszebb bőjt az, ha arról mondunk le, amiről a legnehezebb lemondani, csak azért, hogy akaratunkat megacélozzuk a bűn elleni harcban."

Stóladíj, misepénz nincs, adományt csak a hitközségi tanács világi tagja fogadhat el nyugta ellenében.

A szóbanforgó könyvecske a latin szertartású mise fordítását tartalmazza a tridenti zsinat után életbe léptetett forma szerint. Némi eltérés van a római katolikus gyakorlattól. Ilyen például, hogy a hivatalos misei „Credo", a niceai hitvallás előtt szerepelteti az un. apostoli, vagy 12 ágazatos hitvallás szövegét, vagyis a pap tetszésére volt bízva, hogy melyiket mondják. (A II. vatikáni zsinat utáni liturgikus reform szerint ilyen lehetőség ma fennáll a római katolikus egyházban is!) A holtakról való megemlékezést az utolsó vacsoráról való megemlékezés elé teszi, holott az eredeti gyakorlat szerint utána van. Vannak kisebb szövegeltérések: pl. a mise elején mondott közgyónásban „Péter és Pál apostolok" helyett csak „apostolok" szerepel.

A könyvecske tartalmaz két cím nélküli verset is. Feltételezésünk szerint ezek énekek lennének. (Magyar nyelvű, kifejezetten ókatolikus egyházi énekről egyébként nem tudunk ezeken kívül!) Feltételezésünket támogatni látszik az egyszerű szövegezés. Az egyik Jézusról szól, a másik Mária-ének.

Az első:

Szabadító Urunk Jézus Krisztus
Nyájadnak hű pásztora te vagy:
Kegyelmednek égi legelőjén
Vezess minket, soha el ne hagyj.

Örök pásztor, vigyázz bárányodra,
Az akolból ki ne maradjon.
El ne mosson engem a bűn soha,
Te maradj a sziklás alapom.

Ha majd eljön éltem végórája
S búcsúzóra kondul a harang:
Nem bánt többé a sír hideg szája,
Pásztoromhoz hív az égi hang.

Hadd említsük meg, hogy a kiadvány elején van egy kép: Jézushoz tart a bárányok serege. A kép felett felirat: „Jézus a pásztor, a fej, a szikla."

A második szövege pedig a következő:

Üdvözlégy Szent Szűz, teljes malaszttal,
Minden hívő szüntelen magasztal.
Angyal szólott hozzád Názáretben:

Isten fiát fogadd szűz méhedbe.
Zengjen, csengjen fel a hálaének,
Jézusunknak, egyházunk fejének;
Ezt vallotta Péter, János, Pál,
S te is velük szűz liliomszál.

Egyházunkra tekints, maradj velünk,
Mert csak Jézus a sziklánk, a fejünk.
Te ki fiadat Egyiptomba vitted,
Velünk együtt őrzöd az ó hitet.
Zengjen, csengjen ...

Látszólag Mária-ének, de a középpontban mégis Jézus áll, aki az egyház feje. Érdekes párhuzamba állítás az egyiptomi menekülés és az óhit megőrzése.

A kis füzet kiadásának az időpontját nem ismerjük, de következtethetünk arra, hogy 1941 és 1943 között jelent meg. A függelékben a következő is szerepel: „Az ókatolikus egyház működik...Horvátországban, valamint az anyaországhoz visszatért területen."

Az ókatolikus egyházalkotmány

Úgy véljük, hogy az Újvidéken kiadott hitelvek szellemében megvalósuló hitélet Budapesten is fennállott. Ám Deák Vidor püspöki helynök 1947-es jelentésében említést tesz az utódállamokból áttelepült, áttelepített, vidéken élő hívekről. Ezek feltehetően Jugoszláviából – esetleg lengyel, vagy német nyelvterületről – jöttek. Mennyire őrizték meg szokásaikat? Erre adatok híján nem tudunk felelni. De itt hadd utaljunk arra, hogy mennyire helyénvaló – mint munkánk címe is mutatja –, ókatolikus mozgalmakról beszélni, mivel lehettek kisebb-nagyobb csoportok, ókatolikus sejtek, melyek nincsenek nagyobb szervezeti keretben, nem tartanak rendszeres, hivatalos istentiszteleteket. Sok esetben talán csak baráti és rokoni körök voltak, ahol szűk körben ápolták az ókatolikus hitelvekhez közelálló álláspontjukat. Ebből magyarázható az, ha tudunk is itt-ott ókatolikusok létezéséről, akik hivatalosan esetleg nem is számítottak annak – bár magukat esetleg annak tartották –, utólagosan már kevés adatot találunk rájuk vonatkozólag. Meglétük nincs hivatalos okmányokban lefektetve, áttérési formaságokkal nem törődtek, nem is tartották szükségesnek. Ahol nem volt ókatolikus istentiszteleti helyiség – s általában nem volt – ott nyugodtan elmentek a római katolikus (vagy más) templomokba is.

Az 1947-ben megfogalmazott iratban az egyház feladatának a meghatározása a következőképpen hangzik: „A vatikáni zsinat tévtanításaival szemben az ősegyházi igazság terjesztése, a babonáktól és téveszméktől megtisztított egyháznak az ősi szétszakadás előtti formájában való visszaállítása és a szétszakadozott kereszténység újból való egyesítési nagy gondolatnak szolgálata." Ez egybevág az Utrechtben megfogalmazott hitvallás utolsó cikkelyével, melyre már utaltunk és amely a Szimonidesz-féle fordításban Így hangzik: „Hisszük,

hogy a hittudósok fáradozásának sikerülni fog az osztatlan egyházban való hit fenntartásával az egyházi szakadás óta beállott különbségek tekintetében megegyezést létrehozni."

Ennek mintegy módszerét adja meg a következőkben, de tekinthetjük az ókatolikus egyház közvetlen céljának is: „A legteljesebb vallásszabadság munkálás, a vallási türelem példaadó gyakorlása, a vallásosság elmélyítésére való törekvés. Csak úgy lehet eszköze és közvetítő tagja elhivatottságának."

A Magyarországi Ókatolikus Egyházban megvalósult a hívek részvétele az egyház ügyeinek az intézésében, legalábbis így tudósít a rendelkezésünkre álló irat. Az egyházközségeket az egyháztanács igazgatta, melynek tagjai a plébános mellett a világi elnök, az alelnök, a jegyző, a pénztáros. A tanács legalább 6 tagú volt, és havonta kellett üléseznie. Az egyházközségi közgyűlésnek pedig legalább évente egyszer az év első negyedében, s ennek tagja volt minden felnött egyházközségi tag, akik szavazhatnak és választhatók. Az egyház vezető szerve a zsinat, tagjai a lelkészek, az egyházközségek és a fiókegyházközségek küldöttei. (Az egyházközségek 100 nagykorú tagja után egy küldött.) A zsinat kétévenként ülésezik. Az élén 11 tagú zsinati tanács áll, 3 lelkész és 8 világi tagból. Hogyan érvényesült mindez a gyakorlatban? Arra már nincs adatunk!

Hitélet Angyalföldön és Budaörsön

A szorosan vett hitéletről, vallásgyakorlatról az angyalföldi és a budaörsi közösséggel kapcsolatosan van némi fogalmunk. A Róbert Károly körúti kápolnában a hitélet eléggé formális volt, bár a lelkész, Antretter Ede az istentiszteleteket igyekezett pontosan megtartani. Magyar nyelvű miseszöveget használtak, római katolikus énekeket énekeltek. Kántor nem volt, valamelyik jóhangú résztvevő vezette az énekeket. Antretter Ede nem énekelte a papi részeket, énekes mise, vagyis nagymise akkor volt, ha Deák Vidor tett látogatást és ő szolgált. A gyónást általános bűnbevallás és feloldozás formájában gyakorolták. Két szín alatt áldoztak.

Istentisztelet után, aki akart, vagy szükségét érezte, egyéni beszélgetést is folytathatott a lelkésszel. Antretter Edét sokan azért is keresték, mivel próbált a háború viharában szétszakított családok egyesítésén is fáradozni.

Igen érdekes részeket tudunk idézni egy hozzánk írt levélből, melynek szerzője az 1940-es évek végén „vasas ifi" volt Angyalföldön:; „Angyalföld politikai palettájának egyik legszínesebb figurája Antretter »atya« volt, az akkor két-három, főleg Budapesten kívüli, ún. ókatolikus egyházközösségnek vezetője, aki tényleges és valós »hittel« kommunistának vallotta magát, prédikációit – valójában politikai programbeszédeit – valósággal áhítattal hallgattuk. Szellemes, a még nagymértékben burjánzó reakciót ostorozó beszédei annyira közkedveltek voltak, mint ugyanabban az időben – elsősorban a Láng gyárban – közkeletűvé vált Kádár beszédek." A levél egy másik helyén pedig a következőket olvashatjuk: „... különösen velünk, fiatalokkal volt megértő és türelmes ember. A háború után nemcsak segítette a kallódó, árván maradt angyal-

földi gyerekeket, hanem okos, bátorító szóval, valóságos politikai akadémiát kreált..."

Az angyalföldi kápolna igen kicsiny volt, 15–20 fő fért el benne, főleg idősek látogatták, angyalföldi munkásemberek. Időnként tüntek fel új arcok is. A kápolna felszerelése igen egyszerű volt: lócák, szekrény, néhány kép, asztaloltár. Egyik adatközlőnk emlékezett egy-két keresztelésre, köztük egy 18 év körüli fiatal megkeresztelésére. Esküvőről, temetésről nincs tudomásunk.

Budaörs volt az ókatolikusok másik központja. Ide rendszeresen kijárt Angyalföldről Antretter lelkész és néhány fiatal munkatársa. Kezdetben még mentek Nagytéténybe is, sőt olyanról is hallottunk, hogy a nagytétényiek mentek át egy alkalommal Budaörsre szervezetten. A későbbiekben inkább Budafokra és Törökbálintra jártak még Budadörsről. Angyalföldi fiatalok rendezték be, és üvegezték be a kápolnát, mely nagyobb volt az angyalföldinél. Ugyancsak a fiatalok szerelték össze a haranglábat (mely most – tudomásunk szerint – a református egyház birtokában van). Itt Budaörsön egységesebb volt a közösség, és jobban látogatták az istentiszteleteket. A bibliaórák tartását Antretter Ede sokszor segítőtársaira bízta.

A mariaviták hitélete 1945 után

A legtőbb adatunk a mariaviták működéséről van. Ám a kezdeti lépésekről itt is keveset tudunk. A hitelveket egy kis füzet tartalmazza, mely még a második világháború előtt jelent meg. Ezek röviden az alábbiak:

1. Hiszik, amit 1870-ig a római katolikus egyház hitt.
2. Szűz Mária életének a hasonlóságát akarják visszatükrözni híveiknek az életében.
3. A szentségek, különösen az oltáriszentség szükséges a tökéletességre törekvő léleknek, a lélek azonban a szentségek nélkül is üdvözülhet.
4. Nem szabad a szent cselekményekért pénzt elfogadni.
5. Minden ember, még a nem keresztények is üdvözülnek, ha a Szentlélek sugallatát követik, mert Krisztus mindenkiért meghalt, és mindenkit megváltott.
6. Egyházuk eredetileg szerzetesrend volt (alapítva: 1893.) Alapítója Maria Felicia Kozlowszka, aki kinyilatkoztatásaira (látomásaira) támaszkodva azt tanította, hogy az emberi gyarlóság Isten jóságán keresztül megszűnik, és eljön a földre az Isten országa.
7. Az Isten országa emberi közösség, melyben szeretet, igazság, boldogulás, anyagi jólét fog uralkodni.
8. Nem hisznek a lélekvándorlásban, a szellemidézésben.
9. Két szín alatt áldoznak.
10. Céljuk az oltáriszentség és a Segítő Szűz kultuszának a terjesztése.
11. Népnyelvű liturgia nyugati vagy keleti szertartásban.
12. Nem harcolnak más egyházak ellen.
13. Papjaiktól odaadó életet követelnek.
14. Először az orosz kormány ismerte el őket 1912-ben.

15. Házassági bontó okok:
    a) házasságtörés
    b) rossz akaratú elhagyás,
    c) nemi betegség,
    d) egymás életveszélyes megfenyegetése.
16. A püspöki folyamatosságot Utrechtben nyerték el. (De itt meg kell jegyeznünk, ezt csak a többi egyházra való tekintettel tették. Alapítónőjük szerint erre nem lett volna feltétlenül szükség, mivel a vezetőjükül választott Kowalski lelkész kapott volna annyi erőt Krisztustól, hogy belőle új papi rend forrásozzon!)
17. Az egyházszervezet demokratikus: élén érsek és szinódus áll. (Az utóbbinak öt püspök és hét lelkész a tagja.) A plébánia autonóm, papját maga választja, aki megerősítést kap. Szavazati joggal bír minden nagykorú férfi és nő.
18. A szerzetesek Szent Ferenc szabályait követik. (Dohányzás, alkohol fogyasztása tilos!) A nővérek pedig Szent Klára szabályait követik. Vagyonuk nem lehet, a tulajdonjog minden ingó és ingatlanra az egyházé. A világi papok a ferences harmadrendi szabályzatot követik (melyet eredetileg a világiak számára írtak), és házasodhatnak.
19. A nővérek segítik mindenben a papokat, szociális és pedagógiai munkát végeznek.
20. A mariavita egyházközséget a szegények számára otthonokat és konyhákat tartanak fenn.
21. A papság kötelezve van a tudomány és a kultura terjesztésére.
22. A papoknak nem szabad a hívek felett uralkodni.
23. Az egyház köteles jó polgárokat nevelni a hazának, a papok még katonai szolgálatot is teljesíthetnek.

A mariavita egyházban nincs semmiféle egyházi büntetés. A szerző az alapelvek felsorolása végén még egy rövid áttekintést ad az ókatolikus egyházakról, említi az Utrechti Uniót, de arról bölcsen hallgat, hogy ebből a mariavitákat kizárták!

Felsorol még néhány olyan ismérvet, mellyel különböznek a római katolikus egyháztól. A fontosabbak: csak a szent életű pap miséje érvényes (a misepénz is érvénytelenít), a pokol nem tart örökké, a mariavita papok fehér reverendában járnak. (Gyakorlatilag szürkében.)

Az 1945-ös újrakezdéskor nem adtak ki új hitvallást. Ezt a füzetet, illetve röplapokat terjesztettek. Az egyik szórólapjukon, mely hírü adja, hogy megalakult a *Magyar Nemzeti Mariavita Ó-kath. Egyház,* felsorolják főbb jellemvonásaikat, de ebből csak kettő hittani jellegű: az, hogy függetlenül a pápától, és az, hogy apostoli jogfolytonossággal rendelkező püspöke van. A többi formai kérdésekről szól: magyar szertartási nyelv, nincs egyházadó, a szertartásokért nem kérnek pénzt, a papok öltözete („fehér tallár ferences kötéllel és saru"), a papok és püspökök szerzetesek. Politikai jellegű kijelentés, hogy igazi népegyház, a papok a nép barátai.

Ide vág Pelle Ferencnek a következő megállapítása: „kezdetét vette Kevermesen egy kettős egyházi élet, ami nem is annyira egyházi, mint inkább

politikai volt: a római katolikusok és a »baloldali mariaviták«." Ide csatolhatjuk Puja Frigyes megállapítását is: hogy a vallásos párttagok, illetve a párttagok vallásos családtagjai beléptek a „demokratikus egyházba", melyet a mariavitáknál véltek felfedezni. A Puja Frigyes által említettekhez sorolhatjuk mindazokat, akik szemében a hivatalos egyház maradi, reakciós, népellenes volt. (Ez a mentalitás a Magyarországi Ókatolikus Egyház egyes gyülekezeteinél, híveinél is szerepet játszhatott, főleg Angyalföldön, valamint Budaörsön és környékén, de az utóbbi helyeknél még azt is figyelembe vehetjük, hogy egy német eredetű mozgalom jelentkezett magyar jelleggel, éppen a kitelepítések idején!)

A mariaviták szertartási gyakorlata eklektikus jellegű volt, a latin és a görög szertartást némileg keverték. Mint olvashattuk, a hitelvek a keleti szertartás használatát megengedik. A Budapest VI. kerületében lévő Benczur utcai püspöki kápolna látogatói szinte mindig papszentelést is láthattak. Természetesen nemcsak áldozópapit, hanem az előkészítő fokozatok feladását is. A szertartást a Szent István Társulat kiadásában megjelent magyar-latin nyelvű szertartási füzetekből végezték. A miséhez a Szunyogh Xavér-féle latin-magyar misszálét használták, de tudunk egy ferences kiadású magyar szertartáskönyv használatáról is.

E sorok írójának emlékezete szerint tartottak „misztikai órákat" is a Benczur utcában. (Ezeken valószínűleg a Kempis Tamásnak tulajdonított Krisztus követése című könyvet használták.) Ezeket – korabeli értesülések szerint – jóval kevesebben, szinte alig látogatták, mint a vasárnap délelőtti miséket. A kápolna befogadóképessége kb. 40 fő volt. Egyesek megítélése szerint a látogatók fele általában érdeklődő, kíváncsiskodó volt. Nem is igen lehettek nagy számban hívei a Benczur utcai kápolnának, különben mi indokolta volna 1947 őszén a kápolna megszüntetését. Az volt az érv, hogy Sashalmon kápolnát kapak. De volt kápolna ugyanakkor Pestlőrincen és Soroksáron is. Ez utóbbi két hely hívőközösségeinek létszámáról, összetételéről közelebbi adatunk nincs.

Volt alkalmunk 1947 tavaszán látogatást tenni a Benczur utcában és elbeszélgetni a püspökkel. A püspök fogadószobájában és a kápolnában is látható volt az alapítónő fényképe. A kápolna oltárán állandó jelleggel ki volt helyezve monstranciában az oltáriszentség. A kápolna neve is erre utalt: Örökimádó kápolna. A kápolna látogatásunk idején a háromszobás lakás udvari szobájában volt elhelyezve, de mások állítása szerint volt idő, amikor a lakás nagyobbik utcai szobájában volt. Ezt erősíti meg az a tény is, hogy ebben az utóbbi szobában volt egy Szent Ferenc és egy Szent Klára freskó, valamint egy jelenet a Jelenések Könyvéből.

A magyar szakirodalomban – Lippay Lajos könyvében –, érdekes megjegyzés olvasható a mariavitákról abban a vonatkozásban, hogy Lengyelországban: „A nép szinte maga fölött álló lényeknek tekintette a hamuszürke ruhában, mezítláb járó papokat és apácákat, akik sem húst, sem halat nem esznek, alkoholt nem isznak." Ha ehhez hozzá vesszük azt a szinte anekdotikus történetet, hogy a püspök és papjai Battonyán együltő helyükben több üveg konyakot fogyasztottak el a vendéglőben, akkor felvetődik a kérdés: Vajon mit honosítottak meg és mennyire a mariavita szokásokból?

Az egyházvezetésben a mariaviták egyházának strukturája inkább hierarchikus volt, mint demokratikus. Kicsinysége ellenére is bőven rendelkezett papokkal, akiknek a száma 30 fölött volt.

A „sashalmi hitvallás"

A mariavitáktól kivált, Csunderlik Pál sashalmi lelkészük által alapított *Független Keresztény Katolikus Egyház* írógépen sokszorosított szórólapon adta tudtul megalakulását. Ez az irat – amit némi jóindulattal és röviden „sashalmi hitvallás" névvel is illethetünk –, eléggé rossz nyelvezetű megfogalmazással hangoztatja, hogy már előbb megalakultak, minthogy a mariaviták működése akadályokba ütközött. Hangoztatja, hogy egyházuk független a mariavitáktól és a római katolikusoktól és demokratikus egyház. A sashalmiak ragaszkodnak ehhez az egyházhoz. Salgótartjánból is érdeklődtek az egyház iránt. A nép nyelvén óhajtják a misét és a sashalmi lakótelep kápolnájára ők jogosultak.

Ez a közösség, melyet a mariaviták egyik túlélési kísérletének is nevezhetünk, az 1948-as év folyamán néhány hánapig állott fenn. Az ügy jelentős iratanyaggal rendelkezik, de jelentéktelensége miatt nem érdemes komolyabb vizsgálatra. Csak annyit említünk, hogy voltak merész tervek az egyházszervezet kiépítésére, melyek ihletője valószínűleg Tamás püspök volt.

Túlélési kísérletből – túllépési kísérlet

Az Óbudán 1948. augusztus 1-én megalapított *Keresztény Ókatolikus Egyház* hitelveit az említett napon felvett jegyzőkönyv tartalmazza. A megszerkesztett szöveg bevezetésként bőséges történeti jellegű indoklást tartalmaz, melyet egyházfegyelmi és hittani tételeket tartalmazó részek vegyes sorrendben követnek.

Tartalmazza az anyakönyvezési kötelezettség kimondását. (Meg kell, hogy jegyezzük: ezen egyház anyakönyvéről nincs tudomásunk!) A mariavitáknak volt anyakönyvük, de az idők folyamán elkallódott. Egyházjogi alapul a Corpus Juris Canonicit teszi meg. (A római katolikus egyházét?!) A hitrendszer alapjául az apostoli hitvallást, a niceait, a Szent Athanáz által szerkesztettet jelöli meg. A miséről azt írja: „Egyházunk hiszi és tanítja, hogy a szentmise Krisztus kereszthalálának vértelen megismétlése." (Az ókatolikus hitvallások a „megismétlés" jelleget nem vallják!)

További szembetűnő megfogalmazások: „A szellemnek érzékszervei vannak, amelynek segítségével Istenről tudomást szereznek és Vele egyesülhetnek", valamint: „a vallás nem kizárólag az ész, hanem érzelem dolga is". Ezekben a liberális katolikus tanításokkal való hasonlóságot vélünk felfedezni!

Kissé ellentmondásosnak érezzük a következő megfogalmazást: „A szentségek kiszolgáltatásának az érvényessége nem függ a kiszolgáltató erkölcsi állapotától, azonban feltétlenül szükséges, hogy a megszentelő kegyelem állapotában legyen". A jó erkölcsi állapot = a megszentelő kegyelem állapota: a rossz viszont a hiánya. – Akkor hogyan van?

Visszatérő gondolat az ókatolikus hitvallásokban az elváltak újraházasodásának a kérdése, amely itt így nyer megfogalmazást: „A polgári bíróság által hivatalosan kiállított »Házasságbontásról« szóló döntés alapján Egyházunkban előzetes polgári házasságkötés után egyházi házasságot lehet kötni."

Elgondolkodtató a következő: a papok és papnövendékek magánkeresetük 10%-át, egyházi jövedelmük 25 %-át kötelesek a zsinat elnökségének befizetni. (Honnan az egyházi jövedelem, hisz az ókatolikusoknál nincs misepénz és egyéb díj?)

Az egyház megalakulásának a helye a III. kerületi Lajos utca 52. sz.-ban Mádai lakása volt. Az 52. szám régi földszintes ház volt több lakással. Mádaiék, míg lakásuk egyik szobáját nélkülözni tudták, 1948–49-ben itt kápolnát rendeztek be. A szoba két ablaka között állott az oltár, felette szentkép és néhány szék volt a berendezés. A ház utcai falán tábla hírdette, hogy az ókatolikus kápolnában mikor van bibliaóra és mise. Az istentiszteleteket néhány házbéli és környékbéli látogatta. Az átlagos létszám nem volt több 10 főnél. 1949. április 21-én még közgyűlést is tartottak, ezen 14 fő volt jelen, de ebből négyen lelkészi besoztásban voltak.

Ám a keresztény ókatolikus elnevezés nem hosszú életű. Pecsét készült a következő szöveggel: „Az apostoli magyar katolikus egyház III. ker. plébániája 1948. Budapest." De újabb névváltozás, s ezekben az években nehéz pecsétet csináltatni, ezért a pecsét szövegében azonos színű tintával a katolikus szó elé beírásra kerül, hogy »ősi«. Új alapiratok is készülnek, az egyikben a hitrendszer és az egyházszervezet rögzítése, a másikban az alapszabályok. Mindkettő eltér már annyiban is a keresztény ókatolikus alapiratnak tekinthető 1948-as jegyzőkönyvtől, hogy áttekinthetőbb és egyszerűbb. De vannak tartalmi különbségek is!

Az egyházról szóló meghatározás: „...folytatása a Krisztus által alapított és a magyar nép megtérése idején megszervezett keresztény katolikus egyháznak, azzal a különbséggel, hogy: Rómától független nyugati szertartású egyház". Vannak keleti egyházakra jellemző sajátosságai is: az első hét egyetemes zsinatot fogadja el, a misébe beiktatja a keleti szertartások miséjére jellemző Szentlélek-lehívó imát, az epiklézist, valamint ostya helyett kenyeret használ.

A szervezeti kérdésekben lényeges változás: papjainak anyagi segítséget nyújtani nem tud, a papok kötelesek maguk gondoskodni a létfenntartásukról. A püspök állásából elmozdítható. Két irányító szerv van, az egyik a zsinat, melynek hatásköre a valláserkölcsi kérdésekre terjed ki, a másik a kongreszszus, mely egyházkormányzati kérdésekkel foglalkozik.

Célkitűzéseikben megfogalmazást nyer, hogy magukévá teszik azon elvet: a vallás magánügy. Fontosnak tartják azonban az egyházuk megszervezését, mert „Magyarország lakosságának több mint ötven százaléka olyan egyházi szervezetbe tartozik, melynek feje nem tartózkodik Magyarország területén, de onnét irányítja céljainak megfelelően egyházi vonalon keresztül káros belpolitikai tevékenységét". (Itt csak Rómára gondolhatnak!) Hangoztatják azzal kapcsolatosan, hogy a magyar szó is szerepel az elnevezésben: „Egyházunk elnevezése nem sovinizmus, csak dokumentálni kívánjuk vele egyházunk külföldtől való függetlenségét." (Vajon mennyiben volt független külföldtől az az egyház, melynek főhatósága akkor Hollandiában székelt?!)

Az utolsó próbálkozás

1956-ban végre módja nyílt Tamás püspöknek a Magyar Ókatolikus Egyház megszervezésére. A hitelveket az ún. „Szeptemberi deklaráció" tartalmazza. Maga a Magyar Ókatolikus Egyház – a deklaráció meghatározása szerint – azoknak a katolikus híveknek az összessége, akik Magyarországon élnek, a pápát nem ismerik el, istentiszteleteiket magyar nyelven végzik, két szín alatt áldoznak, papjaikat nőtlenségre nem kötelezik. (Ez a meghatározás a pápára vonatkozó rész kivételével a görög katolikusokra is alkalmazható lett volna akkor!)

A deklarációban szerepel még egy meghatározásnak is felfogható formula: „Mindazokat, akik második házasságban élnek válás folytán – a latin Egyház eltaszítja magától, részükre a szentségeket nem szolgáltatja ki ... Az Egyházjog értelmében minden második házasságban élő katholikus ember ezen tény által ipso facto ókatolikussá lett". – A fogalmazás igen merész, de híveket szerezni, azok számát csak elméletileg lehet így emelni, gyakorlatilag sohasem!

A deklaráció állítása szerint a Magyar Ókatolikus Egyház 1870-ben jött létre, a Monarchiában 1874-ben és 1877-ben törvényesen elismerték. Hivatkozik arra, hogy 85 éven át (1870–1956) üldözték, most törekszik mások megbecsülésére, s felszabadulva a pápai hatalom alól, igyekszik a megakadályozott egyházi reformokat is megvalósítani. – Hogy melyek ezek a reformok, arról nem szól a deklaráció!

A lelki hatalom a püspöké, aki ezt részben átadja papjainak a papszenteléssel. Az egyház kormányzó szerve az Ókatolikus Országos Főtanács, melyet 12 tagú elnökség vezet. (A Főtanácsnak 75 %-a világi, 25 %-a egyházi személy. – De így volt ez a valóságban is?!) A püspöknek a hit- és erkölcs dolgában vétójoga van, s le nem tehető. (Tamást később mégis letették!)

Nincs misepénz, a papok – Szent Pál példája nyomán – tisztességes munkát vállalhatnak megélhetésükre, hogy az igét ingyen hírdessék, a szentségeket ingyen kiszolgáltassák. Egy másik helyén a deklarációnak még az is szerepel: nincs kötelező egyházadó. „Híveinken inkább segíteni akarunk, mint elvenni tőlük" – olvashatjuk. Az egyház ingó-ingatlan vagyona a püspök nevén van, csak egyházi célra használható fel (papnevelés, szociális segítés stb.).

Az egyház alkapelvei: Isten dicsősége, hazánk előnye, dolgozó népünk java és felemelkedése. Mint látjuk, eléggé politikus a megfogalmazás, hasonlóak máshol is megtalálhatók. Például: a Főtanács tagjai munkások, parasztok, vagy a hitelvek közé bekerült sz „építő kritikára" és „önkritikára" való nevelés, de még a termelésben való élenjárásra, meg az újításra való buzdítás is.

Már szóltunk a válás kérdéséről, de még megemlítjük, „forrón óhajtják", hogy a házastársak együtt maradjanak és „szomorú szívvel" ugyan, de megáldják a válás utáni második házasságot.

Nincs kötelező fülgyónás, elég a közös bűnbánat, de az előbbit a magasabb életre, tökéletességre törekvőknek, a papnövendékeknek ajánlják.

Az irgalmasság testi cselekedeteinek a gyakorlása (idősek, betegek gondozása stb.) az állam feladata. Óv a deklaráció a babonáktól, a bűntől (ezeket tételesen is felsorolja, hangsúlyozza a szeretetet, a békét, a békés egymásmellett élést, az egyház jelmondata: Pax et bonum (Béke és jóság).

A deklarációban sok a szentírási idézet, de ezeket nem elemzi. Az egész szöveg igen hangzatos, de felületes. Az egyházszervezési részekben nagyra törekvés érezhető.

Példának elég ha felsoroljuk a Főtanács 8 ügyosztályát:

1. Teológia és hitoktatás, 2. misszió, 3. nőszövetség, 4. szervezés, 5. külföldi kapcsolatok, 6. felügyelő bizottság, 7. sajtó és tájékoztatás, 8. jogi és egyházpolitikai ügyek.

A Főtanácsnak a deklaráció szerint 50 tagja volt, de hogy mennyiből állt a valóságban, azt nem tudjuk. Ugyanígy nincs tudomásunk arról, hogy mennyi volt a hívek száma. Annyi azonban megállapítható, hogy 1956–57-ben Tamás püspök köré inkább értelmiségiek tömörültek.

Thury Lajos püspök helynöksége idején működő Somogyi Béla utcai istentiszteleti helyiség általában ismert volt. A bibliaórákat azonban alig, a miséket pedig kevesen látogatták. A misék résztvevőinek a száma 10 és 40 fő között mozgott. Thury próbálkozott az elváltak közötti lelkipásztori munkával is.

A Magyar Ókatolikus Egyház 1956–57-ben inkább volt Tamás püspök baráti társasága, mint egyházi szervezet. A visszaemlékezések szuggesztív, rokonszenves személyiségként emlegetik. Visszavonulásával a személyi varázs összetartó ereje megszünt. Ismeretetségi körének egykori tagjai múltjukat nem igen akarják vállalni. Egyikük – nevének felfedéséhez nem járult hozzá –, igen jellemző kijelentést tett: ma már nincs értelme ókatolikusnak lenni, hisz a római katolikusok is magyarul miséznek.

Az ókatolikus mozgalmak egyik nagy negatívuma az volt, hogy a hozzájuk csatlakozóktól nem kívántak elkötelezett életet. A külföldi ókatolikus központokhoz pedig kevés és ellentmondásos hír jutott el, mely azt látszott erősíteni, hogy ókatolikus névvel egyesek sajátmagukat reklámozták, de lényegében nem tartoztak sehova sem!

AZ ÓKATOLIKUSOK SZÁMA A VILÁGON NAPJAINKBAN

Az osztrák ókatolikusok 1988-as évkönyve alapján a következő összesítést adhatjuk meg az Utrechti Unióhoz tartozó, a szószerinti értelemben vett ókatolikus egyházakról. Az Unióhoz 8 autonóm katolikus nemzeti egyház tartozik: a holland, a németországi, a svájci, az osztrák, a csehszlovák, a lengyel, a horvát, valamint a lengyelkatolikus nemzeti egyház az USA-ban és Kanadában. Az utóbbi joghatósága alá tartozik az amerikai litván és szlovák nemzeti egyház is. Van négy missziós terület: Franciaország, Olaszország, Svédország és Brazília. Ezekben sorrendben a holland, a svájci, a német ókatolikusok, illetve az amerikai lengyelkatolikusok tartják fenn a missziót. Körülbelül 400.000 hívő él a 15 egyházmegyén belül 616 közösségben. Van 19 püspök és 431 lelkész. Afrikában az ókatolikus egyház részt vesz az anglikánok missziós munkájában. Bernben az egyetemen ókatolikus teológiai fakultás működik, főiskola van Bonnban és Utrechtben, de lehet tanulniuk az ókatolikus papjelölteknek a (nem katolikus) keresztény egyházak varsói és prágai teológiai akadémiáin. Teológiai szeminárium müködik még Bécsben és Scrantonban (USA).

Pontos statisztikai adatokat nagyon nehéz szerezni az egyes részegyházakról, mert – ha nem is nagy különbséggel –, a különféle források eltérő adatokat közölnek. Az 1930-as évek elejéről – Lippay Lajos könyve alapján –, a következő adatokkal rendelkezünk a hívek számáról:

Hollandia	12 000 fő
Németország	20 000 fő
Svájc	35 000 fő
Ausztria	31 000 fő
Csehország	20 000 fő
lengyelek	100 000 fő
horvátok	42 000 fő

Az 1960-as évek, valamint az 1970-es évek közepéről a német Brockhaus lexikon megfelelő kötetei tudósítanak, melyek megadják a plébániák, valamint a filiálisok (leány- vagy fiókházak) számát is.

	1960-as évek		1970-es évek	
Ország	plébánia	hívek	plébánia + filia	hívek
Hollandia	28	10 000	29 + 5	12 000
NSzK	50	30 000	49 + 160	30 000
Svájc	30	22 000	31 + 8	21 000
Ausztria	13	40 000	13 + 40	38 000
Lengyelország	80	85 000(?)	87 –	30 000
USA	162	?	172* –	350 000
Kanada	?	28 300	11	?
Jugoszlávia és Csehszlovákia	10	5 000	6 + 2	3 000

* Ebből 3 szlovák, 1 cseh és 4 litván közösség.

A legautentikusabb adatokat a néhai Urs Küry svájci ókatolikus püspök terjedelmes monográfiájában találhatjuk szintén az 1970-es évekből. Ezek összegzése az alábbiakat adja:

Ország	püspök	lelkész	közösség	hívek
Hollandia	4	30	29	12 000
NSzK	1	61	50	25 000
Svájc	1	43	29	21 000
Ausztria	2	17	13	30 000
Csehszlovákia	1	4	6	3 000
Jugoszlávia (Horvátország)	–	8	6	4 000
Lengyelország	3	100	87	50 000
USA + Kanada	7	160	170	300 000

Az adatok összevetése alapján azt mondhatjuk, hogy Hollandiában és Svájcban a létszám stagnál, az NSzK-ban és Ausztriában fogyóban van. A két világháború közötti időszak létszámaihoz viszonyítva a legnagyobb mérvű csökkenés Csehszlovákiában és Jugoszláviában volt. Az előbbi esetében valószínűleg közrejátszott, hogy a német lakosság számaránya 1945 után a kitelepítésekkel jelentősen csökkent, s ezzel függhet össze a hívek számának apadása is. Kezdetben az osztrák és a cseh ókatolicizmus együtt indult az I. világháború előtt, s a hívek kisebb hányada lehetett cseh nemzetiségű. Jugoszláviában viszont az ókatolikus egyház szétesett, területi egyházakra oszlott, s csak a horvátok maradtak meg az Utrechti Unióban. Növekedés a lengyeleknél következett be (mind az USA-ban, mind Lengyelországban, de az utóbbi időben az USA-ban is megkezdődött a fogyás.)

A tájékozatlan számára csak az elnevezés alapján igen nehéz az ókatolikus egyházakra vonatkozó ismereteket megtalálni. Nem általános használatúak az ókatolikus szónak megfelelő idegen, külföldi elnevezések. Példának említsük meg a német »altkatholik« esetét (ennek tükörszava a magyar ókatolikus szó), amelyet már Svájcban sem használnak. Ott a »christkatholik« szó járja. Ehhez illik fűznünk némi történelmi magyarázatot. Svájcban a katolikusok körében már az 1830 körüli években létezett egy olyan mozgalom, mely az említett szóval illette magát. A mozgalom egyik vezetőjének rokona volt az első berni ókatolikus püspök: Eduard Herzog. Így válhatott a svájci ókatolikusok hivatalos elnevezése »Christkatholik Kirchévé«. Ezt mi magyarra Keresztény-katolikus Egyház kifejezéssel fordítjuk. Ha azonban figyelembe vesszük azt, hogy a »christianus« latin alapszó a magyar nyelvben először a keresztyén formában élt, csak később lett belőle – a katolikus használatú – keresztény szó a kereszt szóval való hasonlatosság alapján, akkor értelemszerűen a svájci ókatolikus egyház nevét így kellene visszaadnunk: krisztusi katolikus egyház. Az elnevezések kapcsán megjegyezéseinkhez még annyit, hogy a lengyel ókatolikus elnevezéssel sem találkozunk. A lengyel nyelvű lexikonokban »polskokatolik« szerepel, melyet magyarra a »lengyelkatolikus« formában alkalmazhatunk a legpontosabban.

A valóság nemcsak az egyes elnevezésekben tarka! Vannak ókatolikus jellegű egyházak, melyek ugyan kapcsolatot tartanak az Utrechti Unióval, de annak nem tagegyházai: a fülöp-szigeteki, a spanyol, a portugál. Az elsőre nagyon ellentmondó számadatokat tartalmaznak a lexikonok: százezertől a milliósig. A két másik egyház igen kis létszámú lehet. De ezzel még nem ért véget az ókatolikus egyházak sora.

Szórványos, ellenőrizhetetlen adataink szerint vannak még ilyen csoportosulások a latin-amerikai államokban. Az ókatolikus elágazásokból legismertebbek a mariaviták: két válfajuk száma (kerekítve): a mariavita ókatolikusoké 24 000 fő, a mariavita katolikusoké 4 000 fő. A liberális katolikusokról adatainkat már közöltük az őket tárgyaló fejezet végén.

Újabb válfajt képviselnek az egyes tradicionalista csoportosulások. A ma legismertebb mozgalom a francia Lefèbre érsek nevével fémjelzett, a II. vatikáni zsinat ellenzéke. Az 1965-ben Kanadába távozott Tamás püspök is Montreálban tradicionalista egyházat alapított, és vezetett 1984 januárjában bekövetkezett haláláig. Halála előtt „magyarországi joghatóságát" átruházta egy

NSzK-beli tradicionalista csoport (Idsteini Szent Ágoston-kanonokok –, akik latin-tridenti ritus szerinti közösséget alkotnak) vezetőjének.

A tradicionalisták és az ókatolikusok hamar egymásra találhatnak. A holland ókatolikus egyház még az 1889-es Utrechti Hitvallás elfogadása után is őrzött tradicionalista jegyeket, a latin nyelvet a szertartásokból csak 1910-ben, a papi nőtlenséget pedig 1922-ben hagyta el.

Még hosszan lehetne folytatni a sort olyan csoportokkal is, ahol a keleti és a nyugati hagyományok keverednek. Ilyenek a nyugati szertartású ortodoxok Franciaországban, de a hazai ókatolikus mozgalmak egyik ágának is volt kapcsolata – mint erről szóltunk is a megfelelő helyen – egy keleti hagyományú kis hollandiai egyházzal.

A különféle irányzatokat szinte lehetetlen összefoglalni és áttekinteni. Sok közülük megmarad a mozgalom szintjén, és el sem jut az egyházzá szerveződésig. A legtöbbjük tiszavirág életű. Erre nagyon jó példát szolgáltat magyarországi történetük is.

FORRÁSOK

A **„Mi az ókatolicizmus?"** c. fejezethez felhasznált források:

– Harsányi László: Ókatolicizmus Magyarországon. Bp. 1988. Kézirat, bölcsészkari disszertáció.

– Az ókatolikus egyház keletkezése és főbb irányelvei. (Szerző, hely, évszám nélkül.) Bizonyos, hogy Deák Vidor írása, Budapesten az 1945–49 közötti évekből.

– Medvigy Mihály: Párbeszéd az ókatolikusokkal. = Vigilia, 1967. 265–68.

A **„Magyarországi Ókatolikus Egyház"** c. fejezet forrásai:

– Magyar protestantizmus 1918–1948. Bp. 1987. 248.

– Magyar Országos Tudósító 1940. V. 4. 1. kiadás.

– Magyar Ókatolikus Egyház története 1870–1956. (Kézirat, 1956.)

– A mariavita vallási szekta rejtelmei. = Igazság, 1946. jan. 20.

– Kondor L.: Az éremnek két oldala van ... = Haladás, 1946. III. 21. 5.

– Magyar Szentmise. (Az újvidéki ókatolikus plébánia kiadása.) Újvidék, é.n. 23.

– Fodor József: Vallási kisközösségek Magyarországon. H. é.n. 105.

– Nemzeti Egyház, 1946. május.

– Csernohorszky Gyula Ottó: Mariavita ó-katholikus egyház vagy a római szentszéktől elszakadt mariavita-rend rövid története és alaptörvényei. Bp. 1939. 21.

– Új Ember, 1948. márc. 16. 10.

– Esztergomi Prímási Levéltár 7931/1941. sz. jelzet.

– Magyarországi ókatolikus egyház általános püspöki helynöksége 198/1947 ppkh. sz. irata. (Szigeti Jenő tulajdonában).

– Valamint köszönetünket fejezzük ki szóbeli, illetve levélbeli közléseikért a következőknek: Németh Attila, Kapronczay Károly, Vevér Sándor, Csonka Sándor, id. Steer János, Lehel Miklósné Albert Eszter, Jelenics

József, Hollóssy Sándor, Murányi Albert, Bessenyei Tibor, dr. Sík Zoltán, Hegedűs Lajos, ifj. Jakosits Lajos, Gazdi Lászlóné, Mészáros Imre, Olajos István, néhai Kemény György, Mádai Endre, Bajor László. – A fejezetek megírásánál felhasznált, a Szabadegyházak Szövetségétől származó iratok dr. Szigeti Jenő tulajdonában.

A **„Katolikus Szabad-Egyház Magyarországon"** c. fejezet forrásai: Az itt szereplő iratok és az elemzett kéziratos szöveg dr. Szigeti Jenő tulajdonában.

– Lippay L.: A protestantizmus. Bp. 1935. 232–4.

– Tolnai Világ Lexikon 2. és 17. köt. (Bésant-Teozófia).

– Hálás szívvel mondunk köszönetet azokért az értékes adatokért, melyeket Reicher László liberális katolikus lelkésztől kaptunk!

A **„Magyar Nemzeti Mariavita Ókatolikus Egyház"** c. fejezethez:

– Csernohorszky Gyula: A Máriavita Ó-katholikus Egyház, vagy a római Szentszéktől elszakadt Máriavita Rend rövid története és alaptörvényei. Bp. 1939.

– Christlich soziale Gesellschaft Informations-Bulletin, 1987/4. Varsó.

– Tamás, a Magyar Máriavita Ó-katholikus Egyház első püspökének Pásztorlevele. Bp. 1945.

– Michnay László nyílt levele. Közli: Kis Újság, 1946. okt. 1. – Nemzeti Egyház (a mariaviták lapja), 1946. május. – példánya a Csanádi Püspöki Levéltár 599/1946 sz. jel. alatt található. – Népszava, 1946. május 12. – Csanádi Püspöki Levéltár 1834/1946. és 2027/1946. sz. jelzetei.

– Puja Frigyes: A felszabadult Battonya. Bp. 1979. 345–362. – Váci Püspöki Levéltár. Acta Parochiarum Sashalom. 6506/47. sz. jelzete.

– A Székesfehérvári Egyházmegye Körlevelei, 1946/VI. Székesfehérvár, 1946. Ebben Shvoy Lajos püspök felhívása a szekták ellen. – Vö. Pelle Ferenc: A 150 éves kevermesi róm. kat. plébánia és templom története. Kevermes, 1985. – Váci Püspöki Levéltár 7.658–47. sz. jelzet. – E fejezet megírásánál nagymértékben felhasználtuk Harsányi László „Ókatolikusok Magyarországon" c. írásának a mariavitákról szóló adatait. = Világosság, 1989. jan.

„A Keresztény Ókatolikus Egyháztól – a Magyar Ókatolikus Egyházig" c. fejezethez:

– Mádai Béla hagyatékából valók a fejezetben szereplő iratok, fia, Mádai Endre nyugalmazott színművész tulajdonában, akinek szivélyes és készséges közreműködéséért ezúton is köszönetet mondunk.

– Pressl Józsefre vonatkozó adatokat a Magyar Ortodox Adminisztratúrától kaptuk meg. – A Magyar Ókatolikus Egyház történetéhez a következők voltak szívesek adatokat szolgáltatni: néhai Thury Lajos, néhai Kemény György Bánréti Richárdné, Gazsi József és Ambrus Ferenc. Ambrus Ferencnek megkülönböztetett módon szeretnénk köszönetünket kifejezni, mivel volt szíves betekintést engedni kiterjedt levelezésébe.

Az **„Ókatolikus hitelvek és hitélet Magyarországon"** c. fejezethez:

– Szimonidesz Lajos: A világ vallásai 2. H.é.n. 202–3.

– Lippay L. i.m. 214. kk.

Az egyes alcímekben jelzett témához:

A mintahitvallás:

– Kubinyi Viktor: A Magyar Nemzeti Egyház Amerikában. South Bend, 1913.

Miseszöveg Újvidékről:

– Magyar Szentmise ... 20–22.

Az ókatolikus egyházalkotmányhoz:

– 198/1947. sz. irat (Szigeti Jenő gyűjtéséből).

Hitélet Angyalföldön és Budadörsön;

– Néhai Kemény György, néhai Léderer Róbert, Bessenyei Tibor és Sík Zoltán levélbeli, ill. szóbeli közlései. Értékes adataikért ezúton is köszönetet mondunk.

A mariaviták hitélete 1945 után:

– Csernohorszky i.m. 15–19.

– Puja i.m. 345 kk.

– Pelle i.m. 30., 32. és 38.

– Hantzmann Lipót, néhai Kemény György és Kováts Béla, valamint Ambrus Ferenc közlései.

A sashalmi hitvalláshoz:

– Váci Püspöki Levéltár – acta Parochiarum Sashalom, 8172/1947.

Túlélési kísérletből – túllépési kísérlet:

– A keresztény ókatolikus egyház Alakuló Konvenciójának I. ülése. Bp., 1948. aug. i. (Jegyzőkönyvmásolat Szigeti Jenő tulajdonában), valamint a Mádai-hagyaték egyéb iratai.

Az utolsó próbálkozás:

– A Magyar Ókatolikus Egyház szeptemberi deklarációja. Bp. 1956. Kézirat. (Szigeti Jenő tulajdonában),

és más fejezeteknél is szereplő adatközlők.

Az utolsó fejezet forrásait magában a szövegben közöljük!

A kőbányai kápolna, melyet állítólag az ókatolikusok is használtak az 1970-es évek elején, lebontása előtt (Steer J. felvétele)

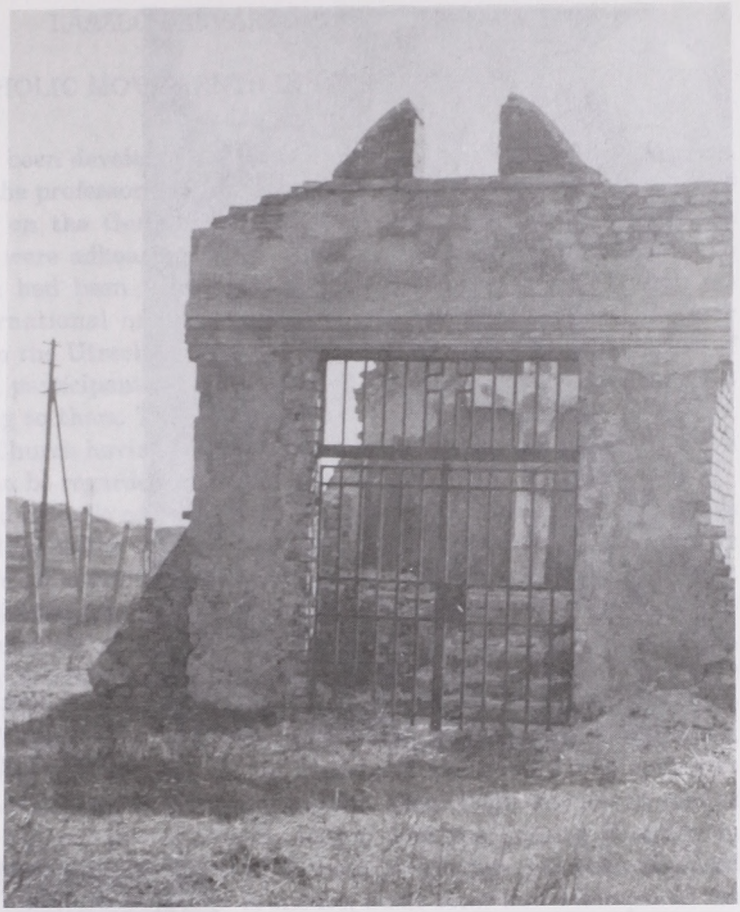

Mariavita mise Budapesten a Benczúr utcában, középen Tamás püspök

Püspökszentelés után, 1950 tavaszán, a Wesselényi utcai baptista templom udvarán:
Deák Vidor szentelő (ókatolikus) püspök és az új (liberális katolikus) püspök, Ráth Zoltán (Reicher L. felv.).

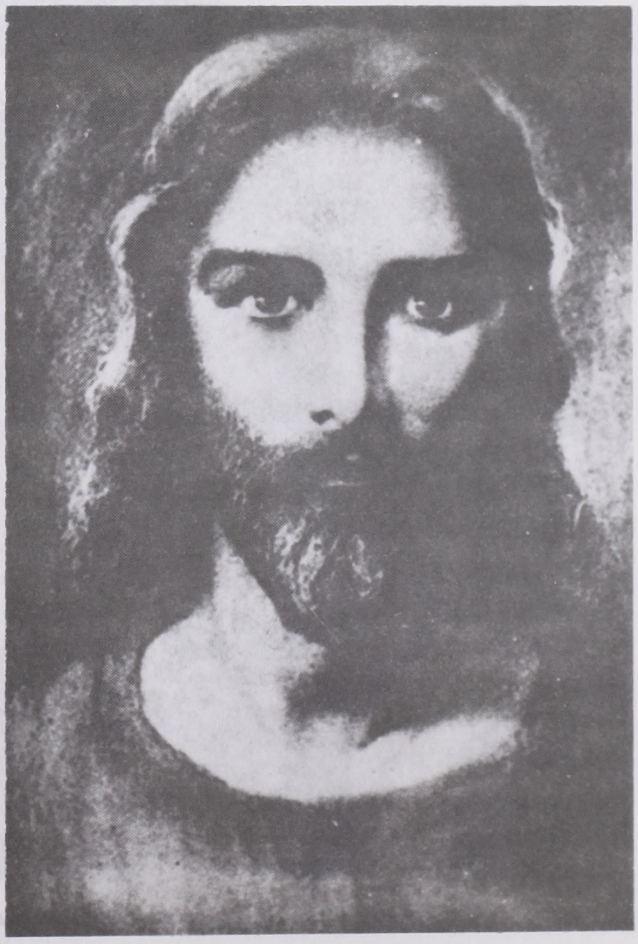

Liberális katolikus Krisztus-ábrázolás.

LÁSZLÓ SASVÁRI

OLD-CATHOLIC MOVEMENTS IN HUNGARY

The old-catholic churches have been developed from the opposition against the first Vatican Synod. Their spiritual leader was the professor and historian Ignaz von Dollinger of Munich. The parishes having been established on the German language territory were calling themselves old-catholics to express that they were adhearing to the teaching having been valid before the Synod. Their apostolic succession had been transferred by the Holand Jansenist church established after 1720. Their international organization has been the Utrecht Union. Their doctrines have been summarized in the Utrecht Confession published in 1889. Some members of the American Polish communities,. participants of the Polish Mariavite movement and the Croat National Church were later joining to them. There are also a few side-issues of the movement. For instance the Liberal Catholic Church having been developed from the English old-catholicism under the effect of the theosopy can be regarded as such a side-issue.

In the 1900-ies there was an old-catholic community in Budapest, too. A part of the followers were of Polish origine. The old-catholics of Budapest were belonging to the old-catholic archbishop of Vienna. Their leader, te lawyer Dr. Vidor Deák was ordained to priest in Vienna. During the period of 1941–1944 Újvidék was belonging to Hungary. There (and in the surrounding) was an active old-catholic community. The role of the old-catholics was growing after 1945. A significant pesronality of the community was the priest Ede Antretter who was also a member of the communist party. The Mariavite movement was also appearing in Hungary. After the autumn of 1945 they even had a bishop. But their activities were causing several scandals. Therefore, they have retired at the end of 1947. A few priests of them were attempting to continue the organizaton of their church but without any success. Vidor Deák was in the year of 1949 consecrated to bishop by a Holland liberal catholic bishop who was passing Hungary in those days. But he retired in 1950 under certain political pressure which have not been disclosed yet. The former bishop of the Mariavits, after 8 years of silence, made some new attempts in the year of 1956 but later, in 1965, he left for Canada. The old-catholic community of Budapest was existing until 1974. Nowadays only the liberal catholics have a very small group in Hungary.

8 member churches (Holland, German, Swiss, Austrian, US, Canadian Polish, Polish of Poland, Croatian and Czech) are belonging to the Utrech Union today with about 500 000 worshippers. But here are also some separate old-catholic communities (To this latter group are belonging the Mariavites, too, who had been meanwhile excluded from the Utrecht Union.)

MAGYAR EGYHÁZTÖRTÉNETI VÁZLATOK
REGNUM
ESSAYS IN CHURCH HISTORY IN HUNGARY
1994/1–2

EÖRDÖGH ISTVÁN

A MAGYARORSZÁG ELLENI 1919-ES INTERVENCIÓ, MINT A BOLSEVIZMUS KÖVETKEZMÉNYE (VATIKÁNI FORRÁSOK ALAPJÁN)*

A vatikáni diplomácia egyre fokozottabban kísérte figyelemmel a magyar belpolitikai viszonyokat, különösen az 1919. január 16-i Budapesten lezajlott, rendkívüli jelentőségű egyházpolitikai eseményeket követően. XV. Benedek (1914–1922) pápát személy szerint döbbentette meg[1] a magyarországi Országos Papi Tanács megalakulása 5562 egyházi személy aktív részvételével, amely létrejöttének módjában, határozataiban és indítványaiban[2] a keresztény

* Részlet a szerző hamarosan magyarul is megjelenő, nagyobb terjedelmű munkájából, amely Magyarország történetét vizsgálja 1916–1920 között, vatikáni források segítségével.

1 Gasparri bíboros Valfré nunciusnak adott március 23-i instrukciójában kifejezetten megemlíti, hogy „Nem mulasztottam el értesíteni a Szentatyát január 22.-i jelentésének tartalmáról, akit mélységes fájdalommal rendített meg az Ön által leírt magyarországi katolikus egyház állapota".
Vö. A Rendkívüli Egyházi Ügyek Szent Kongregációjának Levéltára (a továbbiakban: REÜSZKL), Ausztria 697, no 87602.

2 Ezek a következő összefoglalásban kerültek Rómába:
„Papi Tanács Magyarországon.
A magyarországi klérus egy Nemzeti Tanácsot alapított meg január 16-án az ország papjainak részvételével Budapesten, amely gyűlés alapvető és konkrét pontjai: a szemináriumok reformja; az alsó klérus anyagi helyzetének rendezése; az egyházi személyek nyugdíjkérdésének megoldása és betegsegélyezési alapítvány létrehozása; önálló egyházmegye létesítése Budapest székhellyel; a magyar nyelv használati joga a liturgiában; egyházmegyei zsinatok szükségessége öt évenként; egyházmegyei autonómia; a kanonoki javadalmak reformja; a breviárium időszerűsítése; pápai nunciatura létesítése Budapesten; egyházi rangok, privilégiumok, valamint az azok okozta diszkriminatív jelenségek felszámolása; alapítvány létesítése az új katolikus sajtó megjelentetésére; a civil öltözet használati joga az egyháziak számára és a reverenda kizárólagos liturgiai funkciójának bevezetése; az egyházi cenzúra mérsékelése és érvénytelenítése a profán irodalom terén; a celibátus általánosan kötelező jellegének megszüntetése". Vö. uo. no 84514.
Jóllehet Valfré nuncius az alsó papságot képviselni szándékozó Papi Tanács tevékenységét „valóságos egyházi forradalomnak" minősítette, de ugyanakkor, a jelenség okára mutatva, kötelességének érezte tárgyilagos leírást adni:
„...a magyar püspöki kar tevékenységének elégtelenségéről. A szóba forgó papságon látszik, hogy teljesen magára hagyatott. Ez az egyházi réteg, ma, egyre fokozottabban érzi a püspökkel való bennsőséges kapcsolat szükségét, amely bizalmas viszony hiánya a klérus és a püspökök között mindig is hirhedt volt Magyarországon, ahol a püspök figurája a megközelíthetetlen feudális úréhoz hasonlított, úgy mint aki a hatalmasok és a politika szolgálatában áll." Vö. uo., no 87 602.

Európában egyedülálló, radikálisan szociális jellegű, egyházi bázismozgalmat jelentett.

Önálló magyarországi nunciatura hiányában a magyar egyházpolitikai ügyeket intéző, Bécsben székelő, pápai nuncius Valfré Di Bonzo Teodoro március 24-án számolt be Pietro Gasparri bíborosnak, a Vatikán államtitkárának a Károlyi-kormány lemondásáról és a Kun Béla vezette proletárdiktatúra hatalomra jutásáról.

„316. sz. távirat:

A Magyar Köztársaság miniszterelnöke Károlyi és vele együtt az egész minisztertanács lemondott, miután értesült a Legfelsőbb Béketanács döntéséről, amelynek értelmében folytatódik Magyarország katonai megszállása. A lemondó kormány közzétett egy nyilatkozatot, hogy a hatalmat átadja a proletariátus kezébe, tekintettel azokra a tragikus következményekre, amelyeket a magyar területek további katonai elfoglalása fog jelenteni az állam számára.

A belpolitikai helyzet súlyos válságban van és fennáll az anarchia veszélye.

Tekintve, hogy Károlyi helyzete napról-napra tarthatatlanabbá vált a fentiekben leírt körülmények miatt, lemondási gesztusának és visszavonulásának igyekezett patriotikus színezetet adni."[3]

A nuncius tehát, Károlyi lemondásának fő okát a Vix-jegyzék Magyarországra vonatkozó tragikus stratégiai és politikai következményeiben látta, de az egy nappal későbbi, 14 583 számú jelentésében[4] nem mulasztja el a kormányfő cselekedetét „felelőtlen, könnyelmű és meggondolatlan" döntésnek minősíteni.

A kommunizmus hatalomra jutása után, Gasparri vatikáni államtitkár Csernoch János[5] bíboros-prímáshoz intézett „minuta"-jában található az első ízben szentszéki nyilatkozat a magyar társadalmi és egyházpolitikai kérdésekben. Ez alkalommal a vatikáni diplomácia határozott állásfoglalását fejezte ki egyrészt a népek önrendelkezési jogának védelmében, másrészt az alkotmányosan hatalomra került kormányok törvényességének elismerésében. A dokumentum külön hangsúlyozza a Szentszék diplomáciai kapcsolatfelvételi készségét minden törvényesen megalakult kormánnyal – utalva itt Kun Béla kommunista kabinetjére –, amennyiben az erre formálisan igényt tart.[6]

---

3 Vö. uo., no 88 538.

4 „Károlyi ha fatto questo gravissimo con la stessa leggerezza e con la medesima spensierata incoscenza con cui fece scoppiare, nel novembre scorso, la rivoluzione in Ungheria." Vö. uo., no 88 065.

5 Csernoch János (1852–1927) bíboros, Scitovszky János (1785–1866) után a második, aki a történelmi Magyarország szlovák kisebbségéből jutott el a hercegprímási méltóságig. Őket követte később 1927-től a magyar katolikus egyház élén, a szintén szlovák anyanyelvű Szapucsek György (1884–1945), aki 1894-ban történt névváltoztatása óta a Serédi családi néven, majd a bencés rendbe való felvétele óta, Jusztinián rendi keresztnéven ismert.
Vö. Meszlényi Antal, A magyar hercegprímások arcképsorozata, Bp. 1970. 257, 353, 391. old.

Sőt, a vatikáni államititkárság, március 24-én határozott utasítást adott Valfré bécsi nunciusnak, kifejezve: „...a Szentatya óhaját, hogy a nuncius azonnal gondoskodjon a budapesti nunciatura formális felállításáról, valamint az ezzel járó ügyek intézéséről, tekintve, hogy a Károlyi kormány bukása nem okozott lényeges változást az üggyel kapcsolatos korábbi szándékokat illetően."[7] A Szentszéknek ez a mai napig megdöbbentő politikai készségessége annak a bolsevikok által deklarált kormányrendeletnek az idealizálásán alapult, amellyel a Tanácsköztársaság az államot az egyháztól szétválasztotta és amitől a Vatikán a főkegyúri joggal való visszaélések megszűnését várta.[8]

A bolsevik rezsim törvényességére ismételten találunk utalást Gasparrinak Valfréhez intézett április 21-i instrukciójában: „Azzal, hogy Károlyi ténylegesen átadta a hatalmat a Tanácsköztársaságnak, ez utóbbit most a konstitucionális hatalom képviselőjének kell tekinteni."[9]

Valfré jelentésében a Kun Béla féle bolsevik kormány „...30 népbiztosból áll, akik közül 24 a zsidó és 6 a keresztény. Ezeknek első teendőjük volt, hogy az orosz szovjetekkel felvegyék a kapcsolatot, akik viszont felvilágosítást igényeltek a magyar bolsevik vezetők politikai nézeteinek ortodoxiáját illetően."[10] A nuncius szerint az orosz kommunistáknak ezt a bizalmatlanságát a magyar bolsevikok kezdetben nacionalistának és patriótikusnak tűnő magatartása okozta. Kun kormánya pontosan ezért igyekezett a későbbiekben Lenin bizalmát megnyerni a „...szélsőséges orosz kommunisták ideológiáját tükröző, bolsevik előjelű szociális és jogi kormányrendeletekkel".[11]

---

6 „In particolare la nostra attenzione è stata richiamata dagli importanti avvenimenti verificatisi nelle popolazioni che già fecero parte dell'Impero austro-ungarico e che ora tendono ad ordinarsi secondo le loro nazionali aspirazioni.
Esse formano una parte cospicua del gregge a Noi affidato e sempre si distinsero per la fede profonda a il filiale attaccamento a questa Sede Apostolica, quindi il nostro speciale interesse per il loro avvenire religioso."
„La Santa Sede.., vuole mettersi in relazione coi Governi costituiti, quante volte questi ne manifestino il desiderio.
E sarà oltremodo opportuno che l'Episcopato renda note tali disposizioni della Santa Sede, facendo rivelare come dalla cooperazione dei due Poteri non possa che trarsi i migliori auspici per il pubblico bene." Vö. REÜSZKL, Ausztria 697, no 87 688.

7 „Le comunico che il Santo Padre desidera che Vostra Signoria si porti subito a Budapest per stabilirvi in forma officiale la Nunziatura Apostolica e dar corso agli affari pendenti, dato che la caduta del Ministro Károlyi non abbia arrecato cambiamento alcuno nelle intenzioni ...". Vö. uo., Gasparri instrukciója Valfré nunciusnak 1919. március 24-én, 281. sz., no 88 534.
Gasparri itt, Károlyi 1919. március 19-i kérelmére utal, amelyben a Magyar Népköztársaság a Szentszékkel való diplomáciai kapcsolat felvételi szándékának adott hivatalos kifejezést. Vö. uo., no 97 520.1.

8 „E poichè lo stesso Governo dei Consigli ha voluto proclamare la completa separazione tra lo Stato e la Chiesa, si deve concludere che questa sia ormai libera di nominare i Vescovi come crederà meglio. Sembrerebbe, percio, assai opportuno profittare subito di tale situazione..." Vö. uo., Gasparri instrukciói Valfrénak, Vatikán 1919. április 21, no 89 356.
Az események hamarosan rádöbbentették a Szentszéket arra, amit a proletárdiktatúrától ténylegesen várhatott.

9 „Quando, infatti, il. Governo del Károlyi trasmesso il potere a quello dei Consigli, si deve ritenere che questo rappresenti ora il potere costituito." Vö. uo., no 89 356.

10 Vö. uo., „Valláspolitikai hírek Magyarországról, Bécs, 1919. március 25-én, 15 483 sz.", no. 88 065.

11 A nuncius, a következő bolsevik kormányrendeletekről tesz említést március 25-én: köte-

A magyar bolsevizmus nemzetközi veszélyét Valfré abban az összekötő szerepben látta, amelynek lehetőségéről maga a bécsi német nagykövet értesítette egy telefonbeszélgetés során, aki nyíltan kifejezte, hogy „...amennyiben az Antant túlzottan kemény békefeltételeket akar Németországra kényszeríteni, ez szövetséget fog kötni az orosz bolsevizmussal."[12] Ebben az esetben pedig a magyar bolsevizmus szükségszerűen kulcsszerepet kapott volna a kommunizmus európai expanziójában.

A Szentszék részéről a közép-európai társadalmi változások reális szemlélete és a kommunizmus egyes országokban való hatalomrajutásának kész tényként való elfogadása nem jelentett mást, mint „reálpolitikát", azaz az ateizmus konstitucionális jelenségével történő modus vivendi diplomáciai kiépítését az illető országokban lévő katolikus egyházak további működésének biztosítása érdekében.[13]

Valfré április 15-én hívja fel a Szentszék figyelmét első ízben a Magyarország elleni katonai beavatkozás szükségességére, kifejezve meggyőződését, hogy „...a bolsevik rezsim uralmától való megszabadulás egyetlen reménye, az országnak az Antant által történő katonai megszállása."[14] Hogy ez a katonai intervenció már javában folyamatban volt az Antant egyes tagjainak aktív részvételével, arról a Szentszéknek pontos tudomása volt: „Magyarország megszállásában hárman vesznek részt: a románok, a szerbek és a csehszlovákok, ami rövidesen az ország teljes stratégiai blokádját fogja eredményezni."[15]

A szentszéki megfigyelő ezekben a napokban csupán a bolsevizmus elleni harc sikerét látja a románok és csehszlovákok intervenciójában: „Azzal a reménnyel élhetünk, hogy a magyarországi bolsevizmus uralma a végét járja.

---

lezővé tett államesküt a klérus számára; erőszakos beszolgáltatások; bankszámlák és privát vagyonok elkobzása; üzletek, 20 személynél többet foglalkoztató cégek, üzemek, gyárak, bányák, valamint a több szobás privát bérházak államosításai; statáriális bíróságok életbe léptetése; a csendőrség feloszlatása; az állam és egyház szétválasztása; fosztogatással és kegyetlenkedésekkel kísért házkutatások a prímási és más egyházkormányzói kúriákon. Vö. uo.

A vatikáni államtitkárság levéltárából nem hiányoznak a magyar bolsevikok atrocitásainak és a civil lakosság ellen elkövetett, országos méretű garázdálkodásainak részletes leírásai (vö. uo., „Magyarországi hírek, Bécs, 1919. április 15., 15 835 sz." no 91 608); püspökök, papok bebörtönzéséről, hivatalukból való elüldözéséről, az egyházi javak elkobzásáról szóló tanúságtételek (vö. uo., Nunciatúrai jelentés, Bécs, 1919. április 15-én, 15 9227 sz., no 89 877), valamint a kínzások és tömegek gyilkosságok – mint pl. a parlament pincéiben talált 80 halálra kínzott – körülményeinek a nemzetközi diplomácia előtti ismertetései (vö. uo., „Magyarországi események, Bécs, 1919. szeptember 4-én, 18 327 sz.", no 95 793).

12 Vö. uo., no 88 065.

13 Ez a szempont kapott domináns jelleget abban az „Ostpolitik" néven ismert szentszéki egyházkormányzási politikában is, amely az 1963. május 7–9-től kezdődött Vatikán és Magyarország közti tárgyalások ideje óta meghatározta a magyar egyháztörténetet egészen 1989-ig, amikor a magyar püspöki kar egyetértett az „Opus Pacis" és a Katolikus Papok Országos Békebizottságának megszüntetésével.

14 „L'unica speranza la ripone in una eventuale occupazione dell'Ungheria per mezzo delle truppe dell'Entente." Vö. „Magyarországi Hírek, Bécs. 1919. április 15. 15 835 sz.", no 91 608.

15 „...l'Ungheria, assediata da tre parte, dai rumeni, dei serbi, dai czecoslovacchi, potrebbe trovarsi un giorno totalmente isolata..." Vö. uo., nunciaturai távirat, Bécs. 1919. április 25. 15 927 sz., no 89 877.

A románok ugyanis minden különösebb nehézség nélkül nyomulnak előre és az őket ünneplő magyar nép bennük látja a korábbi zsarnokoktól való megszabadítóját."[16]

Az egyre intenzívebb román és csehszlovák katonai intervenció eredményeitől megnyugodva, maga Gasparri bíboros-államtitkár is arról tájékoztatja Valfrét május 9-én a magyar egyházpolitika körülményeit illetően, hogy „...tekintve a helyzet fokozott javulását a Szentatya pillanatnyilag nem lát tanácsosnak semmiféle konkrét lépést."[17]

Az a tény viszont ekkor még elkerülte a szentszéki diplomácia figyelmét, hogy a bolsevizmustól, a román és csehszlovák katonai intervenció révén történő megszabadulás egyáltalán nem az ország számára jelentette a „helyzet javulását", hanem a térségben érdekelt nagyhatalmaknak adott csupán alkalmat, hogy kivitelezni tudják a környező, alakulási fázisban lévő nemzeti országok területi expanzionizmusának már korábban benyújtott igényeit, valamint módot találjanak azok későbbi törvényesítésére.

ISTVÁN EÖRDÖGH

THE INTERVENTION OF 1919 AGAINST HUNGARY AS A CONSEQUENCE OF THE BOLSHEVISM (BASED ON VATICAN SOURCES)

The Hungarian home political situation has been eagerly watched by the Vatican diplomacy. Their interest was especially vivid after some church-political events of extraordinary importance having taken place in Budapest on January 16th 1919. Pope Benedict XV (1914–1922) was very shocked by the establishing of the Hungarian National Priests' Council with the active participation of 5562 ecclesiastic people. By the way of establishing, by the decisions and proposals that council seemed to be a unique, radically socialist ecclesiastical basis movement of the European Christianity.

The Papal nuncio, Valfré Di Bonzo Teodoro, having his seat in Vienna, was administering in those days the church-political affairs of the Hungarian Catholic Church.

He was of the opinion that King Charles of Hungary had retired, first of all, because of the tragic srategic and political consequences of the Vix-memorandum. One day later, however, in his report Nr. 15483 he was qualifying the actions taken by the Hungarian Regent as an "irresponsible, light-minded and foolish decision".

After the communists' take-over of the power the Vatican diplomacy was expressing a very decisive view concerning the right to self-determination of the people and the recognition of the governments having got the power in constitutional way. The document was emphasizing the willingness of the Holy Seat to assume diplomatic relations with all legally established governments – having referred there to the communist cabinet of Béla Kun – if they expressed their claims for recognition in the proper, formally regulated way.

"...the Holy Father's wish is that the nuncio immediately take efforts to formally establish the nunciature of Budapest. The earlier wishes concerning the case have not been substantially influenced by the failure and defeat of Károlyi's government." That willingness was based on the

16 „I rumeni avanzano senza incontrare intoppi, accolti da una popolazione festante che si vede liberata da coloro che l'opprimevano". Vö. uo.

17 „...circa la situazione politico-religiosa dell'Ungheria, hanno doloramente impressionato il Santo Padre, ..., peraltro, ..., sembra che la situazione stessa vada migliorando, Sua Santità ha stimato opportuno di non prendere, per ora, alcun provvedimento." Vö. uo., Gasparri instrukciói Valfré nunciusnak, 1919. május 9-én, no 89 877.

idealization of the government's decree having been declared by the Bolsheviks that the Councils' Republik has separated the Church from the state and, therefore, the Vatican was expecting that the abuses of the right of patronage would be abolished.

The international danger of the Hungarian Bolshevism was being meant by Valfré in a way that if the Entent wanted to force unbearable peace conditions on Germany the Germans would conclude an alliance with the Russian Bolshevism."

In that case the Hungarian Bolshevism would have necessarily got a key position in the European expansion of communism.

The real, actual judgement of the Central European social changes was being regarded by the Holy Seat as a "realistic policy". Valfré was expressing his conviction on April 15th, as follows: ..."the country's only hope of becoming liberated from the Bolshevik regime is the military occupation by the Entent."

In those days the observeer of the Holy Seat was regarding the Rumanian and Czechoslovakian intervention only as a success of the war against the Bolshevism.

The diplomacy of the Holy Seat has not considered the fact that getting rid of the Bolshevism as a consequence of the Rumanian and Czechoslovakian military intervention has not resulted for the country in "improving the situation at all." The intervention has only been serving as an opportunity for the great powers having been interested in our region to facilitate the accomplishing of the earlier demands having been submitted to them by the nationalistic successor states concerned to their territorial expansion, as well as to find a way of legalizing that expansion.

MAGYAR EGYHÁZTÖRTÉNETI VÁZLATOK
REGNUM
ESSAYS IN CHURCH HISTORY IN HUNGARY
1994/1–2

DEMETER JÓZSEF

A MAGYARPÉTERLAKAI REFORMÁTUS EGYHÁZKÖZSÉG TÖRTÉNETE[1]

Magyarpéterlaka egy kis völgykatlanban fekszik, a Maros balpartján, Körtvélyfájától 6–7 km-re, keleti irányban. Szomszéd községei – Körtvélyfáján kívül – Petelaka, Hétbükk, Telek, Nagyszederjes, Marosjára.[2] Jelenleg Maros megyében van, Gernyeszeghez tartozik, társközségei Körtvélyfája, Telek, Nagyszederjes, Kisszederjes, Kisilye, Marosjára, Erdőcsinád. 1968-ig egyházigazgatásilag a Görgényi egyházmegye tagja volt, ma viszont a Kolozsvári Egyházkerület Marosi egyházmegyéjéhez sorolódik.

A falut hegyek és dombok veszik körül, melyeket erdő borít. Itt találhatók a Göczi, Szőlőtető, Simonhegyese, Balasánca, Papfüve, Hermány nevű erdők, melyek közül a Göncziben – 1781 óta – az egyháznak is voltak birtokai. A dombokat az erdő mellett szőlő és gyümölcsfák borítják. A falu nagyon szép a tavaszi virágzáskor, valamint ősszel, amikor a fák gyümölcstől roskadoznak. A szántóföld viszont agyagos és gyéren terem.

A község első lakosai a Hagyó nevű dülőben telepedtek le. A feljegyzések szerint először egy Péter nevű birtokos építkezett itt, mert bővízű forrást talált. A lakosság korán a kálvini reformáció híve lett, amit egy, a 16. századból származó kisharang is bizonyít. A katolikus lakosok a gyergyói és a csiki medencéből később telepedtek be, sőt egy zsidó család is beköltözött.

1570 körül már működött a református iskola, és a templomot is felépítették. Utóbbi nagyon szép helyen, a Hagyóban kiemelkedő dombon áll, a lelkészi és iskolamesteri lakással együtt. Mindkettő igen szegény életvitelre adott lehetőséget.

Az egyházközség életéről, a lelkipásztorok, kurátorok munkájáról az első feljegyzések 1758-ból származnak.[3] Innen vannak adatok a keresztelésekről, esketésekről, temetésekről is, sőt néhány számadás is előfordul. Ezek alapján megállapítható, hogy a település első ismert lelkipásztora Enyedi István volt, aki 1728-ig esperesi címet viselt. Halála után tisztét Huszti István (1728–

1 Jelen szöveg a szerző hasonló című, hosszabb munkájának, egyházközségi „adattárának" összefoglalása.

2 A helynevek mai megfelelőit ld. a 2. sz. mellékletben. Forrás: Erdély és a Részek térképe és helységnévtára. (Szerk. Herner János). Szeged, 1987.

3 1758-ból Gergellyffi József lelkipásztor iratai.

1758), majd Gergellyffi József kapta meg, aki 1758-tól egészen 1785-ig vezette a gyülekezetet.

A kurátorok évről évre számot adtak a gyülekezet (egyházközség) bevételeiről és kiadásairól. A bevételek a szőlőből, a kertből, hívek adományaiból származtak, a kiadások között pedig az 1760-as években a templom és más épületek javítási költségei, segélyek, vizitációs költségek fordultak elő.[4] A korabeli gyakorlatnak megfelelően a pénzt kölcsönbe adták, amivel nemcsak segítséget adtak a kisebb-nagyobb vállalkozásokhoz, házvételhez, műhelyek létesítéséhez, kibővítéséhez a község lakóinak, hanem a befolyt kamatok az egyházközség pénzét is gyarapították.

Az 1770-es évek végén az ősi templom már kicsinek bizonyult, ezért az Erdélyi Főkormányszéktől engedélyt kértek új építésére. Az engedély 1779-ben megérkezett, és 1782-ben kezdtek hozzá a munkához. A sok áldozat árán emelt templom ma is áll. A terveket a marosvásárhelyi Schmidt Pál építész készítette, aki jelen volt az építkezés irányításánál.

A templom hossza 14 m, szélessége 8 m, magassága 6 m, míg tornya 23 m-re emelkedik. Ebben helyezték el az 1498-ból származó kisharangot, és már 1782-ben szószék is épült. 1843-ben állították fel az orgonát, majd a 19. század második felében az épületet új berendezésekkel látták el.

A templomépítés közben a kezdeményező lelkipásztor meghalt, helyét 1817-ig Jákó Pál foglalta el. A tanítók közül 1759-ből Barabás József neve ismert, akinek utódja 1773-tól Bartha József lett. Ő csaknem harminc évig ellátta tisztét, majd 1800–1810 között Gergellyffi Gergely nevelte a fiatalokat. Utóda Magyari Zsigmond csak hét évet tanított, majd 1816–1843 között hosszú időre Réti Ferenccel sikerült betölteni az állást.

A kurátorok fontos szerepet kaptak az egyházközség vagyonának kezelésében és gyarapításában. Előfordult, hogy perekbe keveredtek a kölcsönöket vissza nem fizető lakossokkal, vagy az egyházi földek bérlőivel, használóival. Bíró Mihály kurátor pl. 1809-ben egy 1711-ben felvett összeget próbált behajtani az örökösöktől, mert az adós már kilenc éve halott volt. Figyelmeztették, ha akciója nem sikerül, neki kell megfigzetnie az összeget. 1820-ban Budai István kereskedőtől (?) kellett az elődei által átvett, de meg nem fizetett bor árát utólag elkérni.

A lelkipásztorok közül a legrövidebb időt Magyarpéterlakán 1824–1829 között Szentkirályi János töltötte. Dicsőben született 1794-ben, 1824-ben jött a községbe, ahol nagyon érdekesen vezette be magát „Én és a feleségem" formában. Rövid tartózkodása alatt 14 gyermeknek volt keresztszülője. 1829-ben Gernyeszegre ment. 1835-ben rendes jegyző, 1848-ban esperes, 1858-ban generalis director lett. 1864-ben halt meg, 71 éves korában. Ő rendszeresítette a himlő elleni oltásokat Magyarpéterlakán, amit utódai is következetesen betartottak.

Szentkirályi helyébe Nagy Sándor lépett (meghalt 1839), aki előzőleg Tancson szolgált. Működése idején, 1832-ben vizitációra került sor, amikor a falu

4 Az esperesek feladatairól, hatásköréről, a vizitációk rendszeréről ld. Pokoly József: Az erdélyi református egyház története. 5. köt. Az egyházi intézmények története. Bp. 1905.

zsellérei az esperesnél panaszt emeltek a házak után fizetendő adó miatt. Az esperes utasította az előljárókat, hogy a zsellérektől összesen 40 magyar forintot szedjenek. A pénzre az eklézsiának igen nagy szüksége volt. 1835-ben a hívek tartozása 835 Ft-ot tett ki, maga a kurátor is adós volt.

Benkő János lelkipásztor, miután berendezkedett, számbavette az iratokat, gondot fordított az anyakönyvek vezetésére, az előírások értelmében nyilvántartásba vette és folyamatosan rögzítette a végrehajtott himlőoltásokat. Felleltározta a klenódiumokat, különféle szakrális tárgyakat. Elrendelte a családkönyvek, naplók, nyílvántartások vezetését, gondot fordított az iskolára, templom, paplak, melléképületek, rendben-tartására. Bevezette, hogy a temetések énekszóval és szózattal történjenek.[5] Lelkiismeretes munkája következtében esperessé választották.

Ettől kezdve a hívek ellátásában, a kétévenkénti konfirmálások lebonyolításában sokat segített az iskolamester, mely tisztséget ebben az időszakban – szintén évtizedeken keresztül – Demeter Samu töltötte be.

1870-től megkezdődött a leromlott állapotú templom javítása. A pénz teljes egészében nem állt rendelkezésre, sőt az egyházközségnek még mindig volt 500 Ft adóssága. Ennek kérték elengedését, de a kérés nem talált meghallgatásra.

A korábban említett Göczi nevű erdő a lelkész és tanító számára biztosított jövedelmet. Mivel pusztulásnak indult, 1873-ban eladták, és erdőhasználat helyett ettől kezdve mindketten rendszeres fizetéskiegészítést kaptak az egyházközségtől.

1877-ig a lelkész fából készült házban lakott, melynek átépítése halaszthatatlanná vált. Már ezév őszén birtokbavették, bár a munkálatok, belső építkezések még néhány évig elhúzódtak.[6] A régi lakást lebontották, elkorhadt anyagát forgácsként értékesítették, mely eladási ár szintén az új munkálatokat segítette.

Benkő János Magyarpéterlakán kezdte és fejezte be lelkipásztori működését. 1889. szeptember 11-én halt meg, 72 éves korában. Hivatalba lépésétől (1840) 1868-ig megkeresztelt összesen 826 gyereket, és sok esetben elvállalta a keresztapaságot is. Volt olyan év, amikor húszon felül volt az újszülöttek száma: 1847-ben 31, 1865-ben 39, 1866-ban 34, 1867-ben 37.

A nagyszámú újszülött ellenére a lélekszám nem emelkedett lényegesen, mert igen sok volt a halott. Köztük kevés az öreg, igen sok viszont a gyerek, akik körében pusztított a himlő és a vérhas. 1840–1868 között 656 temetés volt, egy alkalommal az évi halálozások száma a 44-et meghaladta.

Benkő János tevékenységét országszerte elismerték. A Protestáns Közlöny 1889-ben a következőképpen emlékezett meg róla:

„Egyházi életünk egéről letünt egy csillag, egy fényes név, melyet egy fél évszázad alatt ott szoktunk látni mindenütt, hol a jó és

---

5 Az ő idejében – 1843-ban – készült el az orgona is.

6 Az építkezésről az egyházközség jegyzőkönyvébe Benkő János lelkész a következőket írta: „A századok által elkorhadt régi papi faház helyett új derék kőház építtetett. 1877. június 15-én kezdve az alapját ásni, azon év október 6-án költöztem bele. Legyen Isten védője!!"

nemes munkát keresett, munkát talált és azt elvégezni magasztos hivatásnak tartotta."[7]

A lelkész sírja a magyarpéterlakai cinteremben található, a templomtól nyugatra. Sírkövére a következőket írták:

„Benkő János magyarpéterlakai református lelkész, a görgényi egyházmegye esperese, egyházkerületi közügyi igazgató: 1817–1889; és fáradhatatlan felesége Garda Anna: 1825–1895. Emlékére emelte az egyházmegye és a család kegyelete."

1890 novemberében köszönt be az új lelkipásztor, Tavaszi József. Előzőleg – tíz éven keresztül – Vaján szolgált, de Magyarpéterlakán is csak ennyi időt töltött el. 1901-ben már halott volt.

Működése idején a legfontosabb eredménynek az új iskola felépítése tekinthető, melyre a tanfelügyelő már 1890-ben adott az iskolaszéknek utasítást. Mivel az építkezés tetemes összeget emésztett fel, a lelkipásztor Kolozsvárott járt, hogy az iskola házilag történő felépítését engedélyeztesse. Pozitív választ azonban nem kaptak, ezért tárgyalásokat kezdtek különféle iparosokkal és vállalkozókkal.

Mindez a munkát rendkívül lelassította. Elérkezett a tanév kezdete, beköszöntött az ősz, de nem volt az oktatáshoz megfelelő épület, amiért egy fél házat vettek bérbe iskola céljaira. 1891 augusztusában végre megalakult az építőbizottság, a főszolgabíró elnökletével. 1892-ben megkezdődött az építkezés, most már a tanító lakás felújításával együtt. Bár a szakmunkákat mesterek végezték, sokat segített a falu lakossága is. Minden gazda a Köhér nevű patakból hordott követ, akinek pedig nem volt marhája, az a Marosból szállított.

A nagy kiadások ellenére az egyházközség még ekkor is kihelyezte kölcsönbe pénzét, melynek visszaszerzése olykor sok nehézséget okozott. 1891-ben pl. Bíró Andrásné Szőke Kati adósságai sokasodtak meg olyannyira, hogy 10 éve még a kamatot sem fizette kölcsönei után. Tartozásai fejében összes birtokait felajánlotta az egyháznak. Bár azok értéke alatta maradt a kölcsönvett összegnek, mégis belementek, mert peres úton még ilyen eredményt sem értek volna el.

Az iskola építési költsége összesen 7 238 korona volt, és a hívek is sok közmunkát végeztek. Az egyházmegye vezetősége annyiban támogatta a munkát, hogy 6 %-ra kölcsönt adott. Jellemző, hogy a kintlevőségek, egyházközségi tartozások csaknem felét tették ki az iskolaépítés költségeinek, összesen 3 159 koronának.

Tavaszi József lelkipásztorkodása idején nagy gondot fordítottak a hívek erkölcsi nevelésére, amihez a járási főszolgabírótól is segítséget kaptak. 1892-ben összehívták az egyházi esküvő nélkül, vad-házasságban élőket, és sikerült családi helyzetüket rendezni.

---

7 Protestáns Közlöny, 1889. szept. 21. 340.

A presbitérium törekedett a veszekedő házasfelek összebékítésére, a szétköltözött házaspárok kapcsolatának helyreállítására. Elítélte a tolvajokat, bújtogatókat, ha azok nem fizették ki a törvényes büntetést, átadta őket a hatóságoknak.

Az iskola felépítése után a tanító is rendes lakást kapott és a fejlődés következtében az iskolás gyerekek száma megnőtt. 1894-ben 172 tanköteles volt, de köztük csak 102 járt rendszeresen iskolába. Főként a mezőgazdasági munkára fogott, nagyobb gyerekek maradoztak el.[8]

Az oktatás megszervezésével egyébként is problémák voltak. A kis faluban gyakran cserélődtek a tanítók, akik azonnal elhagyták Magyarpéterlakát, ha bárhol jobb állás kínálkozott. 1896 nyarán Felméri Sándor kántor-tanító Vajdaszentiványra került, és helyét nem tudták betölteni. A nagyenyedi tanítóképzőből kértek végzős növendéket, de nem kaptak. 1896. dec. 20-án ezért az egyházközség felajánlotta az iskolát az államnak, mert a tanítást nem volt képes megindítani. Egy teljes évig a magyarpéterlakai gyerekek nem jártak iskolába. 1897 nyarán – két évre – ideiglenes tanító látta el az oktatási teendőket, de nem kívánt itt véglegesen letelepedni. 1899-től egy végzős növendékkel, Böjthe Károllyal tíz évre sikerült megoldani a kérdést.

1896-ban püspöki körlevél érkezett az egyházközségbe, melyben Magyarország 1 000 éves fennállásának megünneplését rendelték el. Az iskolások május 9-én, a felnőttek a következő nap tartották meg a rendezvényt, ahol az istentisztelet mellett a zászlós felvonulás, a hűséget jellemző fenyőfa (= örökzöld) ültetés és vidám szórakozás is volt.

Tavaszi József 1900. dec. 1-ig volt a község lelkipásztora. Működése utolsó évében esperessé nevezték ki. Mint az elmondottakból látszik, ez a tíz év az egyházközség mozgalmas időszaka volt, melyben az iskola építése tekinthető a legfőbb eredménynek.

Halála után az egyházközségnek két évig nem volt választott lelkipásztora. Egyelőre Sükösd Mihály Marosjáráról beszolgáló lelkész látta el a falut, azonban ragaszkodott hozzá, hogy itteni ténykedése idején mindent tételesen vegyenek át a paróchián.[9]

Elsősorban a korábbi számadások voltak gyanúsak. Igen sok volt az adósság, de sokan vettek fel olyanok is kölcsönöket, akik azt nem akarták elismerni, és ebben nem voltak kivételek a presbitérium tagjai sem. A hiányt hozzáírták az elhúnyt Tavaszi József adósságaihoz, akinek özvegye lemondott az itteni javadalomról, hogy a tartozásokat részben kiegyenlítse.

A tartozások miatt az Igazgató Tanács úgy határozott, hogy a következő, szolgálatba lépő lelkész öt éven keresztül csak fél fizetést fog kapni. Ezt úgy kívánták megoldani, hogy a lelkészi állást csak helyettes lelkész töltse be. Székely Miklós, akit kiválasztottak, nem fogadta el e lehetőséget, mert nyílván kapott jobb ajánlatot.

---

8 Esperesi vizitáció jegyzőkönyve, 1894.

9 A beszolgáló lelkész általában a szomszéd község papja volt, aki ideiglenesen látta el hivatalát, egy-egy évig.

Körben Körtvélyfája, Erdőcsinád, Vajdaszentivány lelkipásztorai láttak el beszolgáló lelkészi teendőket, de ők sem részesültek rendszeres fizetésben. Valamennyiük véleménye az volt, hogy a nehéz feladat ellátására helyettes lelkészt nem lehet kapni. 1902 októberében Csekme Ferenc esperes vette át az egyházközség irányítását, akinek fő feladata a lelkészválasztás lebonyolítása volt.

1902. dec. 28-án megtörtént a választás, és a leadott szavazatok szerint Keresztesi Gyula általános szótöbbséggel Magyarpéterlaka törvényes lelkésze lett. Előzőleg a Beszterce-Naszód megyei Sófalván szolgált, 1903. márc. 22-én iktatták be Magyarpéterlakán, ahol a szolgálatot egészen 1935-ig látta el.

Nemcsak e korszak volt igen mozgalmas, hanem a lelkipásztor saját élete is változatosan alakult. Összesen háromszor kötött házasságot, 11 gyermeke született, de köztük csak 6 élte meg a felnőtt kort. Amikor Magyarpéterlakára költöztek, három élő gyermekük volt. Itt még kettő született, azonban a második születésekor első felesége meghalt.

Beiktatását követően igen sok anyagi nehézséggel küzdött. A nagy család eltartása több jövedelmet igényelt, és az elszegényedett egyházközség még a korábbi javadalmakat is igyekezett visszafogni.

Egyéb problémák is jelentkeztek az egyházi épületek karbantartása miatt. Már 1903 áprilisában közveszélyesnek nyílvánította a főszolgabírói hivatal a templomot, és elrendelte bezáratását. A lelkész és a presbitérium nehezen utasította el a parancsot azzal, hogy a valóban meglévő hasadás egy régebbi földrengés következménye. Május folyamán kiszállt egy mérnök, aki betiltotta egyelőre a templomi istentiszteleteket, csak a harangozást engedte meg.

Annyiban segített az egyházközségnek, hogy tervet készített a templom javítására és a torony befedésére. Munka közben azonban a korhadt tetőszerkezeten egyéb hibák is előkerültek, melyek kijavítása után 1903-ban egy új, nagyméretű harang öntése is aktuálissá vált.

1908-ban szükséges volt az iskola fedelének megjavítása. Elhatározták, hogy csak zsindellyel fedik újra, mert a gyenge tetőszerkezet a korszerűbb, de nehezebb cserepet nem bírná meg.

A főszolgabíró közben utasítást adott a temető rendezésére is. Ennek legalább 200 m-re kellett lenni a falutól, előírták bekerítését, valamint kerítést kellett vonni a papi telek köré is. Egy erős kerítés megépítése csatornázási problémákat vetett fel, mert a mögötte felgyülemlett esővíznek nem volt hol lefolyni.

Bőjthe Károly tanító fiatal kora ellenére sokat betegeskedett. 1909 nyarán hat heti gyógykezelési időt kért, és beutalták Szovátára. Mivel nyár volt, csupán temetéskor kellett gondoskodni helyetteséről. Októberben azonban bejelentette, hogy nem tud tovább tanítani, és a következő hónapban – az elhatalmasodó betegség következtében – öngyilkos lett. Halála után özvegye két kisfiával elköltözött a faluból.

Kezdetben egy helyettes látta el az iskolai teendőket, majd négy évre új kántor-tanítója lett Magyarpéterlakának: Kálmán János. Gondot fordított az énekek tanítására, dalárda szervezésére, a presbitériummal külön harmóniumot vetetett. A gyerekek számának növekedése miatt – sok alkudozás után –

1914-ben segédtanítói állást is létesítettek, melyet éveken át éppen olyan nehéz volt betölteni megfelelő személlyel, mint a kántor-tanítóét.

1912. máj. 13-án óriási vihar söpört végig a falun, mely nemcsak a lakóházakban okozott károkat, hanem az egyházi épületeket is megrongálta. A templom keleti oldalán felszakította a fedelet, melynek kijavítását egyéb renoválással is összekötötték.

1914-ben kitört az első világháború, és a faluban egyre nehezebb lett az élet. Sok férfit behívtak katonának, a gyerekekkel otthon-maradt asszonyok nem tudták a családokat ellátni. Az állam az egyházközségtől is hadikölcsönt kért. Gondok voltak az iskolában is, mert a kántor-tanítót is besorozták. A gyerekek között megjelent a skarlát, ezért 1915-ben jó ideig szünetelt a tanítás. A következő évben az iskolát hadicélokra foglalták le.

Kálmán János kántortanító 1917-ben leszerelt, de áthelyezték Körtvélyfájára. A tanító-kérdést okleveles tanítónőkkel próbálják megoldani, azonban ők nem láttak el kántori teendőket.

A háború miatt nemcsak az egyházközség pénzét vitték el hadikölcsönbe, hanem a harangokat is. A presbitérium először ellenállt, és az 1903-ban öntött harangot nem adta oda. Az ősi kis harangot ideiglenesen elvitték, de mint műemléket, azt a háború után a hadvezetőség visszautalta. Összeszedték az ónból öntött orgonasípokat is. A magyarpéterlakai – 1843-ban készült – orgonát azonban nem érte károsodás.

Az 1903-ban öntött nagyharang végül nem kerülte el a beolvasztást. Így a községben a reformáció 400 éves évfordulóját harangszó nélkül voltak kénytelenek megünnepelni. Sorra érkeztek a valódi és álhírek a bevonultak haláláról. Az egyházmegye rendeletet adott ki, hogy az elhunytak felett ne tartsanak egyelőre emlékbeszédeket, csak a háború után, ha hivatalosan beigazolódik haláluk.

1918 decemberében Magyarpéterlaka Romániához került. A falu lakosai ebből egyelőre csak azt látták, hogy kétféle pénzt használnak: a koronát és a lejt, majd az utóbbi lett hivatalos. Fokozatosan megszüntek a magyar állam által eddig folyósított segélyek az elesettek családjainak, és oda lett a hadikölcsön is.

Bár a kántortanítók ismét egymásnak adták az iskola kilincsét, valamennyiben jól működtek és főleg a dalárda fejlesztése volt ezekben az években jelentős. 1925-ben a lelkész javasolta az első világháborúban elesett hődök tiszteletére emléktábla felavatását. A táblát – vasbetonból – marosvásárhelyi mester készítette el, és az anyagért nem kért ellenszolgáltatást. Csak a rávésett betűket kellett kifizetni.

A román állam több rendelkezése szabályozta az egyház életét és nem kis nehézséget okozott elsősorban anyagi vonatkozásban. Az új rendszerre nehéz volt az átállás, bár a háborús károk, a sok veszteség egyelőre elterelték a figyelmet a politikai változásokról. Az egyházközség életét belső viharok kezdték feldúlni, sok volt a felesleges vita a presbitériumban, egymást követték a feljelentgetések és vizsgálatok, ami megnehezítette a hosszú ideje itt szolgáló lelkipásztor életét is.

Továbbra is gondot okozott a második tanító beállítása, amit Kereszti Gyula lelkész már 1914 óta szorgalmazott. Nem volt megfelelő személy, és feltétlenül szükség volt újabb tanterem építésére is. 1926-ban új oktatási törvény jelent meg, mely előírta, hogy a felekezeti iskolák tanítói az államiakkal egyenlő fizetést kapnak. Ehhez járult még Magyarpéterlakán a tanítói föld, mely azonban olyan gyengén termett, hogy a legtöbb tanító nem is hasznosította.

A román agrártörvény 6. fejezete elrendelte az egyházi erdők kisajátítását.[10] Csak a személyzet ellátására szükséges területeket hagyták meg, melynek nagyságáról a presbitériumnak kellett kimutatást készíteni. A magyarpéterlakiak azonban ezt nem készítették el, sőt az egyházközség adósságaira hivatkozva a meglévő területeket is – áron alul – eladták.

Körössy György, főszolgabíró, az egyházmegye világi képviselője, valamint Sánta István a leggazdagabb presbiter nem fogadták el az érvelést, hanem feljelentést tettek a lelkész, a gondnok és néhány társuk ellen. Az esperes fegyelmi vizsgálatot rendelt el, és a gondnok lemondott. Egyelőre az egyik feljelentő kapta meg ezt a tisztet, de rövidesen őt is menesztették. Az áron alul eladott erdő miatt az elmarasztalt régi gondnoknak és a presbitereknek pénzbüntetést kellett fizetni.

1917-ben az Igazgató Tanács döntése alapján végre hivatalosan is kinevezték a második tanítót, mely tisztet most és a továbbiakban nők töltötték be. A fizetést az Igazgató Tanács biztosította, tanteremnek pedig a tanítói lakás egyik konyháját ajánlották fel. Mivel a hely nem volt megfelelő, ezért a tanfelügyelőség sürgette az új tanterem megépítését. A közgyűlés élénken tiltakozott. Az volt a javaslatuk, hogy az új rezsimben a közjegyzőség felbomlik, és ez a hely alkalmas lesz iskola céljaira. A hivatal valóban megszünt, de az épületet lakásnak bérbe adták.

A romló gazdasági helyzetben a lakosság egyre kevésbé volt hajlandó az egyházközség érdekében áldozatokat hozni. A javításra szoruló paplaknál megtagadták a közmunkát, annak nagy mennyisége miatt. A presbiterek nem mentek el a gyűlésekre, ezért olyan határozat született, hogy aki nem jelenik meg, önként kilépettnek nyílvánítják. A sok probléma közt az jelentette a stabilitást, hogy az 1927-ben megválasztott kántor-tanító, Diénes Ignác 1940-ig nagy lelkesedéssel látta el feladatát. Jól működtette a dalárdát, a fiatalok számára ünnepségeket, mulatságokat szervezett.

Sok problémát próbáltak megoldani jótékonysági estekkel, mulatságokkal, a különböző bálok, mulatságok jövedelmét egyházközségi célokra fordították. Ebből gyűjtöttek az épületek javítására, sőt alkalmanként még az egyházi alkalmazottak fizetéseit is.

A felsőbb egyházi szervek segélykérései is egyre sokasodtak. 1930-ban az Igazgató Tanács – Marosvásárhelyen – építendő kórházra kért támogatást, melyhez a lelkipásztornak és a két tanítónak is hozzá kellett járulni.

---

10 Az 1921-ben bevezetett rendelkezéssel Erdélyben kb. 314 ezer holdnyi földet vettek el a magyar egyházaktól. Erdély története 1830-tól napjainkig. 3. köt. (Szerk. Szász Zoltán). Bp. 1988. 1743.

A kórház építése így is nehezen haladt. 1931 őszén az Igazgatótanács sorsjátékot szervezett javára, de ezek nem fogytak. 1932-ben a püspök elrendelte, hogy január 17-ikét nyílvánítsák kórház-nappá, és a sorsjegyárúsítással összekötött farsangi mulatság bevételét küldjék át.

Az Erdélyben is kibontakozó gazdasági válság hatását az egyházi alkalmazottak is érezték. A tanítók rendszeres fizetése ügyében az esperes többször felszólította a presbitériumot. 1931-ben a két tanító egyáltalán nem kapott fizetést, csak kényszerből vállalt földje jövedelméből élt. Az állami adót így nem tudták megfizetni, amiért 1932-ben kétszereset követeltek.

Az 1932/33-as tanévben a tanítók ún. „áldozati adót" fizettek: a család nélküliek esetében ez elérte készpénzben kapott fizetésük 45 %-át, ha pedig terményben kaptak fizetést, annak 40 %-át tette ki. Az államnak adóval tartozott az egyházközség is. Ezt a válság idején nem tudták kifizetni, ezért lefoglalták a kurátor gabonáját és állatait. Hogy az állatokat ne hajtsák el, a Tejszövetkezet segítette ki kölcsönnel a presbitériumot.

Az Egyházkerület Férfiszövetség alakítását rendelte el, mellette azonban a presbitériumban egyre nagyobb rendetlenség uralkodott. Körössy György pénzbüntetést kívánt kiszabni a hiányzókra, mivel a tanácskozások nem voltak határozatképesek.

Az egyház alacsonyabb rangú alkalmazottjai – a harangozó, az iskolatakarító – egyre többet elégedetlenkedtek az alacsony fizetés és a nehéz megélhetés miatt. A második iskolai tanterem felépítése a válság éveiben nehezen haladt. A második tanító, akinek nem volt kántori jövedelme, gyakran elhagyta a falut. Keresztesi Gyula lelkész ezért lányát alkalmazta erre a tisztségre, akinek volt hozzá megfelelő végzettsége, sőt felesége is tanítónő volt.[11]

Az általános rendteremtés érdekében megtiltották, hogy az iskolában táncmulatságok legyenek, ami újabb jövedelem-kiesést jelentett. 1934-ben a lelkész már 67 éves volt és sok gondja között igyekezett rendesen ellátni feladatát. Főleg a felekezeti iskola folyamatos bővítése és fenntartása okozott gondot, annál is inkább, mivel ezekben az években Magyarpéterlakán állami oktatást is szerveztek.

1934 márciusában a már korábban is elégedetlenkedő Sánta István 46 társával a presbitérium munkája és a lelkész személye ellen panaszt nyújtott be, melynek főbb pontjai a következők voltak:

- 1929 óta nem rendezték adóik, kötelezettségeik fizetését, sem az állammal, sem az egyházközségi alkalmazottakkal szemben. Amikor a végrehajtó szervek intézkedni kezdenek, még ők mennek panaszra.
- A lelkipásztor nem kezeli hűségesen az egyház vagyonát.
- Törvénytelen úton hozta tanítani saját lányát a faluba.

A problémák kivizsgálására Bak József radnófájai lelkészt és egy képviselőt hoztak, azonban a vizsgálat nem állapított meg visszaéléseket. A presbitérium és a lelkész Sánta Istvánnak és elégedetlenkedő társainak rövid választ adott:

---

11 Keresztesi Gyula harmadik feleségéről van szó, Sylvester Idáról.

– az egyházközség vagyona a hadikölcsönnel veszett el, amin nem lehet segíteni;
– lányát azért kellett alkalmazni, mert a rendelkezésre álló összegért nem volt más jelentkező.

Keresztesi Anna egyébként 1932 szeptemberétől 1934 szeptemberéig tanított. Ekkor lemondott állásáról, azonban helyét a lelkész felesége, Keresztesiné Sylvester Ida vette át. Az Egyházkerület nevezte ki, segélyét onnan kapta.

A döntés természetesen újabb felháborodást váltott ki. Sánta István és társai azt állították, hogy a lelkész lányát nem ellenőrizte az iskolai munkában és így feleségét még kevésbé fogja. A gyerekek rendes oktatás nélkül fognak maradni. Azt kérték, idegen, fiatal tanítónő kapja meg az állást. A választ ezúttal a presbitérium adta meg, és kérte a felsőbb egyházi hatóságokat, utasítsák vissza Sánta István alaptalan vádjait.

Keresztesiné Sylvester Ida 1936 szeptemberéig tanított a faluban. Az Igazgató Tanács a következő évre is kinevezte, de a sok vita miatt a munkát tovább nem vállalta.

Az 1935-ös év is újabb vádaskodásokkal telt el. A kurátor deszkát vásárolt iskolapadokra, saját felelősségére. Számlát nem a gyártól hozott, hanem nem ellenőrizhető kereskedőtől. Az anyag silány minőségű volt, a belőle készült padok nem megfelelőek. A kurátor ezért lemondott tisztségéről, sőt a presbitérium pénzbüntetés megfizetésére kötelezte őt.

Sánta István a presbiteri gyűléseken tovább elégedetlenkedett. Egy alkalommal azt kiáltotta a lelkésznek, hogy „Adja be kérését, hogy 1936 szeptemberében már nyugdíjba megy." Keresztesi Gyula erre nem volt hajlandó, mert lépése a vádak elismerését jelentette volna, pedig a presbitérium mellette állt.

1935 decemberében egy év betegszabadságot kért, és egyelőre Nemes Árpád gernyeszegi lelkész vette át a magyarpéterlakai egyházat. Körössy György, az egyházmegye világi képviselője maga is azt szerette volna, hogy az idős lelkész adja át az iskolaépítés ügyét egy 20 tagú bizottságnak.

Sánta István a beszolgáló lelkész tevékenységével sem volt megelégedve, és a presbiteri gyűlésen ismét botrányt rendezett. Ekkor Vajda István körtvélyfájai lelkész vette át a beszolgáló teendőket, aki átvette a hivatalt a távozó Keresztesi Gyulától is. Javasolta, rendezzenek búcsúestet tiszteletére, mivel 35 éven keresztül szolgált Magyarpéterlakán. A jegyzőkönyvből nem derül ki, sor került-e a méltó búcsúztatásra. Az iskolaépítés ügyét egyelőre a 20-as bizottság tartotta kézben, melynek Sánta István lett a vezetője.

1937. január 17-én tartottak lelkipásztor-választó közgyűlést, Sánta István közfelkiáltással akarta Bognoczi Géza andrásfalvai lelkészt megválsztani, de a jelenlévők a titkos szavazás mellett döntöttek. Ennek alapján Bölöni Agyagásy Károlyt választották meg, aki 1944 augusztusáig látta el szolgálatát. 1919-ben fejezte be tanulmányait, egy évet Boldogfalván töltött, majd 17 éven keresztül Mikeszásza lelkipásztora volt.

Beiktatására 1937. március 7-én történt meg. Az első presbiteri gyűlésen sürgette az iskolai építkezés befejezését, és elrendelte vegye vissza az ügyet a 20-as bizottságtól a presbitérium. Nagy gondot fordított a lelkiélet fellendítésére, főleg az ifjúság nevelése terén. Kérte, istentiszteletkor ne legyen táncmulat-

ság, ha mégis van, a harang szavára hallgasson el a zene. Beszüntette az egyházi mulatozások, bálok rendszerét, mert ezt nem tartotta tisztességes adakozásnak. Inkább vallásos estélyek megszervezésére törekedett, ahol szintén volt lehetőség az adományozásra.

Lépéseire egyébként is szükség volt, mert úgy látta, a gyülekezet nem igen jár templomba, a sok iskolai probléma miatt a tankötelesek 90 %-a elkerüli az iskolát. Az akkori tanítónő sokat betegeskedett, Sánta Istvánnak vele is baja volt. Rendszeresen tartoztak a kántor-tanító fizetésével. Olyan sok volt Keresztesiné Sylvester Ida hátraléka, hogy bíróság előtt pert indított. Még mindig tartoztak a volt lelkész lányának, Keresztesi Annának is. Arra hivatkozva, hogy házassága révén jó körülmények közé került, kérték, mondjon le a fizetségről. Ez csak részben történt meg.

1939-ben kitört a második világháború. A településen sok lakosa között Diénes Ignác kántor-tanítót kétízben is behívták katonának. Második leszerelése után az állandó anyagi problémák miatt eltávozott az egyházi szolgálatból, és állami iskolában folytatta munkáját.

Az első bécsi döntés után a településen a politikai helyzet kiéleződött, ami az egyházi-iskolai életben is éreztette hatását. 1940. március 12-én tanfelügyelői ellenőrzés volt, melynek során előírták, hogy a felsőbb osztályokban ne tanítónő, hanem férfi tanítson, és Mihály vajda képét tegyék ki a falra.[12]

Az iskolai rendteremtés igénye egyébként jogos volt. 1940 őszén egyetlen református tanító sem volt a faluban. Az iskola szekrényét feltörték, sok könyv és folyóirat eltünt.

22 év után, 1941-ben Magyarpéterlaka újra Magyarország területéhez került. Szeptemberben kinevezték Nagy Árpádot tanítónak, akinek fizetését pengőben állapították meg. A területi átcsatolás azonban nem tette gazdagabbá az egyházközséget, és a hívek közti viták, a lelkész, a tanító munkájának bírálatai sem szűntek meg.

A lakosság növekedésével egyre több katolikus telepedett le a faluban. Ezért 1941-ben az állam egy katolikus tanítót nevezett ki, aki 19 gyereket vett át, és folyamatosan működött a közeli Hétbükkön az állami iskola is.

A lelkész igyekezett kihasználni a bekövetkezett változást, és tervezte a templom kijavítását. A cél érdekében megkereste a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztériumot építési segélyért. Az út eredményes volt, mert készpénz-támogatást és a Földművelésügyi Minisztérium engedélyével a görgényi fűrészüzemből kedvezményes fűrészárút kaptak. A renovált templomot újra felszentelték.

Agyagásy Károly lelkész 1944. augusztus 31-én tartotta az utolsó presbiteri gyűlést, ahol jóváhagyták a számadásokat. A soros közgyűlést el kellett halasztani, mert a paróchia összes helyiségét elfoglalták a német katonák. E napon a falu felett óriási légicsata volt. Két repülőgép lezuhant és elégett. A mocsári (görgényi) repülőteret is támadás érte, területén több bomba robbant.

---

12 Mihály havasalföldi vajda (Mihail Viteazul, 1593–1601), aki 1600-ban a Habsburgok segítségével rövid időre saját fennhatósága alatt egyesítette Erdélyt és a két román fejedelemséget.

A lelkész szeptember 10-én még megkeresztelt egy gyereket, majd tovább nem szolgált a községben. A menekülés szele őt is elsöpörte a vidékről, Magyarországra jött át. A háború után innen küldött egy levelet a Körössy családhoz, melyben érdeklődött az egyházközség helyzetéről, saját holmijáról, berendezéséről. Mindene a faluban maradt, azonban a katonák és a lakosok széthordták azokat.

Tíz éves munkássága alatt sokat fáradozott az egyház anyagi fellendítéséért, az egyháztagok testi és lelki gondozásáért, az iskola fenntartásáért. Befejeződött a második tanterem építése, a templomot renoválták, kicserélték a padlót, és sok más fontos munkálatot végeztek. Újrafedték az első tantermet, kisebb-nagyobb javításokat eszközöltek a papilakon, a tanítói lakon és a melléképületeken. Megoldódott a tanítói állások kérdése. Egy tanító házaspár költözött a faluba, és így már hárman oktatták, nevelték a fiatalságot. A lelkész további terveit, elképzeléseit a háború húzta keresztül.

A háború idején a nagyobb ütközetek alkalmával a lakosság a papi, vagy tanítói lakás pincéjébe menekült. A vöröskatonák a templomban színházat rendeztek be, ahol filmet vetítettek a katonáknak, a paróchia pedig kórház volt. A háború igen nagy károkat okozott, az óriási áldozatok árán renovált templom újra megrongálódott.

1945. január 12-én, a korábban Magyarpéterlakán dolgozó Kálmán János körtvélyfájai tanító, mint esperesi megbízott presbiteri gyűlést tartott, melyen számbavették a károkat:

- a templom fedelét a bejáratnál szilánkok érték, az orgona szétdobálva, használhatatlan állapotban volt, az ablakok kitörtek, a csatornák leszakadtak,
- a paróchia kerítését széthordták, ablakai betörtek, a kályhákat leszerelték,
- az egyház ládája megmaradt, a terítők nem rongálódtak meg
- a páncélszekrényt feltörték, a kegyszereket és más értékeket széthordtak,
- az iskolában a padokat összevágták, a felszerelés hiányzott,
- a tanítói lakáson a csatornákat leszedték, a pince megrongálódott.

Nemcsak a lelkész menekült el, de ismeretlen helyre költöztek el a tanítók is. A kántor-tanító, akit elvittek katonának, nem tért vissza a harctérről.

Ideiglenes megoldásként Nagy Endre, erdőcsinádi lelkész látta el a falut, és ő állította munkába az újonnan felvett tanítókat is. 1945 novemberében Csatlós Mihály domokosi lelkészt jelölték, de a választást a jelenlévők alacsony száma miatt nem lehetett megtartani.

Egy hónap múlva megismételték a lelkészválasztást, ezúttal sikerrel. Csatlós Mihályt 1946. március 9-én iktatták be, és 1952-ig foglalta el Magyarpéterlakán a tisztet. Legnagyobb gondja az iskolai oktatás mielőbbi újjászervezése volt, annál is inkább, mivel állami tanító máris megjelent a faluban.

A beiktatást követően esperesi vizitáció volt, melyen megállapították, hogy 750 személy tartozik az egyházhoz, 50 fő nem tért vissza a háborúból.[13]

---

13 Esperesi vizitáció jegyzőkönyve 1946.

A következő évre 813-ra emelkedett a lélekszám, és köztük 170 volt az iskolakötelesek létszáma. Kb. 1/3 részük nem járt iskolába.[14]

Bár négy tanítót alkalmaztak, 1948. augusztus 29-én tudomásul kellett venni az iskola államosítását. A tanítók esetében újabb cserékre került sor.

Ebben az évben az egyházi földeket is államosították, ami ilyen szegény egyházközség esetében nagy gondokat vetett fel. Elvettek 22 hektár földet és az összes erdőt. Helyette a lelkész 1000, a kántor 500 lejt kapott, de ez hosszú távon nem biztosította a megélhetést.

A pénzstabilizáció után az összes fizetést, járandóságot új pénzre át kell számolni, de a lakosság nehezen adakozott. Az új községi vezetés is ellenséges volt az egyházzal szemben. Felsőbb utasításra elvitték a keresztelési, esketési, halotti anyakönyveket a tanácshoz, és bármire volt szükség, úgy bántak az egyházi vagyonnal, mintha állami lenne.[15]

A megélhetési gondok miatt Csatlós Mihály lelkész és a kántori szolgálatot ellátó felesége új állás után nézett, és 1952 októberében elhagyta Magyarpéterlakát. Ismét a körtvélyfájai lelkész sietett a falu segítségére, míg az utódot megválasztották. 1953-ban valamennyi egyházi föld állami kézbe került. Bár hivatalosan volt némi állami fizetés, de ezt bizonytalanul folyósították. Az esperes ezért elrendelte, hogy a meghívandó lelkésznek elődjénél magasabb fizetést szavazzanak meg, ha itt akarják marasztani.

Az új lelkészt, Barabási Ferencet Marosjáráról 1953 júliusában ünnepélyes keretek között iktatták be a templomban. Tevékenysége azonban meg a legutóbbi idők történetéhez tartozik.[16]

Rövid összefoglalásunkban – levéltári források felhasználásával – egy hegyek közt megbúvó, kevés lelkes számláló erdélyi református gyülekezet küzdelmes életét kísértük nyomon. A magyarpéterlakai reformátusok száma alatta maradt az 1 000 főnek, az egyházközséghez filia nem tartozott, két szórványban – Marostelken és Hétbükkön – csak néhány egyháztag élt.[17]

Az emberek mindennapi élete befolyásolta az egyház helyzetének alakulását, ha sorsuk nehezebbre fordult, azonnal jelentkeztek a problémák az egyházban is.

Bár az erdőn kívül kb. 40 hold földet birtokolt a lelkész és a tanító, a rossz minőségű talaj kevés termést adott, nem volt elegendő a megélhetéshez, és különösen nem a templom és iskolák működtetéséhez. A gazdasági alapot a hívek adója jelentette, melynek mértékét és az adakozási kedvet a mindenkori életviszonyok befolyásolták. Nehezítette az emberek sorsát a két világháború,

---

14 Esperesi vizitáció jegyzőkönyve 1947.

15 Vö. Tőkés István: A romániai magyar református egyház élete 1945–1989. Bp. 1990. 35–36. p.

16 A dolgozat levéltári forrásai:
a) Magyarpéterlakai egyházközség levéltára 1758–1953.
b) Görgényi református egyházmegye levéltára
Gyülekezet iratai
Magyarpéterlaka 1758–1951.

17 A magyarországi református egyház egyetemes névtára az 1913–15. évekre. Nagybecskerek, é.n. 195.

az 1929–1933-as gazdasági válság, és az a sok politikai változás, melyen a kicsiny település keresztülment. Hogy a hitélet mégis évszázadokon át virágzott, az főként az elhivatott, hivatásuknak élő lelkipásztoroknak volt köszönhető. Munkánkkal nekik kívántunk emléket állítani.

Magyarpéterlaka lelkészei

Enyedi István	1700–1728
Huszti István	1728–1758
Kibédi Gergellyffi József	1758–1785
Lisznyai Jakó Pál	1758–1817
Ifj. Batzoni Intze István	1817–1814
Szentkirályi János	1824–1829
Nagy Sándor	1829–1839
Benkő János	1839–1889
Tavaszi József	1890–1901
Keresztesi Gyula	1902–1935
Agyagásy Károly	1937–1944
Csatlós Mihály	1946–1952
Barabási Ferenc	1953-

A szövegben előforduló helynevek román megfelelői

Andrásfalva	Sintandrei
Boldogfalva	Sintamarie
Dicső	Tirnaveni
Domokos	Damacuseni
ERdőcsinád	Padureni
Gernyeszeg	Gornesti
Görgény	Gurghiu
ld. még Mocsár	
Hétbükk	Habic
Kisilye	Ilioara
Kisszederjes	Mura Mica
Kolozsvár	Cluj-Napoca
Körtvélyfája	Peris
Maygyarpéterlaka	Petrilaca de Mures
Marosjára	Iara de Mures
Marostelek	Teleac
Marosvásárhely	Tirgu Mures
Mikeszásza	Micasasa
Mocsár	Gurghiu része
Nagyenyed	Aiud
Nagyszederjes	Mura Mare

Petele	Petelea
Ranótfája	Jernuteni
Sófalva	Sarata
Szováta	Sovata
Tancs	Toncin
Telek	Teleac
Vaja	Valenii Mur
Vajdaszentivány	Sintioara

JOZSEF DEMETER:

THE HISTORY OF THE CALVINIST PARISH OF MAGYARPÉTERLAKA (PETRALICA DE MURES, RUMANIA)

This essay having summerized a major work of the author, i.e. the "Data collection" of the parish, has presented the readers a Transylvanian Calvinist village in the mountains on the basis of the existing archival sources from the year of 1700 up to 1953.

The readers will be able to see the everyday life of the local church, the premanent struggles of maintaining the ecclesiastical buildings, the efforts for improving the spiritual care of the continuously increasing number of worshippers. Although the parish had some own rel-estates – the arable land, besides the forests, was extending over almost 40 acres (cadastral acres, 1 cadastral acre is equal to 1,42 acres) – those lands were rather barren, the crop was few, and it has not given sufficient income. Consequantly, the church and the school were to be maintained chiefly by the donations received from the worshippers. The amount of those donations have been, however, greatly influenced by the wars, as well as by the unfavourable economic situation.

MAGYAR EGYHÁZTÖRTÉNETI VÁZLATOK
ESSAYS IN CHURCH HISTORY IN HUNGARY
1994/1–2

KATUS LASZLÓ

A SZEGVÁRI PLÉBÁNIA TÖRTÉNETE

AZ ALAPÍTÁS

Szegváron a középkorban is állott templom és volt plébániai közösség, de erről a létezésén kívül egyebet nem tudunk. Történetünket így az 1730-as évekkel kezdjük, midőn a földesúr, gróf Károlyi Sándor a török uralom idején elnéptelenedett, majd a felszabadulás után egy ideig ortodox vallású szerbek és románok által lakott faluba római katolikus magyar parasztcsaládokat telepített, s részükre 1737-ben kápolnát építtetett a szeplőtelenül fogantatott Boldogságos Szűz Mária tiszteletére. Ez a szentély, amely egy korábbi – de a legújabb próbaásatások eredményei szerint nem Árpád-kori – templom romjai fölé épült, fazsindellyel volt fedve, padozata téglával volt kirakva, volt kórusa és sekrestyéje is, s fel volt szerelve az istentisztelethez szükséges minimális eszközökkel. Az oltárkép Szűz Máriát ábrázolta, a két templomi zászlón pedig Szent Sebestyén, Szent Róza és Szent Rókus mellett a magyar szenteket, Szent Lászlót és Szent Imrét is láthatták a hívek.

1739-ben érkezett ide az első plébános, Szuhay János, akit 1742-ben Lakics Ferenc követett. Ö kezdte meg 1742 május 26-án az anyakönyv vezetését, amelybe a kereszteléseken, házasságkötéseken és a temetéseken kívül a katolikus hitre áttérteket is bejegyezte. 1745-től pedig már iskola is működött a templom mellett. Az első tanító, aki egyben a kántori tisztet is ellátta, Forray Máté volt, aki 1749-ben átment Tápéra, de 1759-ben visszatért, s ettől kezdve 1795-ig itt működött, s nyugdíjasként is Szegváron élt 1807-ben bekövetkezett haláláig.

A szegvári plébános feladata volt a szentesi katolikusok és a szentgyörgyi kertészek lelki gondozása is, s az ő joghatósága alá tartozott mint leányegyház (filiale) Derekegyháza, ahol a földesúr és kegyúr gróf Károlyi család lakott, midőn Csongrád megyei birtokain tartózkodott, mert a szegvári kastély 1768 és 1883 között a megye tulajdonában volt és megyeházaként működött. Derekegyházán a Károlyi család 1768 óta külön udvari káplánt tartott, így ott a szegvári plébánosnak nem kellett lelkipásztori munkát végeznie. Az udvari kápláni tisztet 1825-ig ferences atyák látták el, ettől kezdve pedig világi papok. Derekegyháza 1860-ban lett önálló lelkészség.

Mindezeket egyfelől a váci püspökök kánoni látogatásai (Canonica visitatio) alkalmával készült jegyzőkönyvekből, másfelől a plébánia kéziratos törté-

netéből, a Historia Domusból tudjuk. A szegvári katolikus közösség első száz évének ezek a fő forrásai. 1850-től többé-kevésbé hiánytalanul rendelkezésünkre áll a plébánia irattára is.

A váci püspökök közül első izben gróf Althann Mihály Károly látogatta meg Szegvárt 1745 junius 23–24-én. 1761-ben gróf Eszterházy Károly püspök, 1778-ban pedig gróf Eszterházy Pál általános püspöki helynök végezte a kánoni látogatást, mert az akkori váci püspök, gróf Migazzi Kristóf bíboros egyúttal Bécs érseke is volt, s egyházmegyéje ily távoli, Tiszán túli vidékeire eljutni nem igen volt érkezése. Ugyanez volt a helyzet 1784-ben is, amikor Zerdahelyi Gábor cimzetes püspök látogatott Szegvárra. 1796-ban is ő jött, mint káptalani helynök, mert a püspöki szék akkor nem volt betöltve. Ezután 33 évig nem került sor püspöki látogatásra. Csak 1829-ben jött el gróf Nádasdy Ferenc püspök, aki 1842-ben másodszor is meglátogatta a szegvári plébániát. E kánoni látogatások alkalmával részletes latinnyelvű jegyzőkönyvek készültek, amelyek megadott kérdésekre válaszolva sokoldalú tájékoztatást nyújtanak az egyházközség állapotáról.

A plébánia történetét, az u.n. Historia Domust, a nyolcadik plébános, Halácsi István kezdte el irni 1762-ben, visszatekintve az 1737 óta történt főbb eseményekre is. Ettől kezdve többé-kevésbé rendszeresen vezették egészen napjainkig. Az 1810–1817, 1911–1948 és 1961–1973 közötti időszakokból hiányoznak a bejegyzések. A Historia Domust eleinte latin nyelven vezették, majd 1836-ból ezzel a bejegyzéssel találkozunk: „1836-ik évben Szent Mihály Hó 1-ső napján kezdődtek a meghozott törvény értelme szerént a Protocolomok magyarul anya nyelven vezettetni. Ugyanazért ez üdőtől ezen könyvbe is magyarul fognak a nevezetesebb történetek feljegyeztetni."

E két főforrás mellett fontos információkkal szolgálnak a plébániai anyakönyvek is, amelyeket 1742-től vezettek. Ezek másfél évszázadon át hivatalos állami dokumentumok is voltak, hiszen az állami anyakönyvezés csak 1895-ben vette kezdetét. A szegvári anyakönyvek 1859-ig a derekegyházi lakosok keresztelési, házasságkötési és halálozási adatait is tartalmazzák.

A HÍVEK

A 18. és 19. században Szegvár katolikus lakosainak száma igen gyors ütemben gyarapodott. Az 1745. évi Canonica visitatio 73 házban 387 katolikus lakost talált, az 1778. évi pedig már 1723-at, az 1784. évi 1973-at. A növekedés a 19. században is folyamatos, bár az előző századhoz képest lassuló ütemű: 1814-ben 3136, 1824-ben 3579, 1835-ben 4287, 1842-ben 4891, 1846-ban 5278 a katolikusok száma, akik a község lakosságának 99 %-át alkotják. A kánoni látogatási jegyzőkönyvek, az egyházmegyei sematizmusok, majd a népszámlálások adatai szerint így alakult Szegvár lakosságának vallási megoszlása:

	Összlakosság	Katolikus	Református	Izraelita	Egyéb	Katolikus, százalék
1784:	1977	1973	–	–	4	99,8
1814:	3523	3213	9	12	19	98,8
1824:	3639	3626	1	12	–	99,6
1835:	4386	4364	9	18	1	99,5
1846:	5410	5373	8	25	4	99,3
1869:	5611	5534	43	28	6	98,6
1880:	5952	5778	96	68	10	97,1
1890:	6810	6622	106	61	20	97,2
1900:	7249	7015	106	64	64	96,8
1910:	7369	7130	125	66	48	96,8
1920:	7872	7619	155	55	43	96,8
1930:	7979	7636	212	63	68	95,7
1941:	7962	7559	302	53	48	94,9

A filiák beszámításával pedig a következő volt a szegvári plébánia joghatósága alatt élő katolikusok száma:

1745:	387
1778:	1828
1784:	2067
1814:	3376
1824:	3901
1835:	4903
1842:	5952
1846:	6538
1856:	6668

Ez a gyors népességnövekedés részben az újabb és újabb betelepüléseknek volt köszönhető, de nagy része volt benne a természetes népszaporulatnak is. A 20. századvégi népesedési viszonyokhoz szokott olvasó számára szinte hihetetlennek tűnik, hogy az anyakönyvek tanúsága szerint a 18. század folyamán ezer lakosra átlagosan 60 élveszületés jutott évente. Igaz, hogy a halandóság is igen nagy volt (42 ezrelék), de a természetes szaporulat így is 18 fő volt évente minden ezer lakos után. Ez a nagy természetes népnövekedés a 19. század első felében is tovább folytatódott: 1801 és 1850 között éves átlagban az élveszületések aránya 55,3 ezrelék, a halálozási arány 39,4 ezrelék volt, ami évente 16 fő természetes szaporulatot jelent minden ezer lakos után. Pedig ekkoriban időnként nagy járványok is pusztították a lakosságot, elsősorban a kolera, kisebb mértékben a tífusz. 50 esztendőből kilenc volt olyan, amikor többen haltak meg mint ahányan születtek: 1807, 1812, 1816, 1823, 1830 és 1831, 1837, 1848 és 1849. Az 1831. évi nagy kolerajárvány évében minden ezer lakos

közül 112 meghalt, s a Historia Domus bejegyzése szerint három hónap alatt 400 áldozata volt a járványnak. A járványmentes években viszont nem volt ritka a 30 ezreléken felüli természetes szaporulat sem. A 19. század második felében a halandóság továbbra is igen nagy maradt (39,2 ezrelék), a születési arány viszont némiképp csökkent: az 1851 és 1900 közti évek átlagában 51 születés jutott ezer lakosra. Igy a természetes szaporodás üteme is 12 ezrelékre mérséklődött. De meg kell jegyeznünk, hogy mind a születési arányszám mind a természetes szaporulat lényegesen felülmúlta az országos átlagot. A születések nagy száma következtében a lakosság korösszetétele igen „fiatal" volt: 1778-ban 30,7 %-a, 1842-ben 29,3 %-a volt 7 éven aluli, vagyis olyan, aki még nem gyónhatott.

A születések nagy száma főleg annak volt köszönhető, hogy a szegváriak – hasonlóan az Alföld többi községéhez – igen fiatalon házasodtak, így az asszonyok a termékeny időszakot csaknem teljes egészében házasságban töltötték. A házasságon belüli mesterséges születéskorlátozásnak pedig a 20. század elejéig nincs nyoma. A nők átlagos életkora az első házasságkötéskor az 1830-as években 18,7 év volt, a férfiaké 21,8 év. Ekkor a menyasszonyok 87 %-a 20 éven aluli volt. A 19. század végére emelkedett az átlagos házasodási életkor, különösen a férfiak esetében, a nőké viszont még mindig 20 év alatt maradt. Az 1896–98. évek átlagában a férfiak általában 25,4, a nők 19,8 éves korukban házasodtak. A menyasszonyoknak ekkor még mindig több mint a fele (50,9 %) 20 éven aluli. A 20. században azután a nők házasodási életkora is erősen megemelkedett: 1936–38-ban a nők átlagosan 23,6, a férfiak 27,7 évesek voltak az első házasságkötéskor. A 20 éven aluli menyasszonyok aránya ekkor már csak 17,7 %. A házasságkötések időpontját az egyházi előírások mellett a mezőgazdasági szezonmunkák ritmusa határozta meg. A múlt század utolsó éveiben az esküvők 48 %-a novemberben volt, viszonylag sok esküvőt – 12–13 %-ot – tartottak februárban és októberben, igen keveset (6–7 %) januárban, májusban és júniusban. Viszont egyáltalán nem volt esküvő márciusban, áprilisban és decemberben, a nagyböjt és az advent miatt, valamint júliusban és augusztusban az aratás idején.

Az anyakönyvek adatai szerint a születési arányszám az 1890-es évek közepén kezdett csökkenni: 1895-ben süllyedt véglegesen 50 ezrelék alá, 1905-től pedig már csak 40-nél, 1915-től 30-nál, 1937 után 20-nál kevesebb élveszületés jutott minden ezer lakosra. Az a tény, hogy a születési arány 40 év alatt (1895 és 1935 között) 50 ezrelékről 20 ezrelékre csökkent, arra mutat, hogy a katolikus lakosság körében is viszonylag gyorsan elterjedt a házasságon belüli születésszabályozás. Varjasi Ottó egykori kántor visszaemlékezése szerint a két háború között „a születésszabályozás már szokásban volt, különösen a nagygazdáknál." Főleg azért, hogy a vagyon felaprózódását megakadályozzák. „A többgyermekes családokat már abban az időben is megszólták. A pedagógus és iparos családok is ezt a gyakorlatot követték. Ritka volt a sokgyermekes család. Engem édesanyám sírva vett tudomásul negyedik gyermekeként [1924-ben], mivel kollégái, ismerősei megjegyzéseket tettek rá."

Igaz, hogy a születési arányszám csökkenésével párhuzamosan a halálozási arány is javult, elsősorban a korábban igen magas csecsemő- és gyermekhalan-

dóság csökkenése következtében. A halálozási arányszám 1897 után már végleg 30, 1920 után pedig 20 ezrelék alá süllyedt, de mivel a születések száma gyorsabb ütemben csökkent, mint a halálozásoké, a demográfiai olló lassan összecsukódott, azaz a természetes szaporulat is évről évre kevesebb lett. Az 1901 és 1940 közti évek átlagában a születési arányszám már csak 27,2 ezrelék volt, ami 20 ezrelékes halálozási arány mellett évente átlagosan 7 főnyi természetes szaporulatot jelentett minden ezer lakos után. Az 1940-es évek második felében a születési arányszám már csak 17 ezrelék, 1960 körül 13 ezrelék, 1970 körül pedig 12 ezrelék volt. A természetes szaporulat 1960 körül már csak 2 fő volt minden ezer lakos után, 1970 körül pedig már többen haltak meg, mint születtek. Ha ehhez hozzáveszük, hogy a 19. század közepe után az elvándorlás miatt bekövetkezett népességveszteség egyre növekvő tendenciát mutatott, akkor érthető, hogy 1900 után erősen lelassult a katolikusok számának növekedése, sőt 1930 után már lassan csökkenni is kezdett.

A kánoni látogatási jegyzőkönyvek általában igen elismerően nyilatkoznak a szegvári hívek vallásosságáról. „Nem lehet tagadni ennek a népnek dícséretes hajlandóságát a szent dolgok iránt" – olvassuk az 1842. évi jegyzőkönyvben. Isten és az egyház parancsait megtartják, az istentiszteleteken rendesen résztvesznek, évi gyónásukat elvégzik, a bőjti fegyelmet is betartják. Gyermekeiket vallásos szellemben nevelik. Szórakozásaikban, mulatságaikban mértéktartók, a farsangi időszakban sem szoktak kihágások előfordulni. Nyilvános bűnösökről, botrányokozókról, istentagadókról, házasság nélkül együttélőkről, házasságtörőkről nem volt tudomása a plébánosnak. Az egész plébánia területén, ahol 1842-ben 991 katolikus házaspár élt, mindössze három pár élt különváltan, ezek közül két esetben az asszony hagyta el férjét. Külön kiemeli az 1842. évi Canonica visitatio, hogy „szabados elvek (libertinismi principia) a lakosság körében nem észlelhetők, de a nyugtalanság jelei gyakran előtörnek."

A Canonica visitatiok pozitív véleményét megerősítik a Historia Domus bejegyzései: a község lakosai igen gyakran adományoztak kisebb nagyobb, néha egészen tekintélyes összegeket vallási célokra: a templom javítására, egy-egy új harangra, templomi zászlóra, képre, szoborra, liturgikus öltözetre vagy tárgyra, templomon kívüli feszületre vagy szoborra. Különösen a végrendeletekben volt szokásos nagyobb összeget, vagy jelentősebb vagyontárgyat az egyházra hagyni.

A községi levéltárban fennmaradt több mint 80 végrendelet közül a legkorábbiban, amely 1760 október 26-án kelt, ezt olvassuk:

„ Én szegény Bozóky Ágoston bűnös lelkemet az én Teremtő Istenemnek ajánlván, testemet pediglen a földnek gyomrában tétetvén, kevés javaimból illyetén rendelést teszek:

1mo Testem takarítására, mely lészen Énekes Misével és Prédikatioval, hagyok 2 4-edfű Tinót, úgy hogy a Sz. József Congregatiója megjelenjen temetésemen, az mi ezeken fölyül marad Sz. Misék szolgáltassanak lelkemért...

3tio 1 3-dfű csikót Szegedi T. P. Franciscanusoknak Sz. Misék szolgáltatására...

6to az mely 2 S. V. sertéseim vannak még atyám jussábul, azoknak egyikét Szegedi T. P. Minoritáknak, másikát pediglen Radnai T. P. Franciscánusoknak Sz. Misékre."

A szegvári plébánián kívül általában a többi 18. századi végrendelkező is a szegedi és máriaradnai barátokra hagyott néhány forintot, vagy egy-egy tehenet, borjút, hogy miséket mondjanak lelki üdvéért. Sokan hagytak valamit az 1759-ben alapított Szent József Congregatiora. Deák Pál 1799-ben 100 forintot hagyott harangöntésre. A 19. század első éveiben sokan a templom újjáépítésére hagynak bizonyos összeget. Ezek közé tartozott a községnek félévszázadon át kántora és tanítója, Forray Máté, aki nyugalomba vonulásakor, 1795-ben Nepomuki Szent János szobrát állíttatta fel a községben. 1807-ben kelt végrendeletében pedig több mint ezer rénes forintot[1] hagyott a templom újjáépítésére és a harang újraöntésére. Végül is hagyatékából papirpénzben csaknem 1500 forint került a templom pénztárába (ezek voltak a háborús infláció évei). Az előző évben felesége, Mondóchy Erzsébet is tett egy 200 forintos alapítványt a templom javára.

A TEMPLOM

A gyors népességnövekedés mellett az 1737-ben emelt kápolna hamarosan szűknek bizonyult. Ezért Gróf Haller István csongrádi főispán, aki 1743 és 1757 között Szegvár földesura volt, már az 1745. évi püspöki látogatás alkalmával igéretet tett a templom bővítésére és felszerelési tárgyakkal való megfelelő ellátására. Erre 1753 után nyílt lehetőség, midőn elhunyt felesége, Forgách Anna grófnő saját vagyonából 2000 forintot hagyományozott e célra. Ezt az összeget a gróf 500 forinttal megtoldotta, s Szablih István vásárhelyi kőművesmesterrel újjáépíttette és kibővíttette a templomot. A tetőt cseréppel fedték be, s a düledezőfélben lévő fatornyot is újjáépítették. A megújult, megnagyobbodott templomot Berenkey Márton csongrádi főesperes áldotta meg. A templom titulusa Szűz Mária születése, így búcsúnapja szeptember 8., Kisboldogasszony ünnepe.

Kovalcsik János, aki 1769 és 1778 között volt plébános, renováltatta és kimeszeltette a templomot, s új szószéket, a hívek számára pedig új padokat készíttetett. A templomban ekkor már két mellékoltár is volt, az egyik Szent József, a másik Szent Anna tiszteletére. Fábián István plébános idejében – 1749 és 1753 között – egy hatregiszteres orgonát kapott templom, 1765 és 1769 között pedig egy négymázsás nagy harangot önttettek. 1780 körül a templom már szűknek bizonyult, hiszen a hívek száma megközelítette a kétezret, ezért Dobák István a kibővítés előkészítésére egy vásárhelyi kőműves mesterrel felmérette a templomot, s a tervet a költségelőirányzattal együtt Károlyi Antal gróf elé terjesztette. A gróf 1780 júliusi szegvári látogatása alkalmával igéretet tett a templom kibővítésére, de a munkálatokra egyelőre

---

1 A szegvári forrásokban a 18. században, sőt még a 19. sz. első éveiben is minden pénzösszeget „rénes (rajnai) forint"-ban adnak meg, a kisebb értékeket dénárban vagy krajcárban (1 forint= 100 dénár vagy 60 krajcár). Pedig már 1753 óta az u.n. „konvenciós forint", vagy pengő-forint volt a Habsburg Monarchia hivatalos pénze egészen 1857-ig. Az ezüst forint mellett a napoleoni háborúk idején, a 19. század elején használatba jött a papirpénz, az u.n. váltóforint is.

nem került sor. Maga a püspöki helynök is hiába sürgette az átépítés megkezdését 1784-ben és 1796-ban Szegváron tett látogatásakor. A következő plébános, Bengyel György sem tudta ezt kieszközölni. Csak kisebb javításokra, kimeszelésre és az orgona felújítására nyílott lehetősége a hívek adományaiból.

A lakosság viszont időközben tovább növekedett, s 1808-ban a község elöljárói már arról panaszkodtak, hogy „a Templomunk szűk voltához képest sok a Nép, harmadánál több nem lehet jelen az Isteni szolgálaton, a többi kívül vagyon a Templomon és némely része el se jön, mivel nagy a szorosság, télen pedig a hideg végett, akik kívül szorulnak Misét nem hallgatnak, hanem el mennek haza." Mivel a kegyúr nem mozdult, a hívek kezdtek adakozni a templom bővítésére, amelynek részletes terveit már 1801-ben elkészítette Bittheuser József építőmester. Végül 1811 és 1817 között a kiskorú Károlyi örökösök gyámja, gróf Keglevits Ágoston kezdeményezésére megtörtént a templom újjáépítése és kibővítése. A nagyharangot is újraöntötték a hívek adományából, és új 8 regiszteres orgonát is építettek. A templom mellett pedig harangláb épült. A megújult templom belsejében 40 padot helyeztek el, amelyek összesen 800 forintba kerültek. Ehhez 300 forintot adott a kegyúr, 500 forintot a hívek adtak össze.

Az új templomról az 1842. évi Canonica visitatio-ban olvashatunk részletes leírást. Téglából épült, deszkapadozattal, és zsindellyel van fedve. A toronyban 1822 óta óra van, csúcsán pedig keményfából készült kereszt. Négy harangja van: a 925 font súlyú nagyharangot 1842-ben szentelte fel Szent István király és Szent Georgina tiszteletére gróf Nádasdy Ferenc püspök; a 294 fontos harangot 1791-ben szentelték Szent Antal tiszteletére; a 74 fontos kisharangot Nepomuki Szent János tiszteletére szentelték 1810-ben, végül a 47 fontos lélekharangot 1778-ban szentelték fel.

A templom belső terében a kórus és a szószék fából, a keresztelő medence rézből készült. A főoltáron 1821 óta új oltárkép van, amely Szűz Mária születését ábrázolja. Az oltáron tabernákulum, felette fából készült aranyozott fehér fakereszt. A két mellékoltár Szent József és Szent Anna tiszteletére van szentelve. A főoltáron hat, a mellékoltárokon 4–4 aranyozott gyertyatartó. A lámpás a főoltár előtt nem ég folyamatosan, mert az olaj drága. Igaz, hogy Forgách Anna grófnő 1753-ban az örökmécses olajára is tett egy 500 forintos alapítványt, ennek az összegnek azonban nyoma veszett. A templom falain csak egy kép van, a szentélyben, s ez Mária mennybevitelét ábrázolja (ez volt a korábbi oltárkép). Ezenkívül a keresztút 14 állomása függ a falakon. Gyóntatószék kettő van: az egyik a főoltárnál, a másik a sekrestyében.

Ugyancsak a kánoni látogatási jegyzőkönyv szerint a templom bőven fel van szerelve az istentisztelethez szükséges eszközökkel, ruhákkal. A templomban 1797 óta, VI. Pius pápa engedélye alapján négy ünnepen teljes búcsút nyerhetnek a hívek.

A templomnak jövedelme csak a harangozásból van, évente átlagosan 140 forint körül. Ez elegendő a folyó kiadások fedezésére. A templom pénzét a gondnok, vagy templomatya kezeli, aki ezért évente 8 forint tiszteletdíjat kap. A pénztárnak két kulcsa van, az egyik a gondnoknál, a másik a plébánosnál, s a ládát csak együtt tudják felnyitni.

A templomon kívül a község területén négy feszület állott. A templom mellett 1797-ben Tittler József emeltetett egy kőkerítéssel körülvett fakeresztet. Ezt 1828-ban Hegyi András hagyatékából kőkeresztre cserélték ki. A másik fakeresztet szintén 1797-ben állíttatta Bélteki István a falun kívül, a szentesi úton, a Kontra patak partján. A szegedi úton, a Kórógy patak partján már korábban is állott egy fakereszt, ezt 1825-ben Gila István alakíttatta át kőfeszületté. A temetőben állott régi fafeszületet pedig 1839-ben cseréltették ki kőkeresztre Berkesz Pál hagyatékából. Ezt a temetőt 1818-ban hasították ki a községi legelőből, miután a régi temető megtelt. Nepomuki Szent János szobrát 1795-ben állíttatta Forray Máté kántor.

AZ ELSŐ PLÉBÁNOSOK

A Historia Domus megőrizte az első plébánosok nevét is, akik általában rövid ideig, 2–3 évig működtek itt: Szuhay János 1739-től 1742-ig, Lakics Ferenc (meghalt 1758-ban) 1742-től 1745-ig, utána 1747-ig Almádi András, 1747-ben Nyerges Péter, aki a kecskeméti református iskola rektorából lett katolikus pappá, három hónapig, majd utána 1749-ig Fekete Imre (meghalt 1750-ben), 1749-től 1753-ig Fábián István (1724-ben született Ürményben, Nyitra vármegyében, s váci székesegyházi kanonokként halt meg 1792-ben). Kaleczhoffer (Karletzhoffer) János (meghalt 1780-ban) már 8 évig dolgozott Szegváron, 1753-tól 1761-ig, az ő idejében történt a templom újjáépítése és kibővítése. 1761-ben Halácsi István lett a plébános, őt Partll (Partli, Parthly) Gábor követte 1763-ban, de már ugyanezen év végén Vincze István lépett a helyébe, aki Rómában a Collegium Germanico-Hungaricumban tanult, s szerzett filozófiai és teologiai doktorátust. 1765-ben ismét visszatért Partll Gábor, aki ezúttal 1769-ig maradt a községben. 1769-ben jött Szegvárra az akkor 33 éves Árva megyei származású Kovalcsik János (1736–1806), aki 1778-ig működött itt.

A következő plébános, a turai születésű Dobák István (1739–1825, pappá szentelték 1765-ben) már 17 esztendőt töltött Szegváron, 1778-tól 1795-ig. Előzőleg Jobbágyiban majd Szentmártonkátán volt plébános. Ő írt először részletesebben az istentiszteletek rendjéről, a hitélet elmélyítése érdekében tett intézkedéseiről. Szegvári működésére visszatekintve, egy későbbi vizitációs jegyzőkönyv kiemelte, hogy ő a lelkipásztori gondoskodás kitűnő példáját adta. Az ő idejében, 1787-ben kapta a község az első káplánt, Gál Kajetán minorita páter személyében. Őt a következő évben a szintén minorita Till Paszkál követte. 1789-ben már világi pap lett a káplán: Bengyel György, a későbbi plébános, 1790-ben pedig Szolonics Jánost helyezték ide, de ő 1791 január 5.-én meghalt.

Dobák István 1795-ben nyugalomba vonult, s a plébánia vezetését a korábbi káplán, Bengyel György (1761–1830) vette át. Ekkoriban nehéz évek jártak a község felett: 1791 és 1797 között háromszor is sújtotta a híveket a szárazság miatt bekövetkezett éhinség. Mindehhez járultak a franciákkal vívott háborúk, amelyeknek eseményeivel a Historia Domus is elég bőven foglalkozik. A fran-

ciák ellen elrendelt nemesi felkelés költségeihez a plébániának is hozzá kellett járulnia. Bengyel György 1802-ben hódmezővásárhelyi plébános lett.

A plébános és a hívek között általában jó volt a viszony. Ezt a kánoni látogatások alkalmával is ismételten megállapították. Komoly konfliktus nyomát csak egy esetben őrzik az egykorú iratok, Miksy Mihály plébános és hívei között.

Miksy Mihály (1768–1837), aki Bagról jött Szegvárra 1802-ben, megpróbált erős kézzel rendet teremteni a templomban. A vasárnapi misére ugyanis sokan késve érkeztek, köztük a község és az uradalom elöljárói is. Az új plébános előbb a szószékről dorgálta meg őket, de miután ez nem használt, beharangozás után bezáratta az ajtókat, s ezután a mise végéig senki sem jöhetett be a templomba. Igy az említett elöljárók – a bíró, a nótárius, az urasági tiszttartó – „minden ünnepnap és vasárnapokon bé akarván menni az templomban, bé nem eresztődtek és az körülálló népnek tsufságára, szégyen szemmel mindenkor haza kelletett térniek és misét nem hallgattak." A helyzet lassan egyre inkább elmérgesedett a plébános és a falu vezetői között, akik 1805-től kezdve egyremásra írták ellene a feljelentéseket az úriszékhez, majd a megyei és az egyházi hatóságokhoz, felsorolva „excessusait és sérelmes tselekedeit". Főleg amiatt panaszkodnak, hogy a plébános igen durván, gorombán bánik a hívekkel, a gyónni akarókat sokszor elzavarja. Sok konfliktus származott az anyagi járandóság körüli vitákból is. A panaszosok szerint a plébános nem tartja be a községgel kötött megállapodásokat, s olyat is követel, ami szerintük nem jár neki. Káplánt sem tartott, pedig erre a Canonica visitatio és a községgel kötött megállapodás egyaránt kötelezte.

A községi tanács egy 1807-ben kelt beadványában ilyen „leiratát" adja a plébános „természetének és híveivel való bánásának": „Miksi Mihály T. Plébános Urunk...a híveinek Lelki Pásztori Baráttságát soha nem mutattya", akire egyszer megharagszik, annak sohasem bocsát meg. Ezért „számos hívei a most említett Szeretetlensége, kötekedő természete és igazán szólván egyéb gorombás beszédjei és tselekedetei által, hozzája viseltetett Lelki Bizodalmokat el veszejtvén, mint Szarándokok ugy széledeznek a husvéti és karátsonyi Gyónásra a Szomszéd Helyi Szelídebb természetű Lelki Atyákhoz, melyből előre látható következés az, hogy a Szomszéd Lelki Atyák mivel általa meg vannak kérve, hogy az ő híveit ki ne hallgassák, sokan Gyónás nélkül maradoznak és lassankint az egész nép elidegenedik ezen felettéb szükséges Szentségnek gyakorlásától. Némely motskolódó és átkozódó Prédicatióból, nem hogy lelki Épületet és Tanuságot vennének hívei, sőtt bosszuságra és botránkozásra ád nékik okot,...ugyannyira, hogy nem is kívánkoznak a hívei jelen lenni a Tanittásán és a mi több, lassankint attól is el idegeníti őket." Végül az irat egy érdekes szempontot is megemlít a viszály egyik lehetséges okaként, jelezvén, hogy az ébredező nacionalizmus, az élesedő nemzeti ellentétek korában vagyunk: „Mivel hogy tellyességgel nem szenvedhet bennünket, nem gondolhatunk egyebet, hanem hogy Nemzeti Gyűlölség vagyon benne, tehát tsak azért sem mi közibénk való, hanem Német helységbe, saját Nemzettsége közé."

A püspöknek is felpanaszolják a plébánossal való „ízetlenségeiket", s megvallják, „hogy nints Lelki Confidentiánk sem Nékünk, sem a Népnek hozzája,

de hogyan is szerethetnénk Őtet természetszerint szüntelen való sértegetésiért és üldözésiért!! Azért is a legnagyobb alázatossággal esedezünk Nagyságodnál, mint Fő Lelki Istápunknál, hogy mind a Népnek, mind nékünk nevezett Plébános Úr végett el vesztett Lelki vigasztalásunkat és a keresztényi ájtatosságoknak gyakorlásában való hanyatlásunkat méltó tekintetbe vévén, le tsüggedett szomorú szíveinket már egyszer azzal megvigasztalni és orvosolni méltóztasson, hogy Miksi Mihály úr helyett más ollyan Lelki Pásztort nyerhessünk, a kivel Krisztus Urunk Példája szerint egyező szeretettel és hasznos Lelki baráttságos Confidentiával üdvösségünket kereshessük, nem pedig mint mostan, hogy napról napra idegeníttetünk attól."

Végül is az új püspök, Kámánházy László úgy oldotta meg a konfliktust, hogy 1810 októberében Miksy Mihályt Alpárra helyezte plébánosnak, s helyébe Szegvárra küldte az alpári plébánost, Vígh Imrét. Ő nem vezette a Historia Domust, nyilván alaposan lefoglalták az új templom építésével kapcsolatos gondok. Vigh plébános Szegváron halt meg 1817 január 8-án „vízkórságban".

Utóda Banó Mihály szentesi káplán lett. Banó Mihály Kecskeméten született 1788-ban. 1810-ben szentelték pappá, s korábban már másfél évig káplánként dolgozott Szegváron, tehát nem volt ismeretlen a hívek számára. Az ő idejében kapott a szegvári plébánia egy második káplánt. 1825-ben a volt uradalmi kastélyban, amely 1768 óta megyeházul szolgált, kápolnát létesítettek a megyei börtönben raboskodó foglyok számára. Elsősorban e rabok lelkigondozása lett az új káplán feladata, ezért annak javadalmazásához a megye is hozzájárult. 1829-ben foglalta el állását az új káplán, Ujfalusy József. 1838 és 1840 között működött Szegváron káplánként gróf Zichy Ipoly. A gazdag arisztokra családból származó fiatal pap igen sokat költött a templomra és a liturgikus felszerelésekre. Saját költségén kifesttette a templomot, s felújíttatta a szószéket és a keresztelő medencét. Midőn 1840 szeptemberében Mogyoródra helyezték plébánosnak, 3 szegény iskolás gyermeket magával vitt, hogy mesterségekre taníttassa őket.

Az 1842. évi kánoni látogatás idején az első káplán Huszka Vendel volt, aki 1808-ban született Félegyházán, s 1831-ben szentelték pappá. Ezután több mint 2 évig Szegváron káplánkodott, majd Tápiószentgyörgyön, Kókán, Tápiószelén és Szentesen működött, s 1841-ben került vissza Szegvárra. A másik káplán, az 1815-ben Vácott született Fekete Tamás, mindjárt pappá szentelése után Szegvárra került, 1841-ben.

Banó Mihályt 1844 augusztus végén csongrádi plébánossá nevezték ki, s Csongrádon is halt meg 1850-ben. Távozásával lezárult a szegvári plébánia történetének első évszázada. 1739 és 1844 között, 105 éven át 16 plébános működött a községben. Közülük Dobák István 17 évet, Banó Mihály pedig 28 évet töltött itt. A többi 14 plébános átlagosan 4 évig dolgozott Szegváron. Banó utóda, Körrey Ferenc viszont 48 évig volt szegvári plébános. Vele új korszak kezdődik a plébánia történetében.

A plébánia világi munkatársai közül a kántor szerepe volt a legfontosabb. A kántor és a tanító feladatköre általában összekapcsolódott. Igy volt ez Szegváron is egészen 1781-ig. Ekkor II. József úgy rendelkezett, hogy az oktatás hatékonysága érdekében a tanítót semmiféle más feladattal nem lehet terhel-

ni. Ezért a kántori és a tanítói feladatkört szétválasztották. Forray Máté, aki 1745 óta kántortanítóként müködött a községben, a továbbiakban csak a kántori teendőket látta el, míg az iskolában külön tanítót alkalmaztak. Forray 1795-ben nyugalomba vonult, utóda Bellaágh Antal lett, egészen 1822-ben bekövetkezett haláláig. Öt Farkass János, majd Konta József követte. 1826-tól Magyar József látta el a kántori teendőket, de őt 1834-ben rendetlen életmódja miatt elbocsátották, s Molnár Istvánt alkalmazták helyette. 1837-ben Erdélyi Lászlót hívták meg kántornak. Ekkor a kántori tisztség már ismét egybe volt kötve a tanítói hivatallal, mégpedig a lányok tanításával. Erdélyi Kecskeméten született, tanítóképzőt végzett, s 25 éves volt, midőn Szegvárra jött. Az 1842. évi Canonica visitatio elismerően emlékezik meg működéséről.

A PLÉBÁNIA ANYAGI ELLÁTOTTSÁGA

A plébánia építése és karbantartása a kegyúr, azaz a Károlyi család feladata volt. A plébános ellátásáról viszont a község gondoskodott.

Az 1739-ben épült első plébánia helyébe 1776-ban emeltetett új, náddal fedett téglaépületet Károlyi Antal gróf. Három szoba és két kamra volt benne. 1797-ben renoválták, s ekkor vették körül kerítéssel. 1821-ben a Károlyi árvák gyámja, Waldstein Emmanuel gróf a régit lebonttatta, s új plébániát építtetett, szintén téglából, de most már zsindellyel fedve. A plébánosnak három szobája volt, a káplánnak egy. A második káplán érkezése után azonban ez is szűknek bizonyult, mert ő azt a szobát foglalta el, amely addig a plébános házanépéé, vagyis a szolgáló személyzeté volt. Igy azok kiszorultak egy az udvaron lévő szűk épületbe. Az istállóban 4 ló és 6 tehén számára volt hely, s ezenkívül az udvaron még 2 disznóól is állott.

A plébánia jövedelme több forrásból adódott:

1. Földbirtok: A Mária Terézia által elrendelt úrbérrendezés végrehajtása alkalmával az uradalmi földből kihasítottak a plébánia számára egy egész jobbágytelek nagyságú – az 1858. évi legelőelkülönzési pert lezáró egyezségi okmány szerint egy és 2/8 teleknyi – birtokot, amelynek területe a Canonica visitatiok szerint 70 hold, egészen pontosan 78870 négyszögöl. Ez 65,7 magyar holdnak vagy 49,3 katasztrális holdnak, azaz 28.4 hektárnak felelt meg (1 magyar hold=1200 négyszögöl, 1 kat. hold=1600 négyszögöl). Ehhez jött 1858-ban, mikor végrehajtották a közös legelők felosztását, 1 és 2/8 telek után járó legelő-illetmény, azaz 27 és fél magyar hold, vagy 20,6 kat. hold. Ez a „Szállás"nak nevezett birtok, amelyen tanya állt gazdasági épületekkel, a derekegyházi út mellett feküdt a Balassa-halomnál. Ehhez járult másfél hold (1655 négyszögöl) kenderföld a szőlők alatt, és a 600 négyszögöles házi kert a plébánia telkén. Az őszi és tavaszi vetéshez a vetőmagot és a műveléshez szükséges munkát (szántás, betakarítás) a község lakói adták.

2. Párbér vagy ágybér (lecticalis), amelynek fejében minden házaspár fél forintot (50 dénárt, majd 30 krajcárt) és egy pozsonyi mérő (61,5 liter) búzát adott a plébánosnak.

3. Deputatum. Ezt a község adta: évente egy mázsa sót, 14 (1810-től 20) icce vajat, egy mázsa marhahúst, 10 öl tüzifát, 600 (1810-től 900) kéve fűteni való nádat, 6 szekér szénát, 20 font faggyút, 100 fej káposztát, egy hízót vagy ahelyett 10 forintot (1810-től 60 forintot), 3 akó misebort vagy ahelyett 9 (1810-től 30) forintot, 25 zsák búzának a malomba bevitetését és megőrletését, Karácsony, Húsvét és Pünkösd ünnepeire mindegyik alkalommal másfél forintot.

4. Stóla, amelyet a különféle egyházi szolgáltatásokért fizettek a hívek. 1842-ben például esküvőért 30, az új házas és a gyermekágyas nők avatásáért 24, a koporsóbatételért és a koporsó beszenteléséért 30, a Libera elmondásáért 30, a közönséges temetésért 30 krajcárt kellett fizetni. Az énekes gyászmise két és fél forintba, a temetési beszéd másfél forintba, anyakönyvi kivonat kiállítása pedig 1 forintba került. A nemesek és az uradalmi tisztviselők, az idegenek és a párbér fizetése alól felmentettek, valamint a derekegyházi hívek kétszeres stóladíjat fizettek.

A község vezetői és a plébános között 1798-ban megállapodás jött létre, amelynek értelmében a párbért ezentúl a község egy fix évi átalányösszegben fizette. 1804-ben hasonló megállapodást kötöttek a stóla átalányösszegben való megváltásáról is. A párbér megváltásaként a község évente 440, a stóla fejében pedig 150 ezüst forintot fizetett a plébánosnak. Az 1804. évi megállapodásban elmondják, hogy a párbér és a stóla átalányösszegben való megváltását azért vállalták, hogy ezáltal „azon ízetlenséget, gyűlöleteskedést, melly a nevezett adózásoknak beszedése alkalmatosságával előkelni szokott, töllünk és Tiszt. Lelki Pásztorunktól eltávoztatnánk". Mivel a háborús infláció éveiben a pénz elértéktelenedett s mert „a mostani tudvalévő nagy drágaság miatt azon fizetésből, melly a legutóbbi Contractus szerént meg vagyon határozva, mind magának, de leginkább a Káplánynak tartása szűken telne", 1810-ben a plébános kérésére a párbért évi 600 forintra emelték, s a deputatumként fizetett természetbeni és pénzbeli járandóságok egy részét is megemelték. Ugyanakkor eltörölték a stóláért fizetett átalányt, s ezen a téren visszaállították a korábbi rendszert.

1842-ben a plébános összes jövedelme így alakult:

a földbirtok tiszta jövedelme:	100 forint	
párbérmegváltási átalány:	600 forint	
stólából:	150 forint	
deputatumból:	150 forint	
a három nagy ünnepen a községtől:	4 forint	30 krajcár
a második káplán tartásáért:	150 forint	
deputatum a második káplánért:	27 forint	30 krajcár
Összes jövedelme Szegvárról:	1182 forint	

Ehhez járult a stólajövedelem Derekegyházáról és Újvárosból 37 és fél forint értékben.

Az első káplán tartásához a vallásalap 55 forinttal járult hozzá, a második káplánért pedig a megyétől kapott a plébános 60 forintot, 3 öl tüzifát és 2 akó misebort.

A plébánosnak a fenti jövedelemből kellett fedeznie mindenek előtt a két káplán tartását. Mindketten a plébánián kaptak lakást és teljes ellátást, s ezenkívül évi 60–60 forintot. Temetések és misék után havi 4–5 forint külön jövedelemhez is jutottak. A plébános házanépe, vagy amint akkoriban nevezték, „familiá"-ja a következő személyekből állt: a kocsis évi 50, az öregbéres 100, a kisbéres 50, a juhász 12, a vincellér 50 forint fizetést kapott, ezenfelül mindegyiküknek járt 2–2 hold föld, gabona és állattartás. A kondás ellátást és ruházatot kapott. A házvezetőnő fizetése 90 forint volt, a két szolgálólányé pedig 25–25 forint.

A párbér fix átalányösszegben való fizetése nem volt kedvező a plébános számára, hiszen időközben a hívek száma csaknem megkétszereződött, a párbér-megváltási összeg pedig változatlan maradt. 1842-ben például Szegváron 816 katolikus házaspár élt, ezek után az eredeti fizetés szerint 408 forint és 816 pozsonyi mérő búza járt volna a plébánosnak (egy mérő búza ára akkoriban 2–3 forint volt). Ezért a kánoni látogatás alkalmával Banó Mihály azt kérte, hogy vagy emeljék fel a járandóságot, vagy állítsák vissza a korábbi házaspáronkénti és természetbeni szolgáltatást. A község azonban egyikre sem volt hajlandó. Vita adódott abból is, hogy az 1798., 1804. és 1810. évi irásos megállapodásokban ezüst forintban (rénes forintban) voltak megadva a pénzbeli járandóságok, a község viszont a háborús infláció idején bevezetett papirpénzben, váltóforintban fizetett. Az ezüst és a papirforint hivatalos váltási aránya 1:2.5 volt. A Canonica visitatio kimondotta, hogy a plébánosnak az évi 600 forint párbér ezüst forintban fizetendő, a község azonban továbbra is váltóforintban fizetett. A plébános ekkor perre vitte az ügyet. A per igen sokáig elhúzódott. Csak 1853-ban adta ki a megyefőnök utasításban, hogy a párbér, amely az 1802. évi összeirás szerint 440 rénusi forint, és a stóla pengő pénzben, azaz az akkor hivatalos ezüst pénzben az. u.n. konvenciós forintban fizetendő.

A kántornak általában a plébánosi járandóság felét fizették. Tehát neki fél jobbagyteleknyi föld járt, szintén vetőmaggal és megmunkálással, továbbá egy hold kenderföld és házi kert. Házának felépítése és karbantartása a község feladata volt. Párbér fejében ő minden házaspártól egy negyed forintot (25 dénárt, majd 15 krajcárt) és fél pozsonyi mérő búzát kapott. Ebből 1781 óta 200 házaspár párbérét levonták a tanító javára, majd később, midőn a kántor a lányokat tanította, a fiúk tanítója javára. A deputatuma is fele volt a plébánosénak, illetve a 19. században már csak egy öl tüzifa és 300 kéve nád járt neki. Végül ő is részesült stólailletményben: koporsóbatételért és a Libera elmondásáért 30 krajcárt, kis gyászmiséért 15, nagy énekes gyászmiséért 45 krajcárt, temetésért 15 krajcárt kapott, a búcsúztató vers minden 4 soráért pedig 7 krajcárt. A párbér behajtása az egyes családoktól nem volt éppen könnyű dolog. Ezért irja Forray Máté kántor 1807-ben kelt végrendeletében: „Forray Ferenc fiamnak egyebet az faluban lévő párbér restanciáknál nem hagyok, azt szedje ki magának."

A harangozó lakást és kertet kapott, ezen felül párbér fejében minden házaspártól negyed pozsonyi mérő búzát, deputatum fejében a községtől egy öl tüzifát, 400 kéve nádat, ostyasütésre 2 pozsonyi mérő búzát, a toronyóra felhúzásáért és gondviseléséért 24 forintot és 20 font faggyút. Stóla fejében minden halotti vers utáni harangozásért 9 krajcár, gyászmise alatti harangozásért 36 krajcár, Libera fölötti harangozásért 12 krajcár, esketés alkalmával 6 krajcár járt neki, s fel volt mentve az úrbéri tartozások alól is.

A plébánia alkamazottai voltak a község bábaasszonyai is. Az egyetlen bába 1780 körül már nem győzte egyedül a munkát (a szülések száma ekkoriban már meszze meghaladta a százat évente), ezért Dobák István plébános egy második bábaasszonyt is alkalmazott. 1842-ben az 55 éves Bába Anna és a 48 éves Mihók Anna volt a bába, de ekkor már újabb két segítőtársuk is volt, mert a születések száma ekkor már 200 felett járt évente.

HITÉLET

Erre vonatkozóan Dobák István idejéből, az 1780-as évekből vannak az első információink, aki a Historia Domusban részletesebben írt az istentiszteletek rendjéről, a hitélet elmélyítése érdekében tett intézkedéseiről. A templomot minden hétfőn kitakaríttatta, szombatonként kiszellőztette. Vasárnap és ünnepnapokon a szentmise nyáron 9-kor, télen 10 órakor kezdődött, s két óra hosszat tartott. A beharangozás után a kántor a kórusról hangosan és érthetően felolvasta a híveknek a Miatyánkot, az Angyali Üdvözletet, a Hiszekegyet, Isten tíz parancsolatát, az Egyház ötparancsolatát, a bűnbánati imát valamint az Egyház hét szentségét, hogy a nagy többségükben írástudatlan felnőttek ezeket a gyermekkorukban tanult dolgokat el ne felejtsék. Utódai ezekhez hozzátették a Kis katekizmus legfontosabb kérdéseit. A felnőttek e hitbéli oktatása még az 1842. évi kánoni látogatás idején is szokásban volt. Vasárnap délutánonként hitoktatás volt a templomban. Dobák plébános bevezette, hogy vasár- és ünnepnapokon a mise fő részeit harangszóval jelezzék, szabályozta a haldoklók látogatásának és a temetéseknek a rendjét.

A bérmálás szentségének kiszolgáltatása egybeesett a püspökök kánoni látogatásával, ezért erre meglehetősen ritkán került sor. Érthető tehát, hogy minden alkalommal igen nagy volt a bérmálkozók száma. 1778-ban, amikor a hívek összes száma 1723 volt, 660-an bérmálkoztak. Névsoruk megtalálható a Historia Domus-ban, s köztük 7-től 70 évesig minden korosztály képviselve volt. A következő bérmálás 1784-ben volt, a bérmálkozók anyakönyve ekkor 740 nevet tartalmaz (a hívek összes száma 1973). 1796-ban, amikor a váci püspöki szék nem volt betöltve, Zerdahelyi Gábor címzetes püspök, káptalani helynök bérmált. Ezután 33 évig nem volt bérmálás a községben, így érthető, hogy az 1829. évi püspöki látogatás alkalmával a bérmálkozók száma meghaladta a kétezret, vagyis az összes híveknek csaknem a fele vette fel ekkor a bérmálás szentségét. A következő bérmálás alkalmával, 1842-ben gróf Nádasdy Ferenc püspök 1200 hívőnek szolgáltatta ki a szentséget.

Vallásos társulat ekkoriban csak egy működött a plébánián, az 1759-ben alapított Szent József Testvériség (confraternitas) vagy kongregáció, amelynek főfeladata a haldoklók és a halottak lelki üdvéért végzendő imádság volt. Ennek saját oltára volt, Szent József szobrával.

Hogy a koldulással kapcsolatos visszaéléseknek elejét vegyék, a szegények ellátását úgy oldották meg, hogy tíz kiválasztott szegény a község pecsétjét felmutatva hetenként kétszer körbejárta falut, összegyűjtötte a nekik szánt adományokat, s azt a plébános és a község esküdtei közül választott „szegények atyja" jelenlétében egymás között elosztották.

Igen részletes leírást nyújt a plébániám folyó egyházi szolgálatról az 1842. évi kánoni látogatás alkalmával felvett jegyzőkönyv. Vasárnap és ünnepnapokon reggel 8-kor csendes mise van orgonával és népénekekkel. 1/2 10-kor a plébános felolvassa az evangéliumot és szentbeszédet tart. Ennek leggyakoribb témái: az istenfélelem, a felebaráti szeretet, s olyan bűnök, mint a káromkodás, részegeskedés (nyilván ezek fordultak elő leggyakrabban a községben). 10 órakor kezdődött az énekes nagymise. Délután 3-kor litánia volt és hitoktatás. Ekkor a plébános először összefoglalta és átismételte azt, amiről előző alkalommal beszélt. Banó Mihály plébános szentbeszédeiben az akkoriban használatos és nagy számban kiadott prédikáció-gyűjtemények közül főleg Pázmány Péter prédikációira, Alexovits Vazul pálos szerzetes és a ferences Stankovátsi Lipót 1790-ben megjelent Vasárnapi prédikátzióira támaszkodott. Az újabb kiadványok közül elsősorban Szepesi Ignác pécsi püspök 1839-ben kiadott Egyházi beszédeit, Vég István Oktató beszédeit (1830), valamint a Szalai Imre által 1833-ban kiadott Magyar egyházi beszédek gyűjteményét használta, amely neves magyar hitszónokok prédikációit tartalmazta. Ez a névsor arra mutat, hogy nem kedvelte a külső szónoki hatásokra törekvő,vagy a puszta moralizálásban elvesző szerzőket, hanem elsősorban olyanokat választott, akik egyszerűen és világosan fejtegették a hit alapvető kérdéseit, főleg a Szentírás és a szentatyák alapján. Könyvtárában az említtetteken kívül megvoltak még olyan jeles korabeli egyházi szónokok munkái, mint Gegő Elek, Fejér György, Szepessy Alajos, Fogarasy Mihály, Bogyai Mihály, Török Damascenus, Noszkó Alajos, Mayer József, Farkas Bernát, Diószegi Sámuel, a régebbiek közül pedig padányi Bíró Márton veszprémi püspök latinnyelvű beszédei. A hitoktatásban elsősorban Láng János 1800-ban Vácott kiadott Catechetikai beszédeit és Nagy Ferenc „Az egy igaz és boldogító hitnek elei" (Eger 1771) című munkáját használta.

A plébániai könyvtár mellett mind a plébánosnak, mind a káplánoknak voltak saját könyvei. A plébánia tulajdonában 74 könyv volt, ezek közül 17 magyar nyelvű, a többi latin. Nagy részük 18. századi kiadvány, láthatóan a korábbi plébánosok gyűjtötték össze őket. Banó Mihály 78 saját könyve között már többségben voltak a magyar nyelvű kiadványok: 35 darab (főleg prédikációk), szemben a 34 latin könyvvel, de volt 9 német könyve is. A két fiatal káplánnak összesen 29 saját könyve volt, 18 magyar és 11 latin nyelvű. A latin nyelvű könyvek főleg teologiai munkák és gyóntatói kézikönyvek voltak. A kor magyar irói közül Dugonics András, Révay Miklós és Fáy András nevével találkozunk a könyvjegyzékekben, amelyekben elég sok történeti munka is

szerepel, sőt – a plébános egyúttal birtokos gazda is lévén – Pethe Ferenc „Földművelési Chemia" című könyve is. Huszka Vendel káplán pedig láthatóan érdeklődött a természettudományok iránt, mert fizikai és orvosi könyve is volt. Mindent egybevéve 1842-ben a szegvári plébánián 181 könyv állott a lelkipásztorok rendelkezésére, ami abban az időben egy falusi plébánián tekintélyes számnak vehető.

Külön oktatásban részesültek a hívek a bérmálás és a házasságkötés előtt. Bérmálás előtt vizsgát is kellett tenniük, amelyben bebizonyították, hogy a keresztségben az ő nevükben a keresztszülők által elfogadott hitet immár érett értelemmel maguk is megismerték. Az ifjú házasok számára az esküvőt megelőző napon volt egy rövid hitoktatás, amelyben átismételték a hittel kapcsolatos legfontosabb tudnivalókat. A gyermekek 7. évükben készültek fel az első gyónásra és szentáldozásra. Körmenetet feltámadáskor, Úrnapján és a templom búcsúnapján (szeptember 8.) tartottak. Zarándoklatra, búcsújárásra főleg Szeged-Alsóvárosba (Havi Boldogasszony) és az Arad-megyei Mária-Radnára jártak a szegváriak, amint ezt a szegedi és radnai ferencesek javára tett számos végrendeleti hagyaték is bizonyítja.

AZ ISKOLA

Mint már említettük, a szegvári plébánia 1745 óta iskolát is tartott fenn. 1781-ben II. József rendelete értelmében szét kellett választani a kántori és a tanítói feladatkört, mert a tanítót semmiféle más munkával nem volt szabad terhelni. Ezért a plébános megállapodott a falu vezetőivel az alkalmazandó tanitó járandóságát illetően. 30 forint készpénzfizetésen kivül 31 forint 50 krajcár értékű természetbeni ellátásban részesült (10 köböl búza, 6 köböl árpa, 50 font só, 10 icce vaj, egy mázsa marhahús, 50 fej káposzta, egy öl tüzifa, 10 font faggyú, s 1783 óta fűtésre 300 kéve nád); lakást az iskolában kapott.

Tanítóul először a tatai származású Potyondi Jakabot alkalmazták 1781-ben, de magatartásával nem voltak megelégedve, ezért elbocsátották. Helyére még ugyanabban az évben Kiss Béla jött Földeákról. Öt 1783-ban Szőlősy Tamás követte, majd 1785-ben Adorjányi István.

A tanító járandóságát a község a háborús infláció és drágaság idején, 1808-ban felemelte. Készpénzfizetése ekkor 76 forint lett. Fűtésre 3 öl fát és 300 kéve nádat kapott, s a korábbi deputatumhoz még 2 szekér szénát. Ezenfelül párbért is szedhetett 176 – vagy ha a község lakossága szaporodik, akkor maximum 200 – házaspártól, egyenként egy negyed forintot (15 krajcárt) és egy véka (23 liter) búzát.

Iskolaépítésről a Historia Domus 1765 és 1769 között, Partll Gábor plébánossága idején emlékezik meg. 1814-ben építettek új iskolát, tégla alapon, nádtetővel. Az épület 10 öl (19 méter) hosszú és 18 öl (34 méter) széles volt. A tanítónak 2 szoba-konyhás lakása volt benne, istállóval és kocsiszínnel. Maga a tanterem két osztályra volt osztva, az egyikben a fiúk, a másikban a lányok tanultak. 1846-ban határozták el, hogy a fiúk és a lányok részére két külön tanterem létesüljön.

A lányok tanítása az iskolamester (ludimagister) feladata volt, aki egyúttal ismét ellátta kántori teendőket is, ezért saját költségén helyettest tartott, „nehogy a lányok magukra maradjanak, míg a kántor egyházi teendőkkel van elfoglalva". A segédtanító a kántortól lakást és ellátást, 40 forint fizetést és egy pár csizmát kapott. A fiúkat a tanító (docens) oktatta, aki az iskola-épületben lakott és 200 házaspár után részesült párbérben (negyed forint és egy véka búza). Az iskolamester azonos volt a kántorral: 1822-ig Bellaágh Antal, utána Farkass János, majd Konta József. 1826 és 1834 között Magyar József a kántortanító, de őt rendetlen életvitele miatt elbocsátották. Helyét előbb Molnár István, majd 1837-ben Erdélyi László foglalta el. A lányok oktatásában őt 1841 óta szükség esetén Sallai Rafael helyettesítette. A fiúk tanítója 1816 óta Bellágh Károly volt, aki 1842-ben, 57 éves korában még működött.

1842-ben 675 iskolaköteles korú (6–12 éves) gyermek volt a faluban, ezek közül azonban csak 235 (35 %) látogatta rendszeresen az iskolát. Hogy ilyen sokan nem járnak iskolába, annak – a Canonica visitatio szerint – a szülők szegénysége és hanyagsága az oka. A gyermekeket iskolábajárás helyett sokan a ház körül és a gazdaságban foglalkoztatják.

1859-ben 411 iskolaköteles gyermek volt a községben. Az iskola két tantermes volt, s az iskolaépületben kapott helyet a 2 szoba konyhás tanítói lakás. Az iskola mellé a község 1856-ban egy másik, szintén két szoba-konyhás tanítói lakást építtetett. Az iskolát 1857-ben újították fel. 1853-ban „alapíttatott egy második vegyes tanoda a helység távolabbi részében lakó gyermekek számára, és a szegvári elöljáróság nagylelkűen szabad lakáson kívül 300 pengő forinttal is ellátta." Itt az első tanító a szegvári születésű Szűcs Antal lett. Ez az iskola és a tanító lakása egyelőre egy bérelt házban kapott helyet.

Erdélyi (saját aláírása szerint Erdélly) László kántor-tanítónak ekkor az előző évben végrehajtott legelőelkülönzéskor kapott legelő-résszel együtt 37 magyar hold (=27,65 katasztrális hold) szolgálati földje volt (szántó, legelő, kert, nádas), ezenfelül kapott 720 házaspártól egyenként fél pozsonyi mérő búzát és 6 krajcárt, a községtől egy öl fát és 300 kéve nádat. Készpénzjárandósága az akkor bevezetett osztrák értékű forintban 76 forintra rúgott (1 régi forint, vagy pengőforint=1.05 osztrák értékű forint), a földbirtok jövedelmét és a természetbeni járandóságok értékét 841 forintra becsülték. Ehhez járult még a kántort megillető stólajövedelem, ami ötévi átlagban évi 84 forintot tett ki. Ez együttesen – a szolgálati lakáson kívül – felment 1001 forintra, ami akkoriban igen tisztességes jövedelemnek számított. Kiadásai adóban, illetékben és egyházi segélyezésekre 146 forintot tettek ki. Vas Mátyás tanító 14 és fél magyar hold (= 11 katasztrális hold) szolgálati birtokkal rendelkezett, s a községtől 336 forint fizetést kapott. A másik tanító, Ollesz Ferenc ugyanannyi szolgálati földet kapott, mint Vas Mátyás, ezenkívül 200 házaspártól fél-fél pozsonyi mérő búzát, a községtől 52 forintot, s természetben félmázsa húst, félmázsa sót, 6 font vajat, 50 fej káposztát, 10 font faggyút, 3 öl tüzifát, 300 kéve nádat és 4 kocsi szénát.

1844 augusztusában gróf Károlyi István kegyúr ajánlására Iberall Ferenc addigi derekegyházi udvari káplánt nevezték ki szegvári plébánossá. Iberall, aki nevét 1848-ban Körreyre magyarosította, ezt a saját szavai szerint „nem kért és nem óhajtott" hivatalt 48 éven át töltötte be. Az új plébános 1809-ben Budán született, Komáromban és Vácott tanult, s 1832-ben szentelték pappá. Előbb Nógrádon, Kosdon, és Vácszentlászlón káplánkodott, majd 1836-ban gróf Károlyi István – szüleinek érdemeiért – meghívta Derekegyházára udvari káplánnak. Német származását, nevén kívül, az is mutatta, hogy 1842-ben 38 könyve közül 20 németnyelvű volt (köztük irodalmi munkák is, mint pl. Klopstock, Schiller és Kotzebue kötetei), 12 latin és 6 magyar mellett.

Az új plébánost a szegvári parókián „visszaijesztő látvány" fogadta, mert mindent igen elhanyagolt állapotban talált: „három füstös, meszeletlen szobát, bedőlt kemencékkel, és elhanyagolt gazdasági épületeket, az udvar pedig széltében hosszában egy nagy szemét- vagy trágyadombhoz hasonló volt. Mindenütt a pusztulás, az elhagyatottság nyomával találkozott. A külső legkiáltóbb reparációkat ugyan megtette az uraság, de minden egyéb a plébános terhére esett." Még ennél is kellemetlenebb volt, hogy belecsöppent az elődje által a község ellen indított „áldástalan" párbér-perbe, ami azért folyt, hogy a község a párbér-megváltási összeget ne papirpénzben, azaz váltó forintban fizesse, hanem ezüstben, azaz pengő vagy konvenciós forintban. „Ide járult, hogy per alatt levén az ügy, a község még a 600 váltóforintot sem akarta kifizetni és így éveken át fizetés nélkül szolgáltam. Felfolyamodtam a püspökséghez, de attól is csak azt a választ kaptam, hogy azt tegyek, amit jónak látok."

1844-ben a nagyváradi püspök Újváros, Mágocs és Lajosszállás majorokat az ő joghatósága alá tartozó bánfalvi plébániához akarta csatolni. Iberall kérésére azonban ebbe a váci püspök nem ment bele, mert ezek a települések közelebb vannak Derekegyházához, ahonnét az ottani udvari káplán tiszteletdíj mellett el is látta őket. Igy ezek a lélekszámban gyorsan növekvő települések a szegvári plébánia filiái lettek, 1860-ban pedig az önállósuló derekegyházi plébániához csatolták őket.

1846 augusztusában Rády Ferenc káplánt, aki egy évvel korábban újmisésként került ide, s akinek „mívelt lelkét és vidor kedélyét" a plébános nagyon megszerette, elhelyezték, s helyette Illés Elek jött a községbe. Novemberben már őt is elhelyezték, s – amint a Historia Domusban olvassuk – „volt jó káplánom helyett az Egyházhatóság ide rendelte Suhajda Károlyt, egy nem jó hírben álló papot. Igazat megvallva én bizony féltem ezen kétes jellemű, rosszhírű paptársamtól. Kértem is a főt. Egyházkormányt, hogy kíméljen meg ettől a nem nagyon jó hírű káplántól, mert attól féltem, hogy vele szemben gyűlölködnöm kell, ki csak szeretni tudok. De vele magamra vontam a helynök rosszalását, mert úgy mond senki sincs hibátlan, s Suhajda káplán úr a javulás útján van." Suhajda káplán kiemelkedő szerepet játszott Szegvár 1848 tavaszi eseményeiben, amelyekről a Historia Domusban Körrey plébános részletesen beszámol.

Augusztusban ő maga is hadbaszállt a felkelő szerbek ellen, mint nemzetőr, híveivel együtt, októberben pedig két káplánja volt részese a szegvári népfelkelőkkel együtt az ozorai diadalnak, midőn Roth és Filipović horvát határőrtábornokok megadták magukat a magyar népfelkelőknek. Ezt a beszámolót érdemes szószerint ide iktatni.

„AZ 1848 ÉVI ÁLLAPOTOK SZEGVÁRON"

„A Posonyban egybegyűlt karok és rendek 1848ik évi Március 15-én kivívták felséges urunk és királyunk beleegyezésével Hazánk önállóságát magyar felelős Ministerium alatt és kimondatott a francia jelszó: szabadság, egyenlőség, testvériség. Volt is világra szólló nagy éljenzés az egész országban, a köz és magány épületekben mindenütt lebegett az országos tricolor zászló, és Március 20-án, hogy legyen a nemzetnek egy szent jelvénye a Márc.15. nap emlékére, itt helyben is készült egy nagyobbszerű háromszinű nemzeti lobogó, mely mai napon a templomban fel is szenteltetett. E naptól kezdve, sőt egész héten át szünetelt a munka, fel-alá hullámzott a nép muzsika és szünni nem akaró éljenek mellett az utcákon, és ugrálva táncolva járták a bolondját. A köztisztviselők nem mertek a rakoncátlan anarchia jellegű nép árnak ellentállani és majdnem valóságos anarchia támadt a községben és buzdító tüzelő lelke Suhajda Károly a nyakamra küldött káplán volt. Az a szerencse, hogy a megyeszerte kiküldött választmány nemsokára véget vetett a káplán úr üzelmeinek, és elfogatása mint néplázítónak el volt határozva; hogy ez meg ne történjék rögtön írtam a káptalani helynök úrnak Suhajda eltétele iránt, mert különben megtörténik a cleruson azon botrány, hogy egyik tagja mint néplázító befogatik. Ezen fellépésem elvégre mégis hatott, mert disponáltatott [áthelyezték] és helyébe Czech János volt ide rendelve. De Suhajda nem akart Szegvárról elmenni és csak a nép ellenszegülése mellett lehetett őt innen eltuszkolni.

Ugyanezen posonyi országgyűlés folyamán a jobbágyság bé lett szüntetve amennyiben a sok urak ...a főpapsággal együtt minden dézsmáról a nép javára lemondtak és mindenki mintegy vetélkedve sietett a köz teher viselésében. A dolgok ilyetén állása mellett a szegvári plébános is az odiosus párbér peréről, mely egy német képviseli az úrbériségnek lemondott, és szinte örültem, hogy ezen nehéz nyügöt tisztességes úton lerakhattam nyakamról."

„A SZEGVÁRI PLÉBÁNOS MINT NEMZETŐR."

„Ősrégi átka a magyarnak, hogy ez soha egyet nem ért. Ezen átok most is rajtunk van, most is tépi szakasztja szegény hazánkat. Egy részről báró Jellacsics horvátországi bán szerb és oláh osztrák zsoldosaival más részről a magyarországi ráczok kardot rántottak a magyar faj ellen, kik az ugynevezett római sáncoknál táboroztak. Ezek megfékezésére nemzetőri felkelést [hirdettek], melyben az egyenlőség elvénél fogva a papoknak is részt kell venni. Igy történt, hogy August. 3kán a szegvári plébánus híveivel mint nemzetőrökkel

Törökbecse felé indult, hogy az ott lakó ráczokat féken tartsák. Állítólag osztrák ágyúkkal vannak felfegyverezve. Ezek ellen az Osztrák Császár és Magyar király Puchner tábornokot küldte, de ebben nem volt köszönet, mert a derék tábornok megtámadta lelkes magyar seregével a ráczokat. Csakhamar kisült, hogy nem volt elegendő puskapor, s így kifogyván a puskaporból szégyen szemre meg kellett hátrálniok. Ez valóságos árulás volt melyet az Osztrák császár a Magyar király ellen elkövetett. Szegény, szegény hazánk!!

Október 3án hozzánk is eljött Kossuth Lajos mint kormánybiztos és általános felkelésre buzdította a népet országszerte. A szegvári nép nagy lelkesedéssel fogadta szabadítóját és már Október 5-én az egész község kaszákkal és vasvillákkal felfegyverezve Jellacsics horvát bán ellen [indult]. De a derék tábornok Róth, Filipovics tábornok társával látván, hogy az egész nemzet talpon van, ütközet nélkül megretirált, s így a szegvári népfölkelés is melynek tagjai[ként] az egyház részéről Czech János és Kovács József szegvári káplánok is részt vettek – azonnal vissza is tért. És lett itthon nagy áldomás, – a 2 napi expeditio után."

1849 junius 20-án Körrey is résztvett a ceglédi papi gyűlésen, amelyet Bobory Károly, a forradalom és szabadságharc idején igen aktív politikai szerepet játszó ceglédi plébános hívott össze, tiltakozásul a magyar katonai vezetés túlkapásai ellen. Áprilisban ugyanis Damjanich tábornok hazaárulás vádjával agyonlövette a kókai és a tápiószecsői plébánost. Körrey így számol be erről: „Az egyház kormányi nem mervén ezen zavaros időkben papjait [összehívni], így történt hogy az alsó Clerus remonstrálni akarván, Bobory Károly czeglédi plébános meghívására Czegléden gyűlést tartott hogy óvást tegyen a magyar hadsereg túlkapása ellen, mely minden törvény és igazság ellenére a nép egyszerű feladására Mericzayt a szecsői és Hoerneggert a kókai plébánost agyon lövette, – és a váczi káptalani helynök helyett Bobory Károlyt választotta meg Vicariussá, kiben erélye és tudományosságában több garanciát vélt feltalálni a külső Clerus megvédésére, amiről a váczi káptalan jegyzőkönyvileg értesíttetett."

„A hon ellenségeinek elvégre sikerült az orosz hadak segítségével és Görgey a magyar hadsereg teljes hatalmú tábornokának árulása mellett a nemzetet leigázni. Ennek parancsára a magyar hadsereg Auguszt 13án a fegyvert letette de nem a gyűlölt osztrák hanem a muszka hadsereg előtt. Az osztrák császári kormány avval inaugurálta vissza nyert hatalmát, hogy az úgynevezett és forgalomba lévő Kossuth bankókat minden kárpótlás nélkül beszüntette és confiscáltatta, mely alkalommal a szegvári templom is 643 ft, 45 krajcárnyi kárt szenvedett."

Eddig a plébániai krónika. Körrey plébánost egyébként 1848. évi nemzetőri szerepléséért 1883-ban a budapesti 1848–49-es agg harcosok egyesülete tiszteletbeli tagjául választotta, s erről Klapka György aláírásával ellátott díszes okmány által értesítette.

A szabadságharc bukása után, 1850-ben az egyházi bíróság felelősségre vonta a ceglédi papi gyűlés szervezőit és hangadóit, köztük Körreyt is. Jóllehet a magyar forradalmi hadsereg „túlkapásai" ellen tiltakoztak, s ezek ellen akarták megvédeni magukat és híveiket, de mivel a nehéz időkben tehetetlennek bizonyult káptalani helynök, Szarvas Ferenc helyett – aki az egyházmegye történetírója szerint „tudós és jólelkű férfiú volt, de nem volt meg benne a kormányzási képesség" – új helynököt választottak (a püspöki szék akkor nem volt betöltve), vétettek a kánonjog előírásai ellen. A vád furcsa módon „szakadárság" vétke volt. Körrey a Historia Domusban így ír erről: „A czeglédi gyűlésben részt vett papok elítéltettek klastromi fogságra. Csak 1850. évi Junius havában jutott eszében a váczi káptalannak a kudarc, melyet a Czeglédi gyűlésen aratott és perbe fogta azokat kik ebben részt vettek. Tehát egyszemélyben felperesek és bírák gyanánt végezték az eljárást és elítélték úgy azokat kik a káptalani helynök ellen szavaztak úgy azokat is kik e gyűlésben a káptalani helynököt meg nem védelmezték. Azután az elsők közül Bobory Károly a czeglédi, Röth Antal a mindszenti plébános plébánia vesztésre, a többiek több kevesebb heti internálásra ítéltettek, többek között gróf Vécsey Sándor vásárhelyi apátplebanus 4 hétre, Körrey Ferenc 2 hétre", Láncz János ceglédberceli plébános 3 hétre. Lovász Antal hatvani, Szücs István nagykátai, Jaczko Károly szentesi, Bajnoczy Sándor csépai segédlelkészeket szintén megbüntették. „Szárazon egy sem menekült. Mindnyájan klastromi fogságra voltak ítélve." Boboryt az osztrák katonai törvényszék is elítélte előbb halálra, majd kegyelem folytán 15 évi várfogságra, amelyből 5 évet letöltött. Egyébként Rötth Antal 1854-ben, Bobory pedig a kiegyezés után újra plébániát kapott.

A plébános úr a büntetést letöltötte, s utána az élet a plébánián is visszatért a békés mindennapok kerékvágásába. Körrey magatartása a szabadságharc idején, valamint elítéltetése nyilvánvalóan közelebb hozta őt híveihez. Erre utal az a tény, hogy a Historia Domus ezekben az években bővelkedik a szegvári hívek kegyes adományairól szóló bejegyzésekben. 1853-ban az évek óta húzódó párbér-per is lezárult. Bonyhády István megyefőnök döntésével mindkét félnek igazságot akart szolgáltatni: előírta ugyan, hogy a párbér és a stóla ezüst forintban fizetendő, de a párbér-megváltás összegét nem az 1810-ben, az infláció tetőpontján megállapított 600 forintban, hanem az 1802. évi összeírás szerint 440 forintban határozta meg.

1851-ben a kegyúr végre rászánta magát a plébánia és a melléképületek hiányainak pótlására. 1853-ban Roskovány Ágoston püspök a Héthalmi majort, amely addig Vásárhelyhez tartozott, a szegvári plébániához csatolta.

A hitélet jelentős eseménye volt 1850-ben a Mária Társulat megalakulása, amelynek 1858-ban már mintegy 400 tagja volt. A társulat minden hó első szombatján misét mondatott a Szűzanya tiszteletére. Ugyancsak Körrey idejében, 1882-ben létesült a Jézus Szíve Társulat.

Az új váci püspök, Roskovány Ágoston akit 1851-ben neveztek ki, elég hamar, már 1852-ben eljutott Szegvárra is, ahol 995 hívőnek szolgáltatta ki a bérmálás szentségét. A következő bérmálásra azonban – úgy tűnik – 32 évet

várniuk kellett a szegvári híveknek, mert a Historia Domusban 1884-ig nincs nyoma hasonló eseménynek. Talán ezért volt a bérmálkozók száma ekkor olyan nagy: 1700.

A régi orgona 1853-ben teljesen felmondta a szolgálatot. Ezért a szegvári községi elöljárók szerződést kötöttek Kovács János szegedi orgonakészítővel új pedálos orgona építésére. Az új orgona 3625 váltóforintba került. A templompénztár 1665 forinttal járult hozzá, a többit a hívek adakozásából fedezték. Ugyanebben az évben „a plébános sürgetésére egy második vegyes tanoda alapíttatott a község távolabbi részeiben lakó gyermekek számára."

1858-ban „barátságos egyezséggel" fejeződött be a földesúr és a község között az addig közösen használt legelő elkülönítése és a nádlási haszonvételek megváltása ügyében folytatott per. A legelő illetményt minden egész jobbágytelek után 22 magyar holdban (1200 négyszögöles) állapították meg. A község összesen 123 és fél jobbágytelek után 2717 magyar hold (=2038 kat. hold) legelőt kapott. A nádlási haszonvétel megváltásaként a Tisza árterületén 1000 hold nádas jutott a községnek. Ezzel a plébánia földbirtoka 1 és 2/8 telek után 27 és fél magyar holddal (= 20,6 kat.) gyarapodott. A három tanító ugyanekkor 11–11 hold legelőterületet kapott.

1866-ban Körrey plébánost – az egykori rebellis „szakadárt" – címzetes kanonokká és szentszéki ülnökké nevezték ki. Ebben nyilván része volt az inséges években kifejtett tevékenységének is.

INSÉGES ÉVEK

Az 1860-as években ismételten nehéz idők jártak a szegvári hívek, külösen a szegényebbje felett. Ezekben az években Körrey plébános igen fontos szerepet játszott a község lakosságának életében.

„Az 1863. év szomorú év volt nem csak a községre, hanem az egész Alföldre a rendkívüli szárazság miatt, melynek majdnem az országnak 1/3-a áldozatul esett. Már tavaszkor mutatkozott a terméketlenség az eső hiánya miatt." Az egész ország felfigyelt a fenyegető veszélyre, s mindenütt „segélyező bizottmányok" alakultak. A szegvári segélyező bizottmánynak Körrey lett az elnöke. Hónapokon át fáradhatatlanul levelezett a megyei és az országos hatóságokkal, s mindenkivel, akitől bármiféle segélyt remélhetett a község éhező szegényei számára, majd gondoskodott a beérkező segélyek szétosztásáról. A Historia Domus bejegyzéseiből, valamint a plébános levelezéséből és jelentéseiből drámai részleteiben kibontakozik ennek az inségkatasztrófának és az elhárítására irányuló segélyakciónak a története.

Az aszály hatását jól érzékelteti a plébános kimutatása az 1863 nyári aratás eredményéről a 7537 holdas szegvári határban, szembeállítva a szükséglettel, azaz egy normális év termésével:

	termett	szükséglet	hiány
	pozsonyi mérőben		
őszi búza	11168	40196	29028
őszi árpa	350	5864	5514
kukorica	350	5864	5514
zab	350	5864	5514
Összesen gabona	12218	57788	45570

Vagyis 45570 mérő, azaz 28000 hektoliter gabona hiányzott. Ami a takarmányt illeti, a szokásos 26862 mázsa lucerna helyett csak 3000 mázsa termett.

„E roppant különbség, mely a termett és a szükségelt gabonanemekben és takarmányban mutatkozott okozta: miként lakosaink 2/3 része, kik csak részességből és napszámból élnek, vég inségre jutottak, és igen nehéz napokat valának kénytelenek látni. De a földes gazdának is meggyültek gondjai: mert ha családjával meg is élhetett volna szűk terméséből – de akkor vetőmag nélkül maradván, jövő évi kilátásai sem lehettek kecsegtetők. E mellett szénája sem lévén, igavonó marhái részint elestek, részint messze földre hajtotta eladás végett, ahol is ezeket minden áron, értékének felébe, harmadába, sőt még azon alul is kénytelen volt elvesztegetni, rendezett gazdaságának nagy kárára, s így a gazda is, mint a zsellér aránylagos segély nélkül tönkre jut."

1863 végéig a bizottmány 164 családot segélyezett 298 gyermekkel. Télen azonban a helyzet súlyosbodott: a napszámosok nem jutottak munkához, élelmiszertartalékaik teljesen elfogytak. „Ezen egészséges, munkabíró és munkálni szerető napszámosokkal most mintegy permanens ostromállapotba van helyezve a bizottmány; – százanként jelennek meg hetenként a községháznál, s munkát vagy kenyeret kérnek, – pedig e bizottmány sem ezt sem azt nem adhatja neki" – jelenti 1864 január 5-én a főispáni helytartónak Körrey. A kormány azt javasolta, hogy a község vegyen fel kölcsönt, erre azonban egyelőre nem nyílt lehetőség. „E nép helyzeténél fogva csak két pénzforrásra van utalva, és ez a gabonatermelés és baromtenyésztés; ha e két forrásból nem meríthet minden egyéb kereset zárva van előle. A múlt sanyarú évvel pedig mind a két pénzforrás bedugult számunkra. Legtöbb gazdának földje még a szükséges vetőmagot sem adta meg, – és a m. kormány gondoskodása nélkül sok föld bevetetlen maradt volna. – Barmait pedig, sőt még igavonó marháit is a múlt évi aszály miatt kénytelen volt elvesztegetni." Eladnák házaikat, földjüket is, de a körülmények miatt nincs rájuk vevő. Ezért szegényes butoraikat, az ágynemüt és ruháikat adják oda egy falat kenyérért. Február elején már 1412 embert segélyezett a bizottmány. Akadt olyan is, akinek rejtett készletei voltak otthon, mégis kért segélyt, s a kapott kenyerekkel kutyáját tartotta. Február végére elfogyott a szegvári bizottmány rendelkezésére álló gabona és pénz, nem tudtak további segélyeket adni. Körrey kemény harcot vívott a megyei és az országos bizottmánnyal, míg végre elérte, hogy a község nagyobb összegű állami kölcsönt kapott, amelyből aztán 2600 véka gabonát vásároltak. Inségkonyhát állítottak fel, ahol 170 személynek osztottak ingyen levest. A

pesti központi bizottmány a tavasz folyamán 5500 darab háromfontos (kb. másfélkilós) kenyeret küldött. A gabona- és kenyérsegélyben csak a földnélküli, vagy csak 1–2 holdas családok részesültek, vagyis az egykori házas és házatlan zsellérek. A földbirtokos parasztok, azaz az egykori telkes jobbágyok (436 család) vetőmag-segélyt kaptak és holdanként 2–3 forint kölcsönt a kormány segélyalapjából. Májusban végre megkapta a község az igényelt 5000 forintos kölcsönt a Magyar Földhitel Intézettől. A költségek levonása után maradt 4801 forintot 80 földes gazda között osztották szét.

Áprilisban és májusban ijesztően megnőtt a betegek száma, különösen a skorbutos megbetegedések növekvő számáról számol be a plébános. Az inség hatása egyébként az anyakönyvek adataiból is jól kiolvasható. Az aszályt követő évben, 1864-ben a halálesetek száma az előző öt év átlagához képest megkétszereződött, s a halálozási arány meghaladta a 63 ezreléket, ugyannyi volt mint az 1855. évi nagy kolerajárvány idején. A születés is jóval kevesebb volt, mint normális években: 43 ezrelék. Ebben az évben a halálesetek száma 114 fővel haladta meg a születésekét.

Körrey plébánosnak az 1863–64. évi segélyakciót lezáró jelentésében ezt olvashatjuk: „Szegvár községének sorsa a múlt évi aszály miatt azzá lett, ami e megyének egyébb községeié, mert a közös inség közös eredményt is szült mindenhol. Azonban Szegvár községére nézve különösen kiemelendőnek vélném azon körülményt miként községünknek 2/3-a mint házas és házatlan zsellér, csak részességből és napszámból keresi élelmét; de ezen keresetforrását is kiapasztotta a múlt évi nagy szárazság. A gazdának nem lévén termése, a zsellér sem kereshette meg részességből szükséges élelmét, hanem ő is, a gazdával együtt részesse lett a nyomorúságnak. Népünk második kereset forrása a napszám. A múlt évben folyamatban is voltak a tiszai munkálatok; – de az idén innen is kiszorította őket a Tiszának rendkívüli kiáradása, miáltal községünk igen válságos helyzetbe jutott, melyből azt csak a sok nemes keblek önfeláldozása, csak a tevékeny felebaráti szeretet volt képes kiragadni... Szegényeink száma, kik könyöradományra vagy közvetlen élelmezésre igényt tartottak, felrúgott 442 családra, öszvesen 1862 egyénre (5300 lakosa volt a községnek)."

A segélyakció eredménye a következő volt: pénzadomány beérkezett összesen 2322 forint. Ennek nagy része, 1700 forint, a megyei segélyező bizottmánytól. Körrey maga 65 forintot adott, többet mint a földesúr, gróf Károlyi Sándor a saját magánpénztárából. Természetben érkezett 260 pozsonyi mérő gabona, 16500 font kenyér, 443 font aszalt gyümölcs. A pénzsegélyekből a község 982 véka gabonát vásárolt és osztott szét az éhező családok között. A beérkezett adományokból és segélyekből ingyenes segélyezésben részesült 358 család, összesen 1332 személy. A kormány által nyújtott 7630 forint kölcsönből vett 1300 pozsonyi mérő gabonából későbbi visszatérítés kötelezettsége mellett részesült 354 család. Vetőmag-segélyt kapott az őszi vetésre 1947 pozsonyi mérőt 417 család, a tavaszi vetésre 1423 pozsonyi mérőt 436 család. Az állam által nyújtott 7051 forint kölcsönből részesült 215 család (ezt birtokosoknak adták, holdanként 2–3 forintot). A Magyar Földhitelintézet által nyújtott 4801 forint kölcsönből részesült 80 család.

Az aszályos évek sorozata azonban tovább folytatódott. 1865-ben minden kút kiszáradt, ezért a plébános a parókia udvarán 7 öl mély kutat ásatott. 1866-ban „május hó 24-én oly nagy hideg volt országszerte, hogy nem csak a gyenge kerti növények, hanem a szöllő és kukorica és rozs tökéletesen, a búza és árpa pedig legnagyobb részben elfagyott – és talán az 1863. inséges évnél is nagyobb szükségnek nézünk elébe... Az előre látott inség borzasztó módon bekövetkezett, az aratás annyira silány volt, hogy...ez évben ismét könyöradományra szorulunk." A bizottmány ismét megalakult, ismét Körrey plébános elnökletével, akinek felmérése szerint az inséget szenvedők ellátására legalább 5000 forintra lenne szükség. A gyenge termés miatt az 1866 őszi és az 1867 tavaszi vetést a gazdák ismét csak úgy tudták elvégezni, hogy állami kölcsönből vetőmagot vásárolt a község 8912 forint értékben. Hogy a kubikus családok munkához és keresethez jussanak, novemberben megkezték a földmunkákat a Csongrád közelében lévő 83. számú tiszai átvágáson, s ott 200 szegvári férfinak is jutott munka. Azaz csak jutott volna, mert 200 helyett csak 47-en jelentek meg, a többinek „nem kellett a munka". Január végén a Tisza áradása miatt ez a munkalehetőség is megszünt. Tavasszal az alföld–fiumei vasút építése nyújtott némi munkaalkalmat, de ott csak 19 szegvári lakos kapott kereseti lehetőséget.

1867 január és februárban 244 család, 672 családtaggal részesült élelmezésben. Ezt részben országos segélyből, részben a gróf Károlyi család adományából fedezték. 1864-hez hasonlóan most is jelentkeztek segélyért olyanok, akiknek volt miből megélniük. Az inség méreteit mutatja az a tény, hogy 1867-ben az anyakönyvek ismét több temetést tartalmaznak mint keresztelést, s a halálozási arányszám felugrott 54 ezrelékre.

Ezután negyedszázadon át nem találunk utalást a Historia Domusban ilyen természeti és népesedési katasztrófára. Az utolsó nagy demográfiai katasztrófa, az 1873. évi kolerajárvány Szegvárt kevésbé sujtotta, mint az ország egyéb vidékeit, mert halálozási többlet nem mutatkozott, s a halálozási arányszám „csak" 49 ezrelékig emelkedett, szemben az országos 62 ezrelékkel. 1894-ben azonban ismét azt olvassuk a plébánia történetében, hogy „ez az év népünkre igen lesujtó volt, mert a megelőző évi gyönge termés után 1894-ben a tavaszi és nyári aszály folytán oly silány volt a termés, de különösen a tavasziak, hogy részben az 1863. és 1866. évinél is rosszabb volt". 1895 januárjában már nagy inség mutatkozott a községben. Károlyi Sándor adományából a Szent Vince nővérek két hónapon át 1000 személy részére levest osztottak, tavasszal pedig a gróf vetőmagot juttatott a szegényeknek.

A fenti néhány adatból jól látható, hogy a 18.–19. században a plébánia nem csupán a község lakosságának lelki igényeit elégítette ki, hanem számos olyan a közösség számára nélkülözhetetlen funkciót is ellátott az oktatás, az egészségügy és a szociális gondozás terén, amelyet később részben az állam vett át.

Az osztrák–magyar kiegyezés után a békés fejlődés évtizedei következtek Magyarországon. Ezekben az években a templom körüli teendők foglalták le a plébánost, s vették igénybe a hívek áldozatkészségét. 1867-ben a templomtorny tetejét zsindellyel fedték be. 1869-ben eltávolították a templom körüli kerítést, helyette sövényt és fákat telepítettek. 1872-ben sor került a templom belső kifestésére. A korábbi kifestés, 1839-ben, nagyrészt az akkori káplán, gróf Zichy Ipoly adományából történt. Zichy, immár pápai prelátusi rangban, nem feledkezett meg ifjúkori működése színhelyéről, s 1872-ben is hozzájárult 100 forinttal a festés 608 forintos költségéhez. Az ő nevével a következő években még többször találkozunk a szegvári templomra adakozók között. 1874-ben felállították a templomban Szeplőtelen Szűz Mária új szobrát, egy gráci szobrászművész alkotását. 1883-ban a kegyúr, gróf Károlyi Sándor „nagyobbszerű reparációkat vitetett véghez úgy a templomon mint a paplakon." Ekkor cserélték ki újakra a templom ablakait és főajtaját.

1887-nél ezt a bejegyzést olvassuk a Historia Domusban: „Ez évben redkívüli buzgóság szállta meg híveimet." A főoltár és a két mellékoltár, amelyet 1839-ben gróf Zichy Ipoly káplán a saját költségén renováltatott, kopott és színehagyott lett, időszerűvé vált a felújításuk. Ezzel a Jakobey Károly és társai által létrehozott budapesti konzorciumot bizták meg, amely templomok és oltárok festésével és díszítésével foglalkozott. Jakobey és társai átépítették és újra díszítették az oltárokat, s mindháromra új oltárképet festettek. Ez a munka 2164 forintba került. A Historia Domus közli az adakozók teljes névsorát. Körrey plébános maga 635 forintot adott, a templompénztár 519 forintot, a halottas társulat (ez valószínűleg azonos az 1759-ben alapított Szent József Testvériséggel) 100, a Mária Társulat pedig 30 forintot. Az egyéni adakozók névsorának élén ismét gróf Zichy Ipoly áll 50 forinttal. 19-en adtak 6 és 20 forint közötti összeget, 57 család 2–5 forintot. Az egy forintos adakozók száma 65 volt, s egy forint alatti összeggel járultak hozzá az oltárok megújításához 46-an. (Tájékozódásul: egy mázsa búza ebben az évben a szegedi piacon 7–8 forintba, 1 kg. marhahús 47, a disznóhús 33 krajcárba került.)

Egy 1888-ban készült kimutatás szerint a plébános jövedelme így alakult:

Bevételek:	
A községtől kapott párbér-megváltás:	462 forint
Stóla-jövedelem:	120 forint
A deputatum megváltása:	520 forint
A 78 holdas földbirtok jövedelme:	936 forint
Összesen:	2165 forint
Kiadásai az alábbiak voltak:	
Állami adó és illeték:	385 forint
Községi adó:	9 forint
Káplántartás:	300 forint
Fuvarokra:	600 forint
Összesen:	1414 forint

A tiszta jövedelem tehát 751 forintot tett ki. A földbirtokot Körrey feles-bérletbe adta ki.

1889-ben Körrey plébános betöltötte 80. évét, ezért a püspöktől a lelkipásztori teendők végzésére adminisztrátort kért, s erre Kiss Gábor segédlelkészt ajánlotta. A püspök teljesítette a kérést, s Körrey Ferenc 45 évi működés után, 1889 március 19-én átadta a plébánia vezetését Kiss Gábor adminisztrátornak, bár névlegesen 1892 junius 27-én bekövetkezett haláláig ő maradt a plébános, és a javadalom élvezője.

Az új plébános, Korpás Pál, elődjéhez hasonlóan szintén Derekegyházáról jött Szegvárra 1892 májusában. Ő 1861-ben született Vácott. A teológiát Bécsben végezte, s 1884-ben szentelték pappá. Első tényked ése a Szegvár és Derekegyháza határán álló, teljesen elhanyagolt állapotban lévő kereszt felújítása volt. A kegyúr viszont a plébániát hozatta rendbe 1500 forintos költséggel. A templomban ebben az évben állították fel a lourdesi Mária szobrát, s helyezték el a Fájdalmas Szűzanya és Szent Ferenc képét.

A 20. század első éveiben került sor a templom felújítására. 1900 nyarán a belső újrafestést végezte el Blaskovits Mihály szabadkai mester, 2540 koronáért (= 1270 Ft.), amelyből 1200 koronát a hívek adtak össze. A kegyúr ugyanekkor kijavíttatta a templom ablakait. 1904-ben a templom külsejét renoválták: az épület új zsindelytetőt kapott, a torony pedig új bádogborítást, s tetejére aranyozott kereszt került. Új toronyórát is szereltek fel 1600 koronáért, felét a község fizette, másik felét a hívek. 1901-ben Szőke György takácsmester 4000 koronás adományából Szent Háromság szobrot állítottak a községben, 1905-ben pedig K. Szabó Mátyás adományából egy új kőfeszületet a szentesi határ felé vezető úton. Ugyanebben az évben készült az úrkoporsó, felette oltárral.

A belül már megújult templom várta 1902 juniusában az új püspököt, gróf Csáky Károlyt, aki ekkor 1580 hívőnek szolgáltatta ki a bérmálás szentségét. A következő bérmálást 1910-ben Jung János segédpüspök tartotta, ekkor 1160-an bérmálkoztak.

A hitélet terén új kezdeményezés volt az 1895 óta bevezetett szentségimádás a farsang utolsó három napján. A lelkipásztori munka új módszerei is az 1890-es években érkeztek el Szegvárra. Ezek közül legfontosabbak voltak az u.n. népmissziók, amelyek emlékét a templomban ma is látható fakereszt hirdeti, rajta a missziók évszámával. Az első ilyen missziót 1893 janár végén két jezsuita atya, P. Flodung János és társa tartotta a templomban, amelyet „a hívek a szentbeszédek alkalmával mindig zsúfolásig megtöltöttek." Ez alkalommal „a hívek nagy része meggyónt." Ekkor szentelték fel a misszós keresztet is. A második missziót 1906-ban P. Péchy és Arsa jezsuita atyák tartották. „Oly sikerrel, hogy minden várakozást fölülmúlt, 4000-nél többen gyóntak." Az egyik elhúnyt hívő, Deák Franciska, aki jelentős összeget hagyott a szegvári egyházra és jótékony célra, külön 600 koronát rendelt arra, hogy legalább 10 évenként tartsanak missziót.

Az 1890-es években a magyar katolikus egyház, elsősorban XIII. Leó pápa mind erélyesebb sürgetésére, egyre aktívabban kezdett működni a gazdasági és társadalmi szervezkedés terén. Ennek eredményei Szegváron is megfigyelhetők. 1895-ben a plébános szervezte meg a hitelszövetkezetet a kisgazdák olcsó hitellel való ellátátására. 1901 Karácsony másnapján alakult meg a fogyasztási

szövetkezet, amely 1902 februárjában megnyitotta boltját, szintén a kisemberek olcsó árúval való ellátása érdekében. A szövetkezetek megjelenése Szegváron annál kevésbé volt véletlen, hiszen a község földesura és a plébánia kegyura az a gróf Károlyi Sándor volt, aki hazánkban a paraszti szövetkezeti mozgalmat kezdeményezte és vagyonából finanszírozta. A katolikus társadalmi mozgalom fontos eseménye volt a Katolikus Kör megalakulása 1898 őszén. A kör 1899 tavaszán már saját házába költözött.

1895 október 1.-én vette kezdetét az állami polgári anyakönyvezés. Az egyházi anyakönyvezés kötelező jellege megszünt, s a plébánián vezetett anyakönyvekbe ezentúl csak azok kerültek be, akiket szüleik önként megkereszteltettek, akik egyházi házasságot kötöttek vagy akik egyházi temetésben részesültek. Az állami és az egyházi anyakönyvek adatainak egybevetése azt mutatja, hogy Szegváron ezentúl is, egészen a 20. század közepéig mindenki megkereszteltette újszülött gyermekét, minden elhúnyt egyházi temetésben részesült, s kevés kivétellel minden házasságot templomban is megkötöttek. Tehát az élet nagy fordulói kapcsán az egyházi szolgáltatásokat azok is igényelték, akik egyébként nem jártak rendszeresen vagy egyáltalán templomba. Ezek száma a 20. század elején kétségkívül megnövekedett, de hogy a vallástól és az egyháztól elidegenedettek száma nem volt túl nagy, arra utal az előbb már említett adat, amely szerint az 1906. évi népmisszió alkalmával több mint 4 ezren gyóntak, vagyis a 7 éven felüli katolikus lakosság 75–80 %-a. Ez annál meglepőbb, mert ebben az évben éppen a szegvári választók küldték az első szocialista képviselőt a magyar parlamentbe: Mezőfi Vilmost.

Mezőfi és pártja nem volt barátja sem az egyháznak, sem a vallásnak, de szegvári hívei és választói még – úgy látszik – össze tudták egyeztetni az agrárszocializmust a gyakorló vallásossággal. Talán ösztönösen érezték, hogy a földi javak igazságosabb elosztásának igénye, s a nincstelen társadalmi rétegek emberibb élet utáni vágya nem áll ellentétben az evangéliummal, sőt egyenesen abban gyökerezik. Bálint Sándor Szegvárról írt kéziratos tanulmányában olvashatjuk: az egykori csongrádi főispán, Vadnay Andor „könyvéből (A Tiszamellékről. Budapest 1900.) tudjuk, hogy volt idő, amikor a szegvári nép szocializmusa biblikus, szinte teokratikus jellegű volt: de őrállói, papjai nem vették észre, vagy mosolyogtak rajta. Egyházunknak nagy pillanata lehetett volna, ha fölismeri benne a Szentlélek fúvását, amely ott és onnan fúj, ahonnan akar." Sajnos, nem ismerték föl, s a szegvári lelkipásztorok sem voltak felkészülve ezeknek a társadalmi problémáknak megfelelő kezelésére. Az agrárproletárok, kubikusok nagy része, főleg a századforduló után benépesülő Újfaluban lakók, így azután lassan elidegenedett a vallástól és az egyháztól.

Sokáig nem igen tudott a plébánia megbirkózni azokkal a problémákkal sem, amelyek abból a tényből fakadtak, hogy a hívek egyre növekvő része lakott a község zárt településterületén kívül, a templomtól és a plébániától távol. Az 1842. évi Canonica visitatio még csak Kórógy 11 lakosát említette meg, mint a községen kívül élőt. A 19. század második felében azután benépesült a szegvári határ. Az 1910-es népszámlálás szerint Szegvár 7130 katolikus vallású lakosa közül csak 4796 élt a községben, 2334 pedig az u.n. külterületen. Ezek a Szegvárhoz tartozó külterületi települések a következők voltak:

	Lakos	Katolikus
Rét	221	221
Kórógyoldal	493	483
Zsigerháti oldal	586	576
Orom	153	149
Kontra	124	112
Sáp	216	202
Kápolnásberek	143	143
Nagypuszta	310	297
Egyéb külterület	155	151

Évtizedekbe telt, míg kialakultak a tanyai lakosság lelkipásztori gondozásának módszerei és feltételei. A tanyai tanítók sokat tettek e téren, a két háború közötti években a hittant is ők tanították, s az iskolákban vasárnap misepótló ájtatosságokat tartottak, de a papság rendszeres jelenlétét nem pótolhatták, aminthogy az 1930-as és 40-es években a tanyasiak közt sokat dolgozó és apostolkodó szociális testvérek sem. A tanyák népe rendkívüli áldozatok árán, sok kilométert gyalogolva jött be vasárnaponként a plébániatemplomba, mert a tanyákon, iskolában, vagy magánházaknál tartható misék engedélyezése még a 20. század közepén, sőt végén is nehézségekbe ütközött.

1898-ban az állam átvette a községtől az iskolák fenntartását, „mert az államsegély csekélysége miatt (723 frt.) a község képtelen volt azokat tovább fönntartani és fejleszteni; így lett az eddigi 10 tanteremből csakhamar 16, s ezért kellett az államosítás alkalmával a hitoktatói állás szervezéséről is gondoskodni, mely úgy oldatott meg, hogy a község visszaadta a kántortól elvett 11 kat. hold földet a plébánosnak azon kötelezettséggel, hogy a hitoktatónak lakást és teljes ellátást ad, a község pénztárából pedig évi 400 frtot szavazott meg a hitoktatónak. Hogy ezen terhet utódaim elviselhessék, tanyaszomszédom, Vangel Géza hagyatékából 1915 frtért vettem 4 hold és 1400 négyszögöl földet a plébánia részére." Ez évben létesült Piti Mihály hagyatékából az a 962 forintos alapitvány, amelynek kamataiból a plébános minden tanév végén négy jó viseletű és szorgalmas iskolás fiút megjutalmazott.

1899-ben a párbérügyet úgy rendezték, hogy az eddigi páronkénti kirovás helyett az állami egyenesadó arányában községi pótadóként rótták ki az egyháznak fizetendő összeget.

Korpás plébános idejében és az ő aktív közreműködése mellett létesült az az intézmény, amely egy fél évszázadon át fontos szerepet játszott a szegvári katolikus közösség életében. Miután Csongrád megye áttette székhelyét Szentesre, az egykori szegvári megyeháza épületét a Budapesti Országos Gyermekmenhelynek adományozta, amely ott árvaházat létesített. Az épület a 20. század elején visszakerült a Károlyi család kezelésébe. Gróf Károlyi Sándor és felesége, gróf Kornis Clarisse 1902-ben az általuk alapított Hangya fogyasztási és értékesítési szövetkezet 200 ezer korona értékű kötelezvényét letétbe helyezték a váci székeskáptalannál azzal, hogy ennek évi 4 %-os kamataiból Szegváron leánynevelő intézetet és óvodát létesítsenek. Igy jött létre a „Káro-

lyi–Kornis jótékonysági és római katolikus leánynevelő intézet", amely 1902-ben kezdte meg működését a volt megyeháza épületében, amelyet Károlyi Sándor 12000 koronás költséggel rendbehozatott.

Az intézet vezetését Páli Szent Vince Szeretetleányai, közismert nevükön az irgalmas nővérek vették át. Az Intézet feladata az volt, hogy 6–15 éves lányokat megtanítson a házi munka valamennyi válfajára, főzésre, varrásra, takarításra, mosásra, stb. A lányok közben az intézetben az elemi iskolát is elvégezték, az idősebbek számára pedig ismétlő iskola működött. Az alapítvány 8 árva vagy félárva kislány teljes ellátását fedezte. Más leányok a tartásdíj (havi 20 korona) lefizetése mellett lakhattak az internátusban. Az óvoda növendékei bejárók voltak, s látogathatták bejárók a háztartási tanfolyamot és az ismétlő iskolát is. Az épületben, ugyancsak az irgalmas nővérek gondozásában szegény öregeket befogadó otthon is működött.

Károlyi Sándor 1906-ban bekövetkezett halála előtt 120 ezer korona Hangya alapítványi üzletrész kamatait rendelte az intézet fenntartására. Ezen felül telket, házat (a templom mellett az u.n. Vangel-féle házat) és 30.000 korona névértékű üzletrészt hagyott megfelelő épület emelésére az intézet számára, amelynek irányításával és felügyeletével a szegvári plébánost bízta meg.

Korpás Pál plébános, akit 1906-ban kerületi tanfelügylővé és alesperessé neveztek ki, 1909-ben ülte 25 éves papi jubileumát. Ezüstmiséje alkalmából 2000 koronát adományozott a papnövelde, 1000 koronát pedig a szegény szegvári iskolások javára.

A Historia Domus 1911-ben megszakadt, ezért az utolsó békeévekről és a háború első éveiről nem tudunk semmit. Korpás plébános betegsége miatt 1917 augusztusában Kisznyér Kálmán személyében adminisztrátort küldtek az egyházközség vezetésére. Az adminisztrátor, akit akarata ellenére helyeztek ide, „kedvetlenül" érkezett Szegvárra 1917 augusztus 31-én. Nehézségeiről így ír a Historia Domusban: „A szegvári kedvezőtlen hírek épúgy a népről, mint a plébániáról nagyon lehangoltak... Lassan ment minden. Különösen nehezen ment a hitélet fellendítése. A nép, mely oly nagyon el volt rontva a Mezőfi féle néprontó elvek által, nem akart Krisztus édes igájának meghódolni. Kétkedéssel, bizalmatlanul fogadott mindent mit tőlünk látott és hallott! A világi hatóság s a plébánián lévőknek akarata ellenére lévén ide helyezve – még azok is teljes bizalmatlansággal fogadtak... Lassanként engedtek a kedélyek merevségükből – Kezdett olvadni a jég – az isteni éltető nap jótékony sugarai bevilágítottak a lelkekbe s a szeretet melegére jelentkeztek a hitélet fejlődésének jelei: a hívek vallásos buzgósága – jó cselekedetei, áldozatkészsége Isten dicsőségére, a templom díszítésére. A lelkiség míg előcsillámlott, nehéz munkával kellett megküzdenem – sok előítéleten kellett túltennem magam."

Ekkor már a háború hatásait is egyre jobban érezni lehetett, s ismét jelentkezett a nagy szárazság. Ennek következtében az árak minden eddiginél magasabbra szöktek. A templom és a temető valamennyi harangját elvitték és beolvasztották hadi célra.

Korpás Pál betegségére való tekintettel lemondott a plébánia javadalmáról, s 1918 március 1-től nyugdíjazták. A Károlyi birtok ekkor compossesoratus

volt, amelynek egyes tagjai nem akarták vállalni a patronátussal járó kötelezettségeket és terheket, ezért a plébánia betöltése sokáig elhúzódott. Végül is Dr. Verdon Lajost, a váci papnevelde tudós tanárát helyezték ide, aki kerek 30 éven át, 1948-ig működött Szegváron.

A VERDON-KORSZAK

Dr. Verdon Lajos 33 éves volt, midőn Szegvárra helyezték. 1885-ben született Budapesten. A teológiát Bécsben, a Pazmaneum növendékeként végezte. 1908-ban szentelték pappá, s 1912-ben szerzett teológiai doktorátust Bécsben. 1910-től a váci papnevelő intézet lelki igazgatója, majd a morális és pasztorális (azaz az erkölcstan és a lelkipásztorkodástan) tanára lett. Rendkívül szigorú tanár volt, s a hagyomány szerint a püspök ezért távolította el a szemináriumból, s helyezte Szegvárra. A tudós főiskolai tanár számára az új poszt, az egyházmegye „végein" teljesített szolgálat egyfajta száműzetésnek számított, de ezt a feladatát is legjobb lelkiismerete és tudása szerint látta el 30 éven át. Ebből a 30 évből hiányoznak a bejegyzések a Historia Domusban, ezért a Verdon-korszak történetét a plébánia irattárának aktáiból, a plébános levelezéséből s nem utolsó sorban a még élő szemtanúk visszaemlékezései alapján próbáljuk meg rekonstruálni.

A visszemlékezők egyöntetű véleménye szerint Verdon igen nagyműveltségű, tudós ember volt, aki emellett példaadóan tiszta papi életet élt, s mind saját magával, mind környezetével szemben igen szigorú magatartást tanúsított. Egyéniségében volt valami túlzott keménység, ami már szemináriumi tanársága idején is megnyilvánult, s oka volt áthelyezésének. Ez az akarata ellenére történt áthelyezés – egyik kántora visszemlékezése szerint – „annál nagyobb keménységet alakított ki benne és ez egész plébánosi magatartását végigkísérte... Az egyház törvényeit szigorúan betartotta és másokkal is betartatta. Káplánjainak is igen szigorú életmódot diktált. A kötelesség példás teljesítését kívánta meg tőlük... Zárkózott természetű volt, világi emberekkel társadalmi kapcsolatot nem nagyon tartott. Nagyon ritkán egy-egy család meghívását fogadta csak el. Lakodalmakra sem igen ment el." Precíz munkastílusára jellemző, hogy híveiről cédulakatalógust vezetett. Az előírások betartását feljebbvalóitól is elvárta. Egyik bérmálás alkalmával a püspök úr egyenesen a plébániára hajtatott, hogy a hosszú út után kissé kipihenje és rendbehozza magát. A plébános úr azonban csak a templomajtóban volt hajlandó őt fogadni, mert ez az előírás, s a püspök kérésére sem ment át a plébániára. Végül is a püspök ezt kénytelen volt tudomásul venni és segédletével azonnal átmenni a templomba, ahol a plébános az előírásnak megfelelően ünnepélyesen fogadta őt.

Híveit is szigorúan szoktatta rendre, fegyelemre. A visszaemlékezők szerint gyakran „dörgedelmes prédikációt" tartott, a szószéket is verve igyekezett meggyőzni őket a bűn következményeiről. Különösen keményen prédikált a falusi lakosság körében akkoriban még eléggé elterjedt különféle babonás szokások ellen. A szentmiséről való elkésés, a szertartások alatt a templomban

való járkálás rossz szokása ellen ő is ugyanazt a módszert alkalmazta, mint egyik elődje több mint száz évvel korábban: bezáratta a templomajtót, s a mise, a prédikáció alatt nem lehetett bejönni. Ha pedig valaki a prédikáció alatt elkezdett a templomban mászkálni, akkor addig abbahagyta beszédét. Viszont ha egy kisgyermek felsírt, vagy csacsogni kezdett prédikáció közben, akkor szelíden megnyugtatta az ijedten kifelé induló kismamát: „Maradjon csak, ő így tudja Istent dícsérni".

Hívei közt bőven akadtak, akik féltek tőle, mások „bogarasnak, rigolyásnak" tartották, de mindenki őszintén tisztelte. Az idősebbek, akikkel beszélgettünk mind szeretettel emlékeztek rá, s mindnyájan úgy vélték, hogy az ő háromévtizedes működése idején jelentősen fellendült Szegvár vallási élete.

A káplánok legtöbbje rövid ideig működött a községben. 1918 és 1929 között 11 nevet tartalmaz a káplánok és hitoktatók listája: Körösi János, Zámbó Dezső, Kohlmayer Mihály, Katona Imre, Kálmán Vendel, Kiss László, Csík József, Vargha Sz. József, Rácz István, Németh Ferenc, Kovács János. Ezután már hárman hosszabb ideig dolgoztak itt, s személyük jobban megmaradt a hívek emlékezetében, annál is inkább mert náluk megtalálták azt a közvetlenséget, amelyet a plébánosban hiányoltak. Ilyen volt 1929 és 1935 között a víg kedélyű, jó humorú Krista Menyhért, akit különösen a gyerekek szerettek, akikkel maga is szívesen eljátszott. A hívekkel is közvetlenül viselkedett, s azok elsősorban hozzá fordultak ügyesbajos dolgaikkal. Szintén közvetlen kapcsolatokat tartott az egyes családokkal Vénusz József, aki 1936 és 1942 között dolgozott Szegváron. Utóda Dénes János elsősorban a fiatalok körében volt népszerű, mint a különböző ifjúsági egyesületek lelkésze. A kántori teendőket 1912-től 40 éven át Hornyik István látta el, aki később Varjasira magyarosította nevét. 1945 és 1949 között többnyire fia Ottó helyettesítette őt. Varjasi Istvánt 1912-ben a hívek a próbaéneklés alapján nagy szótöbbséggel választották meg négy jelölt közül (333 szavazatból 301 esett rá).

A szegvári kegyúri birtokot 1920 és 1923 között a földreform végrehajtása során megváltották. A kegyúri terhek megváltásaként ekkor először 30 holdat javasoltak, ez azonban messze nem fedezte a terheket, s végül is 100 katasztrális holdra emelték a kegyúri váltságföldet. Ennek jövedelméből kellett fedezni azokat a kiadásokat, amelyek addig a kegyurat terhelték: a templom és a plébánia fenntartását, tatarozását, felújítását. Ezt a földet kisbirtokosoknak és földmunkásoknak adták ki haszonbérbe. A háborút követő infláció éveiben komoly anyagi problémát jelentett az, hogy a községi hozzájárulás a plébános, a kántor és a harangozó járandóságához teljesen elértéktelenedett. Névleg ugyan annyi volt 1923-ban is, mint 1912-ben, de ennek az összegnek a vásárlóértéke 2000-szer kevesebb volt, mint a háború előtt. A kántor pl. 420 koronát kapott a községtől, ezért 1912-ben 21 mázsa, 1923-ban 1 kg. búzát lehetett venni. A kántor egyéb járandósága (a 24 hold föld jövedelme és a stólailleték) 1912-ben 2431 korona, s ez akkor 102 mázsa búza árának felelt meg, 1923-ban ugyanez a jövedelem névleg több mint egy millió korona, de ez csak 26 mázsa búzát ért; a tényleges kántori összjövedelem reálértékben tehát kb. egyötöde volt a háború előttinek. Hasonló mértékben értéktelenedtek el az egyéb egyházi jövedelmek is. A község ráadásul a templom és a plébánia javításához

korábban szokásban volt kézi és igás napszámot és a tanyai iskolákban való oktatáshoz szükséges fuvart is megtagadta.

Mindehhez még olyan csapások is érték a plébániát, hogy 1922-ben ellopták a templomból a szentségtartót, 1928-ban pedig kiégett a templomtorony és leégett a tetőszerkezet. Egy augusztusi vasárnapon a nagymise alatt a harangozó fiúk denevért akartak kifüstölni a toronyból, midőn a száraz zsindely lángot fogott. Szerencsére a tűz nem terjedt át a templom belső terébe. A következő évben helyreállították a tornyot és a tetőzetet.

Verdon Lajos lelkipásztori működésének legjelentősebb, legmaradandóbb eredménye a liturgia megújítása volt. A nagyműveltségű, több nyelven beszélő pap gyakran utazgatott külföldön, s alaposan megismerkedett a nyugateurópai liturgikus mozgalommal. 1929-től saját templomában is – Magyarországon elsőként – fontos liturgikus újításokat vezetett be. Egyik kántora (Varjasi Ottó) így emlékezik erről: „Verdon nem fogadta el az akkoriban szokásos érzelgős egyházi népénekeket, ájtatosságokat, paraliturgiát. A római ritus szerinti szertartásokat vezette be. A Liber Usualis szövegét és dallamát kellett alkalmazni, felhasználva a melizmatikus alleluja dallamokat is. A mise állandó és változó részeit az ő fordításában magyarul kellett énekelni. Hogy az állandó részeket gregorián dallamon, de magyarul lehessen énekelni, átírta a Liber Usualis végén lévő Henry du Mont által szerzett gregorián misét (Missa Regia) felelgetős formában. Egyet ünnepi, egyet pedig hétköznapi használatra a 6. tónusban. A gyászmisét is gregorián dallamon, az előírt szöveggel kellett énekelni. Ebből lett a váci egyházmegyében ma is „Szegvári misé"-nek nevezett ordinárium, amit a hívek Szegváron még ma is énekelnek... Az általa bevezetett liturgiai reformot, új énekeket már az iskolásokkal betaníttatta. Pl. gyermek- ill. diákmise alkalmával a jó hangú gyermekekből álló 40–50 tagú kórus énekelt elő és a hívek feleltek rá válaszos formában. Tehát óriási érdeme zenei szempontból, hogy korát megelőzve népszerűsítette az ordináriumot és a változó részek éneklését. Hogy mennyire át tudta itatni híveit a liturgia szeretetével, bizonyítja, hogy a kántor közreműködése nélkül is le tudták vezetni a hívek a szertartásokat. A magyar szöveg megértése, átérzése, és az értékes zenei anyag mély gyökeret vert a hívek lelkében. Annak ellenére, hogy a pap latinul végezte az összes ténykedést, az emberek benne éltek az ünnep mondanivalójában, hangulatában." A hívek ezáltal magyar nyelven követhették a szentmisét, s aktívan bekapcsolódhattak a liturgiába. A szövegeket Verdon maga fordította magyarra, s egy kis füzetben kinyomtatva adta a hívek kezébe. A nagy ünnepek előtti este ugyancsak magyarul énekelték a Vesperast, Karácsonykor az éjféli mise előtt a matutinumot, s a nagyhét három napján az officiumokat. Mindezek megtanulása nem volt könnyű. A kántor először az iskolásokból kiválogatott énekkarnak tanította be, s a hívek lassanként tőlük tanulták meg.

Érdemes még idézni erről a liturgikus reformról a neves katolikus tudós, a vallási néprajz magyar klasszikusa, Bálint Sándor lelkes szavait: „A katonás természetű Verdon kötelesség-tudását a kegyelem ihlette, amikor a liturgikus szellemet, a gregorián éneklést begyökereztette Szegvár szomjas, egyetemes érvényességek után sóvárgó talajába, amikor megtanította a liturgikus maga-

tartás előkelő klasszicizmusára, a nyomorúsággal és megvetéssel sújtott szegényember mennyei udvarképességére... A hívek a misét nem hallgatják, hanem résztvesznek benne. Nem hagyják magára a papot az áldozat bemutatásában, hanem segítenek neki, ők is megjelennek az Örök Jelenlét színe előtt."

Mindennek azonban az volt az ára, hogy az akkor használatos népénekek háttérbe szorultak. Ezeket csak a misék végén, a litániákon lehetett énekelni. Nem volt barátja Verdon a népi vallásosság egyéb megnyilvánulásainak sem, pl. a bucsújárásoknak. Bár ezekre azért, ha nem is nagy számban, továbbra is eljárt a szegvári hívek egy része, elsősorban Szeged-Alsóvárosba a híres Havi Boldogasszony búcsújára (aug. 5.).

„A temetési szertartás mindig processioval történt. Ez alatt azt kell érteni, hogy a szertartás a templom sekrestyéjéből indult ki és oda is kellett visszatérnie. Azaz a pap, kántor, ministránsok és lobogósok a sekrestyében gyülekeztek, onnan indultak a házhoz, ahol a halott fel volt ravatalozva. A háznál elvégzett szertartás után a halottat énekszóval a temetőbe kísérte a körmenetet. A sírbatétel szertartása után a processzió újra elindult együtt vissza a sekrestyébe, s itt fejeződött be a temetési szertartás." Mivel a ravatalozás a háznál történt, szokásban volt a halottvirrasztás és siratás is, „hivatásos" siratóasszonyokkal. Igen kedvelt volt a hívek körében Advent idején a hajnali mise, a Rorate, amikor a téli hajnali sötétségben lámpással siettek a templomba, sokan még a tanyákról is. Április végén Búzaszentelő idején népes körmenettel vonultak minden évben a határ más részébe. Az Áldozócsütörtök előtti három napon (májusban vagy júniusban), az u.n. keresztjáró napokon a falu határában lévő feszületekhez vonult a menet. A böjtöket általában szigorúan megtartották, még olyan családoknál is, akik templomba nem igen jártak. Nagyböjtben zsír helyett olajjal főztek, s sok családnál csak vasár- és ünnepnapokon ettek húst (a szegényebbeknek persze egész évben nem igen került hétköznapokon hús az asztalára.) A hívek lelki életének megújulásában fontos szerepet játszottak a népmissziók. 1906 után a háború miatt csak 1923-ban volt a következő misszió. A következő alkalommal, 1938-ban a kapucinus atyák vezették az egyhetes elmélkedés-sorozatot.

A két háború között országszerte igen fellendült a katolikus egyesületi élet. A korábban is meglévő hitbuzgalmi egyesületek (Szent József kongregáció, Mária Társulat, Jézus Szíve Társulat, Oltáregylet) mellé több új egyesület létesült Szegváron is, amelyek a hitélet elmélyítése mellett tagjaik elméleti és gyakorlati képzéséről, nemes szórakozásáról, sőt társadalmi érdekvédelméről is gondoskodtak. A gyermekek számára szerveződött a Szívgárda. A falusi legények és fiatal férfiak nagysikerű korszerű szervezete volt az 1930-as évek végén létesült KALOT (Katolikus Agrár Legények Országos Testülete). Cserkész-csapat is alakult az egyházközségben (576. sz. Gróf Károlyi Sándor), ennek működése azonban a parancsnoki tisztet betöltő orvos elköltözése után, 1933-tól szünetelt. Ugyancsak „nem állt hivatása magaslatán" a Katolikus Kör, amelyben személyi ellentétek dúltak, s csak annyiban játszott szerepet a katolikus életben, hogy nagytermében egyéb szervezetek előadásokat tartottak.

Kitűnően, „jó katolikus szellemben" működtek viszont a lányok és asszonyok számára szervezett új egyesületek. 1930-ban alakult a Szegvári Katolikus

Leányegylet, amelynek két tagozata volt: a Kis Szent Teréz Kör kisebb lányok számára és a Boldog Margit Leánykör a 15 éven felülieknek. A körbe rendszeresen eljárók egyévi próbaidő után lehettek rendes tagok. A kör általában havonta 2–3 összejövetelt tartott. 1939 első félévben például egy háromnapos lelkigyakorlat és egy szinielőadás mellett a következő témákról szerepeltek előadások a leány-kör programjában: Hogyan szórakozzunk? – Az öltözködésről – A nagyböjtről – Szűz Máriáról – A húsvéti örömről – Az élet tavasza – Népszokásaink szeretete és értéke – A nagy leány szerepe a családban – Pünkösdi öröm. Külön leányegyesület alakult Újfaluban is. A Szegvári Katolikus Nők Szervezete 1931-ben alakult a Katolikus Nőszövetség részegyesületeként. Elnöke Dr. Orosz Mihályné, a főjegyző felesége és Turán Eleonora szociális testvér lett. Célja:"a gyakorlati katolikus élet és evvel kapcsolatban a szegváriakra irányuló karitatív munka, az ifjúság felkarolása és gyakorlati ismereteket nyújtó előadások rendezése." Az egyesületnek hitbuzgalmi és karitatív szakosztálya volt. Jelvénye: búzakalászos kereszt. Ugyancsak az 1930-as években létesültek a KLOSZ (Katolikus Leányok Országos Szövetsége), a KALÁSZ (Katolikus Agrár Leányok Általános Szövetsége) és a DL (Katolikus Dolgozó Leányok Országos Szövetsége) szegvári szervezetei.

A katolikus leány- és nőegyletek létrehozásában és irányításában kimagasló szerepet játszottak a szociális testvérek, akik 1929-ben települtek le Szegváron.

A SZOCIÁLIS TESTVÉREK

A Károlyi-Kornis féle alapítványi árvaházat, óvodát és szegényházat működtető irgalmas nővérek 1919-ben eltávoztak Szegvárról. Helyüket a Kassáról idetelepült orsolyita nővérek foglalták el, akik 1921-ben elemi és polgári iskolát indítottak leányok számára. A polgáriban fiúk is tanulhattak, s ők magánvizsgát tehettek. Az iskola fenntartása nehézségekbe ütközött, mert az eredeti alapítvány, amely Hangya üzletrészjegyekben volt letéve, az infláció során teljesen elértéktelenedett. Károlyi László gróftól ugyan 1922-ben kaptak némi támogatást, de ennek folyamatossága nem volt biztosítva. Ezért a környező uradalmaktól és a kultuszminisztériumtól kért és kapott alkalmi segélyekből tartották fenn az iskolákat. A pápa a rendházat a váci püspök joghatósága alá helyezte, s őt bízta meg a módosított szabályok kidolgozásával is. A szabálymódosítási javaslatot azonban az apácák többsége, köztük maga a főnöknő, Rézler M. Alojzia sem akarta elfogadni. Az ügy évekig elhúzódott, s közben a nővérek közül többen távoztak Szegvárról. Vitát váltott ki az is, hogy a nővérek egy része csatlakozni kívánt a rend központi szervezetéhez, az 1900-ban létrehozott Római Unióhoz, a többiek – élükön a főnöknővel – viszont függetlenek kívántak maradni. A rendház felügyeletével megbízott plébános ismételten jelezte a püspöknek e problémákat, s rámutatott arra, hogy az iskolák normális működésének mind anyagi, mind személyi feltételei hiányoznak, s a rendház fennállása nincs biztosítva. Az orsolyiták végül 1928-ban elhagyták Szegvárt.

Az egykori Károlyi-Kornis alapítvány épületeit és intézményeit ekkor a Szociális Testvérek Társasága kapta meg. Ez a magyar alapítású rend az 1908-ban Farkas Edit által alapított Szociális Missziótársulatból vált ki, s alakult önálló renddé 1923-ban, Slachta Margit vezetésével. A Társaság igazi modern szerzetesrend, amelynek célja, hogy „lélekben megszentelődött, hivatásos és képzett munkaerőket állítson be a modern élet minden területére, ahol erre karitatív, szociális, valláserkölcsi, kulturális, nőmozgalmi és állampolgári vonatkozásban, gyermek-, nő- és családvédelmi szempontból szükség van."

A volt megyeháza épületét állami támogatással renoválták. Az Országos Központi Hitelszövetkezet felajánlotta 9 holdas birtokát Szegvár határában. 1929 szept. 11-én került sor a ház ünnepélyes megnyitására egyházi és világi előkelőségek jelenlétében. A házat Horváth Győző kalocsai érseki helynök avatta fel. Óvoda, napközi otthon, háztartási iskola, szegény öregek otthona működött a Testvérek kezelésében, akiket szürke formaruhájuk után „szürkék"-nek nevezett a nép. Az épületet az alapítvány adta, a dologi és személyi kiadások 20 %-át a község, a többit az állam fedezte. A Társaság Testvérképzője, azaz az elsőéves jelöltek oktatását végző intézménye is itt működött. 1929 őszén 30 jelölt készült itt hivatására. A kápolnában a káplán rendszeresen misézett. A háztartási tanfolyamok keretében főzésre, befőzésre, szabás-varrásra, kézimunkázásra, gyümölcstermesztésre, baromfitenyésztésre és egyéb hasznos gyakorlati ismeretekre oktatták a szegvári és környékbeli lányokat. Rendszeresen tartottak ismeretterjesztő előadásokat is, később pedig népfőiskolai tanfolyamot rendeztek. A nagylányokat megtanították jövendő hivatásuk, a csecsemőgondozás gyakorlati fortélyaira, s orvosi, egyészségügyi előadásokat is szerveztek az anyák számára. Megszervezték a nagyobb ünnepek méltó megűlését, Mikulás-estet, karácsonyi pásztorjátékot, nagyböjti Passio-játékot, műkedvelő szinielőadásokat rendeztek. Évente lelkigyakorlatokat tartottak a lányok és az asszonyok számára, az előbbieken 80–100, az utóbbiakon mintegy 2–300 résztvevővel. Ők látták el a községben az anya- és csecsemővédelmet. 100 szegény gyermek élelmezésére népkonyhát tartottak fenn. A ház főnöke 1930-ban Róza Katalin lett, utána Bokor Erzsébet, majd Slachta Erzsébet (Alice), végül Molnár Klementina állott a ház élén.

A Társulat havi lapja, „A Testvér" rendszeresen beszámolt a szegvári ház életéről, eseményeiről. 1930 tavaszán böjti kulturdélutánokat tartottak, amelyekre szépszámú közönség gyűlt össze. „Közönséget összeszedni Szegváron fele olyan nehéz, mint akár Pesten. A jó falusiak ünnepen, vasárnapon ráérnek, szívesen eljönnek, különösen ha nem kell fizetni". A plébános azt kérte a testvérektől, hogy indítsanak akciót a husvéti szentgyónás érdekében. Egyik vasárnap délután a Társaság főnöke, Slachta Margit testvér beszélt erről. Utána az ujoncok meglátogattak kb. 300 családot. A következő vasárnap „az egész falu megindult". Olyan sokan jöttek el, hogy nem fértek be a 300 fő befogadóképességű nagyterembe. „Nemcsak az asszonyok és leányok, hanem a gazdák, kubikusok, fiatal legények, suhancok egész csoportokban. A kubikosok 48-as köre már a vasárnapi [előző] előadásra testületileg jött el". Úgy hogy egymásután két előadást kellett tartani, s ezeken kb. 800–1000 ember vett részt, egynegyedük férfi. Újfaluban is tartottak ilyen előadásokat.

A Szociális Testvérek szegvári krónikájának tragikus lapja is volt. 1934-ben az egyik jelöltet, Demeter Irént egy szegvári vándorkereskedő pisztolylövéssel halálra sebezte (a golyót nem neki, hanem a mellette ülő Beatrix testvérnek szánta). Míg a tettes börtönben ült a testvérek és a szegvári Katolikus Nőszövetség tagjai gondoskodtak feleségéről és öt gyermekéről.

A testvérek kijártak a tanyákra is, ott is foglalkoztak a lányokkal, s az iskolákban imaszobákat rendeztek be. Kórógyszentgyörgyön, ahol a Hitelszövetkezettől kapott földjük volt épülettel, külön telepet létesítettek kápolnával. Ez lett a tanyai népmisszió központja. 1935-ben itt kubikusok részére félbentlakásos, zárt lelkigyakorlatot tartottak 84 résztvevővel, közülük 67-en 5–24 év után ekkor járultak újra a szentségekhez. Ezeket a lelkigyakorlatokat a következő években is megismételték.

A tanyai népesség lelkigondozása ekkoriban már egyik főgondja a szegvári plébániának. Az 1930. évi népszámlálás szerint a községhez tartozó tanyákon 2500 katolikus élt. Misét csak a kórógyszentgyörgyi kápolnában lehetett mondani, mert a papoknak nem volt engedélyük (még 1947-ben , sőt az 1980-as években sem) templomon vagy kápolnán kívül misézni még lelkigyakorlatok alkalmával sem. „Vasárnaponként a tanyai tanítók tartottak misepótló ájtatosságot. De ezek nem bírtak állandósulni. Akinek a tanyát kell őriznie, ezeken sem vehet részt, aki pedig szabad, inkább a faluba megy." Részben a megfelelő lelkipásztori ellátás hiányának tudható be, hogy Verdon plébános 1947-ben úgy értékelte, hogy a kórógyszentgyörgyiekre (1950 katolikus) a „vallástalanság és osztálygyűlölet" jellemző, Derekegyházoldalon (460 katolikus) pedig „főhiba a passzivitás vallási téren".

AZ EGYHÁZKÖZSÉGI KÉPVISELET

Viszonylag későn alakult meg Szegváron az egyházközségi képviselőtestület és tanács. Ezek szervezeti szabályzatát a püspöki kar már 1929-ben kidolgozta. Verdon Lajos azonban csak 1940-ben szánta rá magát arra, hogy az egyházközségi képviseletet megszervezze, mert „abban az időben, mikor egyházmegyénkben az egyházközségi szervezkedés megindult, Szegváron ilyen szervezet életrehívásától nem lehetett az egyházi célok előmozdítását remélni. Évek hosszú során át igyekeztem a talajt lelkigyakorlatok tartásával, az Actio Catholica munkatársainak működtetésével előkészíteni. Aggodalmaim még nem oszlottak el teljesen, de mivel a helyzet további javulása belátható időn belül nem várható, célszerűbbnek találtam a szervezést tovább nem halogatni." Bár a plébános szerint „a helyi körülmények miatt plébániánk számot tevő tényezői az egyházközségi szervezet működése elé bizonyos fokú aggodalommal tekintenek", de mivel már a környék csaknem valamennyi plébániáján megalakult a képviselőtestület, 1940 október 11.-re összehívta a három templomgondnokot, Koncz Mátyást, Kiss Ferencet és Purgel Ferencet, s megalakították a jelölő bizottságot. Választójoga volt az egyházközség minden 24. életévét betöltött tagjának, aki községi pótadót fizetett, amelyből a község a párbérmegváltást fedezte. Ezeknek a községi elöljáróság által összeállított névjegyzé-

két két héten át a plébánián meg lehetett tekinteni, s ellene felszólamlást lehetett tenni. Mivel ilyen nem történt, a jelölőbizottság összeállította a hivatalos jelöltek listáját, amelyet ismét két hétig a templom hirdetőtábláján kifüggesztettek. A híveknek jogukban állt ezzel szemben más listát vagy listákat előterjeszteni, ezzel a lehetőséggel azonban nem éltek. Látható tehát, hogy formálisan a demokrácia játékszabályai szerint történt az egyházközségi képviselőtestület megválasztása.

Magára a választásra 1940 december 1-én került sor a központi állami elemi iskolában. Az összegyültek megválasztották a hivatalos lista jelöltjeit, 26 rendes és 13 póttagot. Rendes tag lett Dr. Orosz Mihály főjegyző, Schmidt Miklós iskolaigazgató, Nagy László tanító, Gajda István községi tisztviselő, Takács László nyug. tiszthelyettes, Bacsa Gyula kovácsmester, Szeri Lajos borbélymester, Somogyi Imre cipészmester, Szeri István asztalosmester, Koncz Mátyás, Kiss Ferenc, Nagy Ignác Pál, Salánki Pál, Gajda Ferenc, Gajda Mihály, Sinka Ferenc, Gyurkó Lajos, Szőke Ignác, Magyar Kálmán, Purgel Ferenc, Szarvas András, ifj. Muzsik Mátyás, R. Nagy László és Vangel Sándor földmívesek, valamint két asszony, özv. Hevesi Istvánné és özv. Magyar Antalné. A póttagok közé nem került nő. Hivatalból tagja lett a testületnek a plébánoson kívül Vénusz József hitoktató, Varjasi István kántor és a szociális testvérek részéről Slachta Erzsébet házfőnök.

A képviselőtestület alakuló ülését 1941 január 2-án tartották. A plébános mint elnök megnyitó beszédében „rámutatott az egyházközségi szervezkedés előnyeire és szükségességére, de nem titkolhatta el a veszedelmeket sem, melyek ebből a szervezkedésből a hitéletre hárulhatnak, ha az egyházközség minden szerve, minden ténykedésében nem tartja állandóan szem előtt a célt, melyért Krisztus jött, egyházat alapított: hogy életük legyen és bőségben legyen. Bizton reméli azonban, hogy ez a képviselőtestület a plébánia híveinek javára fog szolgálni, mert a legbuzgóbb hívek választottjai vannak benne összegyűjtve." A testület világi elnökéül Schmidt Miklós iskolaigazgatót választották meg, gondnoknak Purgel Ferencet, jegyzőnek Nagy László tanítót, pénztárosnak Takács Lászlót. A szűkebb, 9 tagú egyházközségi tanácsba az alábbi képviselők kerültek: Bacsa Gyula, Gajda Mihály, Kiss Ferenc, Koncz Mátyás, Muzsik Mátyás, Somogyi Imre, Szarvas András, Szeri Lajos és Vangel Sándor. Ugyancsak a képviselőtestület tagjai közül választották meg az egyházközségi Actio Catholica szakosztályainak elnökeit. A hitbuzgalmi szakosztály elnöke Purgel Ferenc lett, a kulturális és a karitatív szakosztályoké Slachta Erzsébet (Alice) szociális testvér, a sajtó szakosztályé pedig Nagy László tanító. Az egyes szakosztályokba az elnök mellé 3–3 tagot választottak, őket már nemcsak a képviselőtestület tagjai, hanem valamennyi hivő közül. Igy az egyházközség legaktívabb nőtagjai is feladathoz juthattak, mert a 12 szakosztályi tag közül 9 nő volt.

A szabályzat értelmében a képviselőtestületi tagok felét háromévenként ki kellett cserélni. Ezért az 1944 január 7-i ülésen kisorsolták azt a 13 rendes tagot, aki a testületből kivált. Helyükbe 1944 julius 4-én 13 új rendes tagot választottak, s egyúttal 13 póttagot is, mert azok megbízása csak 3 évre szólt. Mivel a kisorsolt tagok egy részét újraválasztották, a képviselőtestületben nem

sok változás történt. A régi tagok közül kimaradt Koncz Mátyás, Nagy Ignác Pál, Salánki Pál és a két özvegyasszony, helyükre új tagként bekerült Berezvai Ferenc kisbirtokos, községi bíró, Fazekas József községi jegyző, Laczkó Mihály nyug. MÁV alkalmazott, Bihari István és Fejes Flórián földmívesek. A hivatalból meghívott tagok közül Vénusz József hitoktatót és Slachta Erzsébet szociális testvért időközben áthelyezték, helyüket Dénes János hitoktató és Molnár Klementina szociális testvér foglalták el.

A megújított képviselőtestület 1944 július 16-án tartotta alakuló ülését, amelyen elnöknek Dr. Orosz Mihály főjegyzőt, gondnoknak ismét Purgel Ferencet, jegyzőnek Nagy Lászlót, pénztárosnak Takács Lászlót választották meg. Az egyházközségi tanácsba új tagként Fazekas József és Schmidt Miklós kerültek be, Koncz Mátyás és Somogyi Imre helyére. A hitbuzgalmi szakosztály elnöke ismét Purgel Ferenc, a kulturális szakosztályé Schmidt Miklós iskolaigazgató, a szociális szakosztályé Molnár Klementina szociális testvér, a sajtószakosztályé Nagy László tanító, a szervezési szakosztályé pedig Fazekas József lett. A négy szakosztály 3–3 tagja között most már elsöprő többségbe kerültek a nők (akik a képviselőtestületből ezúttal kimaradtak): a 12-ből 11 helyet ők kaptak meg. Igaz, hogy férfiak választották őket, mert nyilván ők is úgy vélték, hogy a tényleges, mindennapi egyházközségi munkára mégiscsak az asszonyok a legalkalmasabbak.

A következő választás alkalmával 1947 májusában Nagy Imre, Majzik Ferenc és Rozgonyi Balázs földművesek kerültek be a képviselőtestületbe új rendes tagként, addig mindhárman póttagok voltak. Hivatalból ekkor Tölgyesi Miklós káplán és Kulhanek M. Johanna, a Károlyi-Kornis alapítványt kezelő szervita nővérek főnöknője volt tagja a testületnek, amely 1947 szeptember 14-én tartotta alakuló ülését. Világi elnökül Schmidt Miklós ekkor már nyugalmazott iskolaigazgatót, gondnoknak Nagy László Jánost, jegyzőnek Nagy László Sándort, pénztárosnak Takács Lászlót választották meg. Az egyházközségi tanács tagja Gajda Mihály, Szeri Lajos, Bihari István, Fejes Flórián, Vangel Sándor, Muzsik Mátyás, Bacsa Gyula, Somogyi Imre és Tölgyesi Miklós lett. A hitbuzgalmi szakosztály elnökéül Nagy László Sándort, a kulturális szakosztály élére Schmidt Miklóst, a szociális szakosztályéra Kulhanek M. Johanna nővért, a sajtószakosztályéra Nagy László Sándort, a szervezési szakosztályéra pedig Vangel Sándort választották meg. A szakosztályok tagjai ezúttal fele-fele arányban kerültek ki az egyházközség férfi és nőtagjai közül. Ekkor emlékeztek meg az 1946-ban elhúnyt Purgel Ferenc gondnokról, „mint példaadó egyházközségi tagról, aki az istentiszteletekről sohasem hiányzott, a katolikus mozgalmakat figyelemmel kísérve részt vett a gyűléseken, zarándoklatokon, s szegény ember létére drága katolikus lapokat és folyóiratokat olvasott. A lelkipásztornak is állandóan készséggel segítségére volt."

Az egyházközségi szakosztályok évi jelentései részletes képet adnak a szegvári katolikus közösség életéről a második világháború éveiben, 1941–1943-ban.

A hitbuzgalmi szakosztály elnöke, Purgel Ferenc szerint 1941-ben vasárnap rendszeresen misére járt 1000–1100 hívő, az összes katolikus vallású lakos 13–15 %-a. Az áldozók száma vasárnap és első pénteken átlagosan 120, hétköznap 45 volt. A húsvéti gyónást az arra kötelezett hivőknek jóval több mint a fele nem végezte el. Az egyesületek közül az asszonyok és a lányok egyesületei jól működtek, ezeket a szociális testvérek vezették. A fiúk és a gyermekek számára nem volt semmiféle hitbuzgalmi egyesület, ennek legfőbb okát abban látja, hogy a két pap túl van terhelve, s nincs külön hitoktató a több mint ezer tanköteles gyermekhez. A Katolikus Kör az utóbbi években nem áll hivatása magaslatán, s nem fejt ki katolikus tevékenységet (inkább kaszinó volt, ahol inni, kártyázni, biliárdozni, beszélgetni jöttek össze a férfiak). A nők és lányok részére tartott lelkigyakorlatokon 473-an vettek részt. A férfiak részére tervezett lelkigyakorlatra azonban igen kevesen jelentkeztek, s nem is tartották meg. A húsvéti gyónást előkészítő triduumon csak 24 férfi vett részt, elsősorban a nagyarányú katonai behívások miatt. A szentségimádások nem voltak elég népesek, kivált a délelőtti órákban. „Némi javulás azonban határozottan van. Ezelőtt 10 évvel történt a július 1-i szentségimádás alkalmával, hogy mikor beléptünk én és a feleségem a templomba, egyetlen egy öregasszony volt ott. Helytelen szokás az, hogy a hívek csak a szentségbetételre mennek, holott egész nap van a szentségimádás." Körmenet volt február 2-án, Gyertyaszentelő napján, ekkor „minden hivő kezében viszi az égő gyertyát, melyet a pap kezéből vesznek át. Ezt a „gyertyás misét" a hívek igen megkedvelték. Virágvasárnap a szentelt barkákkal a körmenet a mozgósítás legnagyobb forgatagában történt, melyen mi férfiak igen kis számban vehettünk részt... Búzaszentelő körmenet, itt is határozott javulás van a múlthoz képest, amikor egy-egy ilyen körmeneten alig 4–5 férfi vett részt, most pedig 40–50 sőt ennél több férfi is részt vesz. Az áldozócsütörtök előtti 3 napon, az u.n. keresztjáró napokon is igen kevesen vannak a férfiak. Úrnapi körmenet: itt határozott visszaesés van, kevesebben vesznek részt, mint csak egy pár évvel is ezelőtt. Kevés érdeklődést és kevés megértést tanúsítanak a társadalmi egyesületek is. A résztvevők egy jó része, sajnos, csak szórakozásnak tekinti az úrnapi körmenetet. Kisasszony napján, templomunk bucsúnapján éppen a fenti okok miatt nem tarthattunk szentséges körmenetet." Zarándoklat, a háborús idők miatt nem volt. Bérmálás legutóbb 1940 április 25-én volt, ezen 571 hívő vett részt, több mint kétszer annyi, mint az 1935. évi bérmálás alkalmával (258). „A vadházasságok számát megállapítani nem tudtuk sajnos, nem azért mintha nem lett volna, hanem az igen nagy számuk miatt."

1944 januárjában Purgel Ferenc így értékelte az elmúlt három év hitéletét: „Szembetűnő javulás nem tapasztalható. A vasár- és ünnepnapi misehallgatók száma fogy. A káromkodás elterjedtebb, mint azelőtt. A szentségi házasságot felbontott házastársak és a vadházasságban élők száma szaporodik. A szakosz-

tály minden évben rendezett a férfiak számára a húsvétei szentáldozást előkészítő triduumot és nők számára félig zárt lelkigyakorlatokat. Szép eredménynyel rendezte a szakosztály a szentségimádásokat." Résztvettek a hívek a Szentesen megrendezett egyházmegyei kongresszuson is.

A szociális-karitatív szakosztály feladata Slachta Erzsébet (Alice) szociális testvér jelentése szerint:

1. Szervezi az egyházközségi szegénygondozást és koordinálja a községben működő karitatív szervezetek munkáját.

2. Kapcsolatot létesít a különböző hatósági és társadalmi, megyei és országos karitatív szervekkel.

3. Figyelemmel kiséri a faluból a városba került ifjúság sorsát és valláserkölcsi életét.

4. Szemmel tartja a munkaalkalmakat, hogy a dolgozni akaró munkanélkülieken segítsen.

5. Megfigyeli az egyházközség területén mutatkozó szociális bajokat és jelenségeket, s arra felhívja az illetékesek figyelmét.

6. Bekapcsolja az egyházközség híveit a koruk, nemük és foglalkozásuk szerinti katolikus munkásmozgalmakba.

Szegényellátásban részesült 421 nyilvántartott szegény család, 1017 családtaggal (a lakosság 13 %-a). A szeretetotthonban 20 egyedülálló szegény öreget gondoztak. A napközi otthonban 60 gyermek kapott ellátást. A házi beteggondozás során 73 beteget látogattak a szociális testvérek, akik családlátogatást is végeztek. A lányoknak, akik szolgálni kivántak, helyet kerestek, főleg Szentesen, s sorsukat figyelemmel kísérték. A közelmúltban megnyílt kendergyár munkásait igyekeztek bekapcsolni a katolikus munkásmozgalomba.

A kulturális szakosztály a községben a különféle egyesületek és katolikus szervezetek által 1941 első félévében rendezett 55 ismeretterjesztő és szórakoztató előadásból 25-öt szervezett. Ezek közül a legfontosabbak azok a világnézeti előadások, amelyeket az újfalusi leventeotthonban tartottak. Az előadók Verdon Lajos plébános, Schmidt Miklós iskolaigazgató, Késő Vince és Nagy László tanítók voltak. Hódmezővásárhelyről és Szegedről is jöttek papok előadásokat tartani. A papi előadók előadásuk előtt külön 15 perces kiselőadásokat tartottak a leventéknek a tízparancsolatról. Ezekre az előadásokra mintegy 300–500 hallgató jött össze, 20 %-kal több, mint az előző évben. Rendezett a szakosztály műkedvelő szinielőadásokat is. Schmidt Miklós pedig vetített képes előadásokat tartott. Az énekkart Varjasi István kántor vezette.

A sajtószakosztály főfeladatának a katolikus sajtó terjesztését tartotta, ennek érdekében minden évben sajtódélutánt rendezett a Katolikus Kör nagytermében, ahol alkalmi műsor kíséretében bemutatták a megvásárlásra és olvasásra javasolt termékeket. Bár a termet az érdeklődők zsúfolásig megtöltötték, az eredmény nem felelt meg a várakozásnak, mert „a hívek elzárkóznak a sajtó tényleges és rendszeres támogatása elől". 1941-ben például 3 katolikus lapnak mindössze 14 új előfizetőt sikerült toborozni. A szakosztály az Actio Catholica filmbírálatai és filmosztályozása alapján felhívta a katolikus hívek figyelmét arra, hogy milyen filmeket érdemes megnézni, s melyektől tartózkodjanak.

Amikor 1944 őszén a hadműveletek elérték Magyarország területét, Verdon plébános piros pecsétviasszal lezárt borítékot kapott Vácról, a püspöktől. A borítékon a következő szöveg állt: „Ez a levél csak abban esetben bontható fel, ha az egyházmegye főpásztorával vagy helynökével az ellenséges megszállás miatt levélben érintkezni nem lehet." Ez az eset hamarosan bekövetkezett, s midőn a plébános a borítékot felbontotta, benne találta a püspök szeptember 5-én kelt megbízó levelét: „Arra az esetre, ha az ellenséges megszállás folytán a tiszántúli területről a velem vagy általános helynökömmel vagy Rétei Gyula (kiskunmajsai plébános, kunsági főesperes) ideiglenes helynökömmel való írásbeli érintkezés lehetetlenné válnék, Főesperes Urat nevezem ki a tiszántúli részre ideiglenes helynökömmé." Ennek értelmében Verdon Lajos több mint egy féléven át püspöki joghatóságot gyakorolt a váci egyházmegye tiszántúli területén. Szeptember 29-én a püspök kinevezte őt ákosmonostori címzetes apáttá, de erről már csak a következő év áprilisában szerzett tudomást.

Pétery József püspök körlevélben tiltotta meg a plébánosoknak, hogy a hadműveletek miatt elhagyják helyüket. Ezt a körlevelet a tiszántúli plébániák már nem kapták meg. Igy több plébános és káplán elmenekült az oroszok elől. Sok esetben a kiürítést végző hatóság kényszerítette őket erre. Verdon Lajost azonban nem lehetett ilyesmire kényszeríteni. Mikor Orosz Mihály főjegyző közölte vele, hogy a községet kiűritik, s a világi hivatalos személyekkel együtt a plébánosnak is át kell települnie a dunántúli Tamásiba, Verdon így szólt hozzá: „Főjegyző Uram, milyen pásztor az, aki elhagyja a nyáját?", s maradt a helyén.

Az orosz csapatok 1944 október 7-én reggel vonultak be Szegvárra. A plébános kiment eléjük, s beszélt a csapatot vezető idősebb tiszttel. Kérte, hogy az asszonyoknak és leányoknak ne essék bántódásuk. Ezt az orosz parancsnok megígérte, de megjegyezte, hogy nem állhat személyesen minden katonája mellett. E beszélgetés után egy tábla került a templom ajtajára orosznyelvű felirattal, amely megtiltotta a szovjet katonáknak, hogy belépjenek a templomba. Ugyanaznap délelőtt mise is volt, s mikor a plébános a mise után kijött a templomból – a szemtanú szociális testvérek szerint – az orosz katonák körülfogták, „pópa, pópa!" szavakkal megsímogatták, s keresztet vetettek pravoszláv módra. Az oroszok részéről tehát nem esett bántódása sem a papoknak, sem a híveknek. A helybeli, főleg újfalusi kommunisták kis csoportja azonban készülődött a leszámolásra. A községi szájhagyomány szerint két óra „vérfürdő" engedélyezését kérték az orosz parancsnoktól, hogy azalatt végezzenek azokkal, akiket „feketelistára" tettek. A parancsnok azonban megtagadta ezt. Igy is történtek bizonyos atrocitások. Kifosztották a szociális testvérek házát, s tettlegesen is bántalmazták az egyik nővért (a jelölteket még szeptember végén átköltöztették Bakonyszentistvánra). Ugyancsak bántalmazták és kiűzték a községből az idős Schmidt Miklós iskolaigazgatót, az egyházközség egyik vezetőjét és feleségét.

A következő hónapokban Verdon Lajost leginkább püspöki helynöki teendői foglalták le. Gondoskodnia kellett az elmenekült papok helyettesítéséről. Eb-

ben elsősorban a helyükön maradt szerzetesekre, a hódmezővásárhelyi jezsuitákra, a szentesi kapucinusokra és a kunszentmártoni kármelitákra támaszkodhatott. A helynök feladata volt minden olyan ügyben intézkedni, amely az egyházjog szerint a püspök joghatósága alá tartozott. Ezt megnehezítette, hogy a posta igen lassan járt, napokba, sőt hetekbe telt, míg a közeli környékre is eljutott egy-egy levél. Távolabbról, pl. a szolnoki esperesi kerület plébániáiról tavaszig nem is kapott választ már októberben elküldött leveleire. Szegváron ekkor még nem volt villanyvilágítás, petroleumhoz pedig nem igen lehetett hozzájutni, így a hosszú téli esték a plébánián is sötétségben teltek, nem lehetett dolgozni. Novembertől már személyesen kezdte látogatni esperesi kerületének plébániáit. 1945 elején kezdtek visszatérni az elmenekült papok, de több helyen nem akarták őket visszafogadni, így azokat a helynök más községekbe küldte az ott pap nélkül maradt hívek ellátására. A püspökkel 1945 március végén sikerült felvennie a kapcsolatot, s április 6-án részletes jelentésben számolt be helynöki tevékenységéről. Közben otthon egyedül kellett ellátnia minden lelkipásztori teendőt, mert „Dénes János hitoktató október 7-én a leventék legfiatalabb csoportjával Kiskunfélegyházáig ment", s csak 1945 tavaszán tért vissza.

1945 tavaszán a földreform során a 100 katasztrális holdnál nagyobb birtokokat kisajátították. A szegvári Földigénylő Bizottság minden külön értesítés nélkül lefoglalta és kiosztotta a plébániai javadalom 76 holdas birtokát, amely addig bérbe volt adva. Ennek körülményeiről Verdon Lajos egyik levelében ezeket olvashatjuk: „Március havában megjelent nálam egy máshonnan Szegvárra telepedett, Magyarországon el nem ismert szektához tartozó asszony és felszólított, hogy a katolikus egyházat elhagyva hozzájuk csatlakozzam, mert a Szentlélek kijelentette neki, hogy ha ezt meg nem teszem, nagy szerencsétlenség fog érni... Április 15-én a lelkészi javadalom kórógyoldali és nagypusztai földjének bérlői azt jelentették, hogy a bérletük tárgyát képező földet kiosztották. Majd az a hír terjedt el a községben, hogy a Bizottság a római katolikus lelkészi javadalom tanyáját a szekta szegvári vezetőjének juttatta. Utóbb azt hallottam, hogy a Bizottság határozata megváltozott és a tanyát olyan szegvári lakosnak adták, aki örökölt földbirtokát elidegenítette, kereskedői foglalkozásra tért át és felesége ugyancsak az említett szekta híve."

Verdon előbb a Megyei majd az Országos Földbirtokrendező Tanácshoz fellebbezett azzal érvelve, hogy a szegvári római katolikus egyházi birtokok együttesen meghaladják ugyan a 100 holdat, de ezek öt különböző tulajdonos nevére vannak telekkönyvezve, s egyenként egyik birtok sem több 100 holdnál. A lelkészi javadalom 78 hold, a kántori javadalom 24 hold, a hitoktatói javadalom 8 hold, a kegyúri váltságalap 100 hold, ez összesen 210 hold. A fellebbezést mindkét fórum elutasította azzal az indoklással, hogy a felosztás csak belső egyházi ügy, mindegyik birtok tulajdonosa jogilag a szegvári római katolikus egyház, s az ötféle birtokot a rendelet értelmében egyetlen birtokként kell kezelni. Így összesen 67 hold maradt a plébánia tulajdonában, a többit kiosztották. Verdonnak csak azt sikerült elérnie, hogy a legértékesebb kórógyoldali tanyás birtok maradt a plébániáé, s az egyéb helyen fekvő földeket osztották ki.

Az egyházi személyek elleni inzultusok 1945 után is tovább folytatódtak, néha a hatóság hallgatólagos beleegyezésével. Dénes János hitoktatót, aki eredményesen foglalkozott a fiatalokkal, vasvillával keresték halálra (egy szárkúpban sikerült elrejtőznie). Az ő elüldözése után 1946 szeptemberében Fercsik István lett a hitoktató, majd őt egy év múlva Tölgyesi Miklós váltotta fel. A másik célpont az alapítványi óvoda volt. 1946 március 7-én délelőtt „magán egyének botokkal és egyéb támadó eszközökkel felszerelve behatoltak az alapítvány épületébe, Turán Irén Eleonóra óvónőt súlyos fenyegetésekkel a község elhagyására kényszerítették és az épületet zár alá helyezték. Minthogy mindez a közigazgatási és rendőri hatóság szeme láttára történt, védelmet ellene nem lehetett igénybe venni" – olvassuk Verdon hivatalos jelentésében. Az óvónő a hónap végén visszatért Szegvárra és folytatta munkáját. A plébános igen nagy elismeréssel írt az 1928, a szociális testvérek megtelepedése óta Szegváron dolgozó óvónőről: „Különösen felbecsülhetetlen érdemeket szerzett magának községünk életében azzal a páratlan buzgósággal, mellyel együtt tudott dolgozni a szegényebb lakosság gyermekeinek a jobbmódúakkal és műveltebbekkel szemben nem éppen nagy bizalommal viseltető szüleivel és a mellyel szinte egy családba tudta olvasztani az óvoda körül érdekelteket, a sok bajjal és hibával küzdő anyáknak mintegy legmelegebb és legkedvesebb otthonává varázsolni az óvodát és nélkülözhetetlen találkozójukká a leglátogatottabb szülői értekezleteket és gyermekünnepélyeket. Szinte csodálatosnak tetszik ez a ritkán látható lelkiséget formáló munka annak, aki nem tudja, hogy az óvónőnek ehhez az eredményhez az iskolát amerikai működése szolgáltatta, ahol hosszú éveken keresztül dolgozott az elhagyott kanadai magyar telepesek között, amikor egyetlen támasza volt úgy szólván sok árva honfitársunknak. Elég hosszú itteni plébániai tartózkodásom alatt több szerzetes és világi óvónő működött ennél az intézetnél, de egyiknek sem volt annyira benső hivatása a kisdedóvás, mint a jelenleginek."

1947 márciusában a szociális testvéreket kiűzték házukból és a faluból. A szeretetotthont megszüntették, az öregeket áttelepítették a derekegyházi kastélyba. Az alapítvány, az óvoda és a gyermekotthon kezelését ezután a szervita apácák vették át, Kulhanek M. Johanna nővér vezetésével. A szociális testvérek közül csak Turán Irén Eleonóra óvónő és Wagner Viktória egészségügyi védőnő maradt Szegváron.

A katolikus egyesületeket Rajk László kommunista belügyminiszter már 1946 nyarán feloszlatta. A visszaemlékezők szerint azért ezek – a KALOT, a KALÁSZ, a KLOSZ és a DL – még egy ideig illegálisan tovább működtek, s mintegy 150–160 fiatal látogatta összejöveteleiket.

1948 julius 1-évl Verdon Lajost váci székesegyházi kanonokká nevezték ki. Ez tulajdonképpen felfelé buktatás volt, s maga a plébános nem szívesen hagyta el a községet, ahol három évtizedet eltöltött. Vácott halt meg, máig sem tisztázott körülmények között, 1950-ben, 65 éves korában. Verdon helyére a püspök Nagy Elek csongrádi segédlelkészt helyezte Szegvárra adminisztrátornak, majd 1949 november 15-i hatállyal plébánossá nevezte ki. Nagy Elek 1910-ben született Szentpéterúron, s 1933-ban szentelték pappá. Káplánként illetve hitoktatóként müködött Kishunhalason, Kunszentmiklóson, Nagykőrö-

sön, Szentesen, Vácott és Csongrádon. Ő a hívekkel való érintkezésben közvetlen volt, kiváló szónok és nagy zenei műveltséggel rendelkezett.

1948 juliusában államosították az alapítványi napköziotthonos óvodát, de Turán Irén Eleonóra óvónőt egyelőre helyén hagyták. Hamarosan egymást követték a községi vezetés egyházellenes lépései. 1948 szeptemberében a községi földbérlő bizottság előhaszonbérbe vette a plébánia kórogyoldali és réti javadalmi földjeit. November 1-ével beszüntették a párbér-váltság havi 180 forintot kitevő összegének folyósítását. Folytatódott a hajsza a hitoktatók ellen is. 1949 januárjában Tölgyesi Miklós hitoktatót kitiltották a szegvári iskolákból. Ezért a püspök elhelyezte, s helyébe az előző évben szentelt Orlovszky Endrét küldte Szegvárra. De még ugyanez év őszén őt is el kellett helyezni, mert személyes szabadságát veszély fenyegette. Helyét Horváth József foglalta el. Ugyanezen év nyarán egy főleg asszonyokból álló kommunista csoport tettleg bántalmazta és a faluból kikergette Varjasi István kántort. Két hónap múlva térhetett vissza, addig fia helyettesítette. 1949 őszén a plébániai javadalmi földek jövedelméről kellett lemondani, mert az adóterhek messze meghaladták a jövedelem összegét. Néhány nap múlva sor került a már egy év óta a termelőszövetkezet által használt kórógyoldali javadalmi föld és a rajta lévő tanya kisajátítására. Ugyancsak kisajátították a Katolikus Kör épületét, amely a község tulajdonába ment át. 1950 tavaszán államosították a Károlyi–Kornis alapítvány ingatlanait, s júliusban a szervita nővérek is eltávoztak a gyermekotthonból.

A HITÉLET FELLENDÜLÉSE A HÁBORÚ UTÁN

A megpróbáltatások éveiben vígasztalásul szolgált, hogy a kommunista hatalom és a párt által felheccelt, megtévesztett emberek durva támadásai nem törték meg, hanem éppen ellenkezőleg erősítették a hitéletet. A hívek számára sokáig emlékezetes maradt az 1948-ban tartott utolsó nagysikerű népmisszió, amelyen a szentbeszédeket, elmélkedéseket ferences atyák, Faddi Othmár és Győző atya tartották. A missziós beszédeken és a vasárnap esti befejező gyertyás körmeneten a község lakóinak háromnegyede résztvett. Pedig a kommunisták már az első nap megfenyegették az atyákat, hogy hagyják el a községet, mert ellátják a bajukat.

Mindszenty József hercegprímás 1947 nyarán meghirdette a Boldogasszony évét. Ennek során „az egész országban nagy tömegekben vett részt a nép a búcsújárásokon. Ennek egyrészt hitvallás jellege van, mert vallásukhoz való feltétlen és áldozatos ragaszkodásnak jele, másrészt a közösségi érzés és a vallási áhitat felemelő megnyilatkozása. A szegvári hívek eleddig nem igen vették ki részüket ebből az általános vallásos megnyilatkozásból." Ezért maga azúj plébános is meglepődött, midőn „az 1948 július 26-i szentesi Szent Anna búcsúra 1500-an, a szegedi Havas Boldogasszony búcsúra 600-an, később a csongrádi nagyboldog-asszonyi búcsúra (aug. 15-én) 2000-en zarándokoltak lelkipásztoruk vezetésével. Mikor a csongrádi búcsúról visszatértünk, úgyszólván az egész község kivonult a temetőig, s nagy körmenettel vonultunk a templomhoz... A szegvári Kisboldogasszony búcsújára Szentesről, Mindszent-

ről, Derekegyházáról, Csanytelekről, főleg Csongrádról nagyszámú hívősereg érkezett. Az ünnepi szentmisét és szentbeszédet szabadtéri oltárnál Szolnoky János csongrádi apátplébános mondta." Ugyanő áldotta meg november 1-én a háborús események következtében megrongálódott, s a hívek önkéntes adományai és munkája segítségével újjáépített kórógyszentgyörgyi kápolnát. Ugyancsak nagyrészt a hívek adakozásából cserélték ki újra a szegvári templom főkapuját 1948 decemberében. A következő évben kapott a templom villanyvilágítást, amit az tett lehetővé, hogy 1948 végén a községet bekapcsolták az áramszolgáltatásba. „26 gömbvilágító, 4 gyertyaégő, 2 csővilágító, 2 szabad égő és 7 konnektor szolgáltatja a világosságot. Felavatása az egész község ünnepe volt." A plébániára 1952 nyarán vezették be a villanyvilágítást.

1949 szeptemberében megszünt az iskolákban a kötelező hitoktatás. „A szülőknek szeptember 15-ig nyilatkozniuk kellett az iskola igazgatóságánál, hogy kívánják-e gyermeküket hittanórára járatni. A szegvári katolikus szülők csaknem 100 %-ban eleget tettek jelentkezési kötelességüknek, bár az iskola helybeli vezetősége sok kellemetlenkedéssel nehezítette meg a dolgot... A hittan ellenőrzésére egy-egy tanerő van beküldve az osztályba." A szülők kitartása az iskolai hittan mellett később sem csökkent, ezért az 1950–51. tanévben négy civil hitoktatónőt kellett beállítani az iskolai hitoktatásra, amelyre 573 tanuló jelentkezett. A következő tanévben már nehézségek mutatkoztak, s „az iskolai hitoktatás nagyon későn indulhatott meg, akkor is fölötte hiányosan."

Pétery József püspök kezdeményezésére 1949 november 20 és 27 között eucharisztikus hetet rendeztek Szegváron is, s ezt a következő években is megismételték. „Minden este megtöltötték a hívek a templomot. A hét folyamán kb. 3000 áldozó volt, azontúl a hajnali szentmiséken (az adventi Roratékon) 350–400. Az eucharisztikus hét beszédeit a plébános maga tartotta, mert 24 órán túl nem engedélyezték a községben való tartózkodást", így vendégszónokot nem lehetett hívni. „A karácsonyi előkészületül tervezett triduum szónoka, P. Csikós lazarista atya első beszéde után kényszerült elhagyni a község területét." 1949 november 1-én szentelték fel a gyászszertartáshoz használatos új érckoporsót, a tumbát és a ravatalterítőt.

A fokozódó politikai-hatalmi nyomás ellenére fellendülő hitéletet mutatja az a tény, hogy a szentáldozások száma az 1948.évi 45 ezerrel szemben 1949-ben 57.500 volt, tehát 28 %-kal növekedett. A növekedést jól érzékelteti az a tény, hogy lényegében azonos hivőszám mellett az 1920-as évek második felében évente 19 ezer, az 1930-as évek második felében 25 ezer volt a szentáldozások száma. „A gyermekek a kötelező hitoktatás és az ezzel együttjáró templombavezetés megszünése miatt általában kevesebb buzgóságot tanúsítanak a szentáldozások terén. A felnőttek buzgósága viszont emelkedő tendenciát mutat" – állapítja meg a plébános. Még 1951-ben is 50 ezer felett volt a szentáldozások száma, az elsőáldozóké pedig 100 felett. A háború utáni első bérmálás 1946 május 23-án volt. Ekkor 423 hívő bérmálkozott, a következő alkalommal, 1951 április 16-án Pétery József püspök már 637 hívőnek szolgáltatta ki a bérmálás szentségét. Előtte négynapos előkészítő lelkigyakorlat volt.

Nagy Elek igyekezett új lehetőségeket biztosítani arra, hogy a hívek aktívan bekapcsolódjanak a liturgiába. Erről őmaga így ír: „Dr. Verdon Lajos főesperes

úr plebánosi működése alatt nagy hozzáértéssel megtanította a hívekkel a szentmise állandó részeinek énekeltetését, ill. recitálását. Így a hívek aktív módon bekapcsolódhattak a szent áldozatba. Viszont a népének csaknem teljesen elnémult a hívek ajkán, mert a templomban nem volt alkalmuk énekelni. Egyik legfontosabb teendőmnek tartottam az egységes Szent vagy Uram énekkönyv bevezetését, melyből mind a közös énekek, mind a közös imádságok a hívek rendelkezésére állnak. Sok énektanulás, buzdítás, 2 szépen sikerült templomi hangverseny és a hívek buzgó érdeklődése meghozta a kívánt eredményt. 1949 Karácsonyáig 1500 imakönyvet vettek a hívek, s a Szent vagy Uram énekeiből 200-nál többet megtanultak. Az egész környéken dícsérik a szegváriak szép énekét, mely most már a liturgikus énekek mellett a népének terén is mutatkozik. Az eucharisztikus mozgalom mellett a népének fellendülése is hozzájárul ahhoz, hogy a szentmiséket hétköznapokon is buzgón látogatják a hívek, s hogy nagyon szeretik a vasárnapi nagymiséket."

1951-ben került sor az orgona újjáépítésére és korszerűsítésére, amelyet Rieger Ottó üzeme végzett. A megújított, elektromos üzemű orgona 60 ezer forintba került, ami akkor igen nagy összeg volt, ezt az is mutatja, hogy a templom egyéb kiadásai abban az évben 19 ezer forintot tettek ki. 1952-ben Varjasi István kántor az évek óta megismétlődő üldözések és zaklatások hatására egészségében megrendülve, 40 évi működés után megvált a plébániától, s Csongrádra költözött, ahol felesége élt és dolgozott, akit mint tanítónőt már 1950-ben elüldöztek Szegvárról. A kántori teendőket ezentúl Béres László látta el. Az előző évben az egyházközségnek egy másik érdemes munkatársa, Robotka Mihály harangozó vonult nyugalomba 43 évi szolgálat után.

A TÚLÉLÉS ÉS A CSENDES ÁLLAGMEGŐRZÉS ÉVEI

1952 júliusában Nagy Elek plébánost a püspök az Állami Egyházügyi Hivatal felszólítására Hódmezővásárhelyre helyezte át káplánnak. Ez a visszaminősítés nyilvánvalóan szegvári eredményes működésének volt a „jutalma". Helyére Gordos Simon került Isaszegről. Gordos 1917-ben született Etesen, s 1941-ben szentelték pappá Vácott. Szeptember 1-én vette át hivatalát, s vele együtt új hitoktató is érkezett az újmisés Stein Ernő személyében, aki 2 évig maradt Szegváron. Az akkori légkörre jellemző, amit az új plébános a püspöknek küldött első lelkipásztori jelentésében ír: „Az első két hónap szinte szakadatlan harcban telt el híveinknek legvallásosabb, de egyben legkritikusabb tömegével, hogy meggyőződjenek új lelkipásztoraik egyházias fölfogásáról." Az volt ugyanis a közvélemény, hogy „Szegvárra csak kommunista békepap jöhet. Bár személyemnek, mint szenvedő alanynak, mindez rendkívül nehéz volt, mert bizalmatlanságnak látszik, mint papnak azonban nagyon jól esett híveim ragaszkodása ahhoz az elvhez, hogy az ő papjaik mindenkor a Főpásztortól küldöttek legyenek." Végül is sikerült elérni, hogy „híveink legnagyobb részének bizalma felénk fordult." „Plébániám lelki képét egy mondatban így jellemezhetném: a szinte apácásan kifinomultan lelki életet élők csoportja és a másik véglet: Istentől és az Egyháztól évtizedek óta távol élők nem kisebb

csoportja, – középső helyet foglalja el az évenként nagyobb ünnepeken egyszer-kétszer a szentségekhez járulók közel kettő-háromezres csoportja. – Napi áldozók száma 70–80 körül változik. Ebben 10–15 férfi található. A vasárnapi áldozók pedig 180–200 körül váltakoznak. – Nagyobb ünnepeken 500–550-en áldoznak a három szentmisén. A vasárnapi szentmisehallgatások átlagban 1500-tól 2000-ig váltakoztak (a 7 éven felüli katolikusok 25–30%-a). Nagyobb ünnepeken a jelenlévők száma majdnem kétszeresére emelkedett." Ha ezeket az adatokat egybevetjük a tíz évvel korábbi hitéleti jelentés adataival, akkor azt látjuk, hogy az évek óta tartó erős ellenséges politikai és társadalmi nyomás ellenére a helyzet – a háborút követő évek vallási fellendülésének köszönhetően – még mindig lényegesen jobb volt, mint 1941-ben.

„A tanyák népe így is csak fölváltva – egyik vasárnapon a család egyik része, a másikon a másik fele – tudott szentmisét hallgatni. Hősiesség számba megy tanyasi népünk áldozatkészsége, hogy szentmiséhez jusson, a járhatatlan, víztől elöntött szegvári dülőutakon. – Az esti 6 órai szentmisén még többen vannak, mint a reggeli félnyolcason. Az ünnepek fénypontja az ünnepi tízórai nagymise, amely bármely pap részére is – mind liturgikus szépségében, mind gyönyörű közös népénekében (ez a kettő Verdon Lajos és Nagy Elek öröksége) – felejthetetlen élményt jelent. Ennek fönntartása és továbbfejlesztése – közös próbák – állandó programunk. Kirívóan rossz a gyónás nélkül elhaltak aránya-száma: 26 (76 halott közül), hirtelen halál ebből 10. – Feltünően nagy azoknak a száma, akik házasságkötésük óta nem járultak a szentségekhez. Utóbbi időben szép számmal tértek meg a megátalkodottak táborából is, a közvélemény általános megállapítása szerint."

„A modern kor egyik legsúlyosabb bűne, a gyermekek születésének kétségbeejtően csökkenő száma Szegváron elérte tetőfokát. Száz évvel ezelőtt majdnem 500 gyermek született az akkor még egész kicsiny Szegváron, jelenleg 118-at kereszteltünk meg. Nem az egyke, hanem az „egyse" hódít. (A jó plébános úr egyben tévedett: nem sejtette, hogy ez még nem a mélypont, mert 30 év múlva már fele ennyi sem lesz a születések és a keresztelések száma.) Csak háromról tudunk, akik keresztelés nélkül maradtak. Viszont nem egyszer egyéves-kétéves gyermeket keresztelnek meg utólag. Igen sok a férjhez nem ment idősebb hajadonok száma – 30–35 éves korig. Ez egészen speciális helyi jelenség. A község megöregedett általában: a lakosság több mint fele öreg, a gyerekek aránytalanul kevesen vannak. A házasságkötések száma 55. Tudomásom szerint mindenki megesküdött templomban is."

A templom búcsúját a régi szokáshoz híven körmenettel ünnepelték. Igen látogatottak voltak az októberi Rózsafüzér-ájtatosságok, amelyek előtt szentbeszédek voltak sorozatos téma feldolgozásával. Az adventi időszak elején és végén 3–3 napos triduumokat tartottak szentbeszédekkel. A Mikulás-est és a karácsonyi ünnepség alkalmával a templomban ezer-ezer gyermek részesült ajándékban, amelyet a hívek adtak össze. „Ujdonság volt még Szegváron a Jézuska jászolba helyezésének szertartása a tízórai szentesti zsolozsma után. – A hitoktatás a belső és külső iskolákban heti 17 órában tovább folyt."

A templom is felújításra szorult már. Gordos Simon újrafesttette és aranyoztatta a szentélyt. A szentély diadalívére ekkor festette Purgel Ferenc 17 éves

helybeli művész Munkácsy Mihály Golgota c. festményének másolatát (itt korábban egy „Dicsőség a magasságban Istennek" felirat volt.) Ekkor a templomhajó oldalfalait és a kórust is átfestették. „Szép világos lett az egész templom". A költségeket teljes egészében a hívek adományaiból fedezték. Pedig – amint arra a plébános rámutatott – a hívek 95 %-a „a földművelő réteghez tartozik, akiket az adófizetés, a beszolgáltatások kötelezettsége, a folyton ismétlődő rossztermő esztendők anyagilag olyan helyzetbe hoztak, hogy adományaik így is nagy áldozatkészségükről tesznek tanúbizonyságot." Az egyházközség súlyos anyagi helyzetben volt, hiszen semmiféle fix jövedelemmel nem rendelkezett. „Nálunk egyházi adószedés nincs és nem is volt soha. Egyetlen és kizárólagos bevételi forrásunkat a vasárnapi templomi perselyek jelentik (ez általában 300 forint). Stólabevételünk – a hívek nehéz anyagi viszonyai miatt – elég csekély. Pl. temetés, esküvő igen sok alkalommal teljesen gratis történik."

1953-ban Pétery József váci püspököt letartóztatták, majd a hejcei egyházi szociális otthonba internálták. Az egyházmegyét 16 éven át, 1953-tól 1969-ig Dr. Kovács Vince püspöki helynök, majd apostoli kormányzó irányította. Ő Gordos Simont Tápiószecsőre helyezte át, s szegvári adminisztrátorrá Szomolányi Miklós szabadszállási lelkészt nevezte ki 1955 január l-i hatállyal. Az 1920-ban Szentlászlón született Szomolányit 1943-ban szentelték pappá, s Szegvárra kerülése előtt Üllőn, Kecskeméten, Szentesen és Szabadszálláson dolgozott. Ő így kezdte a Historia Domust: „Lelkipásztori működésében az adminisztrátornak nagy könnyebbséget jelentett a négy hónappal előtte Szegvárra helyezett Valentin Tibor paptestvéri segítsége, ki előbb kápláni, majd hitoktatói minőségben, főleg a gyermekek és az énekkar vezetésével nagyon jó munkatársnak bizonyult." Sajnos őt – "mindenki őszinte sajnálatára" – 1955 novemberében Csongrádra helyezték, s ugyanonnan Kovács Imre került a helyébe. Ő egy évig sem maradt Szegváron, mert 1956 szeptemberében Jászkarajenőre helyezték át, s helyébe „egy igen kedves, finomlelkű újmisésünket, a hatvani származású Túróczi Józsefet nevezték ki". Egy év múlva őt is tovább helyezték Szentesre, s ismét egy újmisés, Frank Pál jött Szegvárra, de ő már 3 évig, 1960 szeptemberéig működött itt „szeretettel és buzgósággal". Ekkor Isaszegre helyezték. Helyette ismét újmisés, Beke József lett a hitoktató 1963-ig.

Béres László kántor 1954-ben katonai szolgálatra vonult be. Néhány hónapig a káplán helyettesítette, majd Vangel Gyulát alkalmazták kisegítő kántorként. „Végleges kántor alkalmazása javadalom hiányában nem lehetséges. Egyházi adó egyáltalán nem lévén, egyházközségi fizetést nem lehet biztosítani, a kántori lakás pedig még Nagy Elek idejében állami tulajdonba ment át."

Az egyházközség nagy ünnepe volt 1955 szeptember 25-én a bérmálás, midőn 382 hívő részesült a Szentlélek megerősítésében. Öt év múlva, 1960 május 8-án pedig 412 volt a bérmálkozók száma. Ekkor Kovács Vince váci apostoli kormányzó mellett Szabó Imre esztergomi segédpüspök is bérmált Szegváron.

1955 nyarán a hívek adakozása lehetővé tette, hogy helyreállítsák a templomtorony keresztjét, amelyet egy évvel korábban egy nagy vihar megdöntött.

Időszerűvé vált „a templom erősen viharvert külsejének megújítása" is. Ennek első lépéseként 1956 nyarán a toronysisak bádogját és a toronyóra számlapját festették újra rozsdamentes festékkel. 1957 nyarán került sor a külső falak renoválására, az esőcsatorna kicserélésére, valamint a templompadló mozaikpadozatának kijavítására. A költségeket (80.000 Ft.) a hívek adományából és az 1956 őszén bevezetett önkéntes egyházi hozzájárulásból fedezték. 1959-ben készült el a bejárat előtti aszfaltjárda, 1960 tavaszán pedig a templomkert kovácsolt vas kapuja.

1958 februárjában megnövekedett, 32 fős létszámmal újjáalakult a képviselőtestület, amely elkészítette az első költségvetést az egyházközségi hozzájárulás alapján. Ez családonként és „évente nem egészen tíz tojás árának felel meg. De ez sem folyik be, vagy csak nagy panaszzal – jegyzi meg a Historia Domus. Ma kegyúrral és állammal vagy községgel nem sok baja van a lelkipásztornak. De a szűkkeblűség az emberekben, akár gróf, akár paraszt, egyaránt lehangoló."

„1960 első napjaiban, hosszú heteken, sőt hónapokon át tartó agitálás eredményeképen itt is termelőszövetkezetekbe tömörült az egész parasztság. A kezdeti kedv nem volt éppen lelkesnek mondható" – olvassuk a Historia Domusban. „Lelkipásztori vonatkozásban: kényes szerep jut a papnak. Meg kell nyugtatnia az embereket, a kétségbeeséstől visszatartani híveit. Eközben azok, akik jó anyagi körülmények közé jutnak, egyáltalán nem, vagy csak igen kevéssé segítenek egyházukon, a szegények pedig – s ezek vannak többségben a templomjárók közt – maguk is segítségre szorulnak. Hátra van az örök evangéliumi megoldás, mely minden válság-korszakban megmentette az Egyház lelki-erkölcsi küldetését a világhoz: a szent szegénység szelleme."

1961 junius 25. nagy ünnepe volt a szegvári egyházközségnek. A község szülötte, Gila György ekkor mutatta be első szentmiséjét a szegvári templomban, ahol 1938 óta nem volt első szentmise. Akkor Vangel Imre (1961-ben Uri-i plébános) lépett az oltárhoz, „most pedig ismét egy Vangel Imre, előbbinek unokaöccse köszöntötte az újmisést azok nevében akik az oltár felé vezető úton követni óhajtják." A második Vangel Imre ez évben lett a budapesti Központi Szeminárium növendéke, s 1966-ban szentelték pappá.

1961 szeptember 14-én Szomolányi Miklóst hatévi szegvári működés után Nagykőrösre helyezték. Szegvárra pedig a 60 éves, 1926-ban pappá szentelt Csák Lajost, 1947 óta mindszenti plébánost nevezték ki adminisztrátornak. Ő nem tett bejegyzéseket a Historia Domusba. Az ő idejében készült a templomkert kerítése. Beke József hitoktatót 1963-ban Privári István, majd 1964-ben Zselepszky György váltotta fel, aki 4 évig működött a községben. Utóda 1968 és 1972 között Kókai Pál, majd 1972 juniusától Bujdosó Gábor volt.

A hatvanas és hetvenes években Nyugat-Európában és hazánkban egyre nagyobb mértékben elterjedt a vallási közömbösség, növekedett az egyháztól és a templomtól való elidegenedés. Mindez Szegváron is érezhető volt. A vallásukat rendszeresen gyakorló hívek száma egyre csökkent. Ezt jelzik a statisztikai mutatószámok is. 1952-ben a vasárnapi szentmiséken rendszeresen 1500–2000 hívő vett részt, az 1980-as évek végén 3–400. A szentáldozások száma 1951-ben 50 ezer felett volt, az 1970-es években már csak évi 12–13 ezer.

1960-ban több mint 400-an bérmálkoztak, 1978-ban 144-en, 1982-ben 84-en, 1987-ben 38-an, 1991-ben pedig 42-en. Az elsőáldozók száma az 1950-es évek elején 100 felett volt, az 1970-es években 30–40, az 1980-as években 20–30 között mozgott. Mindebben természetesen szerepet játszott az is, hogy az elvándorlás következtében 1941 után a község lakossága, s ezen belül a katolikusok száma is csökkent, 1970-ig 1600 fővel. 1956 után a születések száma is erősen visszaesett: az 1960-as években 26 %-kal kevesebben születtek Szegváron, mint az 1950-es években, s 35 %-kal kevesebben, mint 1945 és 1950 között. Az 1960-as évek második felében már csak 12 születés jutott minden ezer lakosra szemben 13 halálesettel (vagyis természetes csökkenés is mutatkozott, tehát a népesség már nem reprodukálta önmagát).

Az állami és az egyházi anyakönyvek adatainak összehasonlítása arra mutat, hogy 1945 előtt lényegében minden újszülöttet megkereszteltek, s minden halott egyházi temetésben részesült. Lényeges változás ezen a téren 1945 után sem történt: 1945 és 1960 között legfeljebb 1–2 %-ra , az 1960-as években pedig 4–5 %-ra tehető azoknak az újszülötteknek az aránya, akiket nem keresztelteknek meg. 1990-ben az iskolai tanulók 84 %-a meg volt keresztelve (az akkor a szegvári plébániához csatolt Nagymágocson és Árpádhalmon csak 61%-a.) De a megkereszteltelteknek már csak egyharmada járt a templomi hitoktatásra, s a hittanosoknak is csak egyharmada vett részt a vasárnapi szentmiséken. Ez azt jelenti, hogy a megkeresztelt gyerekeknek csak 10 %-a járt rendszeresen misére. (Nagymágócson és Árpádhalmon csak 3–4 %-a). Az elhúnytaknak ugyanezen években legfeljebb 4–6 %-a nem részesült egyházi temetésben. Az egyházi házasságkötések száma már jóval nagyobb mértékű csökkenést mutat: 1945 és 1950 között évente átlagosan 67 házasságot kötöttek a szegvári templomban, az 1950-es években 51-et, az 1960-as években 37-et, az 1970-es években 23-at, az 1980-as években pedig 14-et.

1973 julius 1-én Csák Lajos nyugdíjba ment (a következő évben meghalt). Helyette Bánk József püspök Szathmáry Attila szelevényi plébánost küldte Szegvárra, aki 1927-ben született Kecskeméten, s 1951-ben szentelték pappá. Ugyanakkor Bujdosó Gábor hitoktatót is áthelyezte Hódmezővásárhelyre, s közölte, hogy a paphiányra való tekintettel egyelőre nem tud káplán-hitoktatót küldeni Szegvárra. Igy a plébánián, ahol 1826 és 1918 között három, 1918 és 1973 között két pap működött, a plébános ismét egyedül maradt, mint az alapítást követő első évtizedekben. Az iskolai (77 beírt hittanos) és a templomi hitoktatást (30 fő) ezentúl a plébánosnak kellett ellátnia. Emellé járultak olyan feladatok, amelyek korábban vagy nem voltak szokásban, vagy a káplánok és egyéb kisegítők (apácák) látták el őket: pl. a karácsonyi misztérium-játék és betlehemezés betanítása, család- és beteglátogatás. A meglehetősen elhanyagolt állapotban lévő templom és plébánia is felújításra szorult. Némi segítséget jelentett, hogy Szegváron töltötte betegszabadságát az itteni születésű id. Vangel Imre úrii plébános, aki a vasárnapi esti szentmisét mondta és gyóntatott. Őt azonban 1974 augusztusában nyugdíjazták, s Székesfehérvárra költözött. Ekkor egy évre ismét káplánt kapott a szegvári plébánia Mészáros József újmisés személyében. De az ő távozásával, 1975-ben végleg megszünt a káplán-hitoktatói állás Szegváron.

1974 májusában 38-an járultak – egy éves előkészítés után – az első szentáldozáshoz. „Sajnos, az elsőáldozás után a többség elmaradozott a templomból". Ebben az évben vezették be az adventi lelkigyakorlatot, amelyet ezentúl minden évben megtartottak. 1975-ben a kórógyparti és a derekegyházoldali iskolákban is volt elsőáldozási előkészítő, így az elsőáldozók száma 53-ra emelkedett, de a következő évben ismét visszaesett 36-ra, s azután folyamatosan tovább csökkent.

Mivel a hitoktatói állás megszünt, s a megelőző tanévben az iskolákban sok kellemetlenkedés történt a hitoktatással kapcsolatban, 1975-től csak a templomban volt hitoktatás a vasárnapi diákmise után, két csoportban. „Azóta a diákmisén és a templomi hitoktatáson sokkal többen (kb. 70–80-an) vesznek részt mint korábban." Télen a fűthető sekrestyében volt az oktatás. A plébános a kórógyszentgyörgyi kápolnában is tartott hitoktatást.

A felnőtt hívek „alkalmi" oktatására az évfordulós gyászmisék nyújtottak lehetőséget, amelyek családi jellegűek. „Vidékről is összejönnek erre a napra, többen meggyónnak, megáldoznak. A homíliát úgy választom meg, hogy ennek a «társaságnak» szóljon elsősorban, mert van köztük nagyon sok, aki egyébként nem jár templomba. Csak ilyenkor lát misét, papot. Ehhez a réteghez csak ekkor jutok hozzá."

1976 advent első vasárnapján érdekes esemény volt az a görög szertartású mise, amelyet Gulyás Attila görög katolikus lelkész mondott. „Nagy volt az érdeklődés a faluban, tetszett is a híveknek." Nagyböjtben és adventben 4–4-napos lelkigyakorlatok voltak, amelyeken „elég szép számmal jöttek össze a hívek. 100–130 áldozó volt esténként". 1977 óta a betegek szentségét közös szertartás keretében veszik fel az arra rászoruló hívek. Ezt a szertartást mindig meghívott vendégpap végezte; első alkalommal, az idős hívek nagy örömére, az egykori plébános, Nagy Elek főesperes. A bérmálás szentségét padig 1978 április 23-án Miháczi József püspöki helynök szolgáltatta ki 144 hívőnek. 1979 augusztus 10-én Szathmáry Attila plébánost kerületi esperessé nevezték ki.

A JUBILEUM JEGYÉBEN

Az 1970-es években a templom már igencsak rászorult a külső és belső felújításra. A hívek szép összegeket adományoztak erre a célra. A betlehemező gyerekek egész keresményüket, 6000 forintot, felajánlották. 1974–75-ben a toronysisak, a huszártorony, a tetőzet és az esőcsatorna kijavítására került sor. 1980-ban a harangozást állították át elektromos üzemre. A további lépések azonban elodázódtak az anyagiak hiánya miatt. Csak 1981-ben vehette kezdetét a külső tatarozás, amelyet Rapport István gyulai kőműves végzett. Az Országos Műemléki Felügyelőség 70 ezer forintos hozzájárulásán kívül a teljes összeget, kb. egymillió forintot, a szegvári hívek adták össze. A kívülről megújult templomot 1982 szeptember 19-én Marosi Izidor segédpüspök szentelte fel, aki ugyanekkor 84 hivő számára a bérmálás szentségét is kiszolgáltatta.

Időközben a kórógyszentgyörgyi kápolna életveszélyessé vált, ezért le kellett bontani. Bánk József érsek-püspök azt javasolta, hogy ne építsék fel újra,

inkább a templom belső kifestésére és fűtésére fordítsák az erre szükséges összeget. De az idős és beteg hívek, akik nem tudtak a 3 kilométerre fekvő Szegvárra bejárni, hiányolták a szentmisét, ezért a plébános 1986-ban misézési engedélyt kért Purgel Mihályné házában, ezt azonban egyelőre nem kapta meg.

1983 október 1-én Szathmáry Attila átvette a hódmezővásárhelyi Szent István plébánia vezetését. Szegvárra pedig helyébe Frajna András monori káplánt nevezték ki plébánosnak. Frajna András 1937-ben született Váckisújfaluban, s 1963-ban szentelték pappá Vácott. Káplánként illetve hitoktatóként működött Sándorfalván, Lajosmizsén, Kispest-Munkástelepen és Monoron.

Az új plébános legfőbb gondja – tekintettel arra, hogy közeledett a templom építésének 250. évfordulója – a felújítás folytatása és befejezése volt. Hátra volt még a belső tér megújítása: a belső festés, de előbb ki kellett cserélni az elavult elektromos hálózatot. Régóta esedékes volt már a templom fűtésének megoldása. A főoltár restaurálása is időszerűvé vált, hiszen a legutolsó felújítás óta már egy évszázad telt el. Az orgona pedig szinte használhatatlanná vált már. A plébánia épületén is jelentős munkálatok elvégzése vált szükségessé. Mindezekre 1983 végén ötéves munkaterv készült, mintegy 2 millió forintos költségelőirányzattal.

E nagy munkálatok keresztülvitelében az új plébános ismét a képviselőtestületre kívánt támaszkodni, amely az előző években nem igen működött. A képviselőtestületet 1985-ben megújították, 17 rendes, 4 pót és 7 tiszteleti taggal. Világi elnöke Bari István, majd 1990-től Ternai József volt. 1987-ben a képviselőtestület létszáma 33-ra emelkedett. A tervbe vett munkák költségeinek fedezésében ismét csak a hívek áldozatkészségére lehetett számítani, akiknek száma pedig az elmúlt évtizedek során erősen megcsappant. A vasárnapi miséken rendszeresen 3–400 hívő vett részt, a nagyobb ünnepeken (Karácsony, Húsvét) 5–700. Az egyház költségeihez rendszeresen 65 család, rendszertelenül, időnkénti adományokkal 123 család járult hozzá az 1980-as évek első felében. Ezek a családok most ismét igen nagy áldozatkészségről tettek tanúságot, mikor az említett munkálatokra szükséges összegnek nagyobb részét összegyűjtötték. A hívek társadalmi munkával is hozzájárultak a templom és a plébánia megújulásához. A templomkertben lévő hársfák virágait és leveleit 1984-től kezdve minden évben a hívek szedték le, s az ezek értékesítése révén befolyt összeget a templomfestésre ajánlották fel. Az első évben ez az akció 19630 forintot eredményezett. A tatarozás költségeihez csak külföldről érkezett lényeges segítség: az Europäisches Hilfsfond-tól, az Ostpriesterhilfe és a bécsi Caritas részéről 407 ezer forint, ezenkívül itthon beszerezhetetlen anyagok (pl. a Baurex nevű vegyszer a szárítóvakolathoz, aranyfüstlemez az oltárok felújításához) és alkatrészek az orgonához. A püspökség kölcsönnel segített, az Országos Műemléki Felügyelőség pedig a főoltár restaurálásához járult hozzá 80 ezer forinttal.

1984 elején megtörtént az elektromos hálózat felújítása. Ezután kezdetét vehette a belső tér megújítása. Ezt a külső tatarozáshoz hasonlóan Rapport István vállalta. A belső vakolatot tavasszal két méter magasan leverték, a falat félévig száradni hagyták, majd Baurex vegyszeres szárítóvakolatot raktak fel.

Ezután került sor a festésre, amelynek során a mennyezet igen rossz állapotban lévő, s művészi szempontból értéktelen festményeit lefestették. Csak a szentély diadalívén lévő, 1954-ben festett Golgota-kép maradt a helyén, ezt maga az egykori alkotó, Purgel Ferenc restaurálta. 1984 október végére elkészült a templomfestés, amely 560 ezer forintba került, s ehhez járult az elektromos hálózat felújításának 173 ezer forintos költsége. 1985-ben kezdetét vette a templom elektromos fűtésének szerelése, s az év végén elkészült az új világítási rendszer is, amelyet Debreceni József középiskolai tanár tervezett. Az új világításhoz a csillárt a monori egyházközség ajándékozta a szegváriaknak.

Az 1986. év nagy eseménye a barokk főoltár és a rajta lévő szobrok (Szent István, Szent Imre, Keresztelő Szent János, Izaiás próféta, angyalok) restaurálása volt. Ezt az „Antikart", az Országos Műemléki Felügyelőség Szakrestaurálási Leányvállalalata vállalta. Az oltárt februárban szétszedték, Budapestre szállították, ahol elvégezték a szakszerű restaurálást és konzerválást, majd ősszel újra felállították. Műszaki átadására október 16-án került sor. A restaurálás 913 ezer forintba került. Már csak egy nagyobb munkálat, az orgona felújítása volt hátra. Ehhez azonban egy sor csak külföldön beszerezhető alkatrészre, elsősorban egy korszerű villanymotorra és teljes Cornett-sípsorra volt szükség. Ezek a bécsi egyházi segélyszervezet, a Caritas támogatásával 1990 márciusában megérkeztek, s augusztus 26-án Stein Ernő kiskunsági főesperes, egykori szegvári káplán felszentelte az új orgonát.

Közben természetesen kisebb munkák is bőven akadtak a templom körül: a szobrok és a keresztelőkút restaurálása, a tető javítása, az esőcsatornák kicserélése, duplaablakok és új oldalajtók behelyezése, villámhárító felszerelése, stb. 1988 novemberére készült el a 18. századi Szent József szobor szakszerű felújítása. 1991-ben pedig a szintén 18. századi Nepomuki Szent János szobor restaurálására került sor. 1989 nyarán a templom körül próbaásatást végeztek Dr. Vörös Gabriella, a szentesi múzeum igazgatója vezetésével. Megállapították, hogy azok a régi falmaradványok, amelyek a jelenlegi templom alapját képezik nem az Árpád-korból valók, pontos időmeghatározást azonban ez a szerény munkálat nem tett lehetővé. 1986-ban megtörtént a plébánia teljes külső és belső felújítása is, 1990-ben pedig vendégszobával bővült az épület. 1991 nyarán a templom és a plébánia egy magát szerénységből megnevezni nem kívánó hívőtől értékes ajándékot kapott: egy Aquapol falszárító berendezést, amire mindkét épületben nagy szükség van az erős nedvesedés miatt. Azóta mindkét épület levegője sokkal egészségesebb.

Közben tovább folyt az egyházközség mindennapi élete. A nagyböjti és az adventi lelkigyakorlatokra csaknem minden alkalommal vendégszónokot hívtak, nem egy esetben olyanokat, akik korábban plébánosként vagy káplánként működtek Szegváron. Ugyancsak vendégpap végezte rendszerint a templombúcsú ünnepi szentmiséjét és a betegek kenetének kiszolgáltatását. Elsőáldozások előtt a szülők részére is tartottak lelkinapot. Az úrnapi körmeneteknél újítás 1984 óta a virágszőnyeg, amelyet az ifjúsági hittanos fiatalok készítenek, 1989 óta pedig nemcsak oltárt, hanem sátrakat is állítanak a körmenet négy állomásán. Az egykori plébános, Verdon Lajos halála évfordulóján, junius 30-

án mondott szentmisén 1985-ben hosszabb szünet után újra felcsendültek a „Szegvári mise" gregorián dallamai. Ezt a misét 1989 óta valamennyi egykor Szegváron szolgált elhúnyt lelkipásztorért mondják. 1986 junius 18-án, vasárnap este a szegvári templomban tartotta ezüstmiséjét a községben született Gila György móricgáti lelkész. 1985-ben érdekes kezdeményezés volt két jeles katolikus szakember; Bergmann Erzsébet pszichologus és Peterle Teréz gyermekorvos előadása a szülők részére. Sajnálatos, hogy a csekély érdeklődés miatt ennek a kezdeményezésnek nem lett folytatása. Remélhetőleg hagyománnyá válik viszont a kerek (10, 15, 20, 25 stb.) évfordulójukat ünneplő házasok összehívása és közös megáldása, amelyre először a jubileumi évben, 1986 december 26-án került sor, 60 házaspár részvételével, s a szertartást az idősebb házaspárok örömére egykori plébánosuk, Nagy Elek főesperes végezte.

A vallási élet némi fellendülését jelzi a 80-as években a szentáldozások számának emelkedése: az évtized első felében 13–14 ezer volt évente, a jubileumi 1987-es évben pedig már megközelítette a 18 ezret. Még nagyobb számban emelkedett a templomi hitoktatásra járó gyermekek és fiatalok száma: az évtized első éveiben 40 és 50 között volt, 1986-ban már meghaladta a százat, 1988-ban pedig mintegy 200 gyermeket jelentettek be templomi hitoktatásra. A következő években 150–170 körül volt a rendszeres hittanosok száma, a megkeresztelt iskolai tanulóknak kb. egyharmada. Igaz, hogy a hittanosoknak is csak kb. egyharmada vett részt többé-kevésbé rendszeresen a vasárnapi szentmiséken.

1986 szeptember 7-én a templombúcsú napján kezdetét vette a szegvári katolikus közösség nagy ünnepe, a jubileumi év, amelynek előkészítése és méltó megünneplése a megelőző években az egyházközség egyik főgondját képezte. A 250 éves templom kívül és belül teljesen megújult erre az évfordulóra, s októbertől már a szép barokk főoltár is teljes pompájában ragyogott a szentélyben.A jubileumi év egyik kiemelkedő eseménye volt 1987 március 16 és 22 között a 40 év után ismét megtartott missziós lelkigyakorlat. A lelkigyakorlatos beszédeket ugyanaz a Faddi Othmár ferences atya mondotta, aki 1948-ban is vezette a missziót. A nagyheti és húsvéti szertartásokra meghívták Szegedről az egykori szegvári kántort, Varjasi Ottót, aki erre az alkalomra családtagjaiból alkalmi zenekart és énekkart szervezve jött szülőfalujába. Húsvétkor az énekkar és a hívek ismét a Szegvári misét énekelték. Varjasi Ottó a következő években is többször kisegítette a szegvári templomot kántorhiány idején.

Húsvét szerdáján, április 22-én került sor a szegvári papok miséjére. Erre minden még élő papot meghívtak, aki valamikor Szegváron lelkipásztorkodott, vagy itt született. A szertartást vezető Nagy Elek főesperes, Hódmezővásárhely-belvárosi plébánossal együtt 13 pap mondta a szentmisét: Stein Ernő kunsági főesperes, kiskunfélegyházai plébános, Szomolányi Miklós nagykátai esperes-plébános, Szathmáry Attila kerületi esperes, a hódmezővásárhelyi Szent István egyházközség plébánosa, Vangel Imre püspöki tanácsos, kiskunhalasi plébános, Frank Pál tápiógyörgyei esperes-plébános, Gila György móricgáti lelkész, Zselepszky György jászszentlászlói plébános, Krista Menyhért nyugalmazott plébános, Kókai Pál tömörkényi plébános, Mészáros József nyár-

lőrinci plébános, Privári István nógrádi plébános és Kovács János sashalmi káplán. Betegsége miatt nem tudott eljönni Valentin Tibor kerepestarcsai és Turóczi József bujáki plébános. A püspök úr megbízásából ugyancsak Nagy Elek tartotta a bérmálást is május 24-én. A főesperes ez alkalommal egy Szent Kereszt ereklyét ajándékozott a templomnak, amelyben egykor ő is oly sok szentmisét mutatott be. A Verdon emlékmisét junius 30-án a 90 éves Krista Menyhért mondta, aki 1929 és 1935 között volt népszerű hitoktató Szegváron. Augusztus 30-án a betegek és öregek napján Valentin Tibor kerepestarcsai plébános, egykori szegvári káplán, maga is súlyos beteg, tartotta a betegek szentségének kiosztását megelőző elmélkedést.

A jubileumi ünnepségek tetőpontját a szeptember 6-i templombúcsú jelentette. Előző este Nagy Károly püspöki káplán mondta a szentmisét, utána gyertyás körmenet volt, amelyen a hívek a Gyertyaszentelőkor megszentelt emlékgyertyákkal a kezükben vettek részt. Másnap a reggeli misét Zsótér Antal csongrádi esperes-plébános mondta, az ünnepi misét pedig Marosi Izidor, az ezévben beiktatott váci püspök. Szentmise után körmenet volt, majd délben 7 fogásos ünnepi ebéd több mint 70 vendéggel. A jubileum alkalmával a templomban márványtáblát helyeztek el annak emlékére, hogy „a szegvári hívek adományából belső megújítást nyert 250 éves templomunkat megáldotta Marosi Izidor megyéspüspök". A táblát az egyháztanács kőfaragó tagja, Ternai József készítette. Ez alkalommal emlékképek, matricák és kerámiaplakettek is készültek. A matrican lévő grafika Szabó Judit egyháztanácsos műve.

1987 szeptemberében a püspök úr a paphiányra való tekintettel lelkipásztori ellátásra Szegvárhoz csatolta a 30 illetve 37 kilométerre fekvő Nagymágocsot és Árpádhalmát, ahol évek óta nem volt plébános, csak egy 72 éves kapucinus, Felicián atya (Neubauer József) élt a községben. „A templom és a plébánia épület szinte romos már. Még elesettebb a lelkek állapota. Hitoktatás sem iskolában, sem templomban nincs. A hívek 9–12-en járnak misére jó időben vasárnap, hétköznap senki nem jön szentmisére." Így jellemzi az ottani helyzetet Frajna András szegvári plébános. Előbb a plébániát hozták helyre, majd sor került a nagymágócsi templom külső tatarozására, amely 1991 nyarára készült el, elsősorban külföldi segítséggel. A szegváriak is hozzájárultak ehhez adományaikkal. Mind a nagymágócsi, mind az árpádhalmi templomban fűthető hittantermet alakítottak ki a püspök úr adománya segítségével. A plébános új feladatköre a szegváriakat annyiban érintette, hogy a vasárnapi nagymisét át kellett tenni 10 óráról 9-re, hogy 11-kor Nagymágocson, majd délután 2-kor Árpádfalván is szentmisét mondhasson.

1987 október 18-án vasárnap délután a budapesti Egyetemi templom ének- és zenekara adott hangversenyt Dauner János szalézi atya, karnagy vezetésével. A szentmisét a kórus régi tagja, Hegyi Balázs újmisés mondotta. Dauner atyáék 1991 tavaszán ismét nagysikerű hangversenyt adtak a templomban. November 14-én, szombaton délután pedig Sillye Jenő és barátai jöttek el és adták elő modern hangvételű, gitárral kisért vallásos dalaikat. A halottak hónapjára az öreg-temető kőkeresztjét varázsolta újjá Szarvas János helyi kőfaragómester. November 22-én Krisztus király napján a családok felajánlását újították meg. A jubileumi évet záró adventi lelkigyakorlatot Dr. Fila Lajos

péceli plébános tartotta. A jubileumi év végén Marosi Izidor püspök Frajna András plébánost címzetes esperessé nevezte ki.

Az 1988-as évet Frajna András plébános ezüstmiséje és két zarándoklat tette emlékezetessé: az egyik Ausztriába, ahol a hívek II. János Pál pápával találkoztak, a másik pedig Vácra a Szentjobb tiszteletére. Ez utóbbin különösen sokan és nagy áhitattal vettek részt. A politikai átalakulás megindulásával az egyház számára is kedvezőbb idők látszottak beköszönteni. Ennek jele volt, hogy a templomi hittanra kb. 200-an iratkoztak be. Ezért ősszel már 3 hitoktatónő állt munkába, közülük kettő szociális testvér. 1991-ben az iskolában is megindult a hittanoktatás.

1990 áprilisában két erdélyi katolikus pap, a nagyszebeni és a csikdelnei plébános Szegváron járt. Ez volt a kezdete annak a barátságnak, amelynek során Szegvár és Csíkpálfalva testvérközségi kapcsolatra lépett egymással. Augusztus végén az erdélyi testvérközségből 30 gyermek érkezett Szegvárra, s elkísérte őket Ferenc Imre csíkdelnei plébános is. A székely gyerekek 10 napot töltöttek a községben, családoknál elhelyezve. Gazdag program várta őket: kirándulások, városnézések, sport, játék. Itt tartózkodásuk végén műsort adtak a kultúrotthonban. Ferenc Imre pedig három, a hívek szeme láttára saját-kezűleg faragott gyertyatartóval ajándékozta meg a templomot. A következő év augusztusában a szegvári gyerekek viszonozták a látogatást Csíkpálfalván. Az ebben az évben elkészült új orgonán Nagy János szentesi zeneiskolai igazgató adott két izben is hangversenyt.

1991 junius 15-én ismét bérmálás volt a templomban: Katona István segédpüspök 42 hívőnek szolgáltatta ki a szentséget. Junius 30-án este a szegvári születésű papok mutattak be közös szentmisét, arra emlékezve, hogy Gila Györgyöt 30 éve, Vangel Imrét 25 éve, Kovács Sándort 20 éve, Kovács Jánost 11 éve szentelték pappá. A szegvári hívek augusztusban a Magyarországra látogató II. János Pál pápa pécsi miséjén vettek részt.

1991 szeptemberében Frajna Andrást Monorra helyezték. Utolsó itteni szentmiséjén azzal búcsúzott híveitől, hogy „élete legboldogabb 8 évét töltötte Szegváron." Utóda Zsadányi József lett.

FORRÁSOK

A szegvári plébánia történetének főforrása – időnkénti hiányai (1810–1817, 1911–1948, 1961–1973) ellenére is – a Historia Domus, amelyet 1836-ig latin, ettől kezdve pedig magyar nyelven vezettek. Az első évszázadra vonatkozóan gazdag anyagot tartalmaznak a Canonica visitatio-k jegyzőkönyvei, amelyek közül az 1745, 1778, 1784 és 1842. éviekből merítettünk sok adatot. 1850-től kezdve rendelkezésünkre áll a plébánia irattára is. Ebben az iratok időrendben találhatók, de egyes fontosabb kérdéscsoportokra vonatkozó iratok külön fasciculusokban vannak összegyűjtve. Ilyenek az 1860-as évek inségakcióra vonatkozó iratcsomók, valamint az Alapítványok, Egyesületek, Egyházközség, Óvoda, Religiosae (női szerzetesrendek), és a Vicarius feliratú fasciculusok. A

népesedési viszonyokra vonatkozóan az 1742 óta vezetett keresztelési, halálozási és házassági anyakönyvek adatait dolgoztam fel.

A nyomtatott források közül Forray József Sándor: Szemelvények Szegvár múltjából című kis könyvét (Szeged, 1934), valamint a Szociális Testvérek Társasága havi folyóiratának, A Testvérnek évfolyamait hasznosítottam. Adatokat merítettem a váci egyházmegye Schematismusaiból és A váci egyházmegye történeti névtára c. munkából (2. rész. A papság életadatai. Vác 1917.)

A Verdon-korszak és az 1945 utáni évtizedek történetének megírásában nagy mértékben támaszkodtam az egykori szegvári papok és az idősebb hívek szóbeli visszaemlékezéseire. Ilyen emlékezések magnószalagra mondásáért vagy írásbafoglalásáért, valamint egyéb adatok összegyűjtéséért köszönet illeti Szomolányi Miklós volt szegvári plébánost, Krista Menyhért egykori szegvári káplánt, Zsadányi József plébánost, Varjasi Ottó kántort, Máté Bertalan muzeologust, valamint Agócs Anna, Bánfi Antalné Bihari Veronika, Banka Pál, Baráth Amália, Bihari János, Bihari Jánosné Pászti Ilona, Bihari Pál, Bihari Pálné, Bozó Pál, Gila Veronika, Krecsmarik Lászlóné Kecskés Julianna, Marton Pálné Vígh Veronika, Nagy Imre, Piti Magdolna, Piti Mihály, Rozgonyi Pál, Rozgonyi Pálné, Rozgonyi Mária, Szécsényi János, Tóth Lászlóné Berezvai Jusztina szegvári híveket.

Végül, de nem utolsó sorban a szerző hálás köszönettel tartozik Frajna András volt szegvári plébános úrnak az adatok összegyűjtése és a szóbeli visszaemlékezések magnóra vétele terén nyújtott értékes segítségéért.

Szegvár. Római katolikus népesség

1868-ig Derekegyházzal együtt

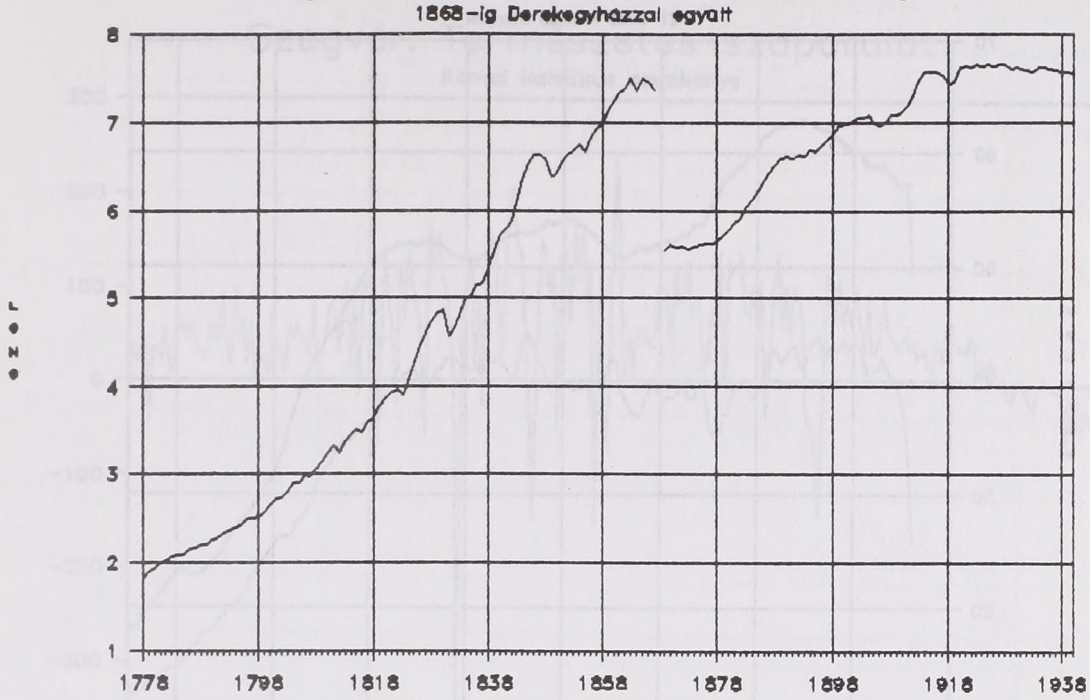

Születések és halálozások száma.

1859-ig Derekegyházzal együtt.

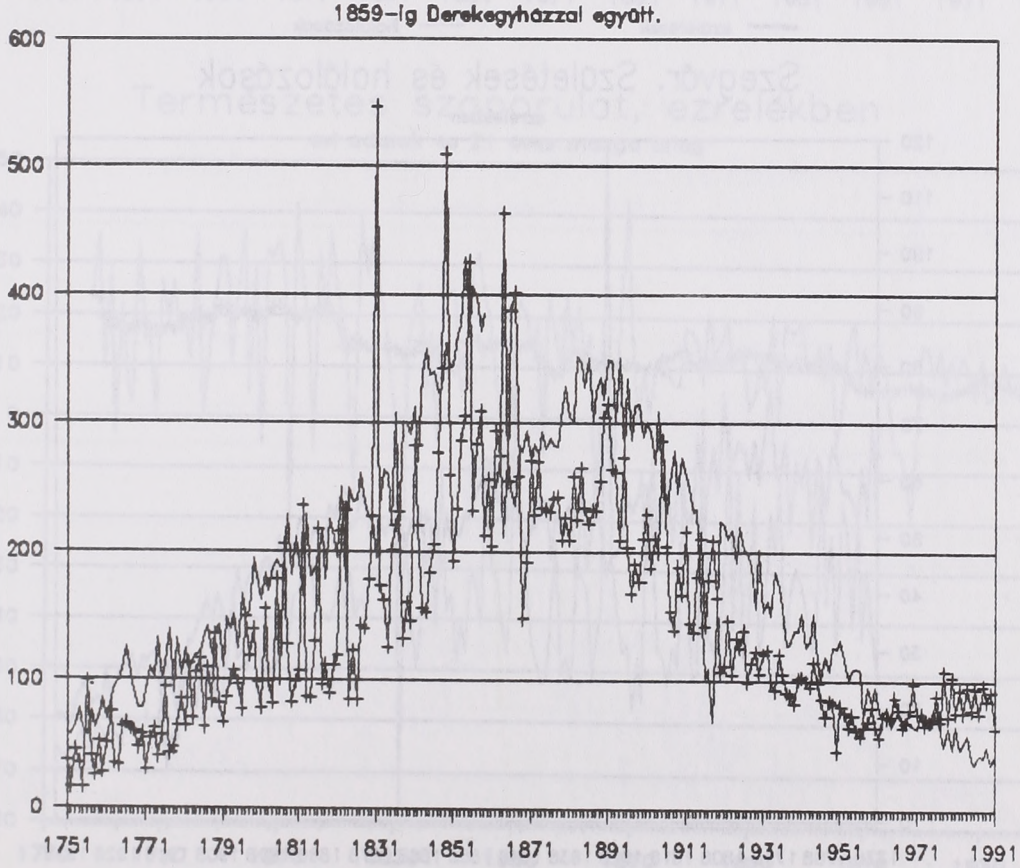

születések + halálozások

Születések és halálozások, ezrelékben

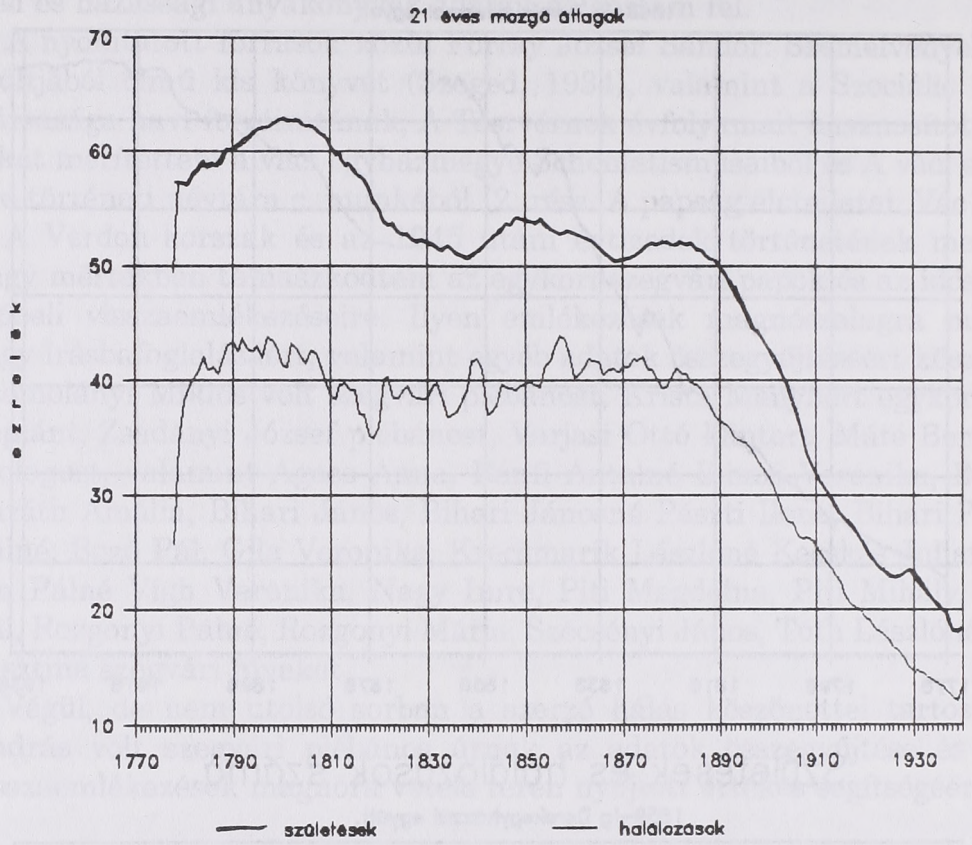

Szegvár. Születések és halálozások

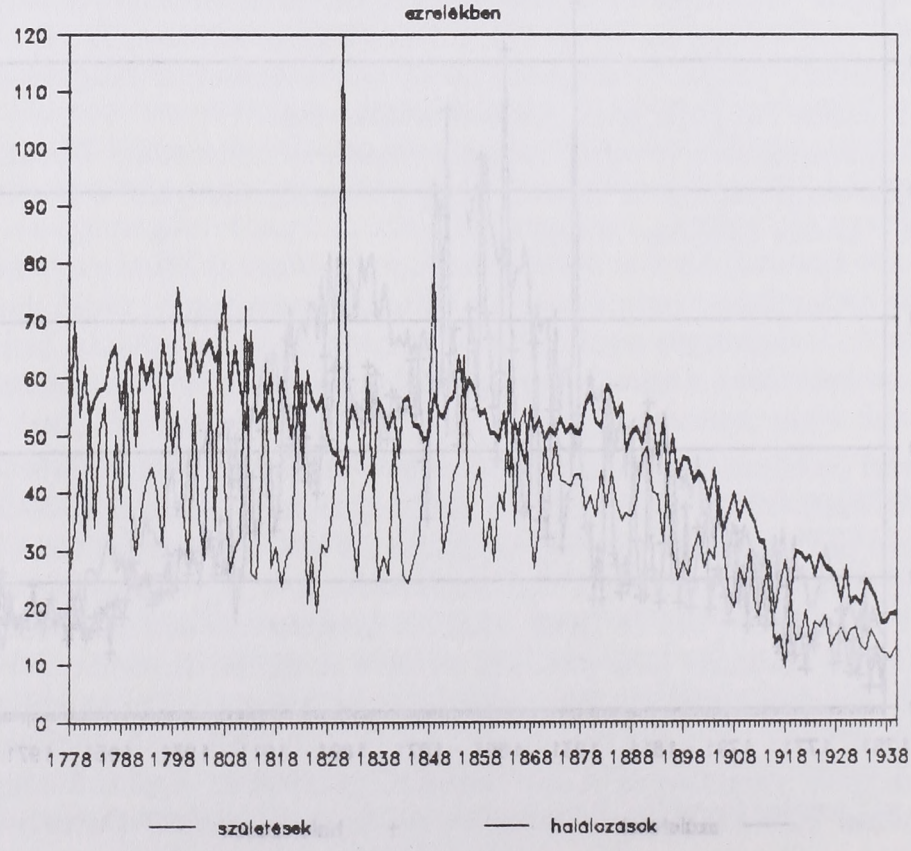

Szegvár. Természetes szaporulat

Római katolikus anyakönyv

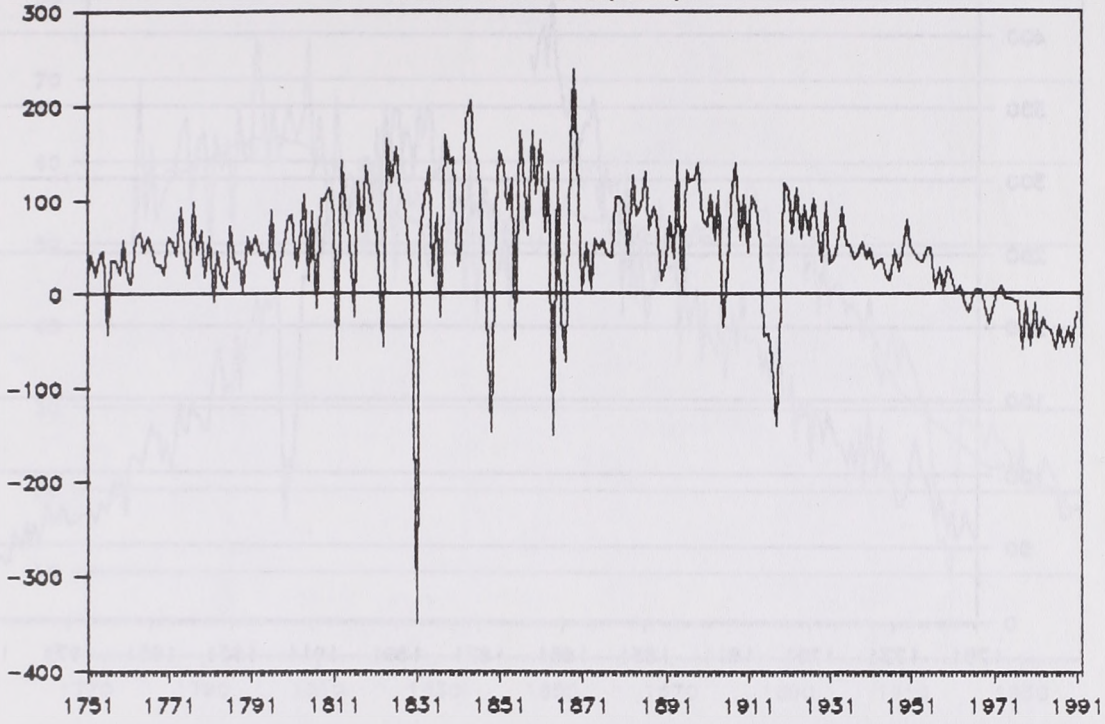

Természetes szaporulat, ezrelékben

évi adatok és 21 éves mozgó átlag

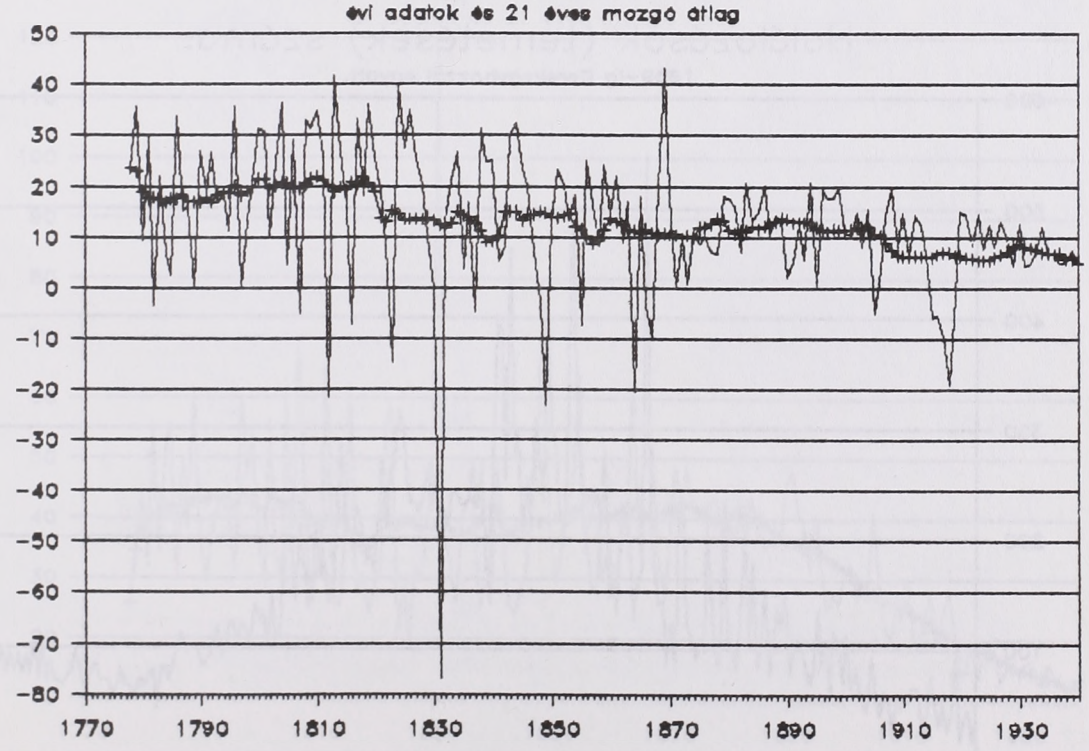

ezrelék

Születések (keresztelések) száma

1859-ig Derekegyházzal egyatt.

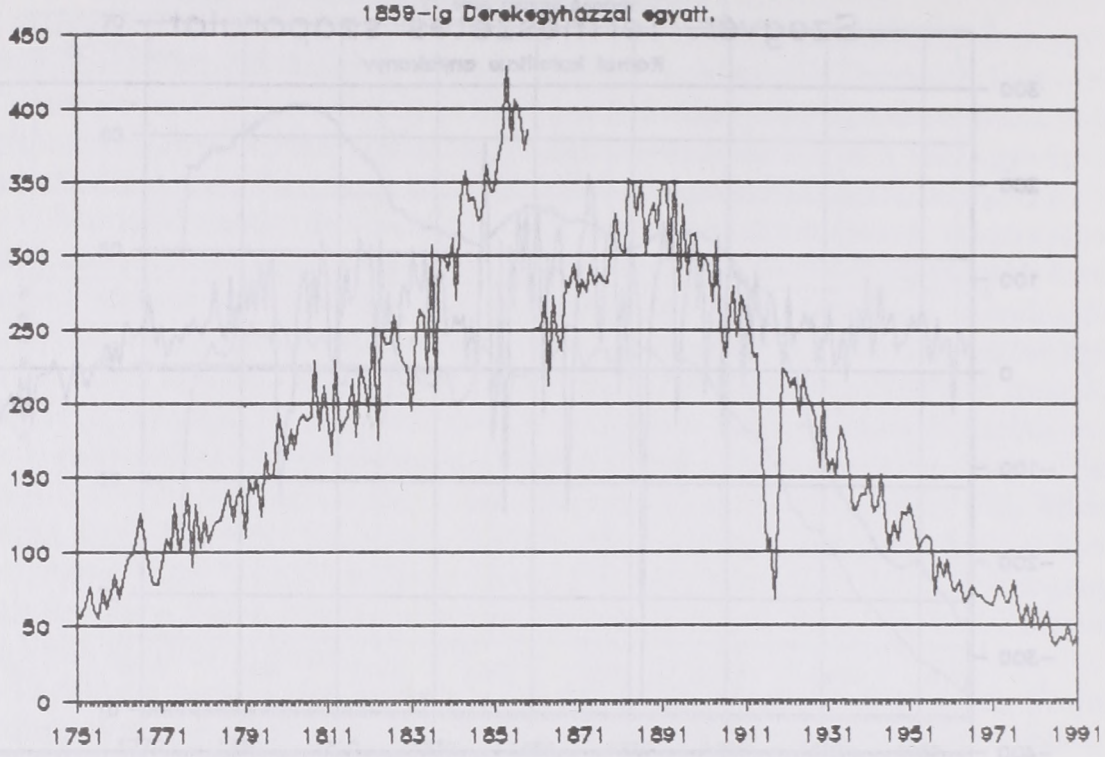

Halálozások (temetések) száma.

1859-ig Derekegyházzal egyatt.

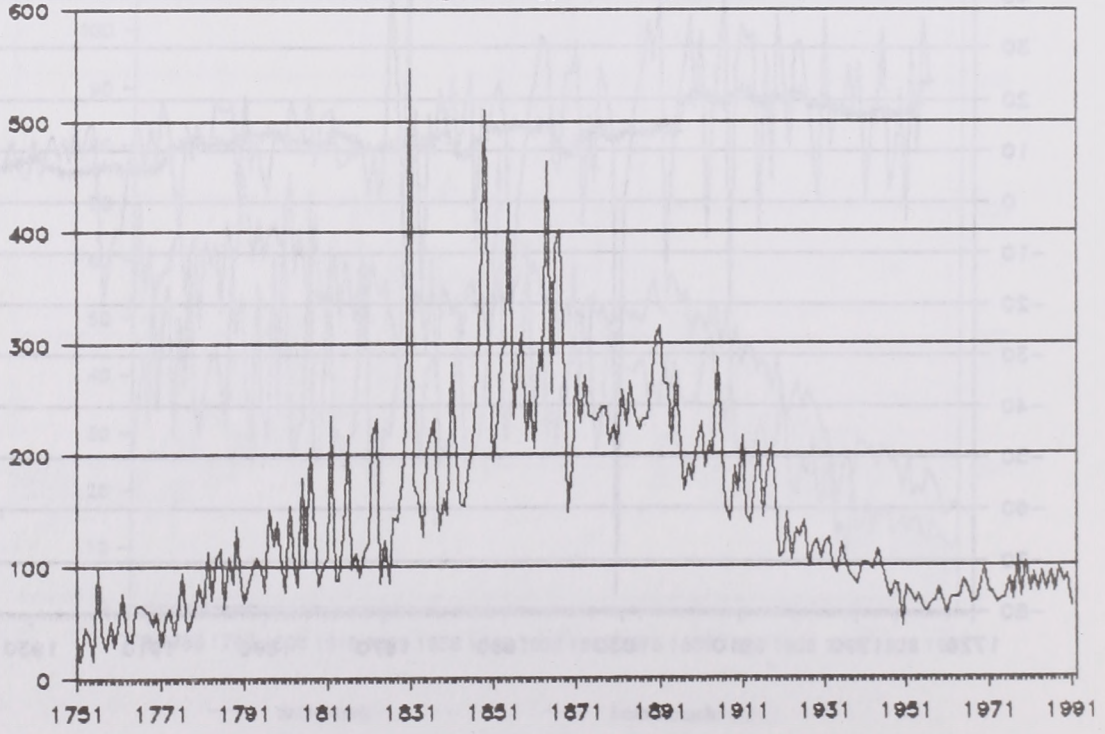

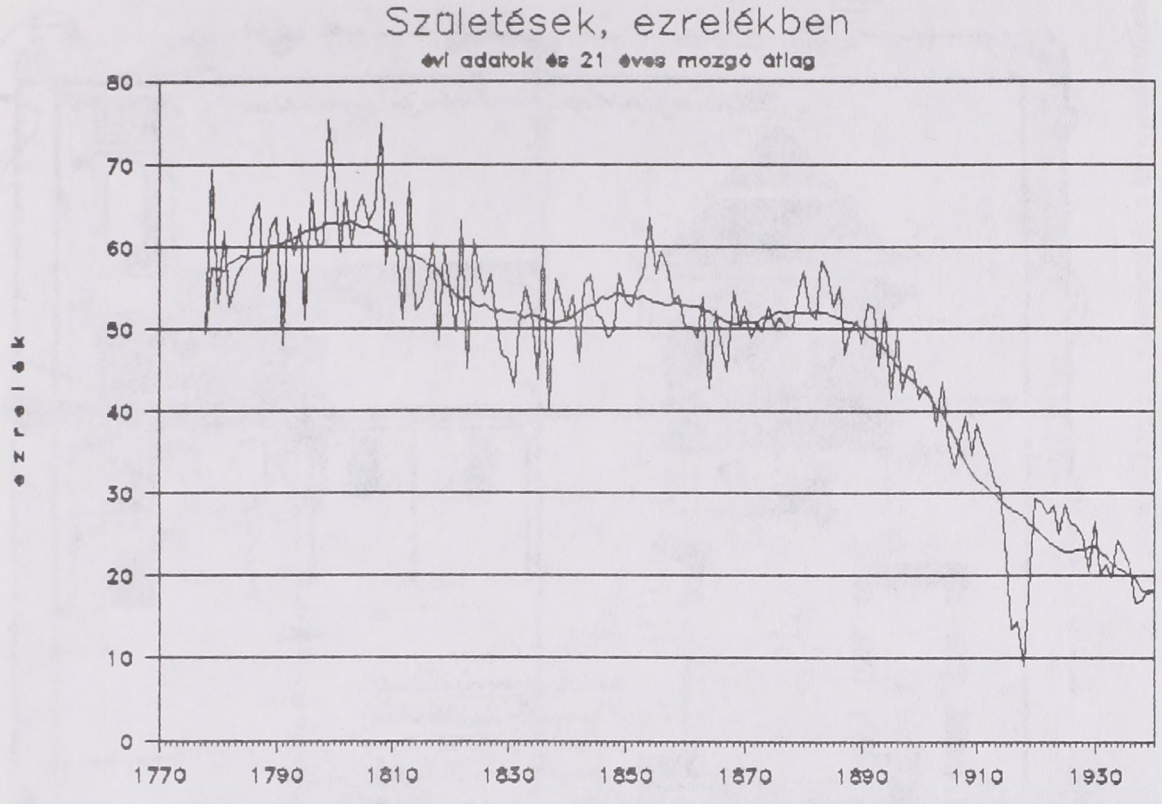
Születések, ezrelékben
évi adatok és 21 éves mozgó átlag
ezrelék
80
70
60
50
40
30
20
10
0
1770
1790
1810
1830
1850
1870
1890
1910
1930

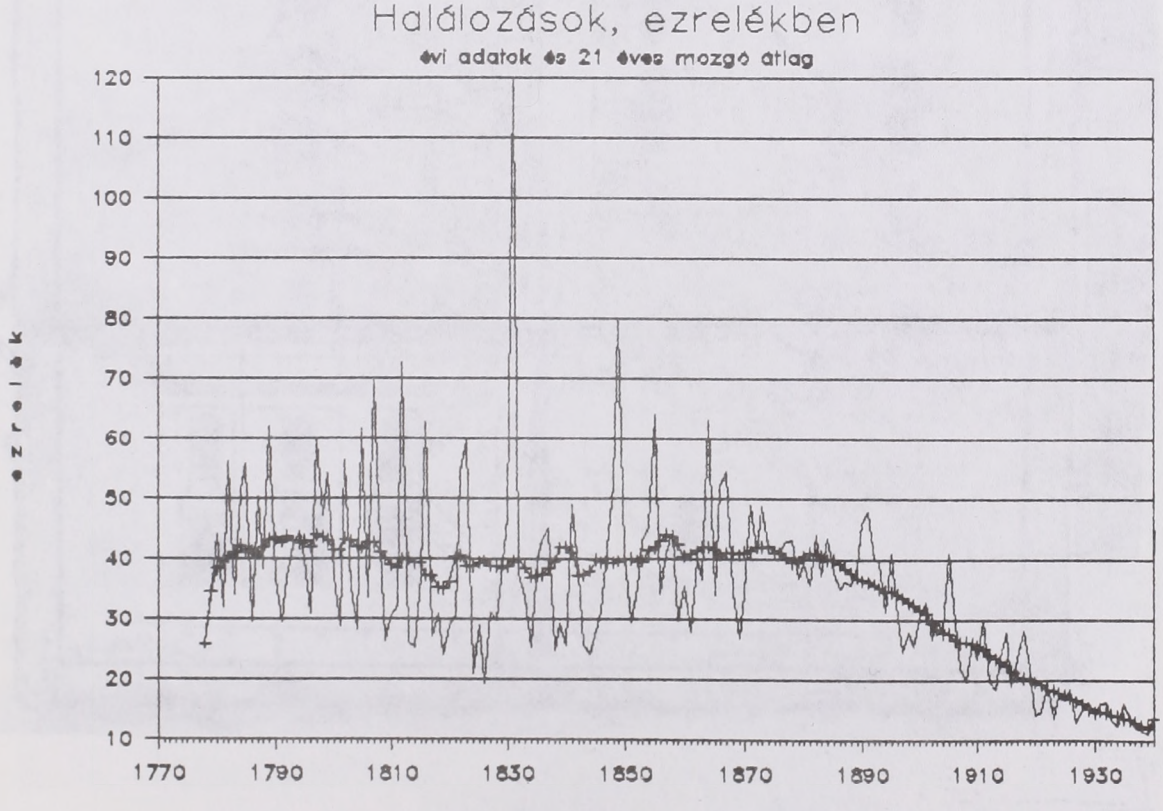
Halálozások, ezrelékben
évi adatok és 21 éves mozgó átlag
ezrelék
120
110
100
90
80
70
60
50
40
30
20
10
1770
1790
1810
1830
1850
1870
1890
1910
1930

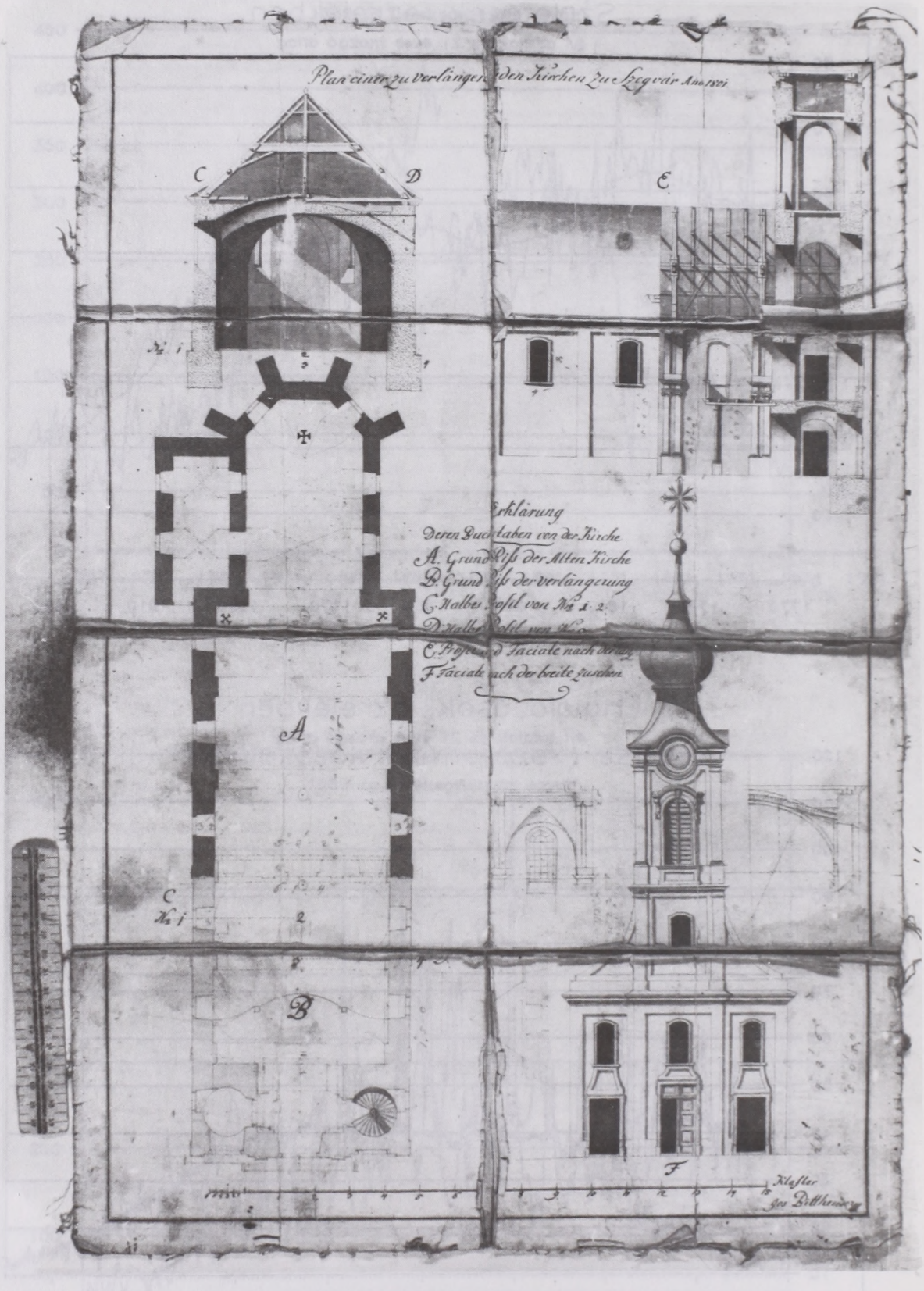

A templom homlokzati képe és alaprajza 1801-ből

19. századi rajz a templomról és a környező épületekről

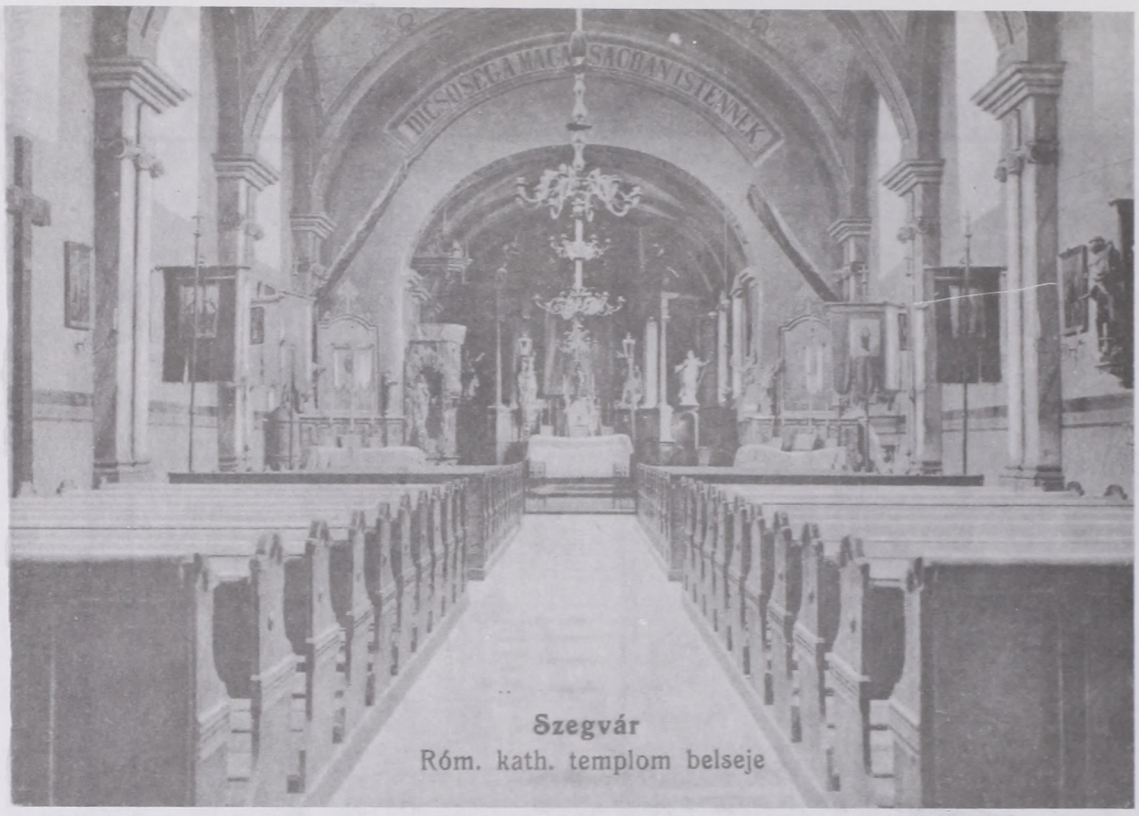

Szegvár
Róm. kath. templom belseje

1914

A főoltár jelenlegi képe

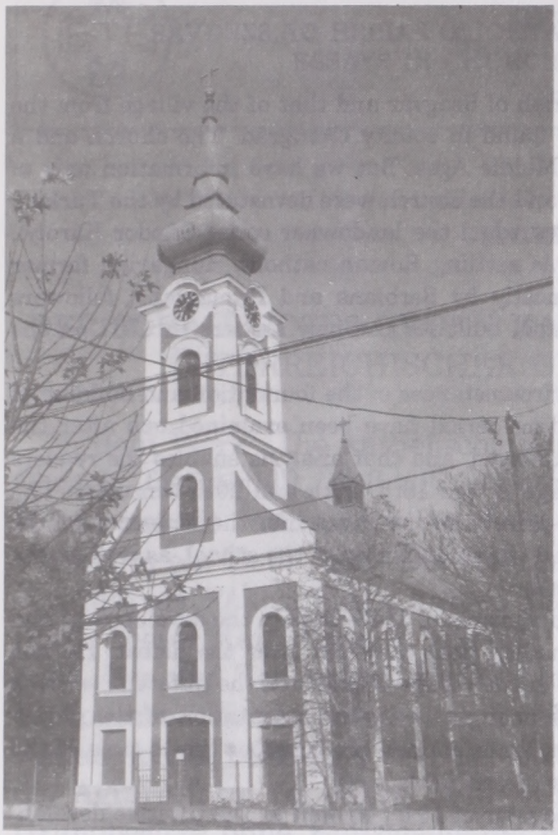

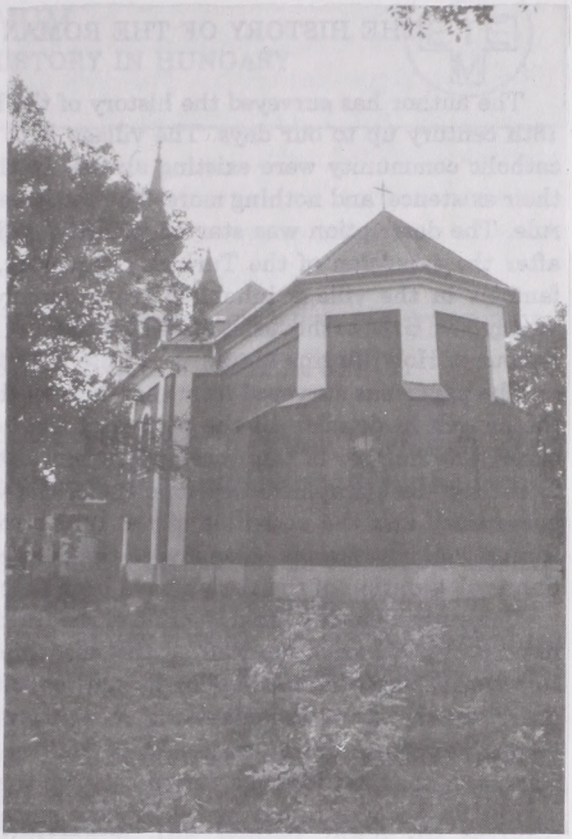

LÁSZLÓ KATUS

THE HISTORY OF THE ROMAN CATHOLIC PARISH OF SZEGVÁR

The author has surveyed the history of the Parish of Szegvár and that of the village from the 18th century up to our days. The village is to be found in county Csongrád. The church and a catholic community were existing already in the Middle Ages. But we have information only of their existence, and nothing more. The settlement and the church were devastated by the Turkish rule. The description was started with the 1730-ies when the landowner count Sándor Károlyi, after the expulsion of the Turkish conquerors, was settling Roman catholic Hungarian farmer families in the village inhabited transitionally mostly by Serbians and Rumanians, followers mostly the Gree-orthodox religion, and had a chapel built for the new settlers in 1737 on the honour of Holy Virgine Mary.

The paper has surveyed from that date on the circumstances of the foundation and building of the church in details. All the phases of the building period have been examined one after the other. The number of the worshippers was also surveyed, and that analysis enables the readers to see the demographical development of the village in the 18th, 19th and 20th centuries. The personality and the activities of the first parish-priest, the religious life, the activities of the educational institutions belonging to the parish and the establishing of the school, as well as the financial situation of the parish have been described.

The author has analyzed the role of the freedom uprising of 1848–1849 in the development and history of the parish, as well as the hardships having been survived after the defeat. He has surveyed the associations having been established in the village in frame of the different existing churches, the social organizations, as well as the changes in the representation of the parish having happened during the period of dualism. He has examined the religious life in time of the wars, and has described the period between the two world wars.

Finally, the events having taken place since the year of 1945, as well as the positive development since the change of the political system in 1990 have also been analyzed.

MAGYAR EGYHÁZTÖRTÉNETI VÁZLATOK
REGNUM
ESSAYS IN CHURCH HISTORY IN HUNGARY
1994/1–2

KATALIN SOÓS:

DER SCHAUPROZEß GEGEN KARDINAL MINDSZENTY IM SPIEGEL ÖSTERREICHISCHER GESANDSCHAFTSBERICHTE

In dem Werk „Die katholische Kirche in Ungarn" hat der Verfasser Jenő Gergely festgestellt, daß die Wiederbelebung der ungarischen katholischen Kirche um die Jahrhundertwende in den Jahren nach dem zweiten Weltkrieg wiederum ein Ende fand. Die staatlichen Behörden haben unter der Führung von Mátyás Rákosi einen harten Kampf gegen die „klerikale Reaktion" geführt. Dieser Kampf wurde von der katholischen Kirche als ein Kulturkampf auf Leben und Tod aufgefaßt. Die Maßnahmen, die zunächst die Tätigkeit der katholischen Kirche wesentlich beschränkten dann sogar ihre Existenz bedrohten, haben besonders drei Gebiete des kirchlichen Lebens betroffen. Durch die Agrarreform im Jahre 1945 wurden mehr als 800.000 Joch kirchlicher Grundbesitze ohne Entschädigung säkularisiert, die weiter noch im kirchlichen Besitz gebliebenen Landgüter (80.000 Joch) reichten für die Erhaltung ihrer Institutionen nicht. Die öffentliche Aktivität der Kirche wurde zunächst unterdrückt, später völlig abgeschafft und eigentlich in die Sakristei verbannt. 1948 (im „Jahre der Wende") wurden dann die Schulen von der totalitären Regierung verstaatlicht. Durch diese Regelung erlitt die Kirche (und damit der Katholizismus) ihre größte Niederlage. Die Behörden hatten jetzt den Vesuch, die kirchliche Hierarchie durch polizeiliche Maßnahmen und endlich durch Konzeptionsprozesse desorganisieren.[1]

Am 26. November 1948 wurde der Kardinal Fürstprimas József Mindszenty verhaftet. Nach 38tägigem Polizeiverhör hat der Sonderrat des Budapester Volksgerichts unter der Führung des Vorsitzenden Vilmos Olti am 3.4. und 5. Februar 1949 den Prozess gegen ihn geführt.

Durch den Beschluß des Volksgerichts wurde er verurteilt und zwar

1. gemäß Abs. 1. (1) des VII. Gesetzartikels v. 1946 wegen „der Organisation einer Verschwörung gegen die demokratische Staatsordnung und die Republik";

2. „gemäß Abs. 58 und 60 (3) des III. Gesetzartikels v. 1930 wegen Untreue;"

3. „wegen Nichtdurchführung der gesperrten Deposition ausländischer Währungen, wegen Valutenschmuggel, wegen gesetzwidriger Ausgabe ausländ-

1 Jenő Gergely: A katolikus egyház Magyarországon. Előadások a Történettudományi Intézetben. (Die katholische Kirche in Ungarn. Vorträge im Institut für Geschichtswissenschaft.) 13. Budapest, 1991, S. 3–8.

discher Währungen ins Ausland und wegen unrechtmäßigen Besitzes der zur Anmeldung gepflichteten Wertgegenstände."

Aufgrund dieser Anklagepunkte wurde Kardinal Mindszenty am 8. Februar 1949 von dem Sonderrat zur lebenslänglichen Freiheitsstrafe verurteilt. Der Landesrat der Volksgerichte als Berufungsgericht hat das Urteil am 6. Juli 1949 bestätigt.[2]

Der Advokat Dr. László Varga, ehemaliger Parlamentsabgeordnete ist einer derjenigen Juristen, die den Prozeß aus juridischer Sicht analysierten. Dr. Varga stellt fest, daß „die Verurteilung des Kardinals Mindszenty schon auch deswegen unrechtmäßig war, weil die damals gültigen Gesetze während der Nachforschung und des Gerichtsverfahrens verletzt wurden. Der von dem Volksgericht aufgenommene Sachverhalt war für den Beweis der im Prozeß vorgebrachten Verbrechen nicht genügend. Im Gegensatz zu der europäischen und damit der ungarischen Gesetzgebung und Rechtspraxis basierte das Urteil auf dem Geständnis der Angeklagten."[3] Kardinal József Mindszenty hat in seinen Erinnerungen (Memoires) den physischen und psychischen Terror ausführlich geschildert, mit dessen Hilfe diese „Geständnisse" erzwungen wurden.

Die Verhaftung des Kardinals und sein Konzeptionsprozess (mit seinem Wort „Schauprozeß"[4]) haben großes internationales Echo gefunden. Am 4. Februar 1949 hat die britische Regierung eine Note an die ungarische Regierung gerichtet, in der auf die Verletzung des Friedensvertrags hingewiesen wurde. Der US Außenminister D. Acheson hat in seiner Erklärung dagegen protestiert, daß die ungarische Regierung die Menschenrechte Schritt für Schritt verletzt. Er hat weiter noch erklärt, daß der Mindszenty Fall auch in die UNO eingereicht werde. Laut Erklärung des US Präsidenten Truman von 9. Februar sei Ungarn ein Polizeistaat und deswegen sollte das ungarische Volk keine Verantwortung für die Handlungen der Regierung übernehmen.[5]

Unter den Akten für Auswärtige Angelegenheiten nach 1945 des jüngst zugänglichen Archivs der Republik in dem Österreichischen Staatsarchiv sind mehrere Berichte der Österreichischen Botschaft in Budapest zu finden, die sich mit dem Mindszenty Prozess befassen. Beigelegt wurden österreichische

---

2 Dr. László Varga: A Mindszenty per jogi szempontból. (Der Mindszenty Prozeß aus juridischer Sicht.) in: Mindszenty József a népbíróság előtt. (József Mindszenty vor dem Volksgericht.) Pannon Kiadó, Budapest, 1989. S. 255. Über Mindszentys Leben siehe: Mindszenty József: Emlékirataim. (Meine Erinnerungen.) Az Apostoli Szentszék Könyvkiadója, Budapest, 1989; A Mindszenty-per. (Der Mindszenty Prozeß.) A dokumentumokat összeállitotta, az előszót, Mindszenty József életrajzát irta, jegyzetekkel és annotált névmutatókkal ellátta: Gergely Jenő és Izsák Lajos. Reform Rt. Debrecen, 1989.

3 Varga op.cit. S.266.

4 „Schauprozesse, Bez. für von einem meist diktator. herrschenden Regime gegen dessen polit. Gegner (meist eine oder mehrere oppositionelle Gruppen) inszenierte Gerichtsvorfahren, die propagandist. ausgerwertet werden, mit denen eine Atmosphäre der Angst und des Fanatismus erzeugt werden soll und Sündenbocke für aktuelle Mangel und Fehler des Systems festgestellt werden sollen. Meist sind die von den Angeklagten erzwungenen Geständnisse einziges Indiz für ihre Tat. In diesem Sinne werden u. a. eine Reihe Gerichtsverfahren in der UdSSR während der stalinist. Ära als S. bezeichnet...Ähnl. S. gab es 1949 in Ungarn und Bulgarien sowie 1952 in der Tschechoslowakei". Meyers Taschen-Lexikon Geschichte in 6 Bänden. Band 5. Bibliographisches Institut Mannheim-Wien-Zürich, 1982. S.199.

5 A Mindszenty-per op. cit. S.31.

Gesandterberichte aus dem Vatikan und aus Washington ebenfalls den Prozess betreffend, bzw. über die Lage der katholischen Kirche in Ungarn. Vor der Darlegung einiger wichtigen Dokumente dieses Archivmaterials sollte zunächst die Lage Österreichs und die Entwicklung der auswärtigen Beziehungen zwischen Österreich und Ungarn nach 1945 kurz behandelt werden.

Nach dem zweiten Weltkrieg ist Österreich von den Alliirten (USA, Großbritannien, Frankreich und Sowjetunion) besetzt worden, aber die „provisorische österreichische Staatsregierung", die auch die Unabhängigkeitserklärung enthielt, proklamierte schon die Wiederherstellung der Republik Österreich.[6]

Zur Zeit des Mindszenty Prozesses regierte in Österreich eine christlichsozialistische – sozialistische Koalition. Diese Koalitionsregierung wurde am 18. Dezember 1946 nach der Nationalratswahl von 25. November 1946 und mit der Genehmigung des Alliirten Rates von Dipl. Ing. Leopold Fiegl gebildet. Zum Bundeskanzler wurde Leopold Fiegl (ÖVP), zum Vizekanzler Dr. Adolf Schärf (SPÖ) und zum Außenminister Dr. Karl Gruber (ÖVP) gewählt. 21. Dezember 1946 bekannte sich Bundeskanzler Fiegl in dem Parlament von Österreich „zu einem freien und sozialen Österreich, das in Frieden leben will. Das Österreich von morgen wird ein neues, ein revolutionäres Österreich sein. Es wird von Grund auf umgestaltet und weder eine Wiederholung von 1918 noch 1933 noch eine von 1938 werden ... Namens der neuen Regierung, die sich selbst als die Vertreterin der kommenden Generation in diesem Staat fühlt, rufe ich die Jugend zum Neuaufbau Österreichs. Wir wollen das neue, das junge Österreich, wir wollen Euer Österreich bauen."[7]

Im Laufe des Jahres 1946 näherten sich Ungarn und Österreich sowohl auf politischen als auch wirtschaftlichen Gebieten zueinander, bis zum Dezember des Jahres wurden sogar Warenaustausch- und Zahlungsabkommen getroffen. 28. Januar 1948 waren die beiden Staaten schon in der Lage, mit der Genehmigung der Alliirten die diplomatische Verbindung miteinander aufzunehmen. Im September dieses Jahres wurde ein Handelsvertrag paraphiert, trotzdem sind die Verbindungen zwischen den beiden Staaten bis zum Jahre 1949 wesentlich schlechter geworden. Österreich ging auf dem Wege der Demokratie eines Mehrparteiensystems weiter, in Ungarn, das von der Sowjetunion besetzt war, wurden die Institutionen der Republik und die bürgerlich demokratische Freiheitsrechte abgeschafft. Die auswärtigen Verbindungen wurden dadurch verschlechtert, daß 1949 laut Verordnung der totalitären Regierung in Ungarn an der österreichisch-ungarischen Grenze Minen gelegt wurden. Diese Regierung hat ab 1951 die Bewegungsfreiheit der Diplomaten beschränkt. Die Schauprozesse in Ungarn, vor allem der Prozeß gegen Kardinal Mindszenty, hatten in Österreich Unruhe und Proteste zur Folge. Durch den Mindszenty Prozeß wurde in erster Linie selbstverständlich der Angeklagte selbst, aber auch die katholische Kirche belastet. Die innenpolitische Lage war durch Angst und Fanatismus bestimmt; der Prozeß hatte negative Wirkung

6 Kleindel, Walter: Österreich. Daten zur Geschichte und Kultur. Sonderausgabe, Wien, 1978. S.375.

7 ders. S. 380.

auf die internationale Beurteilung Ungarns und auf die auswärtigen Beziehungen zwischen Österreich und Ungarn.

DOKUMENTE

1.

Rom, 11. Februar 1948.

Dr. Rudolf Kohlruss außerordentlicher Gesandte und bevollmächtigter Minister bei dem Heiligen Stuhl an Dr. Karl Gruber Bundesaußenminister über die Lage der Kirche in Ungarn.

Herr Bundesminister!

Ohne der Berichterstattung unserer Vertretung in Budapest vorgreifen zu wollen, erlaube ich mir, den obigen Gegenstand nur soweit zu beleuchten, als die kirchlichen Verhältnisse in Ungarn vom römischen Zentralsitz aus beurteilt werden.

Die Kirche hat in Ungarn eine Periode verhältnismässiger Schonung hinter sich; seitdem sich jedoch die Regierung und die kommunistische Partei sicher im Besitz der Macht wissen, scheinen sie nun auch den Kampf gegen die Kirche aufnehmen zu wollen.

Die Position der Katholiken konnte als eine verhältnismässig kräftige angesehen werden; ihr Widerstand erst gegen den Nazismus, dann gegen den Kommunismus hat sie zu einer Einheit zusammengeschweisst, die man, insolange noch andere Gegner auf der politischen Bühne standen, nicht allzu scharf angefasst hat.

Dabei wurden aber die Betätigungsmöglichkeiten der Katholiken im öffentlichen Leben schon vorher ausserordentlich eingeschränkt. Die katholische Presse ist gegenüber der linksstehenden Presse schwer gehandikapt und ihr einziges Organ „Új Ember", das sich mit Fragen öffentlich-rechtlicher Natur befasst, wurde im vergangenen Jahre wegen Veröffentlichung der katholischen Beschwerden auf einige Zeit eingestellt. Die katholischen Vereine und auch die „Katholische Aktion" sind aufgelöst. Einzig und allein die Pfarrgemeinden bestehen noch, aber auch diese dürfen unter sich keinerlei Verbindung aufrecht erhalten.

Dessenungeachtet zeigt sich der Wille der Katholiken, Widerstand zu leisten, in imponierender Weise. Die Hirtenbriefe des Kardinals Mindszenty, angefangen von jenem aus dem Oktober vorigen Jahres, in dem er dem Gravamen der Katholiken betreffend Nötigungen zum Eintritt in die Kommunistische Partei und betreffend das vorherrschende Spitzelwesen, durch das die Kerker auch mit unschuldigen Personen gefüllt werden, Ausdruck gibt, werden zu hunderttausenden verbreitet. Die katholischen Kongresse, wie z.B. der Marianische Kongress im Spätherbste, der Kongress der Katholischen Jugend oder die Versammlung der Kirchengemeinden, die einen in früheren Zeiten nie erreichten Massenbesuch bis zu 100.000 Personen aufzuweisen hatten, betonen immer wieder die katholischen Forderungen.

Eine starke Rückentdeckung fanden die Katholiken in den gleichgerichteten Bestrebungen der Reformierten Kirche, die Schulter an Schulter mit den Katholiken kämpft. Der Kampf um die konfessionellen Schulen, die in Ungarn 64% sämtlicher Schulen ausmachen und zu denen die leitenden Institute des Landes gehören, sowie der Kampf gegen den Terror werden von beiden Konfessionen gemeinsam geführt. Von den aus Amerika einlangenden Spenden gibt jede Konfession einen bestimmten Anteil der anderen ab u.s.w.

Erschwert wurden bisher entschlossene Angriffe gegen die Katholiken auch durch ihre kluge Taktik, sich keine Blösse zu geben. Anlässlich der Wahlen hat der Episkopat für keine Richtung Partei ergriffen. Auch der allenthalben traditionelle Vorwurf reaktionärer Gesinnung konnte den ungarischen Katholiken nicht gut gemacht werden; denn so hat z.B. der Episkopat die Agrarreform -bei einigen Vorbehalten- trotz der damit verbundenen Enteignung eigenen Vermögens gutgeheissen und die neuen Besitzer sogar mit dem Segen der Kirche begleiten.

Nun aber scheint den Machthabern nach der Ausschaltung widerstrebender politischer Fraktionen der Zeitpunkt gekommen zu sein, zu massiveren Angriffen überzugehen. Während der Staatspräsident Tildy noch um die Jahreswende eine versöhnlich klingende Rede gehalten hat, sind kurz nachher die Kommunistenführer Revai und Rakosi mit ernst zu nehmenden Drohungen gegen die Kirche auf den Plan getreten. Insbesondere hat letzterer, der vor nicht langer Zeit ostentativ Katholikenfreundlichkeit zur Schau trug, angekündigt, dass noch innerhalb dieses Jahres der Widerstand der katholischen Reaktion gebrochen sein würde.

Die gegenwärtigen Angriffe richten sich in erster Reihe gegen den Kardinal Mindszenty, den streitbarsten Vorkämpfer des ungarischen Katholizismus. Sie nehmen, scheinbar in Ermanglung eines gewichtigeren Vorwandes, von einer ganz nebensächlichen Frage, der der gemeinsamen oder getrennten Abhaltung der Gedächtnisfeier für das Jahr 1948 ihren Ausgang. Es wurde versucht, in dieser Frage einen Gegensatz zwischen dem Kardinal und einem Teil des übrigen Episkopats, insbesondere dem Erzbischof von Erlau zu konstruieren; dieser Versuch wurde aber durch eine Erklärung des genannten Erzbischofs im Keime erstickt. Ebensowenig hatte ein direkter Angriff gegen den Fürstprimas Erfolg; um zu beweisen, dass er das Haupthindernis der gewünschten Verständigung zwischen Kirche und Regierung sei, wurde ihm vorgeworfen, dass er an ihn gerichtete Briefe des Staatspräsidenten Tildy uneröffnet zurückgesendet habe, um damit seine Nichtanerkennung der gegenwärtigen Regierung zu dokumentieren; dieser Anwurf wurde jedoch vom Kardinal in energischer Weise dementiert.

Genehmigen Sie, Herr Bundesminister, die Versicherung meiner vollkommenen Ergebenheit.

Kohlruss

Österreichisches Staatsarchiv Archiv der Republik Bundesministerium für Ausswärtige Angelegenheiten (weiter: ÖStA AdR BMfAA) II. pol. 1948. Liasse Ungarn 4. Grundzahl 118359, Zahl 111158 pol. 1948.

2.

Budapest, 9. November 1948.

Auszug aus dem Bericht des österreichischen Gesandten in Budapest Dr. Wilhelm-Heininger an den Bundesaußenminister Dr. Karl Gruber über die politische Lage in Ungarn.

Herr Bundesminister,

Seit der Absetzung TILDY'S und der nachfolgenden Auswechslung etlicher Minister war Ungarns politische Bühne -abgesehen von den planmässig abrollenden Sensationsprozessen- an sichtbaren Ereignissen relativ arm. Dennoch ist die bisherige Evolution auf allen Sektoren nach dem Taktstock RÁKOSIS mit der ihm eigenen vorsichtigen Berechnung rastlos vorwärtsgetrieben worden.

Am deutlichsten tritt hiebei die Entschlossenheit hervor, die durch den Fürstprimas MINDSZENTY repräsentierte ecclesia militans das letztes und festes Bollwerk einer überkonservativen Vergangenheit alsbald gänzlich niederzureissen. Die als Auftakt hiezu geführten Schläge gegen die evangelischen Kirchen hatten nach Ausschaltung der alten weltlichen und geistlichen Oberhäupter Abkommen zwischen Staat und Kirche zum Ergebnis, die den katholischen Gläubigen die seelischen und materiellen Vorteile eines gefügigeren Klerus vor Augen führen sollten. Einschneidender als diese Exempel mit christlichen Minderheiten sind Früchte der verweltlichten Schule; der elternfeindliche Materialismus der neuen Erziehung allein wird für viele ein zwingender Anlass zur Emigration. Infolge des vom Kardinal verhängten Lehrverbots sind andrerseits auch schon zahlreiche Ordensangehörige nach dem Westen -namentlich nach Österreich- abgewandert.

Allgemein werden die bei den Regierungsstellen „massenhaft einlangenden Protesttelegramme und sonstigen Manifestationen gegen die untragbare Haltung MINDSZENTYS" als untrüglicher Hinweis darauf betrachtet, dass der Fürstprimas schon in naher Zukunft aus dem Kampfe eliminiert werden soll; ob die Regierung dies durch eine Versetzung aus dem Lande, Internierung oder ein schärferes Mittel erreichen will, ist auch in Kreisen der höheren Geistlichkeit noch durchaus unklar. Sicher erscheint nur, dass Verhandlungen – wie sie heuer offenbar auch von 2 ungarischen Bischöfen auf ihren Romreisen gepflogen wurden – angesichts des Märtyrermuts des schon jetzt ein Asketenleben führenden Kardinals zu keiner friedlichen Einigung mehr zu führen vermögen. Ob die überaus kluge und schmiegsame Taktik der zwei vorerwähnten, in anderer Art gleichfalls hervorragenden Kirchenfürsten, des Erzbischofs von Eger Dr. CZAPIK und des Bischofs von Veszprém Dr. BÁNÁSS dem ungarischen Katholizismus zu grösserem Heile gereichen würde, könnte sich vielleicht bald erweisen.

ÖStA AdR BMfAA II. pol. 1948 Liasse Ungarn 3. Zl. 118359 pol. 1948.

3.

Rom, 18. Dezember 1948

Dr. Rudolf Kohlruss ausserordentlicher Gesandte und bevollmächtigter Minister bei dem Heiligen Stuhl an den Bundesaußenminister Dr. Karl Gruber über die Angriffe gegen Kardinal Mindszenty.

Herr Bundesminister!

In vatikanischen Kreisen beginnt man angesichts der Entwicklung der religiösen Lage in Ungarn für die Person des Kardinals Mindszenty, der als ein leuchtendes Beispiel von Bekenntnistreue gilt, Besorgnisse zu hegen.

In letzter Zeit ist der impulsive Kardinal die Zielscheibe besonders starker konzentrischer Angriffe geworden. Noch vor wenigen Monaten verlautete es in den massgebendenRegimekreisen Ungarns, man werde ihn durch Entfernung aller ihm nahestehenden Elemente kaltstellen, man werde ihm aber nicht den Gefallen tun, ihm zu einer Märtyrerkrone zu verhelfen.

Seither scheinen sich diese Absichten geändert zu haben, indem zu Frontalangriffen auf seine Person übergegangen wurde. Komitate, Städte und Körperschaften treten jetzt in sogenannten „spontanen" Resolutionen an die Regierung heran, in denen die Vernichtung der reaktionären Elemente und die Entfernung des Kardinals gefordert wird. Die Regierung hat denn auch nicht gezögert, durch den Mund verschiedener ihrer Mitglieder (des Ministerpräsidenten selbst, des Kultusministers, der Staatssekretäre Révai und Nógrádi) zu erlären, dass das Mass voll sei und dass sie nicht zögern werde, gegen die Feinde des Volkes energisch durchzugreifen. Der Kardinal ist sich der Gefahr, in der er sich befindet, auch voll bewusst. In einer Erklärung, die in Ungarn selbst nicht veröffentlicht werden durfte, erklärte er, dass keiner seiner Vorgänger in den vielen Jahrhunderten des ungarischen Katholizismus so verleumdet und verfolgt worden sei wie er, dass er sich jedoch als Hüter des ungarischen Volkes, „der verlassensten Nation der Erde" ansehe. Die Erklärung schloss mit den Worten: „Hier stehe ich und warte, was mit mir geschehen soll".

Es verlautete noch, dass man ungarischerseits habe versuchen wollen, sich des Kardinals durch die Erreichung seiner Einberufung zur Kurie zu entledigen. Eine solche Mission sei Mgre Czapik, dem Erzbischof von Erlau, also dem ersten katholischen Würdenträger Ungarns nach dem Kardinalanlässlich seiner Romreise zur üblichen ad limina-Audienz übertragen gewesen. In Ungarn wurden damals nämlich Gerüchte verbreitet, der Erzbischof verhandle in Rom im Auftrage der ungarischen Regierung über eine Abberufung des Kardinals; an seine Stelle würde Erzbischof Czapik selbst treten, der eine Versöhnung des Heiligen Stuhles mit der ungarischen Regierung einleiten werde.

In ungarischen, dem Vatikan nahestehenden Kreisen Roms war eine Bestätigung von Verhandlungen in diesem Sinne nicht zu erlangen; sie erscheinen in dieser Form auch reichlich unwahrscheinlich weil nach der Rückkehr des Erzbischofs die Bischöfe Ungarns einschliesslich Mgre Czapik's dem Kardinal ihr unbedingtes Vertrauen ausgesprochen haben.

An kompetenter Stelle im Vatikan wurde mir erklärt, dass zwischen dem Kardinal und Mgre Czapik in sachlicher Hinsicht keine Meinungsverschieden-

heiten vorliegen, hingegen wurde nicht in Abrede gestellt, dass zwischen ihnen unterschiedliche Auffassungen taktischer Natur bestehen, indem der Kardinal den Standpunkt vertrete, dass es in Ungarn auf eine Vernichtung des Katholizismus abgesehen sei und dass er unter solchen Umständen im Kampfe zu fallen habe, während Mgre Czapik für dilatorische Methoden eintrete, da man, wie mein Mitredner meinte, auch die Möglichkeiten geschichtlicher Wendungen nicht ausseracht lassen dürfe, die sich früher oder später einstellen könnten und die ein vorläufiges Temporisieren rechtfertigen würden.

Das weitere Schicksal des Kardinals anlangend, der schon jetzt in seiner Residenz ein Gefangener sei, zeigte sich mein Mitredner auf das Schlimmste gefasst, wenn es auch bislang zu Massnahmen unmittelbar koerzitiver Natur gegen ihn noch nicht gekommen sei.

Genehmigen Sie, Herr Bundesminister, den Ausdruck meiner vollkommenen Ergebenheit.

Kohlruss.

ÖStA AdR BMfAA II.pol. 1948. Liasse Ungarn 3. Gzl. 118359, Zl. 119534 pol. 1948.

4.

Rom,4. Januar 1949.

Dr. Rudolf Kohlruss ausserordentlicher Gesandte und bevollmächtgter Minister bei dem Heiligen Stuhl an den Bundesaußenminister Dr. Karl Gruber über die Vehaftung des Kardinals Mindszenty.

Herr Bundesminister!

Das Staatssekreteriat Seiner Heiligkeit hat in der Angelegenheit der Verhaftung des Kardinals Mindszenty an sämtliche beim Heiligen Stuhl beglaubigte Missionen eine Note gerichtet, die ich mir beiligend in Vorlage zu bringen erlaube.

Die tiefe Erregung, die die Verhaftung verursacht hat, trotzdem sie in vatikanischen Kreisen vorausgesehen wurde (h.a. Bericht Zl. 115 vom 18. Dezember v.J.) kommt auch in einer Adresse zum Ausdruck, die das Heilige Kollegium der Kardinäle an den Heiligen Vater gerichtet hat und in der es seinen Schmerz und seine Solidarität mit dem Kardinal ausdrückt; die Konsistorialkongregation hat überdies die Exkommunikation der Urheber „dieses Deliktes", von der nur der Heilige Stuhl selbst entbinden kann, verkündet.

In der gesamten katholischen Welt hat die Verhaftung tiefe Empörung hervorgerufen. Zahlreiche katholische Persönlichkeiten, darunter bis jetzt eine Vielzahl von Kardinälen, aber auch Laien, wie z.B. der Bürgermeister von Rom, haben in Telegrammen an den Heiligen Stuhl schon bisher gegen dieses Attentat auf einen Kirchenfürsten, das in der Geschichte der letzten Zeiten nicht seinesgleichen findet, protestiert. Diesen Protesten ist wohl kaum mehr als symbolischer Wert beizumessen; bedeutend stärkere Beachtung und Genugtuung findet der Schritt der irischen Regierung, die die ungarische Regierung ersucht hat, sich durch ihre Vertreter vom Befinden des Kardinals über-

zeugen zu dürfen; man darf gespannt sein, in welcher Form Ungarn diesen in den höflichsten Formen unternommenen Schritt zurückweisen wird. Aufsehen erregte die Erklärung des amerikanischen Unterstaatssekretärs Lovett, der darauf hinwies, dass diese Aktion auf die Haltung der anderen Länder gegenüber den volksdemokratischen Regierungen nicht ohne Einfluss bleiben werde; dass Präsident Truman diese Erklärung Lovett's voll gebilligt hat, unterstreicht deren Bedeutung.

Was die Motive der Verhaftung betrifft, bemerkt man in vatikanischen Kreisen, dass die volksdemokratische Regierungen über herzlich wenig Phantasie verfügen müssen. Man frägt sich, wie jemand annehmen könne, dass ein Mann, dessen Mut und Unerschrockenheit in der ganzen Welt Bewunderung fanden und aus dessen wiederholten Erklärungen erhellt, dass ihn sein eigenes Schicksal nicht im geringsten, sondern nur das seines Landes bekümmerte, ja, der das Märtyrertum geradezu suchte, weil er hoffte, damit seinem Lande und seinem Glauben einen Dienst zu erweisen, „Geständnisse" über Delikate abgelegt habe, deren Absurdität kaum evidenter sein könne.

Als Beweis für den Hochverrat, dessen Kardinal Mindszenty geziehen wird, wird eine Begegnung angeführt, die dieser mit Otto Habsburg am 21. Juni 1947 in Chicago gehabt haben soll. Man bemerkt hier hiezu, dass nachgewiesen werden kann, dass sich Otto Habsburg seit April 1947 nicht mehr in Chicago befand, der Kardinal aber erst am 27. Juni dortselbst eingetroffen ist.

Wenn sodann Kardinal Mindszenty die Agrarreform missbilligt hat, so sei seine Stellungnahme nicht gegen das Wesen der Reform, die er gebilligt hat, sondern nur gegen deren gehässige Auswüchse gerichtet gewesen, weil man die Kirche jeder Möglichkeit beraubte, ihren Pflichten gegenüber den Armen, den Kranken und der Jugend nachzukommen.

Geradezu absurd sei die Beschuldigung wegen Deutschfreundlichkeit; es genüge daran hinzuweisen, dass die Deutschen selbst ihn beschuldigt hatten, er wolle den Nationalsozialismus durch den Mindszentysmus ersetzen. Dass er sich aber nach dem Kriege nicht gegen die Deutschen gewendet habe, sondern für die Vertriebenen eintrat, gereiche ihm nur zur Ehre, weil er einer der Wenigen war, die bestrebt waren, die nur allzu zahlreichen Racheakte zu verhindern.

Die Anwürfe wegen Antisemitismus werden wohl am besten durch die Aussagen der zahlreichen durch ihn geretteten Juden widerlegt. Empörend sei aber die Unterstellung von Valutenschmuggel; es handle sich hier um jene Beträge, die über Bitten des Kardinals aus aller Welt nach Ungarn geflossen seien, um das Elend der ersten Nachkriegszeit zu mildern, und die der Kardinal sodann bis auf den letzten Pengö verteilt habe.

Schliesslich weist man aber hier darauf hin, dass die ungarische Regierung angebliche Handlungen heranziehe, die ihr seit zumindest anderthalb, in den meisten Fällen sogar seit mehreren Jahren hätten bekannt und für welche die angeblichen Beweisunterlagen sohin längst in ihren Händen hätten sein müssen; warum die ungarische Regierung dann nicht sofort gegen Mindszenty vorgegangen sei, sondern mit ihm sogar noch lange Zeit Verhandlungen geführt habe, bedürfe der Aufklärung.

Es wurde vorausgesehen, dass die ungarische Regierung darauf bedacht sein werde, ihren Massnahmen gegen den unbequemen Kardinal die Spitze einer gegen die Kirche selbst gerichteten Verfolgung zu nehmen und vielmehr nur ihm persönlich gemeine Delikte anzulasten, um nach seiner Eliminierung sofort neuerlich die Anbahnung von Beziehungen zur Kirche versuchen zu können. Das hat sie inzwischen denn auch getan. Sie hat den Heiligen Stuhl wissen lassen, dass sie unabhängig von dem den Kardinal Mindszenty „persönlich" betreffenden Fall ihren Wunsch, mit der katholischen Kirche und dem Heiligen Stuhl zu einem Einvernehmen zu gelangen, aufrechthalte, worauf sich letzterer bereits dahin hat vernehmen lassen, dass es erstens nicht abzusehen sei, wie der geäusserte Wunsch, mit dem Heiligen Stuhl ein Einvernehmen herzustellen, mit der einem Primas und Kardinal gewordenen Behandlung, welche den Heiligen Stuhl selbst verletzt, in Einklang gebracht werden könne, und dass zweitens der Heilige Stuhl bekanntermassen will, dass überall die Rechte der Kirche und der Gewissen sohin nicht nur die Freiheit des Kultus, sondern auch die Freiheit der Predigt, der Propaganda, die Freiheit für alle katholischen Institutionen und im besonderen für die christliche Erziehung der Jugend respektiert werden.

Es ist für die Folge vorauszusehen, dass man nach einem Fehlschlagen des zunächst in Rom unternommenen Versuchs trachten wird, den ungarischen Klerus gefügiger zu machen. Man kann schwer annehmen, dass Mitglieder des ungarischen Episkopats in ihrer Haltung irre werden. Hingegen sind Zweifel an der Haltung von Mitgliedern des nachgeordneten Klerus nicht von der Hand zu weisen. Sollten sich in ihren Reihen willfährige Elemente finden, so muss man wohl besorgen, dass letzten Endes versucht werden wird, mit deren Hilfe eine Art schismatische Nationalkirche zu errichten; diese Befürchtung hegte in einem Gespräche mit mir auch einer der beim Heiligen Stuhl beglaubigten Botschafter, der seinerzeit in Ungarn tätig war und vom dortigen niederen Klerus keine allzu hohe Meinung gewonnen haben will.

Genehmigen Sie, Herr Bundesminister, den Ausdruck meiner vollkommenen Ergebenheit.

Kohlruss.

ÖStA AdR BMfAA II. pol. 1949. Liasse Ungarn 4. Gzl. 80231 pol. 1949.

5.

Washington, 9. Februar 1949.

Bericht des österreichischen Gesandten in Washington an das Bundeskanzleramt über das Gerichtsverfahren gegen den Kardinal Mindszenty.

Der hiesige canadische Botschafter, Herr Hume Wrong, hat mir gestern erzaelt, dass er im Hinblick darauf, dass Ungarn in Ottawa und Canada in Budapest nicht vertreten sind, von seiner Regierung beauftragt wurde, beim hiesigen ungarischen Gesandten persoenlich vorzusprechen und ihm eine Protesterklaerung der canadischen Regierung wegen des Gerichtsverfahrens gegen den Kardinal Mindszenty zum Ausdruck zu bringen.

Der Wortlaut dieser Erklaerung war von Ottawa vorgeschrieben, aeusserst scharf abgefasst, sollte jedoch muendlich und nicht schriftlich vorgebracht werden.

Herr Wrong hat, wie er mir mitteilte, den Wortlaut seiner Erklaerung dem ungarischen Gesandten, Andrew Sik, zweimal in sehr eindringlicher Form vorgetragen und hiezu der Hoffnung Ausdruck verliehen, dass dieser Protest der ungarischen Regierung voll inhaltlich zur Kenntnis gebracht werde.

Ergaenzend hiezu erlaube ich mir zu melden, dass sich hier die Presse des ganzen Landes eingehend mit dem Prozess gegen den ungarischen Kardinalprimas befasst und das Vorgehen der ungarischen Regierung scharf verurteilt. Auch im hiesigen Kongress finden Beratungen ueber zu ergreifende Protestschritte statt.

Als Zeichen des Protestes gegen die Verurteilung des Kardinals, die hier gestern vormittags durch Meldungen aus Wien bekannt wurde, haben insgesamt 9 Funktionaere der hiesigen ungarischen Gesandschaft und der beiden ungarischen Konsularaemter in New York und Cleveland ihre Stellen niedergelegt. In New York und Cleveland sind nur untergeordnete Funktionaere zurueckgeblieben.

Der Gesandte (unleserliche Unterschrift)

ÖStA AdR BMfAA II. pol. 1949. Liasse Ungarn 4. Gzl 80231, Zl. 81362 pol. 1949.

6.

Budapest, 18. Februar 1949.

Dr. Wilhelm-Heininger österreichischer Gesandte in Budapest an den Bundesaußenminister Dr. Karl Gruber über die Verurteilung des Kardinals Mindszenty.

Herr Bundsminister,

In den Zeitungen aller Länder, nicht zuletzt bei uns u.s.w. namentlich in mehreren beachtenswerten Artikeln der „Furche" wurde der Prozess gegen Kardinal MINDSZERNTY in so ausführlicher Weise besprochen sowie auch bis in die tiefsten Tiefen seiner dunklen Hintergründe analysiert, dass es den hiesigen Missionschefe nicht leicht fällt, hierüber ihren Reglerungen viel neues zu berichten.

Diesen Diplomaten gemeinsam ist weiters, dass man ihnen den Zutritt zum Prozess unterschiedslos verweigerte, trotzdem sie sich mit mehr oder weniger Energie darum beworben hatten, persönliche Eindrücke zu gewinnen, um so eine Bestätigung mehr dafür zu erlangen, mit welchen Mitteln den Opfern dieses Dramas zugesetzt worden war. Eben das ist aber für die Regierung der Grund gewesen, weshalb nur ihr irgendwie hörige Personen Beobachter sein durften. Wie bekannt, waren diese -wenn auch westliche Ausländer oder gar mit einer kirchlichen Würde bekleidet- zum Grossteil Kommunisten oder aber ungarische Staatsbürger oder ständig hier lebende Ausländer, die nach den üblen Erfahrungen ihrer Vorgänger weder Brot noch Freiheit aufs Spiel setzen wollten. In einem Ausnahmsfall wurde hingegen -wie mir Gesandter CHAPIN erzählte- derbetreffende Journalist von einem Staatssekretär freudlich er-

mahnt, ja nicht etwas durch von drüben erfolgende Enthüllung seiner hier bleibenden Mitarbeiterin zu schaden.

Es wäre sicher verlockend gewesen -nachdem mir der verflossene Protokollchef spontan 2 Karten angeboten hatte, die aber dann wegen der allgemeinen Sperre widerrufen werden mussten- den Machthabern die Frage zu stellen, ob denn etwa beim Prozess etwas zu verbergen sei. Ich glaubte jedoch auf dieses Spiel -abgesehen von einer mündlichen Berufung auf die in den ungarischen Blättern fett herausgestrichene „grösste Öffentlichkeit der Verhandlung"- nicht nur wegen unserer speziellen Lage sondern auch deswegen verzichten zu müssen, weil die Antwort bestenfalls jene gewesen wäre, die sich der britische Vertreter auf eine sehr energische Note geholt hat. Gesandter HELM berief sich hiebei sogar auf die Grossbritannien durch den Friedensvertrag eingeräumten Kontrollrechte, löste aber als Replik ausser dem fadenscheinigen Hinweis auf die Zulassung britischer Journalisten nur eine wütende Gegenattake auf die Regierung Seiner Majestät aus, „die faschistische Elemente gegen die ungarische Republik zu unterstützen versuche."

Nachdem der österreichische Pressevertreter Dr. Bruno FREI (Volksstimme und Abend) sich natürlich auch dieses Mal auf der Gesandtschaft nicht gezeigt hatte, liess ich den ständigen APA-Korrespondenten Karl BLAU -dessen Linksorientierung mir ebenso bekannt ist wie dem Bundespressedienst und auch jetzt hier amtlich bescheinigt wurde- zu mir kommen. Dieser wollte die Ablehnung der diplomatischen Missionen mit der Überfüllung des Verhandlungssaales begründen, der kaum 80 Menschen fasste, – als ob nicht auch dieser Schauprozess in einem Theatersaal hätte durchgeführt werden können! Andererseits bestätigte mir Herr Blau, dass -zum angenehmen Unterschied von manchen anderen Stellen- weder die hiesige Gesandtschaft Österreichs noch seine Regierungsorgane auch nur im mindesten in den Prozess hineingezogen wurden. Schliesslich gab er (was er offenbar auch auf den letzten Pressekonferenzen zu hören bekam) der bestimmten Erwartung Ausdruck, dass nunmehr bald eine Einigung zwischen Staat und Kirche erfolgen werde. Auf solche -ungarischerseits tatsächlich bestehende- Wünsche deutet auch der Umstand hin, dass sich der ungarische Gesandte in Rom, Ladislaus von VENICS- unter den Missionschefs der letzte Überlebende aus dem alten Beamtenstand- seit einiger Zeit hier aufhält.

Nichts kann ich aber leichter vorhersagen, als dass ein offizielles Abkommen mit einer Rom gehorsamen Kirche, solange ein Kardinal in Banden sitzt, ein unerfüllbarer Traum der Machthaber ist. Zu dessen Verwirklichung konnte auch die auf dieses Bestreben besonders Rücksicht nehmende Prozessleitung durch den gerissenen Gerichtspräsidenten Dr. OLTI -der einmal unter dem Namen ALTENBURG mit den Nazis sympatisierte- nicht das geringste beitragen.

Zu einem Schisma fehlen hingegen -wenngleich etliche hohe Würdenträger der katholischen Kirche zu einer wesentlich vorsichtigeren, d.h. von jener des Kardinals stark divergierenden Taktik neigen- absolut die Voraussetzungen, weil einzelne wirklich abtrünnige Priester, wie etwa der Parteiführer Pater BALOGH oder der (nach einer Erfahrung der Gesandtschaft) mit noch mehr Vorsicht zu behandelnde Ministerialrat des Aussenministeriums VARGA bei

den tief religiösen Massen der Gläubigen nichts als Misstrauen oder Verachtung geniessen. Dies weiss auch die Regierung sehr wohl, die sich daher umso kampfhafter bemüht, ihre Kirchenfreundlichkeit der Welt durch Darbietungen lutherischer und kalvinischer Pastoren vorzutäuschen.

Die schwerste und am meisten bezeichnende Entgleisung in der Regie dieses traurigen Schauspiels war meines Erachtens der Kassiberbrief des Kardinals an den Gesandten CHAPIN, in dem ersterer für eine Flucht -wie ein Kind vom Christkind- Auto und Flugzeug erbat. Soferne dieser Brief echt war, ist er der beste Beweis dafür, dass gleich dem Sekretär auch der Kardinal -wie durch Indiskretionen seiner Bewachung mehrfach durchsickerte- nicht durch Actedron sondern durch gefährlichere Injektionen eben in die Sinnesart eines Kindes versetzt worden war.

Genehmigen Herr Bundesminister den Ausdruck meiner vollkommensten Ergebenheit.

Dr. Wilhelm-Heininger m/p.

ÖStA AdR BMfAA II. pol. 1949. Liasse Ungarn 4. Gzl. 80 231, Zl. 81 415 pol. 1949.

KATALIN SOÓS

MONSTROUS PROCESS AGAINST CARDINAL JÓZSEF MINDSZENTY ACCORDING TO THE REPORTS OF THE AUSTRIAN AMBASSADOR

Jenő Gergely church historian has declared in his paper "The Catholic Church in Hungary" that the Renaissance of the Hungarian Catholic Church having been developed at the turn of the century has been stopped in the years after the second world war. Under the leadership of Mátyás Rákosi an ardent campaign was being run against the so called "clerical reaction". That campaign was being interpreted by experts of the Catholic Church as a life-and-death cultural struggle. The measures having been taken were limiting the functioning of the Church and, later, even endangered the mere existence of the same. Those measures can be classified roughly in three groups: In course of the land reform of 1945 more than 800 000 cadastral acres of the Church were expropriated without any compensation. The remaining 80 000 acres were not sufficient to ensure the maintaining of the Church institutions. The public activities of the Church were first heavily limited and, later, completely abolished. The church has been enclosed in the sacristies. In 1948, in the so called "year of change", the already almost totalitarian state power was nationalizing the schools. Perhaps that was the heaviest loss of the Church and the Catholicism. Afterwards attempts were being made by the state power to disintegrate the Church Hierarchy, to frighten and weaken it by administrational police methods and, finally, by spectacular, previously constructed and forged processes.

On December 26th 1948 Cardinal, Prince-Primate József Mindszenty was arrested. After 38 days of police interrogations a Special Board of the Budapest People's Tribunal presided by Vilmos Olti presiding judge was trying the case.

That Special Board of the Budapest People's Tribunal has found and declared the Cardinal "guilty":

1. *"in the crime of leading a conspiracy to subverse the democratic state order and the republic..."*
2. *"in the crime of treason."*
3. *"in the crime of having missed to put foreign currencies in a blocked deposit."*

Because of the above-mentioned reasons the Special Board condemned Cardinal József Mindszenty by a sentence pronounced on February 8th 1949 to life prison. That sentence was affirmed by the National Board of the People's Tribunal as court of appeal on July 6th 1949.

Among others Dr. László Varga lawyer, a former MP has analyzed the process in a special study. According to his statements "The condemnation of József Mindszenty has, first of all, violated the laws because the processes of investigation and trial have not respected even the laws which were being valid in the time of the processes. The so called "facts" having been ascertained by the tribunal have not been sufficient to prove the "crime" allegated by the accusation. The sentence was based – contrary to the European and, like this, also to the Hungarian legislation and law practice – only on the aknowledgements of the accused persons. József Mindszenty has described in his "Memoirs" the physical and psychical terror having been used to force the accused people to acknowledge the so called crimes.

The arrest of Cardinal Prince-Primate József Mindszenty and the monstrous process – called by the Cardinal a window-process – against him have produced a strong international echo. On February 4th the British Government delivered a memorandum to the Hungarian Government calling attention to the fact that the process had been a flagrant violation of the peace treaties. At the same time it raised objection to Hungary because the British Embassy had not been admitted to participate as an observer of the trial. D. Acheson, the State Secretary of the United States, in his declaration of February 8th was accusing the Hungarian government because of their having deprived the Hungarian people of their fundamental human rights and freedoms step by step. At the same time he declared that he wished to submit the Mindszenty-case to the UNO. On February 9th US President Truman declared that Hungary had to be regarded as a police state and the Hungarian people were not responsible for the actions committed by the government.

The foreign materials concerning the period succeeding the year 1945, having been only recently made free to be investigated, for the researchers by the "Österreichisches Staatsarchiv, Archiv der Republik (Austrian National Archives, Archives of the Republic) has contained several reports made by the Austrian Ambassador to Budapest with regard to the Mindszenty-trial. Some reports concerning the Mindszenty-trial and the Hungarian Catholic Church written by the Austrian Ambassadors accredited to the Vatican and Washington have also been annexed to those materials.

Six reports of the Austrian ambassadors have been presented. All of them had been written to Dr. Karl Gruber, the federal foreign minister (ÖVP = member of the Austrian People's Party). He was the foreign minister of the Christian Socialist–Socialist coalition-government established on December 18th 1946 and presided by federal chancellor (ÖVP) Dr. Leopold Fiegl.

On February 11th 1948 Dr. Rudolf Kohlruss extraordinary ambassador and plenipotentiary minister accredited to the Holy Seat was reporting about the situation of the Hungarian Catholic Church. November 9th 1948 Dr. Wilhelm Heininger, Austrian Ambassador to Budapest already mentioned the campaign lead by Rákosi against Prince-Primate Mindszenty in his report analysing the Hungarian political situation. November 18th 1948 Kohlruss, the Austrian ambassador to the Vatican was also reporting the offensive against Cardinal Mindszenty. He was annoucing that the Hungarian government had started a frontal campaign against his person. On January 4th 1949 ambassador Kohlruss was informing the Austrian federal foreign minister that Cardinal Mindszenty had been arrested. February 9th 1949 the British Ambassador to Washington was reporting of the Canadian and US echos generated by the trial having been run against Cardinal Mindszenty. On February 18th 1949 Wilhelm-Heininger, Austrian Ambassador to Budapest, was informing his superior of the condemnation of Cardinal Mindszenty.

The monstrous trials having been run in Hungary and, first of all, the trial against Cardinal Mindszenty were provoking great uproar and indignation in Great-Britain. The Mindszenty-trial was hitting, first of all, the prisoner Cardinal Mindszenty and the Hungarian Catholic Church. But an atmosphere of fear and fanatism has also been generated in the Hungarian home policy. The international image of Hungary and the Hungarian–Austrian foreign relations have also been enormously damaged.

MAGYAR EGYHÁZTÖRTÉNETI VÁZLATOK
REGNUM
ESSAYS IN CHURCH HISTORY IN HUNGARY
1994/1–2

KATONA NÁNDOR

KÉT LEVÉL 1953-BÓL

Két érdekes levél jutott birtokomba. Úgy ítélem meg, hogy adalék a Rákosi-korszak egyházpolitikájához, a békepapok gondolkodásnak és magatartásának megítéléséhez, annál is inkább, mert a szereplők még az „alapító atyák" körül kerültek ki.

A levelekben csak keresztnevek szerepelnek. Hajdani viselőik évtizedek óta halottak, régen megjelentek már az örök Bíró előtt és elszámoltak szándékaikról is és tetteikről is. Éppen ezért célom nem az ítélkezés, hanem a dokumentálás. Ezért a keresztneveket csak nagy kezdőbetűvel jelölöm. Ugyanígy a levelekben szereplő helyneveket is.

A levelek szövegét betűhíven közlöm.

Első levél:

Bizalmas!

Kedves S!

Egy értekezést kell tartanom Pesten kb. ellenvetések és bizalmatlanságok a papi békemozgalommal kapcsolatban címmel. Ehhez gyűjtök most anyagot. Azért fordulok most Hozzád is. Nagyon kérlek, hogy neveket mellőzve, légy szíves összeállítani egy listát, amelyen szerepelnének azok az ellenvetések, amelyek a mi békemozgalmunkat érik még ma is akár a paptestvérek, akár pedig a hívek részéről. Persze az ellenvetéseket a Te éles elméddel – mozgalmunk szellemében – meg is válaszolhatod. Azért is hálás leszek, de a leglényegesebb, hogy az Általad hallott és tudott ellenvetéseket velem lehetőleg minál (sic!) előbb közöld. Nagyon hálás lennék ezért a közreműködésért. Úgy gondolom csak abban az esetben tudok tökéletes munkát végezni, amiből aztán a mozgalomnak is, de nekünk is, csak hasznunk származhat, ha így próbálom a paptestvérek közreműködését is igénybe venni. Hiszen én nem tudhatok mindent, sőt talán a leglényegesebb dolgokat nem is tudom. Ismételten mondom, hogy ez inkább csak anyaggyűjtés és semmi más. Tehát sem a Te neved, sem pedig másoké nem fog szerepelni. Nem is kell neveket említened Neked sem. Csupán a puszta tényeket, amelyek a bizalmatlanság alapjául szolgálnak vagy szolgálhatnak.

Választmányi értekezletünk febr. végén vagy márc. elején lesz Cs-n.

A kért listát azonban lehetőleg jóval előbb elküldd. Szivességedet és közreműködésedet megköszönve szeretettel ölel:

B, 1953. január hó 31.

J.

A levél szövege alatt a válasz vázlata. Mivel ez sem érdektelen, azért azt is ide másolom:

- 1. Az elszakadás útját élők. vállalat.
- 2. Karrierista papok alkalmilag jóváhagyott N. Béke V.
- 3. Múltban elnyomott papok szüleménye s most visszaütnek.

(A 2. és 3. pont kapcsoló jellel összefogva és mögéjük írva: Nagyon kell is erre vigyázni, hogy látszatát se keltsük!)

- 4. Megfizetett pap-agitátorok! – Itt is vigyázzunk!!!
- 5. Azért lettek, hogy ők zavartalanul folytathassák munkájukat! – (Sőt, tölünk többet vár az Állam.)
- 6. Bennünket a Párt és a Tanács irányít! -

Második levél:

Kedves S!

Az Országos Központ nevében ismételten bizalommal fordulok Hozzád abban a reményben, hogy most is teljesíteni fogod az előterjesztett kérést. Egy levél megírására kérnélek. A levél szólhat bárkinek, de nekem címezve – légy szíves legkésőbb, március hó 25.-re elküldeni ide B-re. A levelet azonban alá kell írnod, nehogy koholmánynak tekinthesse bárki is. Amiről a levélben őszintén írnod kellene, a következő lenne, ha ugyan egyáltalán a témát is meg akarod tudni: „Mit hozott a felszabadulás élet körülményeink megkönnyebbülését illetőleg?" – Persze ezt a tételt egészen egyénileg, őszintén és levél formájában kell megszerkesztened.

Adok egy pár szempontot!

Gondolom, igen lényeges része lehet a hitleri propagandja csődje, amit terjesztettek in illo tempore az egyházzal és az egyháziakkal kapcsolatban. Számunkra mit jelentett a felszabadulás? – Nem kell azon gondolkoznunk, hogy egy vagy két térdre ereszkedjünk-e le bizonyos hatalmasságok előtt, az Aula kapuja nyitva áll, stb.

Kongrua, Sz. Tk. – Az államhatalom még a pornográf sajtótermékek kiírtásában is segítségünkre van...

Gazdasági téren: a pap felszabadult a földekkel járó gondoktól és egészen élhet a lelkipásztori hivatásának stb. Nincsenek gaz-

dálkodó papok stb. Konkrétumok ezeken felül is! Ha gondolkozol, bizonnyára (sic!) fogsz találni ép (!) eleget.

Mi volt régen egy káplán fizetése és mi volt a jövedelme másoknak? stb.

A demokrácia 8. évében is élvezzük a Kormány támogatását stb.

Az új társadalmi rendnek, az Hazának köszönhetjük. Stb. stb.

Mindig azonban a való helyzetet írni! Persze nem kell külön dicshimnuszokat zengedezni egyes személyeknek.

Új életemet az új Hazának köszönhetem!

Ilyen és ehhez hasonló tárgyai legyenek az Általad megszerkesztett levélnek.

A központnak azért van szüksége ezekre a levelekre, hogy argumentumul szolgáljanak egyes kétes esetek megvilágosításához akár belföldi, akár pedig külföldi viszonylatban.

Nagyon kérlek, törekedj arra, hogy leveled minden tekintetben kielégítő legyen és amint föntebb már említettem, legkésőbb márc. 25.-re juttasd el hozzám, hogy a jövő pénteken már vihessem magammal Pestre.

Szeretettel köszönt:

B, 1953. március hó 15-én.

J.

Hát ez bizony, akárhogyan kerülgetjük is, kollaboráció a javából. Mégpedig elég fondorlatos módon. Az igazság látszatával „átverve" a mit sem sejtő idegent. „Pártunk és kormányunk" sok esetben nem volt rossz taktikus. Persze ez a fajta propaganda csak addig volt hatékony, amig a nyugati országokban ki nem nyílt a keresztények szeme és észre nem vették, hogy a nagy „békeharc" maszlag és hogy a békepapi mozgalom (különösen még 1953-ban) sokkal inkább állami, mint egyházi szervezet. Addig viszont sajnos sok jószándékú, de politikailag naív embert félrevezetett.

Jellemző erre a korra a Kommunista Párt által pénzelt és a háttérből irányított béke-mozgalom, hatalmas, világot átfogó, reprezentatív nagygyűlésekkel, ahová kötelező volt felvonulni az úgynevezett szocialista országok püspöki karaiból néhány jelentős személyiségnek.[1]

Ezeken a gyűléseken mindig megfogalmaztak valami „béke-nyilatkozatot", amit aztán igyekeztek boldoggal-boldogtalannal aláíratni. Szinte mindenki tudta, de nyíltan kimondani senkisem merte, hogy nem a békéről van itten szó, hanem hangulatkeltésről és a nyugati hatalmak erkölcsi zsarolásáról. Ezért ezeket a béke-íveket a fiatal papok általában nem írták alá, abból a meggondolásból kiindulva, hogy az én nevemmel ne éljenek vissza a kommunista világuralom és világforradalom terjesztésére.

---

1 Hamvas püspök későbbi nyilatkozata: „Elmentem Moszkvába, hogy elmehessek Rómába."

Az ötvenes évek közepén is volt ilyen kampány. Korosztályunkból senkisem írta alá a körözött ívet. Az aláírásokat gyűjtő pap még az utolsó napon is rám telefonált, hogy ha elbicilizem a 6 kilométerre levő vasútállomásra, ott még aláírhatok. Azt válaszoltam, hogy ha akkor nem tettem, amikor a helyembe hozták az ívet, csak nem kerékpározom emiatt 6 kilométert.

Természetesen nem volt a játék egészen veszélytelen. Ez esetben „megúsztuk" annyival, hogy Hamvas püspök úrnak kiadták parancsban, gorombítson le bennünket. S ez a finom és megfontolt úriember a következő szózatot intézte hozzánk: „Taknyosok, azt hiszitek, hogy csak nektek van lelkiismeretetek?!" Dehogyis hittük ezt, de míg az idősebb korosztály csak a szöveget, a betűt nézte – s ezért döntött úgy, hogy alá lehet írni –, addig mi fiatalok arra is figyeltünk, ami a betű mögött volt. (Érdekes, hogy ez a dolog általában fordítva szokott lenni!)

Elgondolkoztató a kormányhű békepap irodaigazgató hozzáállása is, aki dühöngve üvöltötte: A szentírásban az van, hogy „beati, qui persecutionem patiuntur propter iustitiam", nem pedig „propter stultitiam", azaz magyarul: boldogok, akik üldözést szenvednek az igazságért, nem pedig az ostobaságért. Hogy melyik oldalon volt az igazság, és melyiken az ostobaság, néhány évtized multán a történelem megmutatta...

NÁNDOR KATONA:

TWO LETTERS FROM 1953.

Two letters have been described by the author. Those two letters are important additional source-materials concerning the church policy of Hungary in the 1950-ies, i.e. the persecution of the Church. Because the author has emphasized the methodical importance of the letters the places and persons have been designated only by the initial letters. He was accentuating that he has not wanted to judge but only to prove.

The two letters have convincingly shown how the priests had been influenced by the authorities to co-operate with the communist system, how the unsuspecting people concerned had been mislead by hypocritical imitating the justice, how the wrong had been presented in the light of the good. The communist party and government were using very misleading methods. The propaganda had been effective, however, only to the point when the western countries recognized the truth and revealed that the loud "struggle for peace" actually has been only mere hypocrisy, and the whole peacepriests' movement, especially in those days (1953) was much more an institution of the state that an ecclesiastic organization. But before the revealing of the intrigues, unfortunately, many otherwise benevolent but politically naiv people had been mislead.

MAGYAR EGYHÁZTÖRTÉNETI VÁZLATOK
ESSAYS IN CHURCH HISTORY IN HUNGARY
1994/1–2

SOMORJAI ÁDÁM OSB

MAGYAR EGYHÁZTÖRTÉNETI TÉMÁJÚ DISSZERTÁCIÓK A BÉCSI EGYETEMEN, 1831–1984

Az egyháztörténeti témájú, teológiai fakultásokon megvédett értekezések bibliográfiája még kiadatlan. Ehhez előmunkálat a bécsi egyetem vonatkozó téziseinek itt közölt listája, melynek forrása: Honek, Klemens: Dissertationsverzeichnis der Katholisch-Theologischen Fakultät der Universität Wien von 1831 bis 1984. Universitätsverlag für Wissenschaft und Forschung Wien, 1986. Jelzett műben a 8. fejezet: *Kirchengeschichte des Mittelalters und der Neuzeit, sowie Öterreichs und Ungarn,* ill. a 9. fejezet: *Ostkirchenkunde* anyagából válogattunk, a történeti Magyarország területére vonatkozó tézisek közül, beleértve Burgenland területét is 1920 után. Speciális kutatások számára ajánlható a többi fejezet gondos tanulmányozása is. Célunk ezzel a közleménnyel ketős: a fent jelzett hiányra való figyelem felhívása, valamint annak jelzése, hogy a hazánkon kívüli (így pl. római) egyetemek disszertációi is figyelemre méltóak.

BABYN, Basilius, Diss. 892 Ein Unionsversuch der ruthenischen Kirche mit Rom im 13. Jahrhundert (Union Daniels, Königs von Halitsch, mit Rom), 1913 XIII, 123 l.

BARANY, Joseph, Diss. 949 De legatis s. Sedis in Hungaria regnantibus regibus Arpadianis, 1000–1301, 1916 208 l.

BARKO, Stephan, Diss. 1204 Die Niederlassung, erste Missions- und kirchlich-diplomatische Tätitkeit der Dominikaner in Ungarn, 1934 XI,121 l.

BARTL, Lorenz, Diss. 1217 Erzbischof Georg Lippay von Zombor, Primae von Ungarn (1642–1666), 1934 95 l.

BOBOK, Joseph, Diss. 236 Succincta historia concilii Tridentini relate ad Hungariam; item hujus concilii in Hungaria promulgationem et obligationem, 1862 56 l.

BOBU, Johannes, Diss. 213 Dissertatio super unione s. cum ecclesia Romano-catholica Romanorum in Transsilvania eidemque contiguis Hungariae partibus habitantium 1862 128 l.

BOHNER, Demetrius, Diss. 1023 Die Stellungnahme des Hl. Stuhles zur Türkenabwehr in Ungarn von Leo X. bis zur Schlacht bei Mohács, 1929 VI, 216 l.

BÖRZSEI, Johann, Diss.1272 Die Zeit des Beginnes der Reformation in Ungarn bis zum Jahre 1526 (Schlacht bei Mohács), 1938 VII,111 l.

BRINZEU, Nicolaus, Diss. 681 De unione Rumenorum in Austro-Hungaria deque pugnis unitorum cum schismaticis saeculo durante 18, 1908 138 l.

BUCSI, Josef, Diss. 1156 Die Pfarrgemeinde Siklos und die dazugehörigen Filialen in der Gegenreformation (1687–1800), 1939 VI,87 l.

BUZALKA, Michael, Diss. 985 De autonomia catholicorum in Hungaria, 1912 77 l.

BUZAS, Josef, Diss.1354 Katholisches Schul- und Erziehungswesen in Győr von 1000–1900, 1947 151 l.

CSABA, Anton, Diss. 1320 Die konfessionellen Parteikämpfe in Kassa und ihre Opfer. (Das Martyrium des Stefan Pongrácz, Melchior Grodziecki und Markus Körösi), 1940 V,98 l.

CSATARY, Nikolaus, Diss. 1193 Die Rekatholisierung Siebenbürgens mit besonderer Berücksichtigung seiner Hauptstadt Klausenburg, 1939 IX,107 l.

CZAPIK, Julius, Diss. 618 De s. Gerhadso O.S.B. protoepiscopo Csanadiensi et martyre, 1911 261 l.

DAN, Georg, Diss.1208 Die Geschichte des von kirchlicher Seite verliehenen Adels in Ungarn, 1937 V,226 l.

DEBREI, Wilhelm, Diss.1167 Die Kirchenpolitik des Kardinals Grafen Joseph Batthyány, Primas von Ungarn, unter Joseph II, 1937 IX,127 l.

DEMETROVICS, Anton, Diss. 1128 Graf Emerich Csáky, der erste Pazmanitenkardinal. Sein Leben und Wirken, 1939 II,120 l.

DOKUPIL, August, Diss. 962 Die Autonomie-Bestrebungen der Katholiken in Ungarn, 1918 I,112 l.

DOLYAK, Paulus, Diss.823 De propagatione Protestantismi in comitatu Scepusiensi, 1904 95 l.

DOROSZLAY, Stefan, Diss.1251 250 Jahre aus der Geschichte der Pfarrei Saköveskut, 1938 V,147 l.

EPERJES, Ernst, Diss. 1237 Nikolaus Dallos, Bischof von Győr (Raab). Sein Leben und Wirken, 1939 II,116 l.

ERCES, Stefan, Diss.1287 Georg Szelepchény von Pohroncz. Erzbischof von Gran (1666–1685), Primas und Statthalter von Ungarn (1593–1685), 1942 174 l.

FABIAN, Johann, Diss.1327 Die Geschichte der hl. rechten Hand St. Stephans, Königs von Ungarn, bis zu ihrer Wiedererlangung aus Ragusa im Jahre 1771, 1948 IX,329 l.

FARKAS, Ladislaus, Diss. 1197 Sittlich-religiöse Verhältnisse in der Diözese Győr zur Zeit des Bischofs Graf Franz Zichy (1743–1783), 1939 IV,111 l.

FASZOVSZKY, Josef, Diss. 1153 Der Kalvinismus in Ungarn im sechszehnten Jahrhundert, 1933 20,282 l.

FEKETE, Geysa Joseph, Diss. 726 Innovatae in Hungaria Religionis historia ab anno 1520–1534 obiective elaborata ex fontibus coevis nuperrime plene editis, 1912 V,197 l.

FEKETE, Vinzenz, Diss.924 Merita Romanorum pontificum in bellis Hungarico-Turcicis a clade Mohácsensi usque ad reoccupationem arcis Budae, 1526–1686, 1909 227 l.

FRIKKER, Matthias, Diss.1260 Teilung der Erlauer Diözese und Gründung des Kaschauer Bistums, 1938 VII,111 l.

FUCHS, Gabriel, Diss. 1227 Matthias Sámbár S.J. 1618–1685 als Redner und Apologet, 1936 IV,123 l.

GECZY, Tiburtius, Diss.1270 Beiträge zur Lebensgeschichte des Agramer Bischofs Maximilian Verhovacz (1752–1827), 1938 VIII,122 l.

GEORGESCU, Johannes, Diss.873 De unione Rumenorum cum ecclesia Romana cum speciali respectu ad ejus culturales, 1912 161 l.

GIANITS, Josef, Diss.1139 Paul Széchenyi, Erzbischof von Kalocsa, und der rákóczische Freiheitskampf (1703–1711), 1938 XI,120 l.

GIANONE, Egon, Diss. 1145 Das Verhältnis Ungarns zum Heiligen Stuhl vor der Katastrophe von Mohács (1526), 1934 95 l.

GJURANEC, Martin, Diss. 843 Historia religionis christianae in Dalmatia atque Pannonia ab antiquissimis temporibus usque ad aevum ss. apost. Cyrilli et Methodii habito speciali respectu ad Croatas, 1907 XIV,180 l.

GRUND, Adalbert, Diss. 1181 Anton Casimir Graf Thurn-Valsassina und das Bistum zu Belgrad und Fünfkirchen (1680–1734), 1934 III,110 l.

GRÄNDNER, Simon, Diss. 1135 Janus Pannonius, der größte humanistische Bischof von Ungarn, 1939 VI,167 l.

HAMPEL, Eduard, Diss. 710 Ugrinus, de genere Chak, archiepiscopus Colocensis, et erectio episcopatus Sirmiensis, 1917 XV,333 l.

HANUY, Franz Xaver, Diss. 506 De reformatione in Hungariae atque de Lutheranorum et Calvinianorum ad ecclesiam catholicam relatione usque ad tempora Maximiliani II. 1564 1893 IV, 136 l.

HARRAY, Julius, Diss. 1231 Angaben zur Lebensgeschichte eines unbekannten Pazmaniten Joannes Visa de Matha (Máthai Visa János) (1657–1711), 1936 130 l.

HILLINGER, Franz, Diss.1599 Reformation und Rekatholisierung in der Herrschaft Ungarisch-Altenburg, unter besonderer Berücksichtigung des heute zu Österreich gehörenden Anteils, 1977 226 l.

HORVATH, Ambrosius, Diss. 1235 Die Generalseminarien in Ungarn unter Josef II, 1933 264 l.

HOVÁNYI, Franz, Diss. 14 De conversione Hungarorum ad religionem christianam, 1838 100 l.

HUPKA, Franz Xaver, Diss. 43. Origines ecclesiae Hungaricae, 1835 107 p.

HUSZAR, Desider, Diss.1267 Pázmánys Bedeutung in der Geschichte der ungarischen Priestererziehung, 1938 IV,141 l.

JAKOBCSAK, Ludwig, Diss. 758 Vita et cultus beatae Margarethae virginis Belae IV. regis Hungarorum filiae, 1910 168 l.

JONA, Joseph, Diss. 520 De ortu et progressu reformationis Lutheranae et Calvinianae in Hungaria usque ad tempus Leopoldi I. imperatoris et regis, 1896 111 l.

JUHASZ, Kolomann, Diss. 594 Die Seeolsorge in der Csanáder Dioecese während der Türkenzeit (1526–1730), 1914 I,557 l.

KARALL, Andreas, Diss.1482 Das religiöse Schrifttum der heute burgenländischen Kroaten bis zum Beginn des 19. Jahrhunderts, 1963 XVI,190 l.

KELECSENYI, Emericus, Diss. 592 Historia praedicationis catholicae in Hungaria saec. 17. seu antireformationis. (Additamentum ad historiam restaurationis ecclesiae Hungariae saec. 17.) 1914 XVI,259 l.

KESZLER, Franz Xaver, Diss. 308 Propagatio religionis christianae in regno Hungariae, 1872 110 l.

KESZTHELYI, Julius, Diss.702 Initia Lutheranismi in Hungaria, 1522–1541, 1907 X,144 l.

KIRÁLY, Johannes, Diss. 579 Placetum regium in Hungaria, 1913 177 l.

KLEKNER, Tibor, Diss. 1276 Michael Karl Althann, Bischof von Waitzen, sein Leben und Wirken (1734–1756), 1935 VII, 91 l.

KOMINYAK, Johannes, Diss. 665 Quomodo se habuerit Hungaria pendente lite de investituris annis 1074–1122, 1917 XII, 227 l.

KOSA, Ladislaus, Diss.1297 Ungarns Verhältnis zum Papsttum im 14., 15., 16. Jahrhundert bis zur Niederlage bei Mohács, 1943 134 l.

KOSZTIK, Joseph, Diss. 617 De primordiis religionis christianae in Pannonia speciali respectu habito ecclesiae Sirmiensis, 1917 V, 225 l.

KRÄUTER, Franz, Diss.1292 Kardinal Dr. Lorenz Schlauch, Bischof von Großwardein (1824–1902). Beitrag zu seinem Leben und seiner Stellung in den kirchenpolitischen Wirren seiner Zeit, 1949 218 l.

KRIZS, Árpád, Viktor, Diss.955 De coelibatu saeculo 11 in Hungaria, 1904 118 l.

KRON, Friedrich, Diss. 1250 Die Reformation und Gegenreformation in Ödenburg, 1935 III, 114 l.

LASZLO, Josef, Diss. 1159 Franz Forgách, Erzbischof von Gran, im Rahmen der Zeitgeschichte, 1936 X,156 l.

LASZLO, Stefan, Diss.1233 Loreto im Burgenland. Beiträge zur Geschichte des Wallfahrtsortes und Servitenkonventes, 1936 VIII,151 l.

LATYSZEWSKYJ, Johann, Diss. 815 Die Union zu Florenz und ihre Bedeutung für die Entwicklung der kirchlichen Verhältnisse bei den Ruthenen, 1905 VII,303 l.

LECHNER, Johannes Nepomuk, Diss. 170 Hungarorum ad fidem Christi conversio, dataque eis per s. Stephanum, fundamento religionis christianae superaedificata, constitutio civilis, 1857 126 l.

LYACH, Stephan, Diss. 647 Legati S. Sedis in Hungaria regibus regnantibus de genere Anjou, 1301–1386, 1918 V,198 l.

MALINA, Ioan-Marin, Diss.1635 Die Lage des kirchlichen Schulwesens der Rumänen in Zusammenhang mit den Schulreformen in der Regierungszeit Kaiserin Maria Theresias (1740–1780), Kaiser Josefs II. (1780–1790) und Leopold II. 1982 295 l.

MALLY, Johannes, Diss. 179 De conciliis ecclesiae Hungariae inde a temporibus s. Stephani usque Colomani regis obitum, i.e. ab anno 1000–1114, 1858 141 l.

MAYER, Josef, Diss.1609 Franz Hlawati. Der erste Provikar des Burgenlandes, 1975 416 l.

MEZŐSI, Adalbert, Diss. 1352 Hieronymus Balbics Aufenthalt in Ungarn und seine Wirksamkeit von 1508–1522, 1940 V,7 l.

MIHELCIC, Franz, Diss. 230 Super initio, progressu et fatis religionis christianae apud Slavos meridionales in imperio austriaco, 1860 142 l.

MIOCU, Romulus, Diss. 629 Historia ecclesiae Rumaenorum in Transsylvania usque ad unionem ipsorum cum ecclesia Romana, 1909 170 l.

MÜHLGASSNER, Ferdinand, Diss.1611 Peter Jandrisevits 1879–1938. Unermüdlicher und kompromißloser Streiter für den kath. Glauben und den Bestand d. einst westung. u. heute burgenl. Kroaten, 1977 334 l.

NADAS, Franz, Diss.1180 Stephan Telekesy als Bischof von Eger, (1699–1715), 1937 VIII, 108 l.

NAGY, Johann, Diss. 1219 Leben und Wirken des Humanisten Nikolaus von Báthori, Bischof von Waitzen, 1933 152 l.

NAGY, Josef, Diss. 1175 Michael Friedrich Card. von Althann, ein Bischof von Waitzen (1718–1734), 1934 104 l.

NEMETH, Kolomán, Diss. 1215 Die Priestererziehung in Ungarn bis zum Konzil von Trient, 1933 164 l.

NYIRI, Thomas, Diss.1301 Die ungarischen Synoden in der Zeit der Könige aus dem Hause Arpád, 1947 II,197 l.

PAAR, Stephan, Diss. 496 Succincta historia praetensae reformationis in Hungaria et Transsylvania, 1897 154 l.

PACLISTAN, Zenobius, Diss. 896 Relatio Rumenorum e terris coronae s. Stephani ad reformationem saec. 16. et 17. 1912 140 l.

PAL, Matthias, Diss. 739 Synodorum Hungaricarum saeculi 19. historia et statuta, 1909 168 l.

PALA, Franz, Diss.950 De Pauli Széchenyi archi-episcopo Colocensi (1642–1710), 1908 234 l.

PALKO, Johann, Diss. 973 Das Verhalten Innocenz XI. zu Ungarn, 1917 XXXI,109 l.

PAPP. Anton, Diss. 1205 Euseb Anton Adalbert Freiherr von Falckenstein, Bischof von Csanád, 1730–1740, 1934 IX,139 l.

PARDANYI, Emil, Diss. 1183 Ein sozialer Bischof unserer Zeit. Ottokar Prohászka 1858–1927, 1934 XVII,320 l.

PARTLI, Joseph, Diss. 1031 Joannes Szily de Felsőszopor, episcopus primus Sabariensis, 1925 84 l.

PASTI, Anton, Diss. 1289 Leben und Wirken des Kardinals Ludwig Haynald, Erzbischofs v. Kalocsa (1816–1891), 1940 V,130 l.

PELLET, Edmund, Diss. 250 Merita sancti Stephani primi regis Hungariae de ecclesia sibi comparata, speciatim autem fundationes ejus recensentur, 1860 78 p.

PESTHY, Friedrich, Diss. 908 Politica Petri Cardinalis Pázmány, 1912 303 l.

PETHŐ, Karl von, Diss. 1322 Die Urkundernerlaßtätigkeit der Erzbischöfe von Gran bis zur Mitte des 14. Jahrhunderts, 1940 176 l.

PETRANYI, Franz, Diss. 575 Inquisitio Haereticae pravitatis in Hungaria, 1910 XIX,243 l.

POGANY, Georg, Diss.1265 Martin Biro, Bischof von Wesprim, sein Leben und Wirken, 1936 III, 134 l.

POKA, Georg, Diss. 1225 Theologische Ausbildung und seelische Erziehung der Kleriker in Győr (Raab) bis Joseph II, 1939 107 l.

POZSGAI, Johann, Diss.1263 Die Geschichte des Rechtes des Bischofs von Veszprém, die Königin von Ungarn zu krönen, 1938 166 l.

PURT, Johannes, Diss. 547 Historia ecclesiae catholicae in Hungaria, 1892 146 l.

PUTZ, Johann, Diss.1150 Der Streit zwischen den Protestanten Transdanubiens in der Reformationszeit, 1938 V,134 l.

RADICS, Dénes, Diss. 1118 Das Leben des Bischofs von Steinamanger, Emmerich Szabo (1814–1881), 1935 VII, 74 l.

RADVANY, Michael, Diss. 1274 Das Patronat der königlichen Freistadt Kőszeg, 1939 VII,115 l.

RADVANYI, Joseph, Diss. 966 De vita et operibus Joannis Szilvási, 1915 340 l.

???RâTAY, Julius, Diss. 233 De unione Graecorum in Hungaria, 1864 80 l.

REVAI, Josef, Diss.1311 Die Geschichte der Pfarre Devecser, 1941 II,194 l.

RIMELY, Carl, Diss. 110 De seminariis cum speciali respectu quoad seminaria Hungariae, 1852 104 l.

RITSMANN, Paul, Diss.1203 Die letzte ungarische Nationalsynode vom Jahre 1822, 1937 III, 163 l.

RITTSTEUER, Josef, Diss.1160 Geschichte von Neusiedl am See. I–II, 1938 XV,327 l.

ROTHNAGEL, Alexander, Diss. 1102 De pace Viennensi et de statu religionis catholicae in Hungaria (a. 1606), 1927 102 l.

SAGHY, Alexius, Diss.1192 Ungarn in der Geschichte der Kreuzzüge, 1937 IX, 133 l.

SASHEGYI, Aladar, Diss. 980 De meritis s. Stephani regis circa propagationem et corroborationem religionis christianae in Hungaria, 1911 202 l.

SCHEFFER, Hilarius Franz, Diss. 1056 Das Krönungsrecht des Erzbischofs von Gran, 1922 174 l.

SCHENDL, Karl, Diss. 1184 Lyceum Regium philosophicum Sabariense 1793–1850. Beiträge zur Szombathelyer Diözesan- und Schulgeschichte, 1935 229 l.

SCHWARZ, Arthur, Diss. 931 Pázmány scriptor polemicus, 1913 192 l.

SIK, Zoltan, Diss. 1262 Kirchenpolitik in Ungarn unter dem Fürstprimas Joseph von Kopacsy, 1838–1847, 1939 VI,132 l.

SOBOTKA, Rudolf, Diss.1369 Geschichte der Stadtpfarre zum Heiligen Martin in Eisenstadt, 1955 IV,201 l.

SOMOGYI, Anton, Diss. 1052 Geschichte der Gegenreformation und der innerkirchlichen Erneuerung in der Raaber Diözese, 1924 VI,78 l.

STEFAN, Ruppert, Diss.1247 Das Wirken des Heiligen Jakob von Marchia in Ungarn, 1937 XV,142 l.

STUBITS, Leo, Diss.1596 Martin Mersich sen., der große Seelsorger, Organisator, Kulturförderer und Politiker der einst westungarischen und heute burgenländischen Kroaten, 1975 228 l.

SZAKOS, Julius, Diss.1236 Kardinal Franz Graf Herzan, Bischof von Szombathely. Sein Leben und Wirken mit besonderer Berücksichtigung des Conklaves von Venedig, 1938 VII,114 l.

SZEKER, Eugen, Diss. 1127 Die Gottesurteile in Ungarn, 1935 VIII, 197 l.

SZEL, Joseph, Diss. 961 De politico-ecclesiastico influxu s. P. Gregorii VII. regibus Salomone, Geysa et Ladislao regnantibus in res Hungaricas, 1914 VII,128 l.

SZEMAN, Johannes, Diss. 590 Historia ecclesiae catholicae in Hungaria ab initiis usque ad annum 1526, 1899 169 l.

SZTREDA, Rudolph, Diss.852 Historia Ecclesiae catholicae in Hungaria regnante Josepho II. (1780–1790), 1906 5,159 l.

TAKATS, Andreas, Diss. 1149 Ladislaus Graf von Nádasdy. Sein Leben und Wirken mit besonderer Berücksichtigung der Neubelebung der Csanáder Diözese, 1934 II,86 l.

TAMAS, Viktor, Diss.1209 Die Kirchenpolitik des Kardinals Grafen Joseph Batthyány, Primas von Ungarn unter Joseph II, 1938 V,149 l.

TERSZTENYAH, Ladislaus, Diss. 1165 Die Geschichte des katholischen Gymnasiums in Buda (von 1687–1832), 1939 224 l.

TRIBER, Ladislaus, Diss.1467 Die Entstehung der Propsteipfarre Eisenstadt Schloßgrund-Oberberg, 1961 XI,160 l.

TRIKAL, Joseph, Diss.533 De ortu et fatis sectarum in Hungariae Regno in de a saeculo 12. usque ad Josephum II, 1899 135 l.

TRINKO, Johann, Diss.1583 Die Priesterausbildung im Burgenland 1923–1975, 1975 364 l.

UJFALU, Joseph Papp von, Diss. 23. Historia religionis et ecclesiae Christi in Transsylvania a primis initiis ad recentissima tempore, 1839 92 l.

VADASZ, Stephan, Diss. 872 Vita b. Giselae filiique eius s. Emerici. Prima germina sanctitatis Hungariae, 1911 II,147 l.

VARGA, Adalbert, Diss. 1189 Anton Verancsics, Erzbischof von Gran. Sein Leben und Wirken, 1939 VII,137 l.

VERES, Barnabas, Diss. 1138 Stephan Freiherr Fischer von Nagyszalatnya. Sein Leben und Wirken, 1938 IV,89 l.

VESZTERGOMBI, Johann, Diss.1146 Der selige Maurus, Bischof von Pécs (Fünfkirchen) 1036–1070. Sein Leben und sein Zeitalter, 1937 151 l.

VIDOVICS, Adalbert, Diss.1321 Leben und geschichtliche Bedeutung des Fürstprimas Dionysius Szécsi, 1942 VIII, 110 l.

VIDUSIC, Stephan, Diss. 976 De dilatatione et statu ecclesia graeco-orthodoxae in regno Croatiae et Slavoniae usque ad saec. 19. 1912 163 l.

VILD, Friedrich, Diss. 1134 Geschichte der Autonomie der Katholiken Siebenbürgens, 1934 199 l.

WEISZ, Franz, Diss.1252 Nikolaus Oláh der Erhalter der ungarischen Kirche, 1936 106 l.

WEISZ, Georg, Diss.1147 Dr. Ignatius Koller von Nagymanya, Bischof von Veszprem. Sein Leben und Wirken, 1937 IV,140 l.

WINKLER, Josef, Diss. 1186 Die kirchlichen Zustände zur Zeit der Glaubenserneuerung (!) in Ungarn, 1939 128 l.

WITZ, Adalbert, Diss. 615 Vita sancti Adalberti respectu ad industriam in Hungaria et quaestio de conversione primi regis nostri critice perscrutata, 1917 IV, 262 l.

ZAHORAY, Paulus, Diss. 528 Quomodo scholae, litterae et artes in Hungaria e tempore S. Stephani regis usque ad hodierna tempora auctoritate ecclesiae catholicae progressae sunt? 1893 138 l.

ZANTLEITNER, Josef, Diss.1272 Jesuitenpastoration und religiöses Leben um die Mitte des 18. Jahrhhunderts in Ungarn, 1937 145 l.

ÁDÁM SOMORJAI:

DISSERTATIONS STORED IN THE VIENNA UNIVERSITY CONCERNING THE HUNGARIAN CHURCH HISTORY, 1831–1989

The bibliography of the dissertations having been written on church history and defended at the theological faculty has not been published yet. A preparatory study for such a publishing is this list of the theses accepted by the Vienna University. The source of the paper has been Honek, Klemens: Dissertationsverzeichnis der Katholisch-Theologischen Fakultät der Universität Wien von 1831 bis 1984, Universitätsverlag für Wissenschaft und Forschung, Wien 1984 (A List of Dissertations in the Catholic Theologian Faculty of the Vienna University from 1831 until 1984). We were selecting from Chapter 8: Kirchengeschichte des Mittelalters und der Neuzeit, sowie Österreichs und Ungarn (The History of the Church in the Middle Ages and Modern Times, as well as in Austria and Hungary), and Chapter 9 Ostkirchenkunde (Knowledges concerning the Churches in the Eastern world) of the work mentioned above. The theses concerning the historical Hungary including those territories of Burgenland which after 1920 were allotted to Austria have been selected. For special researches the careful study of the other Chapters can also be recommended. Our aim has been to call attention to failure mentioned above, as well as to the fact that the dissertations owned by foreign universities (for instance by the university of Rome) are also worthy of attention.

MAGYAR EGYHÁZTÖRTÉNETI VÁZLATOK
REGNUM
ESSAYS IN CHURCH HISTORY IN HUNGARY
1994/1–2

TÜNDE CSÁSZTVAY

HUNGARIAN CULTURE AND CHRISTIANITY FOURTH CONGRESS ON HUNGARIAN STUDIES

Rome – Naples, 6–10 September, 1996

Three years hence, the Eternal City of Rome and Naples, where so many places are reminiscent of the Hungarian past, will welcome scholars specialized in Hungarian studies from all over the world to a meeting organized by the Association International of Hungarian Studies, the La Sapienza University of Rome and the Oriental Institute of the University of Naples.

From 1978 on, the Association International of Hungarian Studies has been coordinating the work carried on by Hungarian and other scholars in the domain of Hungarian history, the history of Hungaian culture, literature, music and the fine arts, language, ethnography and folklore.

The membership of the Association International of Hungarian Studies has mainly been recruited from among scholars active in higher education and various research institutes. We are aware, however, of the fact that ecclesiastical higher education, Hungarian as well as foreign, is not represented in this scholarly circle, with the exception of a few persons. The subject chosen for the Fourth Congress of the Society will hipefully offer a suitable opportunity for a meeting of the teaching staff of secular as well as ecclesiastical higher educational institutions, and the once natural exchange of opinions can start anew.

In 1996, when the one thousand one hundredth anniversary of the Conquest will be commemorated in Hungary, the scholars steeped in Hungary's past will presumably meet on several occasions, at various conferences. The membership of the Association International of Hungarian Studies and the specialists wanting to join are invited to meet in Italy. This should be seen as a symbolic gesture. The Society wants to stress that the right way of demonstrating the manifold relationship between the history of Hungarian culture and Christianity is not the undue flauting of one's true Hungarianness or a pointless affectation of nationalist feelings but rather professional hard work, thoroughly grounded in philological studies.

The lectures to be given at the world congress will cover the three major branches of Christianity (Byzantine, Roman and Protestant). The express aim is to stress Hungary's ties with Europe and Western Christianity and make aware Hungarians as well as non-Hungarians of this fact of cultural history.

"The Congress is not about Church history and the history of religion, as this approach would narrow down the theme (Hungarian culture and Christianity) considerably. It is the manifold inspiration of the Christian spirit and mentality on Hungarian culture, the stimulus offered by this mental attitude, the creativity it gives rise to that should be examined by philological studa," points out the text of the first Circular of the Congress.

The Planning Committee will decide on the particular group session where each lecture is to be delivered, on the basis of the synopses the participants are requested to attach to the registration form, and in terms of the scheme, approved by the Executive Committee of the Association International of Hungarian Studies, to divide the main subject into topics, or, if the absence of certain topics in thought to be striking, specialists will be invited to fill in these gaps and deal with the missing subjects. The suggested angles of approach which may be chosen are the following:

1. The Christian Churches and society (social context, politics, charitable movements),
2. Schools, formal and extra-curricular education,
3. Books and reading (printing presses, publishing, book collections, intellectual movements as reflected in the reading of successive periods),
4. The links of Christianity and Hungarian literature, music, language, fine arts and folklore,
5. Philosophy, theology,
6. Private and communal religion (religious observances, worship, forms of devotion and piety).

The organizers think it most desirable that the frame of reference for the lectures should be the history of ideas. A historical approach to how the European intellectual movements linked to Christianity (from the mentality of each monastic order to modern currents of ideas) were adopted in Hungary and, of course, the history of native Hungarian thought may be frame for integrating partial studies.

The division into group sessions cannot be complete until the number of registrations and the variety of topics chosen by the participants is not known to the Committee. E. g. the importance of the Bible for Hungarian cultural history could have been a suggested approach; the intention of the Executive Committee, however, has been to refrain from making suggestions as plain as that.

Italy: Rome and Naples – the venues of the Congress seem to suggest that particular stress will be laid on the relationship between Catholicism and Hungarian cultural history. Still, the Association International of Hungarian Studies would like to avoid that any particular denomination should be given a larger share than its due. The attempt to give an answer to the question of the importance due to the various denominations might be – among others – one of the aims of the Congress.

Protestantism has been closely interconnected with Hungarian cultural history, its importance has been just as great (though different) as that of Catholicism. The importance of the part played by religious deminominations

may have fluctuated in the successive periods of Hungarian history, but it is for this very reason that Hungarian history is so exciting even for non-Hungarians. Once Hungary and even East Central Europe could serve as examples for Western Europe in their toleration for nonconformity and in their willingness to coexist with otherness peacefully. At present, the situation is regrettably reversed. What happened, why, when and how? It would be essential to find answers to these questions. Let us hope that after the Congress we can understand the reasons more clearly.

MAGYAR EGYHÁZTÖRTÉNETI VÁZLATOK
REGNUM
ESSAYS IN CHURCH HISTORY IN HUNGARY
1994/1–2

SZENT ISTVÁN NAPOK KALOCSÁN

1993. augusztus 15–20. között rendezték meg a Kalocsa-Kecskeméti Érsekség és Kalocsa város önkormányzata rendezésében azokat a jeles napokat, amelyek immár tradícióvá válva évente arra szolgálnak, hogy Kalocsa városában megemlékezzenek az érsekség és a város tevékenységével kapcsolatos eseményekről. A több napos ünnepség kiemelkedő része az augusztus 17-én tartott Történészek Napja. Ezen Dankó László érsek elnökletével az alábbi előadások hangzottak el:

Adriányi Gábor:	Szent István – a magyar királyok apostoli címe és főkegyúri jogai
Hetényi Varga Károly:	A kalocsai főegyházmegye mártír napjai, áldozatok a Bácskában
Marosi Ernő:	A két középkori kalocsai székesegyház a magyar művészettörténetben
Lovag Zsuzsa:	A Kalocsai Érseki Kincstár középkori ötvöstárgyai
Szelestei Nagy László:	A Kalocsai Érseki Könyvtár érdekes kódexei, ősnyomtatványai
Romsics Imre:	A nyelvoktatás változása a hajósi r. kat. elemi népiskolában

Kívánatos lenne, ha ez a nagyszerű szervezés a jövőben azzal párosulna, hogy az elhangzott előadásokat valamilyen módon megjelentetik.

FRAKNÓI VILMOS EMLÉKÜLÉS

A kiváló egyháztörténész és püspök Fraknói Vilmos születésének 150. évfordulója alkalmából a Magyar Tudományos Akadémia Történettudományi Bizottsága Egyháztörténeti Albizottsága Emlékülést szervezett 1993. november 15-én az Eötvös Loránd Tudományegyetemen. Az egész napos tudományos ülésen az alábbi előadások hangzottak el:

Glatz Ferenc:	Fraknói, a tudományszervező
Borsa Iván:	Fraknói, a forráskiadó
Adriányi Gábor:	Fraknói és a monumenta vaticana megindítása
Péter Katalin:	Magyar országgyűlési emlékek

Kubinyi András:	Mátyás kora Fraknói megvilágításában
Sebők Ferenc:	A Jagello-kor képének alakulása
Erdő Péter:	Fraknói és a főkegyúri jog
Hiller István:	A 16–17. századi nemzetközi kapcsolatok Fraknói történetírásában
Benda Kálmán:	Fraknói a magyar jakobinusokról
Török József:	Fraknói, az egyháztörténész
Várkonyi Ágnes:	Fraknói történetszemlélete

Kívánatos lenne a kiváló egyháztörténész és forráskiadó, valamint tudományszervező egyházférfi tevékenységére nemcsak ilyen alkalmi ülésekkel, hanem a munkásságát bemutató alapvető tanulmányköptettel, illetve munkáinak önálló kötetben való újra kiadásával megemlékezni.

GIESSWEIN SÁNDOR EMLÉKÜNNEPSÉGEK

A keresztény szociális reform és a modern demokratikus reform nagy magyar előhírnökére, Giesswein Sándorra emlékeztek halálának 70. évfordulója alkalmából Győrben, 1993. november 13-án.

A nemzetközi tekintélyű tudós-papnak és keresztény politikusnak, akinek az elmúlt évtizedekben nyomós politikai okok miatt még a nevét is alig említették, az ünnepségen négy előadásban méltatták a tevékenységét:

Szolnoki Erzsébet, tanár, egyháztörténész (Győr)

Cseri Gyula, református lelkész, teológiai tanár (Frankfurt – Budapest)

Dabóczi Mária, tud. kutató (Budapest)

Galavits József, belvárosi plébános, a Hittudományi Főiskola tanára (Győr)

A jól sikerült ünnepséget az Apor Vilmos Népfőiskola, a Barankovics Alapítvány, a Haza és Haladás Alapítvány, a Keresztény Értelmiségiek Szövetsége, a Jacques Maritain Egyesület és és a Márton Áron Társaság szervezte.

* * *

Mintegy ennek az ünnepségnek folytatásaként Budapesten az Eötvös Loránd Tudományegyetem Bölcsészettudományi Karán rendeztek tudományos ülésszakot 1993. november 15-én a Barankovics Alapítvány, az ELTE Egyháztörténeti Műhelye, a Justitia et Pax Bizottság, a Magyar Katolikus Püspöki Kar Egyháztörténeti Bizottsága és a Magyar Tudományos Akadémia Történettudományi Intézete szervezésében.

Az ülésen az alábbi előadások hangzottak el:

Megnyitó:	Dankó László kalocsai érsek
Szolnoky Erzsébet:	Giesswein Sándor pályaképe
Gergely Jenő:	Giesswein Sándor, a politikus

Goják János:	Giesswein Sándor és a kereszténységszociális tanítás
Kovács K. Zoltán:	Giesswein Sándor és a kereszténységszocialista mozgalmak
Németh József:	Giesswein Sándor pedagógiai nézetei
Molnár Imre:	A felvidéki Kereszténységszocialista Párt és gr. Esterházy János
Zárszó:	Glatz Ferenc

Kívánatos lenne, ha a nagynevű és jelentős munkásságot folytató keresztény politikus tevékenységét méltató előadások mielőbb önálló kötetben látnának napvilágot.

MAGYAR EGYHÁZTÖRTÉNETI VÁZLATOK
REGNUM
ESSAYS IN CHURCH HISTORY IN HUNGARY
1994/1–2

MONOK ISTVÁN

BENDA KÁLMÁN
(1913–1994)

„Omne, quod est nimium, vertitur ad vitium" – vagyis ami túlzás, bűnbe fordul. Benda Kálmán nagyon sokat, túl sokat vállalt magára. Tudta ezt, de azt is, hogy nincs, aki helyette élére álljon intézményeknek, vagy ha ő nem vállalja a megbízatást, akkor a számos törtető egyike a maga dicsőségét hírdeti majd az intézmény vagy a képviselt ügy fontossága helyett. Egy olyan tudósgeneráció tagja volt, amelyből ha valaki a tudományszervezői, a közéleti tevékenységét abbahagyni kényszerült, akkor helyén hiány támadt. E generáció tagjai sorra mennek el közülünk, s a napi gondokon tapasztaljuk, hogy nincsen közöttünk senki, aki a helyükre állhatna. Több tudományszak került a kultúrpolitika peremvidékére, mert vezetőjét veszítette. Benda Kálmán helyére pedig sok embert kellene találni.

Nem véletlen az, hogy Marci bácsit (Marczinfalvi Kálmán) számos, a rendszerváltás után újjászerveződött mozgalom, intézmény vezetőjéül választotta. Természetes volt ez, hiszen 1935 óta (ekkor jelent meg első publikációja) számos témakörrel foglalkozott, több ügynek volt zászlóvivője.

Benda Kálmán a magyar történelem, a művelődéstörténet 16–18. századának szakértője elsősorban, de kedvenc témái, történelmi alakjai általában a három századvéghez, illetve századfordulóhoz kötötték figyelmét. Azok a kérdéskörök, amelyek történetének megírását magára vállalta, csaknem teljes egészében aktuálisnak mondhatók.

A nemzeti hivatástudat története (1937), hazuánk és Európa viszonya, a kisebbségek helyzete a Kárpát-medencében, a keresztény közösségek és a hatalom (török, Habsburg) együttélése, a református egyház szerepe a magyar történelemben, művelődésben, a Magyarországtól akkor is elszakadva élt Erdély történetének tanulságai, a magyarságtudomány itthoni és külföldi műhelyei, azok feladatai, a Népfőiskolai Mozgalom, a történettudomány elméleti kérdése, forráskiadásunk helyzete.

Azt hiszem, aktuális életmű úgy, hogy sosa sem aktualizált. Benda Kálmán munkássága válasz a sokszor felvetődő kérdésre: mi a gyakorlati haszna a humán tudománynak? A régióban, amelyben élünk, a történelem a napi politika része – akkor is, ha ezt talán joggal tarthatjuk rossznak, az európai történeti fejlődésben lassan meghaladottnak –, egykori létünk forrásainak feltárása, nyílvántartása és kiadása bizony politikai tett, ahol a kérdés „ott voltunk, vagy sem?" mostani létünket is befolyásolja. Példaként gondoljunk csak a Csángó-

okmánytár nemrégen Benda Kálmán irányításával kiadott köteteire: falunévsorok a 17–18. századból stb. Csupa olyan dokumentum, amely ellen komoly ellenérv nincs, legfeljebb a hazugság.

Nézzük egy kicsit részletesebben azt az életművet, amelynek főbb témaköreit már felsoroltam. Pályája kezdetétől napjainkig váradhatatlan ismeretterjesztő volt: úgy, hogy a magyar tudományos eredményeket – nemzetközi tekintélye és kapcsolatai révén – ismertette a külvilág tudományos közéletével, a külföldi eredményeket pedig a hazai – gyakran általa szerkesztett – folyóiratokban mutatta be. Fáradhatatlan recenzióíró és előadó is volt. Ezzel a kérdéssel történészként is foglalkozott akkor, amikor a török-kori Európa magyarországi híreinek feldolgozásába kezdett. Könyvismertetéseivel, külföldi előadásaival, a külhoni magyar kultúrintézetek munkájának támogatásával leszármazottjává vált a 16. században hazánkról Európának hírt adó deákoknak, lelkészeknek, kereskedőknek. Itthon pedig lelkes támogatója, szervezője az újjáéledt Népfőiskolai Mozgalomnak, amellyel az 1940-es években is szoros kapcsolata volt.

Ars historicájának alapköve a források feltárása, kiadása és a forrásközeli interpretáció maradt. A rendrakás. Ezért a számtalan forrásközlés, a dokumentumkötetek sora (az egyik legfontosabb ezek közül a Magyar Országgyűlési Emlékek folytatása), és Magyarország történeti kronológiája. Kedvelt történelmi alakjai is megkapták a rájuk vonatkozó forrásokat közreadó köteteket: Bocskai István, Ráday Pál, Martinovics Ignác. Természetesen e forrásanyag nem csupán adathalmaz, hiszen mindegyik említett személyiségről monográfiát is írt Benda Kálmán.

Áldatlan vita a magyar külpolitikában az, amely – sokak örömére – a Magyar Tudományos Akadémia és a hazai felsőoktatás között folyik. Volt, és van példás együttműködés a két intézményhálózat között. Ahogy a nálánál fiatalabb, de sajnos ugyancsak nem élő Klaniczay Tibor az irodalomtudományban, úgy Benda Kálmán a történettudományban tudta megtalálni azt a módot, ami lehetővé tett ilyen együtt munkálkodást. Ennek alapja, azt hiszem emberi dolog: a másokra odafigyelni tudás, a másokat segíteni akarás, az ügyekben, s nem személyekben gondolkodni tudás. Ha valaki belép Benda Kálmán lakásába, az előszobától kezdve szinte csak könyveket lát. A fővárosi és vidéki kiadványok elképesztő mennyisége. Múzeumok, egyetemek, főiskolák, középiskolák kiadványai hiánytalan sorozatokban. És ezeket be is mutatta, hiszen évtizedeken át ő írta a helytörténeti szakirodalom éves összefoglalóit. Tudta, hogy ki, hol, mivel foglalkozik, s ha az ügy megkívánta, akkor azt támogatta, akinek az illető résztéma a legfontosabb. Lehetett az középiskolai tanár, könyvtáros, levéltáros, vagy éppen akadémikus tudós.

Benda Kálmán, aki munkásságát biztosan tudatosan alakította olyanra, amilyennek most láthatjuk, noha biztosan egy-egy könyvének, tanulmányának írásakor meg volt győződve arról, hogy a világ forgása megáll, ha azt nem fejezné be, egy esetbe abbahagyta volna az írást, ha az emberről volt szó. Fontos az ügy, azért mindent meg kell tenni, majdnem mindenáron: de az ember, aki az ügyért dolgozik, fontosabb annál. Azt gondolom, Benda Kálmánnal ezért tudott sok ember jól együtt dolgozni.

MAGYAR EGYHÁZTÖRTÉNETI VÁZLATOK
REGNUM
ESSAYS IN CHURCH HISTORY IN HUNGARY
1994/1–2

ASTRIK L. GABRIEL:

THE PARIS STUDIUM

Robert Sorbonne and His Legacy. Interuniversity Exchange between the German, Cracow and Louvain Universities and that of Paris in the Late Medieval and Humanistic Period. Selected Studies. (Frankfurt am Main, 1992. 541 p.)

Gabriel L. Asztrik professzor 85. születésnapja alkalmából jelent meg ez a válogatott tanulmányait tartalmazó reprezentatív kötet. A magyar származású, 1949 óta az USA-ban élő és nyugdíjba vonulásáig az Indiana állambeli Notre Dame Egyetemen oktató professzor részletes életrajza vezeti be a munkát, amelyet James J. JOhn, a Cornell University professzora írt. Ugyancsak a bevezető rész tartalmazza Gabriel L. Asztrik műveinek teljes bibliográfiáját is. E bevezetőt Petrovics István magyar fordításában közölte már a Magyar Egyháztörténeti Vázlatok (4. köt., 1992. 135–160.). Mindez mentesíti a recenzenst attól, hogy részletesse bemutassa Gabriel professzor életpályáját, illetve méltassa a mind mennyiségileg, mind pedig minőségileg impozáns életművet. Gabriel L. Asztrik meghatározó, nemzetközileg elismert kutatója a középkori oktatástörténetnek, a középkori egyetemek történetének; különösképpen kedves témája volt mindenkor a párizsi egyetem, amely munkájának is középpontjában áll. Különböző folyóiratokban eg kivétellel az 1970-es és 1980-as években már napvilágot látott tanulmányok alkotják a kötetet.

A kilenc tanulmánynak megfelelően kilenc fejezetre tagolódik a könyv. Az időben legkorábban készült tanulmány (1953) került a munka elejére első fejezetként. Ez a párizsi egyetem alapítójának, Robert Sorbonne-nak a pályáját és lelki karakterét rajzolja meg. A Sorbon nevű községben, egyszerű családban 1201-ben született Robert (†1278) (Szent) Lajis (1226–1270) udvari káplánja, s Cambrai, majd Párizs kanonokja is volt. 1253-ban, egy kanonoktársával együtt egy kollégium (Sorbonne) alapjait vetette meg, ezáltal próbálta segíteni a teológiát tanuló szegény diákokat. A király 1257-ben épületet adományozott erre a célra Párizs ekkor talán legrosszabb hírű utcájában. A későbbekben sokan támogatták pénzadományokkal e kezdeményezést. Robert 1270-es végrendeletében ingatlanait, vagyona nagyobb részét a kollégiumra hagyta, a „szegény mesterek gyülekezetére". A Sorbonne tagjai az adományoknak köszönhetően relatív létbiztonságot élveztek, a szegénység, az összetartozás tudata kötötte össze a tagokat, akik három csoportra tagolódtak: socii (társak), hospes (vendégek) és beneficiarii (kedvezményben részesülők). Robert maradandó érdemeit az egész párizsi egyetem elismerte, s emlékét ápolta. A szerző

elemzi Robert Sorbonne egyéniségét s megnyerő személyiségként jellemzi, akit nem vakított el az udvari élet, megőrizte realizmusát és józan erkölcsiségét. Robertnek nagy szerepe volt a kollégium szabályzatainak, statutumainak megalkotásában is. Gabriel professzor kiemeli a „domus Sorbonnica" demokratikus kormányzatát, amelyet a teljes egyenlőség jellemzett, s modellként szolgált más egyetemek számára is. A kollégiumba való felvételkor nemcsak a tanultságot, hanem az erkölcsöt is vizsgálták. A felvett tagok számára hét évet szabtak meg, hogy előrehaladjanak prédikálásban, szentbeszédírásban, előadás tartásban és vitakészségben. A statutumokon kívül Robert tanácsokkal is ellátta a tanítványokat, hogy tanuljanak minél eredményesebben. Számára a Teremtő tanítása volt a legfontosabb és erre intette őket is morális értekezéseiben. Útmutatása szerint gyakran kell imátkozni, gyónni, különben azutolsó ítélet napján az Úr nem fogja öket megismerni, csakúgy, mint a tanár hanyag tanítványait, akiket nem látott előadásain. Gabriel professzor behatóan elemzi Robert de Sorbonne írói munkásságát is (fő művei: De Conscientia; De Tribus dietis; De Confessione). Értekezéseiben főként a lelkiismeret vizsgálat, a gyónás kérdéseivel foglalkozott. Gabriel L. Astrik véleménye szerint Robert moralizmusa mögött megértő, együttérző lélek rejtőzött. Az értekezéseken kívül számos prédikációt is írt, ezeket az egyetemi misék alkalmával nyílvánvalóan el is mondta. A prédikációk közül a szerző kiemeli azt, amelyik a házasságról szól. Robert felfogása szerint a házasság olyan keresztény intézmény, amelynek meghatározott szabályai vannak, s különleges szentségét az is bizonyítja, hogy még az Édenben jött létre, a bűnbeesés előtt. Robert emberi gyarlóságokat, bűnöket ostorozó prédikációiban nem kímélte az egyetem doktorait, de még a királyi házat sem. Gábriel professzor hangsúlyozza azt, hogy Robert de Sorbonne értékes eszmei örökséget hagyott az utókorra; hogy kell feddhetetlenül, tudós módon együttélni a keresztény intézmény elkötelezett tagjainak ("vivere socialiter et collegialiter et moraliter et scholariter").

A második fejezet a 15. századba kalauzol bennünket. E tanulmány a „Régi és új út (Vita antiqua et moderna) és a párizsi hallgatók és tanárok migrációja a német egyetemeken a 15. században" címet viseli. A szerző 12 német egyetemet vizsgál meg ebből a szempontból. Hangsúlyozza azt, hogy e korban engedélyezték az egyetemek azt, hogy a hallgató vándoroljon az egyetemek között. Megállapítja azt, hogy a német egyetemek jobban biztosították a tanárok megélhetését, mivel rögzített fizetést élveztek, de ennek ellenében „életfogytiglanra" szólt megbízatásuk. Ezzel szemben a párizsi egyetem adományokból, gyűjtésekből élt, ezért például a Bölcsészkar (Facultas Artium) tanári személyzete állandóan változott. Két fő filozófiai, szemléleti irányzat alakult ki, amelyek egymással szemben álltak számos kérdésben. A „via antiqua" követői az un. realisták voltak (pl. Albertus Magnus, míg a „via moderna" irányzatát nominalistáknak (pl. Ockham) nevezték. Egyes egyetemek inkább az előbbi „iskolát" követték (pl. a kölni), mások pedig inkább az utóbbit (pl. a bécsi), de gyakran mindkét irányzat érvényesült, illetve állandó vetélkedés volt köztük. A szerző először a párizsi egyetemen duló csatározásokat mutatja be, amelyek 1474-ben a nominalista irányzat betiltásával zárultak. Hamarosan azonban, 1481-ben ujból engedélyezték a „via moderna"-t, ami az irányzat

felvirágzásához (pl. Buridan művei kiadása) vezetett. A szerző ezután az egyetemek alapításának kronologikus sorrendjében vizsgálja a hallgatók migrációját a német egyetemekre, és a „via antiqua" és a „via moderna", illetve mindkét új tanításának viszonyát. A bécsi egyetemre (1365-ben alapították) a párizsi egyetemről „elűzött" híres személyiségeket hívtak meg, így kezdetben a nominalizmust követték. Ettől eltekintve a 15. században csekély mértékű kulturális érintkezés volt a két egyetem között, s csak a század vége felé erősödtek a kapcsolatok. Ekkor sok ausztriai és magyar diák ment Párizsba, onnan pedig Bécsbe. Sajátságos módon ekkor a realista irányzat nyert tért a bécsi egyetemen. Bécshez hasonlóan az 1386-ban alapított heidelbergi fegyetemen is kezdetben a nominalista irányzat uralkodott, a professzorok közül sokan Párizsból jöttek. A 15. század közepétől a realista irányzat is kibontakozott (a kölni és párizsi egyetemről érkeztek ide képviselői), s hamarosan mindkét „iskola" elfogadottá vált. Az 1388-ban létesített kölni egyetemen kezdettől fogva jelentős szerepe volt a párizsi egyetemről jött realistáknak. Párizs és Köln között a későbbiekben is nagyarányú vándorlás volt. A 14. század utolsó harmadában alapított erfurti egyetem egyértelműen a nominalista irányzatot részesítette előnyben, így csekélyebb és jórészt egyirányú kapcsolata volt a párizsi egyetemmel. Hasonlóképpen a lipcsei egyetem (1409) is kezdetben a „via moderna"-t követte, ugyanakkor intenzív kapcsolata volt Párizzsal. Az 1419-ben létesített rostocki egyetemen mindkét irányzatnak voltak képviselői. A freiburgi egyetemen eleinte a nominalizmus érvényesült, majd 1484-ben mindkét irányzat oktatását elrendelték. Az 1456-ban alapított greifswaldi egyetemen mindkét irányzatot engedélyezték. Az 1460-ban létesített baseli egyetemen eleinte csak a nominalizmust tanították, de már 1464-ben mindkét felfogás szellemében oktathattak. Az 1472-ben létrehozott ingolstadti egyetem modelljéül a bécsi egyetem szolgált, de mindkét irányzat képviselői jelen voltak a kezdetektől fogva. Az 1472-ben alapított tübingeni egyetemen is a dualizmus érvényesült, hasonló volt a helyzet az 1502-ben létrehozott wittenbergi egyetemen. Gabriel professzor összegzése szerint a tanulóknak csak csekély hányada hagyta el a párizsi egyetemet a két irányzat versengése miatt. A hallgatók keleti migrációját inkább az újonnan létesített német egyetemek keresletével magyarázhatjuk, amely a Párizsban képzett „realista" professzorok megnyerésére irányult.

A harmadik fejezet a szegénysorú német diákok párizsi házával foglalkozik. A szerző megállapítása szerint a párizsi bölcsészkar négy „nemzetre" (náció) tagozódott. Ezek közül a francia, a picardiai és a normandiai gazdag, mig az angol-német szegény volt, s ez többek között a szálláshellyel, kollégiummal való ellátottságban is megnyílvánult. Az angol, illetve Közép-, Kelet- és Észak-Európából jött hallgatókat egyesítő natio-t kezdetben angolnak (Anglicana) nevezték, majd a százéves háború idején az angol diákok számának csökkenése miatt németnek (Alemanniae) hívták (1367-től). A natio több részre oszlott; előbb angol és nem angol provinciára, majd három provinciára (Scotia, Alemania Inferior, Alemania Superior) tagozódott. Érdemes megemlíteni, hogy a 16. század elején a Proncia Altorum Alemannorum-ban voltak többek között a magyar hallgatók is. A külsöldi diákok özönlöttek a híres párizsi egyetemre;

különösképpen a német hallgatók, majd később a német professzorok száma volt jelentős. Ez a folyamat a későbbiekben hozzájárult a német egyetemek létrehozásához is. A német natio-nak többszöri próbálkozás ellenére sem sikerült kollégiumot alapítani, de a szegény német diákok részére házat létesítettek (első említését 1345-ben találjuk), amelynek könyvtára is volt. Gábriel professzor hangsúlyozza a prágai és párizsi egyetem 15. századi kapcsolatait is. 1409 után egy csehországi királyi rendelet után sok német diák távozott Prágából, s bár elsősorban a közelebbi német egyetemekere (Bécs, Lipcse stb.) mentek, Párizsba is sokan eljutottak. A szerző kitér néhány jelentős cseh tudós (Wenceslaus de Vrbo, Stanislaus de Velvary stb.) tevékenységére is. Elemzi továbbá a német diákok házának szervezetét (vezetőik: magiszter, provizor).

A negyedik fejezet a louvain-i és a párizsi egyetem kapcsolatait vizsgálja, s ennek kapcsán feltárja a francia (párizsi) politikai helyzet és a louvain-i [Brabant tartományban, a mai Belgiumban – T.S.L.] egyetem alapításának (1429) összefüggéseit. A 100 éves háborúhoz kapcsolódó francia belharcok a 15. század második évtizedében súlyos veszteségekkel jártak Párizsban. A louvain-i egyetem létrehozásakor ezért a párizsi egyetem presztizse éppen romlott és az új egyetem első professzorai inkább Kölnből és nem Párizsból jöttek. A louvain-i egyetem keresett és népszerű studiuma volt a kánon- és polgárjog. IV. Jenő pápa 1432-ben a teológiai fakultás létesítését is engedélyezte az egyetemen. A szerző részletesen foglalkozik a Párizsból Louvainban jött tudósokkal. Számításai szerint nagyjából ugyanannyian (kb. 60 fő mutatható ki, de feltehetően jóval többen voltak) mentek Louvain-ból Párizsba, mint fordítva. Gabriel L. Asztrik kitér arra a vitára is, amely a louvain-i egyetemen a bölcsészkar és a teológiai kar között kibontakozott, s amely vita egyben a realista és a nominalista irányzat ellentétét is jelentette (Rivo és Zomeren vitája az 1470-es években).

Az ötödik fejezet a krakkói egyetem későközépkori tudományos kapcsolatait vizsgálja a párizsi iskolákkal. A szerző nézete szerint a közép-európai országok körül Lengyelországból jött a legtöbb diák a párizsi egyetemre. A lengyelek az angol-német náció Alemania superior provinciájába tartoztak. A krakkói egyetem nagy tisztelettel viseltetett a párizsi egyetem, mint az „egyetemek anyja" iránt. Gabriel L. Asztrik részletesen elemzi a Párizsban működő lengyel tudósok tevékenységét; elsősorban Thomas de Cracovia és Sandkus Budkonis tevékenységét méltatja. A szerző megállapítása szerint a lengyel diákok teljesítménye kezdetben elmaradt a többiekétől. Ebben annak is szerepe lehetett, hogy anyanyelvük megnehezítette a latin nyelv elsajátítását, helyes használatát, a megfelelő kiejtést. A későbbiekben azonban behozták hátrányukat és jónéhányan komoly tudományos eredményt értek el. A hazatérő lengyel tudósok büszkék voltak arra, hogy Párizsban végezték egyetemi tanulmányaikat, titulusokban használták a „magister parisiensis" kitételt.

A hatodik fejezetet egy rövidebb tanulmány alkotja, amely a német receptorok, „reformátorok" és proctorok tevékenységét vizsgálja a párizsi egyetemen 1495–1525 között. A szerző ezuttal is felvázolja a német natio rövid történetét és belső szerkezetének alakulásait, akár egy másik fejezetben. A natio élén álló tisztségviselőt proctornak, a pénzügyi tisztségviselőt receptornak, a tanul-

mányi „felügyelőt" pedig reformátornak nevezték. Gábriel professzor megemlíti a kiemelkedő tisztségviselők nevét és tevékenységük idejét. A receptorok egy része könyvnyomtatással, másik részük teológiával foglalkozott, illetve egy részük humanista műveltséggel rendelkezett. A reformátorokat egy évre választották a natio idősebb tagjai közül, s a receptorokkal szemben csak kisebb hányaduk volt német származású. A proctort két hónapra választották a három provinciából. Előbb protornak kellett lenni, s csak utána választhatták az illetőt receptorrá, vagy reformátorrá. A natio bármely tisztségviselője lelkiismeretesen, felelősségtudattal végezte munkáját.

A 7. fejezetben a szerző az 1499-ben elhalálozott, badeni származású Georgius Wolff párizsi egyetemen folytatott tevékenységét elemzi. Wolff kiváló művészi érzékkel rendelkező nyomdász és illusztrátor is volt, aki a műhelyéből származó könyvekben mindig feltüntette a párizsi egyetemen szerzett magisteri címét. Gabriel professzor bemutatja Wolff életútját, társadalmi, szakmai és akadémiai kapcsolatait. Kitér továbbá a Wolff műhelyében kiadott könyvekre (Arisztotelész, Cicero, Terentius, Ficinus stb. művei) is. Wolff proctorként és receptorként is tevékenykedett az angol-német natio-ban.

A 8. fejezet egy másik neves személyiség, a memmingeni Gervasius Wain pályafutását tárgyalja. Az 1494 körül született és 1554-ben elhunyt Wain fontos pozíciókat töltött be a párizsi egyetemen. Viselte a proctor, a reformátor és receptor tisztségeket a német natio-ban, majd az egyetem rektorának is megválasztották. A szerző ismerteti Gervasius akadémiai karrierjét, műveit (pl. Tractatus noticiarum), akadémiai kapcsolatait és barátságait (pl. Erazmus). Politikai szerepet is játszott, I. Ferenc követséggelbízta meg többször is. Legérdekesebb politikai szereplése VIII. Henrik angol király Aragóniai Katalintól való elválasztásának problémájához fűződik. Ekkor a párizsi egyetem két teológusát – az egyik éppen Gervasius volt –, kérték fel, hogy mondjanak véleményt az angol uralkodó érveléséről, miszerint házassága azért érvénytelen, mert fivérének az özvegyét vette el, s ezért a korábban elnyert pápai diszpenzáció semmisnek tekintendő. Gervasius eredményesen tevékenykedett VIII. Henrik érdekében, jóllehet az egyetemen kialakult egy spanyol párt, amely ellenezte az angol király válását. Gervasiusnak a későbbiekben része volt abban is, hogy V. Károly császár elengedte I. Ferenc király túszúl visszatartott gyermekeit. A francia uralkodó követként többször is járt az 1530-as években a német birodalomban, miután megalakult a császár ellen a protestáns schmalkaldeni szövetség. A követség célja a helyzet felderítése és a Habsburg uralkodó elleni összefogás megszervezése volt.

A kötet utolsó, 9. fejezetében a szerző Franciscus Ossmannus portréját rajzolja meg. Ossmanus holland származású (Alkmaar) volt, 1495–1525 között fontos szerepet töltött be az angol-német natio-ban. Ezt jelezte az a tény, hogy háromszor is megválasztották kincstárosnak (receptor), két alkalommal proctornak, s három ízben pedig natioját képviselte rektorválasztáskor. Akadémiai karrierje kapcsán érdemes megemlíteni, hogy az 1515–1516-os évben licentiátust nyert el, s vele együtt lépett elő a magyar Várdai Balázs (Blasius de Várda), aki szintén volt proctor és receptor is. Ossmanus lelkiismeretesen, gondosan látta el valamennyi megbízatását.

A kötetet gazdag, betűrendbe szedett bibliográfia zárja, s a kéziratok, levéltári anyagok és régi könyvek városonkénti betűrendes felsorolása. A könyvben való tájékozódást jól segíti a név- és tárgymutató. A kötet rendkívül igényes, szép kivitelű, ez az illusztrációkra is vonatkozik.

Az impozáns tanulmánykötet fenti, vázlatosnak mondható bemutatásával reményünk szerint valamelyest érzékeltetni tudtuk azt, hogy milyen sok oldalról képes a szerző megvilágítani a neki oly kedves kutatási területét: a középkori és koraujkori egyetemek életét, kulturális érintkezéseiket, eszmei kapcsolódásaikat és kölcsönhatásaikat. Gabriel L. Asztrik egyaránt otthonosan mozog a középkori teológia elvontnak tűnő kérdéseiben, akadémikus vitáiban, az egyetemek belső szervezetében, a kulturális kapcsolatok területén, sőt a politikai hátteret is mindenkor plasztikusan eleveníti meg. E tanulmányokban Párizs, a párizsi egyetem kerül a középpontba, amelynek vonzáskörében s fénykörében vannak Európa több egyetemei. Úgy tünik, hogy a párizsi egyetemen kívül Gabriel L. Asztrikot majdnem ugyanilyen mértékben vonzza a német egyetemek, illetve a párizsi egyetemen működő német natio problematikája, illetve egyes kiemelkedő személyiségei. Mivel e natio egyik provinciájában kaptak helyet Közép-Európa diákjai, közelebbről a magyar hallgatók, a magyar történettudomány és kulturhistoria is érdekelt e témában. Sajnálatos módon csak kevés magyar hallgató neve bukkan fel Gabriel professzor jelen munkájában, ami talán azzal is összefüggésbe hozható, hogy relative kevés magyar diák jutott el Európa szellemi centrumába. Bár Magyarországon is folytak és folynak a külföldi egyetemekre járó magyar diákokra vonatkozó kutatások, Gabriel L. Asztrik műve tovább ösztönözheti ezeket, bizonyítva e vizsgálódások szükségességét. Egészében véve Gabriel professzor gazdag életművének méltó tükörképe és egyszersmind összegzése e tanulmánygyűjtemény.

Tóth Sándor László

KERESZTÉNYSÉG ÉS SZABADSÁG. 34. PAX ROMANA KONGRESSZUS 1992. Lillafüred (Róma, 1992. 227 p.)

A 34. Magyar Pax Romana Kongresszus, amelyen a több országból összesereglett mintegy ötszáz magyar értelmiségi tanulmányozta a kereszténység és szabadság összefüggését 1992 áprilisának utolsó hetében Lillafüreden talált otthonra. Washingtontól Alma Atáig, a nyugati szórványokból, az anyaországból és a kisebbségi sorban élő magyarságból toborzódtak a résztvevők, többségükben katolikusok, szép számban protestánsok, de voltak köztük agnosztikusok is. A földrajzi, a kulturális és a világnézeti sokszínűség jellemezte a találkozót. Az alapítás utáni első tizenkét évben hat különböző országban talált helyet az ún. „tanulmányi hét", míg végül 1971-ben a svájci Sionban tartotta meg az első ökumenikus találkozót, ahol már Magyarországról is voltak előadók (Pilinszky János, Rónay György). Azóta testvérszervezeteikkel – az Európai Protestáns Magyar Szabadegyetemmel és az Evangéliumi Ma-

gyar Ifjúsági Konferenciával – már négy ilyen ökumenikus találkozót tartottak, de most fordult elő először, hogy országunk határain belül gyűlhettek össze a tudósok, vitatkozók, érdeklődők. A megoldatlan, égető problémák sokasága alapján világos, hogy nem annyira a szentbeszédekben és ájtatosságokban megjelenő tiszte jézusi elmélet, hanem a jóval kuszább és néha ellentmondásos keresztény gyakorlat kényszeríti a mai kereszténveket arra, hogy komolyan vegyék társadalmi hivatásukat, hiszen az új társadalom önműködő rendjének megteremtése – amit a kommunista erőszak szétrombolt –, mindenképpen hosszabb időt igényel, és egyáltalán nem mindegy, hogyan fognak hozzá.

Átalakuló világunkban tisztázatlan az egyházak jogi helyzete, s vitatott, hogy az egyházaknak milyen jogosítványa van a közéleti szerepléshez s milyen korlátokkal, vagy mások által emelt barrikádokkal kell számolnia. Ez a tisztázatlanság a jövőben is feszültségforrás lesz, amint az volt az abortusz törvény és az egyházak finanszirozásának kérdésében a közelmultban. Az elmúlt 2–3 év során a liberális pártok és a tömegkommunikáció a parlamentben és a nyilvánosság előtt számtalanszor elismételték, hogy a modern társadalom kialakulása során az állam és egyház szétválasztása magától értetődő, hogy ez Nyugat-Európa országaiban már két-háromszáz éve megtörtént, tehát nálunk egyszerűen a több évszázados lemaradást kell pótolni. A hivatkozás azonban sántít, hiszen tudjuk, hogy Európa közel felén, 11 országban államvallás van. Bizonyos országokban az alkotmány biztosítja, hogy az államfő (király, köztársasági elnök) az államvallás tagja legyen. A katolikus országokban megkülönböztetett támogatást kapnak a vallási intézmények, bár az egyház belső ügyeinek intézésében autonóm. A protestáns és anglikán országokban viszont az egyházfői és egyházfelügyeleti jogokat az államfő gyakorolja, sőt Dániában, Norvégiában és Izlandon az állam nevezi ki a püspököt. Az egyházi törvények számos esetben (Anglia, Skócia, Dánia, Finnország, Svédország) csak állami jóváhagyás után emelkednek jogerőre. Számos tény utal arra, hogy Európában az egyházak autonómiája nagy és tovább erősödik, az állam és egyház el-, illetve szétválása megállíthatatlan folyamat, ugyanakkor az állam megkülönböztetett jelentőségű partnernek tekinti az egyházat, mellyel együtt kell működnie számtalan kérdés megoldásában.

A 36 előadó a hét végén kerekasztal konferencián vitatta meg az egyházban részben már megvalósult, de okvetlenül még tovább bővítendő szabadság terét, majd a kongresszus zárónyilatkozatát Kereszténység és szabadság címmel egyhangúlag elfogadták a résztvevők. Egyúttal elhatározták, hogy az előadások szövegét megjelentetik, hogy gondolataikat a szélesebb közvélemény is megismerhesse. Ennek szövegét tartja most kézben az olvasó, mely a Rómában megjelenő Katolikus Szemle 1992-es számaként látott napvilágot.

Kőhegyi Mihály

JÁKLI ISTVÁN:

„...A MAGYAROKHOZ KÜLDETETT"
(Pannonhalma, Bencés Kiadó, 1992. 172 p.)

Szent Wolfgangról (Szent Farkas) keveset tudunk. Róla, akinek élete számos fontos magyar vonatkozást is hordoz, alig ír a magyar történettudomány. Hóman Bálint, Csóka J. Lajos, Adriányi Gábor, Györffy György éppen csak említik alakját. Most ezt a hiányt pótolja valamelyest Jákli István munkája, megismerhetőbbé téve a szent személyét a szélesebb olvasóközönség számára. A könyv azért időszerű, mert az idén október 31-dikén ünnepeljük a szent püspök halálának ezredik évfordulóját.

Wolfgang a 10. század egyik legbefolyásosabb egyházi férfiúja volt. Egyszerű szülőktől származott, szerencséjére azonban gyermekségétől a Bamberg fejedelmi család pártfogolta. Tehetség, szorgalom és eme pártfogás voltak azok a segítő eszközök, melyek révén majd Wolfgang a császár öccsének, Brunó kölni érseknek és főkancellárnak, sőt magának a császárnak a kegyeltje lett. Működésének legnagyobb hatása természetszerűleg Németországban volt.

A források, melyeket a szerző fölhasznál, olykor egyoldalúak. Ezekben az emberi cselekedetek leírása nem egyszer csak annyiban fontos, amennyiben Isten hatalmának az illusztrálását szolgálja. Ezeket kellett igénybe venni egy hiteles Wolfgang-kép kialakításához. Az írásokban gyakran csak a szentéletű férfiú alakja villan elő, míg a politikusról alig kapunk tudósítást. Így különösen is nehéz teljes képet adni Szent Wolfgangról.

Első életrajzát Anonymus Francus, a Szent Emmeram-kolostor szerzetese írta meg. Ez sajnos elveszett még az ezredfordulót követő első évszázadokban. Mivel a szerző valószínűleg Wolfgang kortársa volt, az ő munkája közelíthette meg legjobban a valóságot. Megvan viszont uganezen kolostor prépostjának, Arnoldnak egy 1037-es írása, melynek része a Szent Wolfgangról szóló tudósítás. Ismerte Anonymus Francus munkáját, de jobbára már csodákkal dolgozik. A harmadik életírás az ugyancsak Szent Emmeram-i szerzetes, Othloh nevéhez kapcsolódik. A „Vita S. Wolfgangi ep." című mű az 1052-es kanonizáció előtt született, és sokkal inkább történetíró alkotása, mint Arnold munkája.

Wolfgang nem volt tündöklő egyéniség, nevével nem lehetett politikai, gazdasági, egyházjogi célokra hivatkozni. Talán ez az oka, hogy Othloh után jóval kevesebbet foglalkozott vele a hagiográfia. Születtek ugyan vele kapcsolatban ájtatossági lelkületet tükröző írások, olykor hosszabb versek (1475, 1515), de ezek jobbára a búcsújárók igényeit kielégítő művek, s nem történeti jellegű megközelítések. A vallási életben élvezett közkedveltségre utal a tény, hogy nemzeti nyelvű (német) könyvek is napvilágot láttak vele kapcsolatban.

Wolfgang a XVII. században a regensburgi egyházmegye patrónusa lett. Róla maradt fönn az a játékos mondás: „Primus lupus, quem venerantur oves", az első farkas, akit a juhok tiszteltek. Kultuszának központja Mondsee apátság lett. Alakja a gótika és a barokk vallási életben egyaránt megmaradt. Kegytemploma európai hírű zarándokközponttá alakult. 1599-ben a mondseei apát kiadta a közbenjárásának tulajdonított csodák jegyzékét. 1732-ben újabb

munka jelent meg róla. 1894-ben pedig napvilágot látott az első tudományos földolgozás, majd ismét sokáig semmi. Az iránta való érdeklődést a XX. század második fele hozta meg igazán, mikoris személyéhez több milleneumi évforduló kapcsolódott. Magyarországon Csóka J. Lajos írt róla. Jákli István könyve e nyomon tovább haladva a meglévő igen szerény magyar, az ennél gazdagabb német nyelvű szakirodalom és a föllelhető források alapján tárja elénk e szent püspök életének fő mozzanatait. Kár, hogy a fejezetekhez nem csatlakozák jegyzetapparátus, mely kétség kívűl még tovább növelte volna e hiányt pótló mű értékét.

Wolfgang föltehetőleg 924-ben született a svábországi Pfullingenben. A tehetséges gyermeket az európai hírű Reichenau kolostorának iskolájába adták szülei. Ott iskolatársa volt Banbenberg Henrik, a későbbi trieri érsek, akinek a jóindulatából kaononiki testületének dékánjává nevezték ki. Később az érsek, aki egyben Wolfgang barátja, őt a császár pártfogásába ajánlotta. Így Wolfgang hamarosan aza uralkodó öccsének, Brúnó főkancellárnak a munkatársa lett. Csak ezután következik pappá szentelése, melyet Ulrik augsburgi püspök végzett. 971-ben Magyarországra jött téríteni, de vissza kellett fordulnia. A sikertelen út után Piligrim, Passau püspöke is fogadta őt. Ezután otthon felelős beosztást kapott, Civakodó Henrik gyermekeinek, így a későbbi magyar királynénak, Boldog Gizellának a nevelőjeként dolgozott.

Sikeres volt politikusként is. Ezért Géza fejedelemhez való küldetése után Nagy Ottó császár akaratából 972 táján a bajor hercegi székváros, Régensburg főpásztorává szentelték. Püspöki működése során jól kamatoztatta képességeit. Kiváló szónoknak, lelkipásztornak és a gyengék támogatójának számított.

A 10. század egyik legkitűnőbb alakjaként támogatja a gorzei reformmozgalmat. Sorra reformálta meg a bajorországi kolostorokat, s igyekezett a folyamatot az egész birodalom területén terjeszteni. Ezt annál könnyebben megtehette, mivel a császár tanácsadója volt. Mint birodalmi herceg gyakran a hadivállalkozásokban is részt kellett vennie az uralkodó oldalán.

Már életében szentség hírében állt. Magatartásának központi gondolata az Isten- és emberszeretet volt. Hősies fokon gyakorolta az erényeket, mindenkinek megbocsátott. Sok barátja volt, sokan fordultak hozzá vigaszért. Ulrik augsburgi püspöknek is ő adta föl az utolsó kenetet. Mikor érezte halálának a közeledtét, a Duna parti Pupping falu mellé vitette magát, ahol 994. október 31-dikén a Szent Otthmár-kápolnában lehelte ki lelkét. Wolfgang Otthmárt különösen tisztelte. Alig volt negyven éves, amikor álmában megjelent neki, közölte vele, hogy püspök lesz és az ő kápolnájában fog meghalni. Valóban így történt.

Alakja Magyarországon is ismert. Különösen a pálosok tisztelték, de gyakran hívták segítségül a pásztorok a farkasok elleni küzdelemben. Már a 17. századból maradtak fönn hozzá könyörgő, védő imák. A kultusz fő központja bajor telepesek hatására Sopronban alakault ki. Innen vették át a nyugati határokat őrző székelyek, s mikor Erdélybe települtek, vitték Szent Farkas tiszteletét magukkal oda is. Szent Wolfgang-ünnepe 1226-tól szerepel a magyar sanctorálékban, s nevének használata elterjedt az egész országban. Mivel a névnek jelentése volt, a keresztény névadás mellett a tisztelet bizonyos

névmágiára utaló szálakkal is összefonódott. Sírja Európa-hírű zarándokhelynek számított, így oda magyar búcsúsok gyakran ellátogattak. Tiszteletére nálunk is templomokat, kolostorokat, oltárokat emeltek, s a tiszteletnek egyik legmegbízhatóbb jele, hogy alakja a régi helynevek között is megmaradt.

Orbán Imre

AZ ESZTERGOMI FŐEGYHÁZMEGYE BARSI FŐESPERESSÉGÉNEK EGYHÁZLÁTOGATÁSI JEGYZŐKÖNYVEI 1647–1674.

Válogatta, sajtó alá rendezte és bevezette Tomisa Ilona.
(Budapest, 1992. 307 p.)

A canonica visitatio az egyházkormányzat legősibb formája. Nyomai az 5. századtól kezdve ismeretesek, sőt a 6. században már zsinati határozat írta elő, hogy a püspököknek évente egyszer ki kell kérdeznie az egyes közösségek (falvak) papját, miképpen szolgáltatja ki a keresztelés szentségét, hogyan mondja a misét stb. Magyarországon a 12. századtól említenek visitatiót, s ezek a 13. századra már rendszeressé váltak, bár a legelső hazai egyházlátogatási jegyzőkönyv csak 1397-ből maradt ránk másolatban, összefüggő sorozatokat az egyházmegyékről a 16. század közepétől (Pécs 1542, Veszprém 1554) őriznek levéltáraink. Kiadásukat az 1910-es években kezdték meg történészeink, s bár kiemelkedő jelentőségük ezekből egyértelműen világossá vált, mégis az 1945 után évtizedekben – politikai okokból –, nem jelentek meg további visitatiók. Az utóbbi időben azonban, nagy örömünkre, egyre-másra látnak napvilágot újabb tanulmányok, kötetek és forrásközlések, sőt nemrég egy levéltári kollektíva arra vállalkozott, hogy összeállítja valamennyi állami és egyházi kezelésben álló levéltárunkban a fellelhető egyházlátogatási jegyzőkönyvek katalógusát, hogy ezzel is segítse a kutatást. Az összesítő jegyzéket türelmetlenül várjuk.

Egyes kutatók azonban már eddig is vállalkoztak ilyen jellegű feldolgozásra. Ezek sorát gyarapítja a most megjelent kötet, mely az esztergomi egyházmegye 17. századi egyházlátogatási jegyzőkönyvéből ad válogatást, illetve a barsi főesperesség területéről három összeírást mutat be az 1647–674 közötti időszakból. A Pázmány Pétzert követő időszakról viszonylag kerek, megszakítás nélküli sorozatokat képeznek a Lippay György és Szelepcsényi György érsekek alatti egyházlátogatási jegyzőkönyvek. A vizitálást 1647-ben Schlegel Mátyás, 1657-ben Szily András, 1674-ben pedig Péterffy András főesperes végezte. A plébániák számának növekedésével az előírt látogatásokat a püspökök – akik gyakorta idős emberek voltak –, már nem tudták elvégezni, ezért főesperesekre bízták a visitatiót, s bár a főesperesek jogköre majdnem azonos volt a püspökével, általában megállapítható, hogy a főesperesi vizsgálatok kevésbé voltak részletezők. A főbb kérdőpontokon azonban ők is végigmentek, hiszen a tridenti zsinat (1545–1563) értelmében a főesperesek a püspöktől kaptak felhatalmazást a plébániák ellenőrzésére, sőt a szempontokat (kérdő pontokat) is ők határozták meg. Ennélfogva nagyjából egységesek az írásba foglalt vála-

szok is. A kalocsai egyházmegye 18. századi visitatiói alapján tudjuk, hogy a jegyzőkönyvek külalakja, a kérdések egymásutánja, jellege évtizedekig nem változott.

A reformáció térhódításával a vizitáció egyre inkább politikai kérdéssé vált. A valós helyzet felmérése érdekében az 1548. évi VI. és X., valamint az 1549. évi XLI. törvényben az ország rendjei sürgették a püspököket, hogy mielőbb végezzék, vagy végeztessék el a vidéki plébániák meglátogatását. A 18. század végéig a visitatiók jó részéhez maga a király adott felhatalmazást. Az ilyen felméréseket visitatio generalisnak nevezték és az ilyen felhatalmazás birtokában a katolikus vizitátor a nem katolikus helységekben is elvégezte az ellenőrzést, hacsak – ami gyakran megesett –, a helyi lakosság ellen nem állt annak. A most közölt jegyzőkönyvekből az oszlányi kerület valószínűleg ilyen okból maradt ki, hiszen az 1647-es visitatio indexében Oszlánynál azt jegyezte fel a főesperes, hogy „administratur per haereticum", tehát a lakosok zöme feltehetően protestáns lehetett.

Az ország egyik legnagyobb egyházmegyéje az esztergomi volt. 1778-ig hozzá tartozott az a hatalmas terület, mely a Dunától északra és a Morva folyótól keletre egészen a Szepességig és Gömörig – kivéve a nyitrai püspökséget – terjedt. A barsi főesperesség az esztergomi főegyházmegye részét képezte. A jegyzőkönyvek három esperesi kerület (garamkeresztúri, garamszentbenedeki, verebélyi) falvainak leírását tartalmazzák. Ezekhez 115 helység tartozott, illetve ennyit látogatott meg a vizitátor. A helységnevek nem jelentenek minden esetben falvakat, sokszor csak pusztáról van szó, lébánia pedig csak minden negyedik-ötödik helységben volt. Minthogy a lakosság etnikai hovatartozásáról kevés adat található a visitatiókban, inkább csak a nagyszámú szlovák szántó- és irtásföldnevekből, valamint személynevekből lehet következtetni arra, hogy a trület lakói zömmel szlovákok voltak. Ezzel szemben viszont minden esetben közlik a pap és a tanító nemzetiségi hovatartozását: túlnyomórészt szlovákok voltak, kisebb részben németek, s csak elenyésző kisebbségben magyarok. Az utóbbiakról megjegyzik, hogy erdélyiek, azaz Erdélyből menekültek a viszonylag békésebb északi megyékbe.

Összefoglalásképpen megállapítható, hogy a most közreadott kötet canonica visitatiói jelentőségükben, adataik sokrétűségében messze túlmutatnak az egyháztörténet határain. Lényegében a katolikus egyház működése nyomán keletkezett forrás, az egyetemes magyar történet számára közöl életközeli, eddig fel nem használt adatokat. Éppen ezért érdeklődéssel várjuk – a sajtó alá rendező által megígért –, pozsonyi főesperesi kerület 1763-as látogatási jegyzőkönyvét.

Kőhegyi Mihály

MAGYAR EGYHÁZAK ÉS GYÜLEKEZETEK NAGYVÁRADON
(Nagyvárad, 1992.)

A nagyon szép kiállítású könyv a Királyhágómelléki Református Egyházkerület kiadásában Tőkés László szerkesztésével 1992-ben jelent meg Nagyváradon.

A kétnyelvű (magyar – angol) bevezetés után az elsőként bemutatott hegyaljai ökumenikus templom kelti fel az érdeklődést. 1991. július 9-én szentelték fel, és azóta tartanak benne katolikus és református hívek számára istentiszteletet.

Nagyvárad városa bővelkedik templomokban. A könyv a városban és a környékén összesen 27 templomot, illetve kápolnát mutat be a már említett ökumenikus templomon kívül. Valamennyit kitűnő illusztráció ábrázolja. Római katolikus, református, unitárius, baptista, evangélikus egyházak gondozásában vannak. Területi beosztás a következő:

I. Nagyvárad-Olaszi:
püspöki székesegyház és plébánia
kat9olikus templom és plébánia
református templom
unitárius egyházközség
baptista gyülekezet

II. Nagyvárad-Újváros:
Szt. László plébániatemplom
evangélikus templom
református templom
kapucinus rend temploma
csillagvárosi református egyházközség

III. Nagyvárad-Velence:
róm. kat. templom és plébánia
református templom

IV. Nagyvárad-Szőllős:
róm. kat. templom és plébánia
református templom

V. Rogerius-negyed:
református templom
Szt. József róm. kat. templom

VI. Nagyvárad-Katalin telep:
róm. kat. templom

VII. Nagyvárad-Össi:
református egyházközség
róm. kat. plébániatemplom

VIII. Nagyvárad-Biharpüspöki:
református egyházközség
róm. kat. plébániatemplom

A felsoroltakon kívül találunk még 6 plébánia nélküli templomot is:
Szt. László menedékház kápolnája
Irgalmasrend temploma
Szt. Orsolya zárda temploma
Premontrei kanonokrend temploma
Tokai-telep Szt. Antal kápolna

A közelmúltban visszakapott 250 éves Vártemplom.

Az egyes templomok ismertetését a plébánosok, illetve az előljárók készítették. A könyv jelen formájában értékes dokumentum.

Lakatos Pál

SZABADI SÁNDOR

„KIÁLTÓ SZÓ A PUSZTÁBAN..." SZILÁDY JÁNOS ÉLETE ÉS KORA.
(Kecskemét, 1993. 94 p.)

A múlt század harmadik negyedének historiája viszonylag kevéssé kutatott korszaka egyháztörténetünknek. Kiváltképp az egyéni sorsokat, életutakat és tevékenységet nyomon kísérő biográfiákat hiányoljuk, pedig nélkülük aligha írható meg e kor összefoglaló monográfiája. Ezért örültünk nagyon, amikor a kecskeméti református egyház félig-meddig házi nyomdája – az Emmaus Kiadó –, gondozásában s nyílván az esperesi kerület anyagi támogatásával megjelent Szabadi Sándor könyve, melyet még 1960-ban írt, de – bár kitűnő bírálók (Révész László, Makkai László, Bodonhelyi József, Bucsi Mihály) – ajánlották, a közismert egyházpolitikai „megfontolások" miatt, nem látott napvilágot. Pedig már három évtizeddel ezelőtt is érdemes lett volna megszívlelni Szilády János életútjának tanulságait.

A Szilády név a művelődéstörténetben, egyház- s irodalomtörténetben valamelyest is jártas olvasónak ismerősként cseng a fülébe, hiszen a családban a lelkipásztori hivataás a 17. század végétől öröklődött. Szilády Jánost, két évi berni tanulmányai után, szalkszentmártoni pappá választják. Így került át a család a dunántúli Szentgálról a Duna-Tisza közére. A három fiú közül a középső követi apját a szalkszentmártoni parókián. Négy gyermekéből Károly Kecskeméten lesz nyomdász. A másik ágon Benjamin fia László Kiskunhalason lelkipásztor, akinek két gyermeke (Áron, János) ismét ezt a hivatást választja. Közülük kétségtelenül Áron az ismertebb, hiszen a régi magyar költészet és hazánk törökkori forrásainak feltárásával írta be nevét a tudománytörténetbe. Öccse, János, az irodalom szeretetét a nagykőrösi gimnáziumban Arany János óráin szívta magába.

A szabadságharc leverése után a császári hatalom minden eszközt megragadott a forradalmi eszmék megsemmisítésére. Nagykőrös ebben az időben adott menedéket és megélhetést számos olyan férfinak, akik később a tudományos és irodalmi élet kiválóságai lehettek. Arany mellett itt tanított Ács Zsigmond, a kiváló nyelvész. Szilágyi Sándor és Salamon Ferenc történész, Szász Károly, a dunamelléki egyházkerület későbbi püspöke, s még sokan mások az akkori tanárvilág kitűnőségei közül. Arany János igen nagyra tartotta Sándor tehetségét és verselő készségét, amit a vele együtt járó Tolnai Lajostól tudunk, aki élete végéig felemlegette ezt írásaiban. A szembaja miatt visszahúzódó Szilády János már diákkorában magányos különccé vált. Lelki hajlandóságánál fogva, de elsősorban külső hatások következtében az akkoriban nyílt pesti Theológiára íratkozott be 1855-ben. Tanáraival itt is szerencséje volt, hiszen a Theológia első öt évében a rendes órák mellett melléktárgyakat is fel lehetett venni, s itt tanított Csengery Antal, Gyulai Pál, Hunfalvy Pál, Thaly Kálmán. Arany Jánossal nem szakadt meg ezután sem a kapcsolata, amikor szünidőben hazajárt, mindig benézett hozzá, hogy tanácsát kérje, és biztatást nyerjen költői munkájához.

Teológiai tanulmányai után a kunszentmiklósi gimnáziumba kerül segédtanárnak, ahol akkor már egykori tanára, az ugyancsak verselgető Szász Károly volt a lelkipásztor. A szivélyes barátság csakhamar ádáz ellenségeskedéssé vált, hiszen Szász Károly riválist látott Szilády Jánosban. S mivel ráadásul mathézist kellett tanítania, hát nem csoda ha két év múlva Pomázra ment segédlelkésznek. Innen megy külföldi (Párizs, London, Svájc, Észak-Olaszország) tanulmány útra. A hazatérése utáni három évnek három állomása van: a pesti káplánság, a váci fegyházi lelkészség és a bajai lelkipásztorság. Világtalan fél szeme és gyenge hangja félszeggé teszi, s végképp magába fordul. Bajai évei (1872–1874) fordulatot hozhatnának életében, mert megismerkedik Gál Péter leányával, Irmával, de a házasságnak komoly akadálya van, hiszen a leány katolikus. Súlyos lelki válságba kerül.

A bajai gyülekezet kicsiny, papjának sokszor a fizetésre is várni kell, éppen ezért fogadja el örömmel a feketehegyiek (Bács-Bodrog vármegye, ma Szerbia) meghívását, ahol 15 évig küzd még a magánnyal, a nyomorral, a mellőztetéssel és a betegséggel. Arany János halála mélyen megrendíti, akiben egyetlen biztatóját veszíti el. Egészsége egyre romlik, életkedve sincs már 49 éves korában bekövetkezett halálakor.

Élete küzdelem volt a korabeli református egyházi élet tisztaságáért, az igehirdetés mindenekfölötti jelentőségének felismeréséért. Visszavonultságában, magányában is egyháza és hívei kérdései foglalkoztatták.

A kötethez Benda Kálmán írt előszót. A végén található Szabadi Sándor – nem minden tanulság nélküli – rövid életrajza, melynek íróját sajnos nem tüntették fel, pedig nincs szégyenleni valója tanulmányáért. A szerző irodalmi tevékenységének bibliográfiája zárja a kis könyvet. Ez alighanem kiegészítésre szorul.

Érdemes lett volna az alcímet főcímmé emelni, mert így a hangzatos idézet helyett azt tudhatnánk meg, amiről Szabadi Sándor könyve szól.

Kőhegyi Mihály

KIS BÁLINT

A BÉKÉS-BÁNÁTI REFORMÁTUS EGYHÁZMEGYE TÖRTÉNETE (1836).

Közreadják: Gilicze László, Kormos László.
(Békéscsaba – Szeged, 1992. 444 p. 16 t.)

A Csongrád Megyei Levéltár gondozásában, a Délalföldi Évszázadok 5. köteteként jelent meg Kis Bálint, szentesi református lelkész tekintélyes monográfiája egyházmegyéjéről. A sorozat jeles szakemberekből álló szerkesztőbizottsága három megyére kiterjedő figyelemmel most is olyan művet segített közkinccsé tenni, amely több szempontból is hiányt pótol.

Kis Bálint élete és tevékenysége a munkáját nemes ambícióval és hivatástudattal végző lelkész kitűnő példája. Működése – hál' Istennek – nem egyedülálló, hiszen, ha csak szűk pátriánkban nézünk is körül, találunk még néhány hasonló, munkálkodó, „könyves" embert, pl. Hódmezővásárhelyről Szőnyi Bertalan, Makóról Szirbik Miklós és Szikszai Károly nagytiszteletű urakat. Kis Bálint valamiben azért mégis más volt. Sokoldalúsága az, amiért még a polihisztori rang is megilleti őt. Építtetett templomot és iskolát, tervezett egyszerű és jól használható vas- és faekét, írt könyvet a konfirmandusoknak, és nőitant a „falusi és fiatal asszonyok haszonvételére", írt az erkölcstudományról és többek között megírta egyháza és egyházmegyéje történetét.

A könyv hiányt pótló tehát, mert teljesebbé teszi Kis Bálint nyomtatásban megjelent műveinek sorozatát, valamint a feladatát maradéktalanul teljesítő értelmiség ma oly hiányzó példáját is fölmutatja számunkra. Imre Ernő, a késői szentesi lelkész utód így összegzi Kis Bálint tevékenységét: „A templom világa és a templomon kívüli világ éppúgy egységes, összefüggő munkaterületet jelentett, mint ahogyan gyülekezete és a város népe az ő szemében egyetlen társadalom volt."

A kötetben elsőként Kormos László alapos, minden részletre kiterjedő életrajzi ismertetését, elemzését olvashatjuk a források pontos fölsorakoztatásával. Kis Bálint Vésztőn született, s 54 évi szentesi lelkészi szolgálat után 1853. március 25-én halt meg 81 éves korában. A debreceni református kollégiumban végezte tanulmányait sokszor túlontúl is kemény szabályok közepette, új eszméket érlelő, történelmi időkben (1790–1795). Sok társával együtt itt szerezte európai műveltségét, alapozta meg széleskörű érdeklődését, s edzette erejét és jellemét kivételes munkabírásúvá. A korszak nagy professzorai voltak tanárai, akiknek hatását később sokoldalú tevékenységének elemeibe szinte névszerint felfedezhetjük: Budai Ézsaiás, a historikus, Sinai Miklós, az egyháztörténész, Kocsi Sebestyén István, a prédikátor, stb. Műveivel később a neves kortársak, Derecskei Fodor, Szeder Fábián, Edvi Illés sorába emelkedett. Munkásságát az egyházi és a világi élet együttes vitele, vezetése kísérte végig.

A most végre nyomtatásban megjelentetett kézirat elejére a szerző az 1836-os évszámot írta, a befejezés dátuma ez. Az általa adott cím pedig pontosan így szól: A helvéciai vallástételt követő békés-bánáti egyházi vidék vallási, polgári, tudomány és földleírási történeteinek emléke, összeszedte és megírta Kis Bálint prédikátor és segédesperes Szentesen. Kormos László, a mű nyomtatás alá

rendezője és a jegyzetek készítője teljes egészében közli a szerző által összeállított mutatót, a sorok előtt csillaggal jelölve a nyomtatásból – nyílván terjedelmi okokból –, kimaradt részeket.

A címben leírtakat négy kötetre osztotta a szerző. Az első részben az egyházmegye földrajzi elhelyezkedésével, viszonyaival és kiterjedésével, valamint az e területen egykor munkálkodó reformátorok életével foglalkozik. Leírja a kialakult gyülekezeteket helység, lelkész és lélekszám szerint, 25 esperes életrajzát külön is részletezi. A második kötetből az egyházmegye szervezeti kialakulásával, szervezeti felépítésével, tisztségviselőivel ismerkedhet meg az olvasó, valamint az egyházmegyére vonatkozó egyházkerületi határozatokkal és a helyi viszonyokat közvetlenebbül alakító egyházmegyei gyűlések határozataival.

A következő, harmadik kötet a monográfia legterjedelmesebb része. Ebben a lelkészi felkészülésről, a lelkészi szolgálatról ír Kis Bálint érezhetően személyes átérzéssel. A befejező rész nagy történeti áttekintés a Tisza menti magyarságról „különösen pedig a reformált keresztyén vallást követőknek, polgári és vallásbeli viszontagságaiknak summás előadása a reformáció kezdéstől fogva 1835. esztendőig". Ez utóbbi, tulajdonképpen a kötet címe nagyon jól mutatja azt a történelmi szemléletű stílust, amely az egész mű sajátja. A szerző minden személyt, eseményt, jelenséget történeti folyamatban próbál leírni. Nem szabad elfelejtenünk természetesen, hogy a mű keletkezése idején volt már ugyan háromszáz évnyi hagyománya a reformációnak, de a mai olvasóhoz képest mégis jó százötven évvel kevesebb gyakorlattal rendelkezett. Nagyon is érthető a vidéki lelkész igyekezete, amikor jó népművelői érzékkel történeti alapvetéssel, a kialakulás folyamatának a bemutatásával szinte sulykolja az egyház szervezeti felépítését, az egyház, a papok és a hívek viszonyát, a kialakult szokások rendjét, értelmét stb.

A kezünkben tartott kötet – Gilicze László értő válogatásában – még egy jelentős Kis Bálint művet tartalmaz: A szentesi reformata ekklésia históriája (1700–1800), állapotja, nevezetesebb tagjainak élete, emlékezetet érdemlő dolgaik, változásaik címmel. Ezt az írást 1829 táján fejezhette be a szerző. A kézirat eredetileg 604 oldal terjedelmű, amelyből a kötetben csak szemelvényeket olvashatunk. Rendkívül tanulságosak önmagukban a leírtak, hiszen kortárs írja le élő, eleven megfigyeléseit. Ebben a részben – a tudatos válogatás miatt – főleg a helyi, szentesi viszonyok leírását, sőt sok esetben ezek kritikáját olvashatjuk. Kis Bálint nem egyszerűen emlékiratot, visszaemlékezést vagy népéleti tanulmányt ír. Ő, a reformkor szellemének megfelelően tudatos vezető, aki nem csak egyháza, hanem mezővárosa fejlődését is szívén viseli. Egyaránt elemzi és bírálja a hit- és a közélet korszerűtlen mozzanatait. Mindezt őszintén a változtatás, a haladás érdekében teszi. Ennek legfőbb bizonyítéka maga a kötetben egymás után közölt két mű.

A nagy műveket követően olvashatjuk még Kis Bálint rövid életrajzát, valamint Filep Antal cikk részletét, Kis Bálint szentesi egyházi krónikájának néprajzi szempontú méltatását. A függelék tartalmazza a szentesi lelkésznek azt az írását, amelyben javaslatokat tesz a nemzeti iskolák és természetesen különös figyelemmel a Debreceni Református Kollégium reformja érdekében.

A kötetet a latin kifejezések magyar értelmezésének bő szójegyzéke, hely- és személynévmutató egészíti ki, végül 16 korabeli dokumentum reprodukciója, fényképe zárja. A Békés, Csongrád és Csanád megyék címereinek színes rajzával díszített ízléses borítójú könyv a jól áttekinthető, gondos szerkesztéssel együtt külsőségeiben is méltó a rangos belső tartalomhoz.

Nagy Ádám

HELYTÖRTÉNETI RÉSZLETEK A KECSKEMÉTI FERENCES RENDHÁZ HÁZTÖRTÉNETÉBŐL (1644–1950)

Fordította, a válogatást végezte és jegyzetekkel ellátta Szabó Attila. Levéltári Füzetek 6. (Kecskemét, 1992. 153 p.)

Hornyik János 1860–1866 között megjelent négykötetes műve a Kecskemét város történetét kutatóknak ma is alapvető forrása. A pozitívista történetírás minden erényét felmutató kötetek olyan gazdag tárházát jelentik a város történetének, hogy összefoglaló kézikönyvekben is minduntalan hivatkoznak rá. Ám bármennyire élenjáró volt Hornyik János a maga korában, az eltelt 130 év alatt források tömege vált ismertté, illetve hozzáférhetővé. Elérkezett hát az ideje annak, hogy Kecskemét városa, immáron munkaközösséggel megírassa monográfiáját, annál is inkább, mert az utóbbi két évtizedben Bács-Kiskun megye falvainak jó része már megjelentette a maga történetét. A szervezést kézben tartó MTA Regionális Kutatások Központja – eléggé nem dícsérhető módon –, elsőként az eddig kiaknázatlan források feldolgozását tartotta a legfontosabbnak, és ebből a célból külön sorozatot alapított, melynek gondozását a megyei levéltárra bízta. A sűrű egymásutánban megjelenő Levéltári Füzetek 6. köteteként látott napvilágot a kecskeméti ferencesek Háztörténete egyes részeinek magyar fordítása, melyekről úgy vélték (a kiadó? a szerkesztő? a válogató?), hogy azok közérdeklődésre tarthatnak számot. Szinte bizonyos, hogy ebben a pénzügyi okok játszották a főszerepet, mégis fájlaljuk a nagyobb, mintegy 80 %-ot kitevő szöveg elhagyását. Ezek a részek éppen a szoros értelemben vett egyháztörténeti adatok (szentmisék rendje, a plébániák átszervezése, gyónások, a minden évben újra kinevezett, vagy éppen áthelyezett páterek névsora, a környező falvak szerveződő plébániái, búcsújárások, fegyelmi kérdések, a ferences rendfőnök fegyelmi rendelkezései, a váci püspökkel való területrendezések stb.) elhagyását jelentik, melyek ugyan egyhangúnak és unalmasnak tűnhetnek, de a ferences rend általános története szempontjából nagyon is fontosak, amellett a páterek közül számosan a 18–19. század szellemi életének élvonalába tartoztak, biográfiájuk megírásakor ezen adatok nélkülözhetetlenek. Ahány tudományág, annyiféle szempont merülhet fel. Egyszóval a válogatás mindig hordoz magában bizonyos szubjektivitást.

Természetesen annak is örülnünk kell, hogy a kecskeméti ferencesek Háztörténetének negyedrészét kezünkbe vehettük. A rendek feloszlásakor (1950) ezeket a nagy értékű kézírásos köteteket a Központi Ferences Levéltárba

vitték, s így elkerülték a pusztulást. Szerencsére, hiszen a gyöngyösi és szegedi kolostorok mellett az ország szívében fekvő kecskeméti székház, később rendház a török hódoltság végén már működött. A jórészt protestánssá vált város katolikusai először az egyházmegyétől, majd a nagyszombati jezsuitáktól kértek plébánost, de egyik helyről sem kaptak. Ezek után folyamodtak a ferencesekhez, akik készséggel siettek a hívők segítségére, és 1644-ben megtelepedtek a városban. Sajnos Historia Domusukat csak jó száz évvel később, 1759-től kezdték vezetni. Ez olyan kirívó eset a szomszédos ferences rendházak gyakorlatát alapul véve, hogy elképzelhetőnek tartjuk egy korábbi eseményeket leíró kötet valamikori meglétét.

Más kolostorok gyakorlatának is megfelelően (némi időeltéréssel) 1895-ig latin nyelvűek a feljegyzések; 1895–1905 között vegyesen latin és magyar nyelven vezették a Háztörténetet, a későbbiekben egyre gyakoribb a magyar bejegyzés, majd teljesen kiszorította a laint. A krónikát vezető páterek legtöbbször nem örökítik meg a nevüket, de néha rejtve utalnak saját személyükre. A kecskeméti Háztörténet három krónikását ismerjük (Teleki József, Serfőző Vince, SzabóSzolanusz), de a több tucatnyi bejegyző örökre rejtve marad. Csak kézírásuk és stílusuk alapján különíthetők el. Aki valaha is olvasott Háztörténetet tudja, hogy szellemi felkészültség tekintetében milyen óriási különbség van az egyes páterek között, s ezt írásuk is tükrözi. A gyakorlott, jól olvasható betűktől a „macskakaparásig" minden átmenet megtalálható.

A most közölt részletek – a válogatásból adódó fenntartások ellenére is –, fontos forrásai a helytörténetírásnak, hiszen a tűzesetekre, járványokra, földrengésekre, sáskajárásokra, a város belső szervezetére (bíró, adóvégrehajtó, éjjeli őrök), jelesebb egyházi és világi személyek látogatására, szoborállításra, építkezésekre, helyi és országos eseményekre bő adatokkal szolgálnak. Néha különleges leírásokat is tartalmaznak, ilyen pl. a pénz vásárló értékének feljegyzése, az első repülőgép megjelenése. Különösen érdekes az orgoványi vérengzés leírása, a háború okozta nyomor bemutatása, Horthy Miklós látogatása, a mély együttérzéssel bemutatott zsidó deportálás, az 1943-as német, majd orosz megszállás, valamint az utána következő koalíciós idő hétköznapjainak kritikus hangú megörökítése.

Talán egyszer lesz majd elegendő anyagi erőnk ahhoz, hogy a magyarországi ferencesek nagyértékű Historia Domusainak teljes szövege megjelenjék. Akkor lehetne igazán felmérni és felhasználni azt a mérhetetlenül nagy és szerteágazó történeti anyagot, mely – rég elporladt páterek jóvoltából – bennük rejtőzik.

Kőhegyi Mihály

KREDICS LÁSZLÓ – SOLYMOSI LÁSZLÓ

A VESZPRÉMI PÜSPÖKSÉG 1524. ÉVI URBÁRIUMA URBARIUM EPISCOPATUS VESPRIMIENSIS ANNO MDXXIV.

(Bp. 1993, Akadémiai K. 144 p.)

A Magyar Történészek Nemzeti Bizottságának az „Új Történelmi Tár, a Fontes minores ad historiam Hungariae spectans" című sorozatának 4. darabje Kredics László és Solymosi László fönti műve. Ahogy a cím is jelzi, az ennek keretében megjelenő kiadványok a magyar történelemre vonatkozó kisebb terjedelmű forrásokat tesznek közzé és elérhetővé a korszak iránt érdeklődők, a korszakot kutatók számára.

A Veszprémi Püspökség urbáriuma 1524-ben készült. Ekkor nyerte el a püspöki méltóságot II. Lajos király kegye folytán Szalaházi Tamás. Az új főpásztor, mivel tájékozódni kívánt az ekkor megszerzett javadalmának jövedelmeiről és várható bevételeiről, fölmérést készíttetett. A fölmérés szerencsére a püspöknek 1535-ben bekövetkezett halála után más iratokkal együtt Bécsbe került, s így megmenekült az elkövetkező idők pusztító viharaitól. Mindössze egy lapja kallódott el. Ezzel a megjegyzéssel az összeírás teljesnek mondható.

A dokumentum tartalmát a szerzők egyébként igen alapos és kiváló bevezetőjükben a következőképpen foglalják össze. „Az összeírás a két püspöki vár: Veszprém és Sümeg, valamint az Ősi faluban levő majorság és a peremartoni udvarház és majorság ingóságainak leltárát, a két vár személyzetének eltartási költségeit, a veszprémi székesegyház és papsága püspöki járandóságát, a katonatartás terheit ... a budai, zalai, fehérvári és a veszprémi főesperesség tizedjövedelmének bérbeadásából várható bevételek számbavételét, továbbá a püspöki birtokok részletes urbáriumát tartalmazza."

A dokumentum szerint a püspökség birtokai a Dunántúl hét vármegyéjében voltak. „Két várat, Veszprém püspöki város egy részét: Szentmiklósutcát és Szenttamásfalvát, továbbá három mezővárost (Sümeg, Zalaegerszeg, Nova), 71 falut vagy falurészt és öt pusztát, a budavári Mindszent ... utcában pedig egy püspöki kúriát foglalt magába." A Veszprémi püspökség birtokállománya közepesnek mondható. Rendkívüli szétszórtságban helyezkedett el.

Az urbárium „birtokok szerinti tagolásban sorolja fel az adózók ... nevét, közli a gazdaságuk nagyságát, minőségét, a szőlők, a puszta telkek számát és az utóbbiak hasznosításának feltételeit. Meghatározza a földesúri terhek mennyiségét és fizetésének határnapjait, amelyek között néha a helybeli templom védőszentjének az ünnepe is szerepel. Megszabja a szőlők és olykor az elkerített irtásrétek után járó terheket, az egyházi tizedfizetés módját, esetenként kitér az állami (királyi) adózásra. Nyílvántartja a valamilyen okból adómentességet élvezőket, a malmok, illetve a halastavak számát és hasznát, a vámjövedelmeket, a települések bíráit, akiknek néha feladatát és jövedelmét is meghatározza. Rögzíti a várnagyok és az uradalmi tisztek ... járandóságát, s olykor tájékoztat a bíráskodásról és a bírság megosztásának módjáról."

E rendkívül sokrétű információk adják a forrás igazi értékét, kiváló anyagot szolgáltatva a 16. század eleji társadalom-, gazdaság- és művelődéstörténet

tanulmányozásához. Értékét növeli az a sajnálatos tény, hogy a középkorból hasonló jellegű más összeírások, bár bizonyára számos ilyen készült, nem maradtak ránk.

A dokumentum nem ismeretlen a magyar kutatók előtt. Számosan használták már föl adatait az időszakra vonatkozó munkáikban, de közzétételére mindezideig nem került sor. Ha alaposan megvizsgáljuk a szöveget, bizony számos olyan tudósításra bukkanhatunk, melyek göldolgozása gazdagítani fogja a középkor végére vonatkozó ismereteinket.

A dokumentumot a lehetőség szerint betűhív kiadásban vehetjük kezünkbe. Az eredetijét Bécsben őrzik. Fényképmásolata megtalálható a Magyar Országos Levéltár Diplomatikai Fényképgyüjteményében.

Orbán Imre

GALCSIK ZSOLT

A PÁLI SZENT VINCÉRŐL NEVEZETT SZÉCSÉNYI IRGALMASNŐVÉREK „HÁRMAS INTÉZMÉNYÉNEK" TÖRTÉNETE AZ ALAPÍTÁSTÓL A FELOSZLATÁSIG (1875–1950)

(Balassagyarmat, 1993. 205 p.)

A közelmúltban jelent meg – igen szép kiállítású kötetben – egy fiatal kutató, Galcsik Zsolt munkája, mely a Nógrád megyei Szécsényben 1875-ben alapított három egyházi intézmény (zárda, leányiskola, kórház) történetét mutatja be.

Maga a helység – írja bevezetőjében a szerző – már a középkortól fontos település (mezőváros) volt, és egyúttal egyházi központ. Egykori földesura, Széchenyi Tamás 1332-ben kolostort és oratóriumot alapított a ferencesek számára. A szerzetesek nemcsak egyházi teendőket láttak el, hanem kódexeket másoltak, vezették a katolikus iskolát és működtettek egy kórházat is.

1552–1593 és 1663–1683 között a török birtokolta Szécsényt. Magyar földesura a 16. század végén Forgách Zsigmond lett, aki sokat tett a Ferences-rend megerősítése és az iskolarendszer fejlesztése érdekében. A katolikusokon kívül az evangélikusok és a zsidók is megtelepedtek, és a templomok építése mellett ők is létrehozták oktatási intézményeiket.

A „Hármas intézmény" alapítása Haynald Lajos kalocsai érdek nevéhez fűződik, aki szécsényi származású volt: itt született 1816-ban. A szerző röviden ismerteti életútját, melynek mindig lényeges eleme volt a kultúra, oktatás, tudomány támogatása.

Az érsek a szécsényi intézmények céljaira édesanyja, (Jüttner Franciaska) 80 születésnapjára tett alapítványt. A vezetésre a Páli Szent Vincéről nevezett irgalmasnővéreket kérte fel, akik közül a grazi Leopoldina Brandis anyával kötött szerződést. A nővérek, akiknek lelki vezetését a szécsényi ferencesekre bízta, 1875 őszén jöttek a városba. A bíborosnak nagy segítséget jelentett, hogy a Haynald család tagjai, mindenekelőtt a szervezést támogató húga, Szécsény-

ben éltek. A kórház először négy ágyas volt, mellette hasonló létszámú árvaház, majd a leányiskola kezdte meg működését.

A zárdában a főnöknői tisztet először – 1875–1899 között – Meissner Rozália Vincencia látta el, majd 1950-ig összesen 61 nővér élt és dolgozott a városban. Megrázták életüket az első világháború és főként az 1919-es kommün eseményei, majd helyzetük a két világháború között normalizálódott. 1944 első hónapjaitól Szécsény többször cserélt gazdát, és a háború idején a bombázások is károkat okoztak.

A koalíciós időszak (1945–1948) a zárdában nyugalomban telt el, de a Historia Domus bejegyzései szerint az egyházra nehezedő nyomás itt is érezttette hatását, míg végül 1950 júliusában – a rend felszámolása után – a nővérek elhagyták a várost.

A leányiskolában 1875 szeptemberében kezdődött meg a tanítás. Haynald érsek kívánsága az volt, hogy elsősorban katolikus lányokat oktassanak, de ha maradt elegendő hely, nem zárkóztak el a más vallásúak (evangélikusok, zsidók) felvétele elől sem. A századfordulón az iskola tanulóinak évi átlagos létszáma 192, az ismétlőké 37 fő volt.

A szerző az iskola bemutatásakor elsősorban az oktatás tartalmi részével (a tanított tárgyak, azok megoszlása) foglalkozik, mellette azonban életszerű képet fest a diákok életéről (ünnepségek, évfordulók, egyházi vezetők látogatása stb.) és a felszámolás méltatlan körülményeiről is.

Galcsik Zsolt munkájának legkevésbé kidolgozott része a kórházra és a hozzá kapcsolódó árvaházra vonatkozik, mivel itt igen kevés forrás állt rendelkezésre. A szerző feltételezi, hogy amikor az intézmények anyagi lehetőségei romlottak, az árvákat nem helyben nevelték, hanem egyéb módon nyújtottak nekik segítséget (pl. állami iskola kollégiumában). Vonatkozott ez elsősorban a második világháború időszakára.

A sok ismeretlen dokumentumot felhasználó munkát a helyi Mária Társulat története és gazdag okmánytár zárja le. A jegyzetekből és a közölt okmányokból világosan látszik, hogy a szerző jelentős mennyiségű könyvet és okiratot nézett át, szorgalmas munkát végzett. Főként a második világháború utáni, korábban agyonhallgatott események leírásával ad sok újat.

Értékeit még akkor is el kell ismernünk, ha tudjuk, hogy Szécsényben nem nagy hatósugarú, országos intézmények működtek. Fontos szerepet játszottak azonban az egyház mindennapi életében és a palóc város szellemiségének alakításában. Végül meg kell említeni, hogy Kalocsa egyik legnevesebb érsekének, Haynald Lajosnak pályaképét is új vonásokkal gazdagítják.

Kovács János

MÉSZÁROS ISTVÁN

„...KIMARADT TANANYAG... A DIKTATÚRA ÉS AZ EGYHÁZ 1945–1956" I.
(Bp. 1993, Márton Áron Kiadó. 127 p.)
„KIMARADT TANANYAG ... A DIKTATÚRA ÉS AZ EGYHÁZ 1957–1975. II."
(Bp. 1994, Márton Áron Kiadó. 269 p.)

Tankönyvírásra vállalkozott kiváló neveléstörténészünk, Mészáros István ennek a három kötetesre tervezett sorozatnak az útjára indításakor. Az ifjúsághoz szóló könyvek nem előzmény nélkül valók műveinek eddigi sorában. A „Mióta van iskola?" (Bp. 1982, Móra) és az „Oskolák és iskolák" (Bp. 1988, Tankönyvkiadó) szerzőjéről köztudomású, hogy a legszélesebb közönségnek szánt könyveit is az aprólékos műgond jellemzi. Egyolyan tudós szólal megbennük, aki hatalmas ismeretanyagából célszerűen válogatva, magávalragadó, élményszerű stílusa segítségével képes mindig izgalmas olvasmányt adni az érdeklődő fiatal (és kevésbé fiatal) olvasó kezébe.

Ez a színvonal jellemző a „...kimaradt tanyanag ..." eddig megjelent két kötetére is. A szerző iskolai „kiegészítő tananyagot" írt, teljes mértékben kiaknázva a tankönyv műfajának – egyáltalán nem könnyű – lehetőségeit.

Másrészt viszont illeszkednek ezek a kötetek Mészáros István újabb publikációinak tematikájához is. Már több könyvében szólt katolikus iskolatörténetünk háború utáni éveiről, a drámai történések – mindeddig ismeretlen – hátteréről. A „Mindszenty és Ortutay" című monográfiában (Budapest, 1989) az egyházi iskolák államosításának valós eseménytörténetét vázolta fel – érzékletesen illusztrálva az egyházak ellen jól összehangolt politikai támadások kíméletlenségét. „A hazai történettudomány 1948–1992 közötti Mindszenty-képe" (Esztergom, 1992) című kötet a bíboros hiteles portréját nyújtja úgy, hogy közben megtisztítja azt a reárakódott félremagyarázások, torzítások porától. Módszeres alapossággal bizonyít, miközben rámutat a marxista-kommunista történetírás anakronizmusaira, a továbbélő régi beidegződésekre, tévedésekre.

A „Kimaradt tananyag" tömör és mégis meggyőző egyház- és iskolatörténeti „vázlatai" ezt a kezdeményezést folytatják. Az első kötet nyitó fejezetében az 1945-től 1956-ig terjedő időszak politikai eseményeinek történetét tekinti át ("A kommunista párt küzdelme a hatalom megszerzéséért és megtartásáért"). A tárgyalt korszak mentalitását, gondokodásmódját vizsgálja a következő, idézett részlet: „Megtévesztő lehet majd a jövő században élő kutatók számára, hogy a szocialista-kommunista frazeológia átvette a korábbi évtizedek, évszázadok szakkifejezéseit, de azokat teljesen más értelmezésben használták.Érdemes lenne összeállítani egy értelmező szótárt, hogy vajon mit jelentett nálunk például a függetlenség, a szabadság, a haza, a hazaszeretet, a humanizmus, a közösség, a béke, a nemzetköziség, a vallás, a vallásszabadság és a többi, a korábbi időkből jól ismert, közmegbecsülést élvező hasonló fogalom: nem azt, amit addig, hanem azoktól gyökeresen különbözőt, sok esetben lényegükben egészen mást, vagy éppen azok ellenkezőjét." (I. 14. p.) Kétségtelenül fontos feladat lenne: tisztázni, újraértelmezni ezeket az eltorzult tartal-

makkal telítődött, az évtizedek alatt fokozatosan kiüresedett, mondhatni „kiégett" fogalmakat. (Azokat a kifejezéseket, amelyek a ma olvasóját már egyre inkább egy képzeletbeli, orwelli diktatúra elcsökevényesedett „új beszédére" emlékeztetik.)

A korszak egyháztörténeti vonatkozású feldolgozása kapott helyet a második fejezetben ("Magyar katolikus egyháztörténeti vázlat 1945–1956"). Ebből megtudjuk, hogy a – földbirtokreform során anyagi alapjaitól megfosztott – katolikus egyház hogyan kísérelt meg ellenállni a kommunista párt egyre nyíltabb és könyörtelenebb támadásainak. Hogyan került sor Mindszenty József esztergomi érsek és Grősz József kalocsai érsek bebörtönzésére, Pétery József váci püspök meghurcoltatására, háromezer szerzetes és szerzetesnővér internálására. Fény derül a békepap-vikáriusok szerepére, az Állami Egyházügyi Hivatal létrejöttének körülményeire, s annak a színjátéknak az epizódjaira, melyet az „állam és az egyház viszonyának rendezése" címen ismerünk.

A harmadik fejezetet e tíz esztendő katolikus iskolaügyének szentelte a szerző ('Rövid magyar katolikus iskolatörténet 1945–1956"). Tömör, mégis rendkívül szuggesztív erejű bemutatása ez az egyházi iskolák államosításához vezető, előbb burkolt, majd egyre kevésbé leplezett manipulációknak. (Az események minden részletre kiterjedő elemzését a „Mindszenty és Ortutay" című monográfiában találja meg az olvasó.)

Az iskolák államosításának hátterében húzódó érdekekre így mutat rá a szerző: „Az egyházi iskolák államosítását nem pedagógiai-tanügyi célok indokolták, hanem konkrét kommunista hatalmi-pártpolitikai indítékok – ez akkor is nyílvánvaló volt minden szakember előtt. Az egyik legfőbb érv: egységes iskolarendszerre van szükség. Hamis indok ez, hiszen ez a kívánalom magától értetődő volt nálunk a dualizmus elejétől kezdve. Ezt az egységet nem törte meg, hanem a pedagógiai érdekeknek megfelelően színezte a különféle iskolafenntartók által ösztönzött sajátos egyéni iskolai profil, sajátos belső szellem. Ebből a meglévő és jól funkcionáló, kellően sokszínű egységből egy diktatórikus állam diktatórikus iskolai egységét erőszakkal kialakítani – ez egyáltalán nem nevezhető neveléstörténeti előrelépésnek." (uo. 69. p.) Az egységesítés, „az állami iskolamonopólium" következményei ismeretesek...

A második kötetben a szerző nem kevesebbre vállalkozik, mint hogy bebizonyítsa: az 1956 őszétől a nyolcvanas évek közepéig terjedő időszak – a Kádár-korszak – valójában csak a hatalmon lévő szűk elit számára volt „szocialista demokrácia", a többség diktatúraként élte át ezt az időszakot. A „szocializmus építésének csalfa ábrándját" követő dolgozók éjt nappallá téve robotolhattak életkörülményeik javulásának reményében. S a lassan gyarapodó földi javak birtokában nem vették észre, hogy az a szocialista-kommunista nevelés, melyben részesültek „egy naív utópikus jövőképet realitásként szuggerált, diszkréten leplezett személyi kultuszra kötelezett, erősen vitatható tanítást nyújtott az emberről, élete céljáról és lényegéről, a történelmi múltról, jelenről és jövőről, kis és nagy szomszédainkról, Nyugat- és Kelet-Európáról, az egyetemes emberiségről, annak jövendő perspektíváiról..." (uo. 15–16. p.) Kifinomultabb, rafináltan-áttételesebb módszereket alkalmazó diktatúra volt ez a hívők és nem hívők számára egyaránt.

Ezt a gyakorlatot mutatja be a második kötet első két fejezete ("A kommunista párt küzdelme a hatalom megtartásáért" és „A hazai kommunista vallás-politika"). A Moszkvában kinevezett magyar kormány kemény megtorló intézkedései után a „konszolidáció" csak felszínes nyugalmat hozott. A múlékony életszínvonal-emelés is azt szolgálta csupán, hogy ellepleződjék az alapvető szabadságjogok hiánya.

Az egyházpolitikában a régi gyakorlat folytatódott. A hatalomra jutó erők a katolikus egyház fölötti teljes kontroll megszerzésére törekedtek. Ezt volt hivatva biztosítani az újjászervezett és a pártközpontból irányított Állami Egyházügyi Hivatal hivatalnokaival, valamint az általa vezetett „békepap"-szervezettel.

De nemcsak a katolikus egyház „térdre kényszerítése" volt a cél. A hívő tömegek szabad vallásgyakorlatát is korlátozták, vallásszabadságuk lászat volt csupán. A párt világosan kinyílvánított célja volt a vallás teljes felszámolása. Ehhez a „távlati célhoz" a legkönnyebben járható út az iskolák belső életének ellenőrzésén keresztül vezetett. A szerző konkrét példákon keresztül mutatja meg, hogyan lehetetlenült el az iskolai fakultatív hitoktatás helyzete, milyen eszközökkel igyekeztek megfélemlíteni a hittanra járó gyerekek szüleit. (Közben nem volt hiány „ellenpropagandában" sem. 1965-től kezdve a középiskolákban új tantárgy keretei között propagálták a kötelező marxista-leninista meggyőződést. A tárgy neve „Világnézetünk alapjai" lett.)

A „Magyar katolikus egyháztörténeti vázlat (1957–1975)" című fejezetet olvasva sokat megtudhatunk a katolikus püspöki kar ellen intézett sorozatos megfélemlítési akciókról, az állam részéről többször kikényszerített lojalitás-nyilatkozatokról. Megdöbbendően érzékletes képet fest a szerző azoknak a papoknak a meghurcoltatásáról és bebörtönzéséről, akik az ifjúság körében végeztek pasztorációs munkát. (A diákevangelizáció ennek ellenére sem veszített hatékonyságából.) Pontos látleletet kapunk azokról a külső körülményekről, amelyek között a nyolc hazai katolikus gimnázium volt kénytelen élni ebben a korszakban. Minden nehézség ellenére teljesítették hivatásukat.

S éppígy teljesítette hivatását e nehéz időszakban a magyar katolikus egyház. Ahogyan könyve végén a szerző írja: „Megnyomorítva, korlátok közé szorítva, alapvető jogaitól megfosztva, fontos életfeltételeket nélkülözve, a társadalom perifériájára szorítva, a vallásellenes-egyházellenes politikai hatalom kénye-kedvének kiszolgáltatva, kényszerű kompromisszumok szorításában, nyílt és rejtett támadások állandó pergőtüzében élt itt ekkor a Kárpát-medencében Krisztus szegény magyar egyháza. De mégis – számban ugyan megfogyatkozva, emberi energiáiban elerőtlenedve – élt és teljesítette küldetését: püspökei, papjai vezetésével Rómához kötődő élő, eleven Krisztusi hit táplálta többmilliós hívőseregében a reményt, az egyre inkább materialistává, ateistává formálódó magyar társadalom közegében." (II. 253. p.)

Pukánszky Béla

Magyar Egyháztörténeti Munkaközösség (METEM) kiadványai:

Magyar Egyháztörténeti Vázlatok

- 1. sz. Budapest, 1989. 432 old. (kifogyóban) ára: 398 Ft
- 2. sz. Budapest, 1990. 232 old.
  megjelent: 1991 novemberben ára: 250 Ft
- 3. sz. Budapest, 1991. 290 old. ára: 250 Ft
  megjelent: 1992 novemberben
- 4. sz. Budapest, 1992. 280 old. ára: 250 Ft
  megjelent: 1993 februárban
- 1993/1–2, 240 old. ára: 250 Ft
  megjelent: 1993 június
- 1993/3–4, 278 old. ára: 250 Ft
  megjelent 1994. február

METEM Könyvek – Series METEM Books

A METEM könyvek sorozatban egyháztörténeti témájú monográfiákat jelentet meg a METEM Egyháztörténeti Vázlatok szerkesztősége. Szándékunk szerint évente legalább egy kötetet kívánunk megjelentetni. Tekintettel arra, hogy ez non-profit vállalkozás, számítunk szponzorok nagylelkű adományaira. Kéziratok ügyében kérjük, vegyék fel a kapcsolatot a Vázlatok szerkesztőbizottságával.

In the Series METEM Books are monographies to be published in the topic of Church History, redacted by the Bord of Editors of the Essays in Church History in Hungary. Because of non-profit activity gifts and sponsorships are conveninet. Please contact the Editors if manuscripts foreseen.

1. *Szabó Ferenc S.J.:* A teológus Pázmány. A grazi „theologia scholastica" Pázmány életművében,
   Róma, 1990. 356 old ára: 398 Ft
2. *Sólymos László Szilveszter–Várszegi Imre Asztrik:*
   Pannonhalmi főapátok. 1. Kreusz Krizosztom (1856–1885),
   Kelemen Krizosztom (1929–1950),
   Budapest, 1990. 370 old. ára: 280 Ft
3. *Udvardy József:* A Kalocsai Főszékeskáptalan
   története a középkorban,
   Budapest, 1992. 152 old. ára: 180 Ft
4. *Csapodi Csaba:* Gróf Zichy Nándor élete és politikája
   Budapest, 1993. 160 old. ára: 200 Ft
5. Kelet-Közép-Európa szentje: Adalbert (Vojtech-Wojciech-Béla)
   Szerk.: Somorjai Ádám
   Budapest, 1994. 208 old. ára: 300 Ft
6. B. Murádin Katalin: Faragott kőszószékek Erdélyben
   Budapest–Kolozsvár, (Előkészültben) Megjelenik: 1994-ben
7. *Boba Imre:* Nagymorávia története új megvilágításban
   (Előkészültben) Megjelenik: 1995-ben

METEM Plébániatörténeti Kiskönyvtár

1. sz.:*Farkas Gábor:* A római katolikus egyház története Sümegcsehin
Budapest, 1990. 79 old.
Kapható: a Sümegcsehi plébánián

Egyéb METEM kiadványok

Uzsoki András (szerk.)
Klempa Károly és a keszthelyi premontre gimnázium
Budapest 1991. 165 old. ára 120 Ft

CSAPODI CSABA

GRÓF ZICHY NÁNDOR élete és politikája (1829–1911)

„Habent sua fata libelli", a könyveknek megvan a soruk. Ennek a Zichy Nándor életét tartalmazó könyvnek a megírására a szerzőt Szekfű Gyula kérte föl. Az általa szerkesztett és a Franklin Társulatnál kiadott „Magyar életrajzok" egyik újabb kötete lett volna. A kiadást 1944-re tervezték. A kész kézirat a II. világháború alatt bekövetkezett bombázások során a Franklin Társulattal együtt megsemmisült. Szerencsére fennmaradt egy másolata. Így „alig" 49 éves késéssel, végre megjelenhetett.

Gróf Zichy Nándor (1829–1911) „ember volt, ki hitből élt" egy hitetlen korban, egyházának hű fia, amikor ultramontán és klerikális volt a legmegbélyegzőbb gúnynév; konzervatív politikus a liberalizmus uralma idején, szerves reformok hirdetője a napról napra élés és tétlenség idején; a nemzetiségek megértője a túlzó nemzeti elfogultság közepette, hazája sorsáért remegő a lobogó optimizmus tűzijátéka közt; arisztokrata, az arisztokrácia hivatásának vallója és mégis népvezér; szerény, halk tónusú egyéniség, és mégis tömegmozgalmak vezére. Az ellentmondások mind csak látszólagosak, sőt éppen a legegységesebb, legharmonikusabb egyéniséget jelölik. A legtanulságosabb talán Zichy Nándor életében és küzdelmeiben, hogy szinte pontosan föl lehet ismerni az ő korában azt a száz éve elavult európai antiklerikális, egyházat meg nem értő, sőt támadó mentalitást, amelynek ma is tanúi vagyunk.

A szerzőt nem kell bemutatnunk. Csapodi Csaba nevét minden könyves ember jól ismeri. Magas kort megérve, együtt örvendhetünk vele, hogy a hosszú átfutási időt mégis egészségben, erőben megérhette.

A Gróf Zichy Nándorról, a Katolikus Néppárt alapítójának életéről és művéről szóló monográfia a **Magyar Egyháztörténeti Enciklopédia Munkaközösség sorozatának, a METEM-könyveknek 4. kötete.** Megjelent 1993. novemberében. Ára 200, – Ft.

Kelet-Közép-Európa Szentje: Adalbert (Vojtech–Wojciech–Béla)

Szerkesztette:
Somorjai Ádám OSB

Szent *Adalbert* magyarul: *Béla*, lengyelül: *Wojciech*, cseh anyanyelvén: *Vojtech* személye és műve összeköti a kelet-közép-európai népeket. Nem csupán Szent Istvánnal való személyes kapcsolata őrződött meg a magyar hagyományban, az ő tanítványi körének köszönhető Pannonhalma alapítása 996 táján és az önálló magyar egyháztartomány alapítása, Esztergom székhellyel, 1000-ben. A közelgő ezeréves ünnepségekre való előkészület jegyében fogant ez a kötet, melynek első részében az 1992. évi római lengyel konferencia anyagát találjuk, élén neves egyházi méltóságokkal: *Glemp bíboros*, Lengyelország prímása, és Muszyński érsek, Gniezno metropolitája előadásaival. A második részben egy idáig kiadatlanul maradt doktori értekezést közlünk, *Legeza István* (†1981) tollából, a harmadik részben *Bogyay Tamás* († 1994) tanulmányát olvashatjuk. A kötetet, amely a METEM-könyvek sorozat 5. része, az ő emlékének ajánljuk.

Magyar Egyháztörténeti Enciklopédia Munkaközösség
sorozatának, a METEM-könyveknek 5. kötete.
Megjelent 1994 májusában

Ára: 300,- Ft

ECCLESIA SANCTA
sorozat

1. **A katolikus egyház Magyarországon**
   Szerk.: Somorjai Ádám és Zombori István
   A kötet szerzői: Kada Lajos, Alzati Cesare, Érszegi Géza, Fügedi Erik, Péter Katalin, Katus László, Dankó László, Lukács László Sch. P., Holl Béla Sch P., Szabó Ferenc S. J., Sárközy Péter, Erdélyi Zsuzsanna, Hajnóczi Gábor.
   Budapest, 1991. 160 old. (14,5 ö21 cm)
   Ára: 192,– Ft

2. **A katolikus egyház a Szovjetunióban**
   Szerző: E. Chr. Suttner
   Ford.: Ötvös Péter
   Budapest, 1994. 124 old
   Ára: 198,– Ft

3. **A katolikus egyház Lengyelországban**
   Szerzők: J. Kloczowski, L. Müllerova, J. Skarbek
   Ford.: Z. Czigány Balázs, Illér P. Attila, Andrásfalvy Péter
   Budapest, 1994, 485 old
   Ára: 598,– Ft.

Az *Ecclesia Sancta* sorozat arra vállalkozik, hogy megismertesse a magyar közvéleményt a környező országok egyháztörténetével. Évenként egy-egy kötetet kiadva szeretnénk a lengyel, a cseh és a szlovák, az osztrák, a balkáni népek, a három balti állam és az orosz egyházak történetét megjelentetni. A gazdag anyag válogatásánál arra törekszünk, hogy minél több információt, átfogó, összefüggő történeti képet nyújtó írás keüljön az érdeklődők elé, olyanok, amelyek a legrégebbi időktől napjainkig tekintik át az egyyes országok, népek egyházainak történetét.

Sorozatszerkesztők:

Várszegi Asztrik püspök, pannonhalmi főapát, a Bizottság elnöke,
Somorjai Ádám professzor, S. Anselmo Egyetem, Róma
Török József professzor, Pázmány Péter Hittudományi Akadémia, Budapest
Zombori István történész, Csongrád Megyei Múzeumok Igazgatósága, Szeged

Kiadja:
a Magyar Katolikus Püspöki Kar Egyháztörténeti Bizottsága

A Pannonhalmi Bencés Kiadó kínálatából

- ***Útban Európa felé.*** Remények és távolságok. Katolikus Szemle 1991/1–2 szám. A húsvét hetében Győr–Pannonhalmán megrendezett 33. Magyar PAX ROMANA kongresszus előadásai a római Katolikus Szemle kiadásában. Fűzve 220 old. ára: 185 Ft
- ***Tomka Miklós:*** Magyar katolicizmus 1991. Gyorsmérleg a magyarországi katolikus egyház helyzetéről, közelmúltjáról. Alapkönyvként ajánljuk. Fűzve 160 old. ára: 170 Ft
- ***Korzenszky Richárd–Somorjai Ádám:*** Magyar sorskérdések. A két pannonhalmi bencés előadásai először a Vatikáni Rádióban hangzottak el. A kultúra erkölcsének és a népesedésnek kérdéseivel foglalkoznak nyíltan, elhihető erővel. Fűzve 150 old. ára: 135 Ft
- ***Somorjai Ádám:*** Geburtenbeschränkung in Bauernfamilien Ungarns. Doktori értekezés a magyarországi születéskorlátozás történetéről. Katolikus Akadémia, Hamburg kiadása német nyelven. Fűzve 200 old. ára: 260 Ft.
- ***Pacomio, L.–Vanetti, P. S.J.:*** Kis Bibliai Atlasz. Nélkülözhetetlen kalauz a bibliai történések helyszíneinek megismeréséhez, bibliaismerethez, a bibliai tájak azonosításához. Hitoktatási és kultúrtörténeti segédkönyv. Terj.: 64 old. (184 színes illusztrációt, rajzot, fényképet és térképet tartalmaz) ára: 290 Ft
- ***Szivárványhíd Pannonhalma és Debrecen között.*** Válogatott dokumentumok a római katolikusok és reformátusok párbeszéde történetéből Magyarországon 1898–1943 közötti évek időszakából. Előszavát dr. Kocsis Elemér, a Tiszántúli Református Egyházkerület püspöke írta, bevezetőjét Barcza József. A kötet egyik szerzője Kelemen Krizosztom. Az alábbiakat írásából idézzük: „A nagy magyar lelki egység, ha ennek keresztyén szempontból értelme van, csak a Krisztusban való egység lehet." Terj.: 140 old. ára: 150 Ft
- ***Az ezeréves Pannonhalma.*** A kis könyv az apátság történetét mutatja be röviden, képekkel illusztrálva. Tartalmaz bizonyos gyakorlati útmutatót is, valamint ismertetőt az idegenforgalmi szolgáltatásokról. Terj.: 78 old. (fekete-fehér) ára: 75 Ft

- ***Reisner Ferenc:*** Csernoch János hercegprímás és IV. Károly. Terj.: 228 old — ára 290 Ft
- ***Jákli István:*** „...a magyarokhoz küldetett" (Johann Weissenburger fa metszeteivel (1515) Szent Wolfgang életéről és működéséről hosszabb idő óta először olvashatunk a Németországban élő szerző tollából, a Szent halálának 1994-ben esedékes 1000. évfordulójára készülőben. 972 tavaszán nem jámbor hithirdetőként ment a pogány magyarok közé, hanem I. Ottó német császár diplomáciai küldötteként járt Géza nagyfejedelem udvarában, a magyarországi keresztény hittérítés feltételeinek megtárgyalására. Terj.: 176 old, 19 metszet — ára: 210 Ft
- ***Békés Gellért O.S.B–Boór János (szerk.):*** Keresztények és szabadság. Történelem – Bölcselet – Társadalomtudomány – Lelkiség. A 34. Magyar PAX ROMANA kongresszuson (Lillafüred, 1992. ápr. 20–26.) elhangzott előadások, a Katolikus Szemle 1992. évi 1–2. száma. ***Előadók:*** Göncz Á, Andráfalvy B, Nyíri T, Katus L, Csorba L, Surján L, Nagy E, Bence Gy, Weissmahr B, Vajda M, Tomka M, Isépy T, Őrsy L, Balogh Z. ***Kerekasztal részvevői:*** Boór J, Gyulay E, Jelenits I, Horváth Á, Farkas B, Merza J, Csepeli Gy. ***Igét hirdettek:*** Békés G, Seregély I, Hafenscher K, Bacsóka P, Tenke S. Terj.: 224 old — ára 185 Ft
- ***Mészáros István:*** Iskola Szent Márton hegyén — ára: 120 Ft
  Előszavát Korzenszky Richárd írta. A könyv a gimnáziumról történeti és szociológiai áttekintést nyújt. ***Magyar Bencés Gimnáziumok sorozat 2. kötete. Terj.: 147 old.***
- ***Tarnay Brunó O.S.B:*** Katolicizmus és kultuszok — ára 165 Ft
  „E rövid munka a kereszténység egyetemességét, katolicitását állítja mintaként és mérceként az olvasó elé." A hazai keresztény és nem keresztény gyülekezetekről térképet és statisztikai kimutatásokat közöl, Losteiner Mónika kutatásai eredményeit először publikálva. Terj.: 128 old.
- ***Békés Gellért OSB–Kovács K. Zoltán*** (szerkesztő) Keresztények és a demokrácia. Politika és erkölcs, Hit és elkötelezettség, Szociálpolitika, gazdasági fejlődés, Veszélyeztetett jövőnk, Egyetemes keresztényi felelősség. Barankovics Akadémia, 1. Tanulmányi hétvége, Leányfalu, 1992. november 6–8. A Katolikus Szemle 1992. évi 3–4. száma. Terjedelem: kb 120 oldal, fűzve: — ára: kb 200 Ft.- Ft.

- ***A Katolikus Szemle*** korábbi évfolyamai megrendelhetők pannonhalmi címünkön.
- ***Zsolnay Imre:*** Bizánctól a bolsevizmusig. A szerző kiadása Zsolnay Imre nyugalmazott történelem-, pedagógiaszakos tanár. Kézirata majd harminc éven át hevert a fiókban, érthető módon nem láthatott nyomdafestéket. Az ortodox, a keleti kereszténység kultúrájának elemzését találjuk meg e kötetben. Bizánc szellemének kisugárzásával és annak kritikájával ismerkedhetünk meg benne. Műfaj: egyháztörténelem, köztörténet, politikatörténet. Terjedelem: 200 oldal, fűzve. ára: 350 Ft
- ***Békés Gellért OSB és Horváth Árpád*** (szerk.): Megújuló egyház a megújuló társadalomban – A Katolikus Szemle 1993. évi kötete. Az 1993. áprilisában Vép-Szombathelyen tartott 35. Magyar Pax Romana kongresszus előadásainak anyaga. Értelmiség az egyházban – Művelt kereszténység – Társadalmi kölcsönhatás és kommunikáció – Az egyház nyilvánossága – Értékváltozások ára: 297 Ft
- ***Bánhegyi Miksa–Hapák József:*** A közösség asztala – A Pannonhalmi Apátság ebédlője. 80 oldal, A4-es méretben, keménytáblás, színes album.
- ***Arend van Leeuwen:*** A kereszténység a világtörténelemben. Vázlat. Fordította és az összefoglalást készítette Somorjai Ádám OSB. Oktatási és kultúrtörténeti segédletként ajánlott. Fűzve, 72 old. ára 165 Ft
- ***Forintos György–Szesztay András*** (szerk.): Szelíd erő Lengyelországban. Teológiai, bölcseleti, politikai tanulmányok
- ***Szegénység, gazdagság, gazdálkodás.*** (36. Magyar Pax Romana kongresszus, 1994. április, Siófok-Tihany), Pannonhalma, 1994. (Előkészületben).

A kiadványok megrendelhetők:

Pannonhalmi Főapátság
Könyszolgálata
9090 Pannonhalma
Tel: 96/370-022 Fax: 96/370-011

Bencés Kiadó szerkesztősége
1112 Budapest, XI.
Kérő u. 18. V. 29
Tel.: 162-63-72

Mintabolt:
1053 Budapest, V., Ferenciek tere 8.
Telefon: 266-70-09

Bemutatóterem, viszonteladók ellátása:
Csomagküldő szolgálat
1012 Budapest, I. Attila u. 79.

A Szent Gellért Egyházi Kiadó könyvajánlata

I. M. Angelini: A katolicizmus

Könyvünk folytatása a Gondolat Kiadónál megjelent *A világ nagy vallásai* népszerű sorozatnak. Megmagyarázza a katolikus vallás alapvető fogalmainak, hittételeinek jelentését. Részletesen leírja a katolicizmus történetét legősibb forrásaitól kezdve, a középkori és újkori változásokon keresztül a napjainkban tapasztalható megújulásig. A kötetet időrendi táblázat, a katolicizmus leggyakrabban használatos kifejezéseinek magyarázata, valamint több mint száz színes kép teszi könnyen érthetővé és olvasmányossá. 210 Ft.

Tótfalusi István: Vallási vademecum

Vallási témájú szakszótárunk segítheti a hitoktatás munkáját azzal, hogy az idegen – főleg latin és görög – eredetű szavakat népszerűen értelmezi, és származásukkal, kiejtésükkel, használatukkal kapcsolatban gyakorlatiasan igazít el. A magyarázatok jobb megértését gazdag képanyag segíti.

Kemény táblás kötéssel 210 Ft.

Puskely Mária: 1000 év misztikájából

A könyv második évezred tizenkét nagy misztikusát mutatja be és szólaltatja meg. Olyanokat, akikről a magyar olvasóközönség – egy-két kivételtől eltekintve – alig vagy semmit sem hallott. Megismerkedhetünk életükkel, mégpedig mindig korabeli források alapján, majd egy vagy esetleg két művükkel. A művet közel félszáz szócikkes *Kislexikon* egészíti ki. 223 Ft.

Gyürki László: A Biblia földjén

Szentföldi útikalauzunk izgalmas olvasmány zarándokoknak és „itthonmaradóknak" egyaránt. 170 Ft.

Karácsony Sándor: Az irodalmi nevelés

Irodalomra csak irodalommal lehet nevelni s az irodalom elemzése (az irodalmi élmény tudatosítása) mindig csak nyelvi elemzés lehet. Ez Karácsony Sándor könyvének alapgondolata. 120 Ft.

Szolnoky Erzsébet: Fellebbezés helyett

Apor Vilmos, a vértanú győri püspök élete. 108 Ft.

A kötetek megvásárolhatók, ill. megrendelhetők a Szent Gellért Könyvesboltokban:

6720 Szeged
Aradi vértanúk tere 2.
Telefon: (62) 313–598

1053 Budapest, Ferenciek tere 4.
(Kárpátia-udvar)

1089 Budapest
Bláthy O. u. 10.
(„Betánia", a Rezső téri templom mellett)

Szedés, nyomás és kötés:
AGAPÉ Kft., Szeged
Felelős vezető: Harmath Károly

NOTES FOR CONTRIBUTORS

Scholarly manuscripts related to Church history in Hungary, academic comments on books, articles, – photocopies of unpublished documents and sources, – related to the Church's history in Hungary and in Hungarian linguistic communities with correct references, double–spaced and typewritten, are invited and should be submitted in two copies to the Editor:

Zombori István, Szerkesztő, *Magyar Egyháztörténeti Vázlatok,* Szeged, Dugonics tér 12, H–6720 Hungary. Tel.: (011)+36+62+323+714. fax (011)+36+62+323+813.

References should be included in text within parenthesis and arranged as this example (Gabriel, 1986, p. 15). All references should be listed alphabetically at the end of the manuscript, author, title, year, place, publisher, and should be arranged as in the following examples:

Book:

3 Gabriel, Astrik, L. 1986. *The University of Parish and Its Hungarian Students and Masters During the Reign of Louis XII and François I.*. Frankfurt am Main: Verlag J. Knecht.

Article:

Fraknói, Vilmos. 1902. „Vatikáni levéltár és a római magyar intézet." *A katolikus Magyarország 1001–1901.* Edited by János Kiss, János Sziklay. Budapest: Stephaneum, I. pp. 425–429.

Every contributor should include with his/her manuscript a short abstract limited to 250 words and a short introduction about him/herself.

Author will receive 3 complimentary copies of the issue in which his/her article appears and 50 separatum

Any comment on method and observation about METEM project, request for information about advertising, sponsorship, bequeath, supporting Patron-, and Director-membership in METEM-International should be sent to the General Editor: Rev. Dr. Tibor Horváth, S. J., METEM, Regis College, 15 St. Mary Street, Toronto, Ont., Canada M45 2R5. Tel.: (416) 922-2476. If no answer, please call (416) 922-5474 and leave a message. Fax. (416) 922-2898